Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

LLLL
384

Ще
за тебе Господе
помолимся
Пресвятая Богородице
Дево
Ангеле Христов
Предтече
Апостоле
Пророче
Мученици
Преподобни
Праведни
Богоотци
Свети
Господи помилуй
Господи помилуй
Господи помилуй
Слава Отцу и Сыну
и Святому Духу
и нынѣ и присно
и во вѣки вѣков
Аминь
Господи помилуй
Господи помилуй
Господи помилуй
Благослови

№ 15.—

Разборник сечива
писаног.

2000

319

5

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՎԻՊԵՐ

ԿԱՄ

ՏՂՈՑ ՍԻՐՏԸ ԿՐԹԵԼՈՒ

ՅԱՃԱԽԱԿ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ը·

ՎԻԵՆՆԱ

ՊԱՇՏՕՊԱՆ Ս· ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆՔԸ

1852· ՌՅԱ·

ИМПЕРАТОРСКАЯ БИБЛІОТЕКА
ВОСТОЧНАГО ИНСТИТУТА
ВЪ ВѢНѢ

Լսող
384

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՎԻՊԵՐ

ԿԱՄ

ՏՂՈՑ ՍԻՐՏԸ ԿՐԹԵԼՈՒ

ՅԱՔՄԱՔ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎԻԵՆՆԱ
ՊԱՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆՔԸ
1852. ՌՅԱ.

30714-41

384-2003

(5204-50)

(13827-58)

28-383

ՅԱՆԿ

Ա. Աղաւնի կամ բարերարութեան վարձքն ու չարութեան պատիժը։

Ա. Բարեսրտութիւն 1
Բ. Աղաւնին բարի օրինակ 3
Գ. Ընկերասիրութիւն 6
Դ. Երկու ուխտաւորք 9
Ե. Ազատութեան միջոց 14
Զ. Ազատութիւն 18
Է. Չիմենևոյ ճիւղ 24

Բ. Յովհաննէս Վուտոլն կամ չար ընկերներու ճնաւը. 28
Գ. Շուն կամ հաւատարմութիւն 38
Դ. Սոխակ կամ երախտագիտութիւն։

Ա. Հովիւ տղայ 49
Բ. Սոխակի բոյնը 54
Գ. Քաղցր զարմանք 56
Դ. Կառափոր 59
Ե. Որսատոհանի արշաւանք 62
Զ. Անծանօթ բարերար մը 68
Է. Կանին՝ խրճիթին մէջ անցուցած կեանքը 72
Ը. Մեկնութիւն 75
Թ. Հայրենիք դառնալը 81

Ե. Պիանեզա կամ որբերուն պաշտպանն Աստուած է. 85
Զ. Գուլիէլմոս Որանէ կամ արդարասիրութիւն վարձատրեալ 100
Է. Աբալակաց այրը կամ անօրէնն իր փորած խորխորատին մէջ կ'իյնայ։

Ա. Անմխիթար մայր 106
Բ. Անտառին մէջի պանդոկը 110
Գ. Մունջ աղջիկը 113
Դ. Իրաւու արժանի մայր եւ որդի 117
Ե. Մունջ աղջկան լեզուն կը բացուի 121
Զ. Մօրեղբայր 125
Է. Տրամութիւնն ուրախութեան կը փոխուի 130

Ը. Դեղձանիկ կամ յոյն Աստուծոյ վրայ դնողը չ'ամչնար։

Ա. Էրլաւեանց ընտանիքը 136
Բ. Փախուստ 141

Գ. Թիրոլցիին անակը 146
Դ. Ազատութիւն 152
Ե. Ծննդեան տարեդարձը 157
Զ. Բոլոր ընտանիքը կը միանան 163
Թ. Փերդինանդոս կամ խղճմտանքի զօրութիւնը ։
Ա. Փերդինանդոսին ծնողքը 169
Բ. Ըրբ տղան եւ իր առաջին տարիները 174
Գ. Խնամակալ 178
Դ. Փեարոյ երաժիշտը 186
Ե. Անհաւատ դաւաճանութիւն 188
Զ. Բաժանում 194
Է. Թոյն 196
Ը. Նեղութեան եւ անձկութեան օր մը 200
Թ. Մարդասպանութիւն 203
Ժ. Գաթիչը 208
ԺԱ. Աւտոբիայի դեռապանը 212
ԺԲ. Ամուսնութիւն 217
ԺԳ. Սպանիայի Աւագը 220
ԺԴ. Ցանցաւորը կը պղջայ 227
ԺԵ. Ճշմարիտ գարձ 231
ԺԶ. Հին ծանօթ մը , ... 235
ԺԷ. Աներեւութեան Հաւուցում 240
ԺԸ. Երջանիկ ընտանիք 246
Ժ. Ալէքսի կամ վրէժխնդրութիւն ։
Ա. Ալէքսիին իր Հօրը գրած նամակը 253
Բ. Ցուցարկաւորութիւն 260
Գ. Տառապեալ Հայր 268
Դ. Պատմութիւն մը 277
Ե. Աեւ մարդը 284
Զ. Քօղանութիւն 291
Է. Ինքն է , ատոր ինքն է 299
Ը. Վարանք 307
Թ. Զոհ մը 316
Ժ. Ցաւ եւ ապաշաւ 323
ԺԱ. Տասը տարի յետքը 333
ԺԲ. Աղբեւաց փողոցը 339
ԺԳ. Մեծանձնութիւն 347
ԺԴ. Այցելութիւն 355
ԺԵ. Հոգեվարքը 363

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԻՊԵՐ

Ա. ԱԳԱԹՈՆԻ

ԿԱՄ

ԲԱՐԵՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՁՔՆ ՈՒ ՁԱՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԻԾԸ

Ա. Բաբելոպոլիս։

ԹՈՒՐԻՆԳԻԱ *գաւառին բարձր լեռներէն մէկուն վրայ շինուած Փալքենպուրկի հին դղեակին մէջ՝ շատ դարեր յառաջ Թէոպալտ անուամբ ազնուական ասպետ մը կը բնակէր Օդիլիա իր ամուսնոյն հետ։ Ան ասպետը շատ ազնուամիտ, առատաձեռն եւ քաջ էր, ու մօտ տեղերուն վշտացեալներուն ամէն տեսակ օգնութիւնը կ'ընէր։ Իր ամուսինն ալ շատ բարեսիրտ էր, այնպէս որ մերձակայ խրճիթներուն մէջ եղող աղքատներուն եւ հիւանդներուն այցելութիւն կ'ընէր, եւ իր դղեակը՝ օգնութեան կարօտ եղող ժրաքախտ մարդիկներուն ապաստանարանն էր եղած։ Իրենց՝ ուխտը տարուան միակ աղջիկն Ագնէս ալ իր մօրը պէս գթած ու բարի էր, եւ ուրիշներուն բարիք ընելէն աւելի ուրախական բան չէր կրնար ըլլալ իրեն։ Ասոր համար ալ Թէ՛ ինք եւ Թէ՛ իր ծնողքը՝ բոլոր շրջակայ տերներուն բնակչացը սիրելի էին, եւ Աստուծոյ օրհնութիւնը յայտնապէս վրանին էր։*

Ամառուան դեղեցիկ օրուան մէկը՝ Օդիլիա եւ իր աղջիկը սեղանէն վերջը դղեակին քովի պարտէզն իջած էին։ Քիչ մը պտըտելէն ետքը՝ ձորաբարձի մը տակ նստեցան, եւ որբ աղջկան մը համար շինած դգեստին ըմբոյշնելու եռեւէ կ'իյնային։ Ամէն կողմ հանդարտութիւն ու լռութիւն կը տիրէր. մօտ ծառի մը վրայ կեցած Թխկաստարի մը սիրուն

երդէն եւ պարտիզին մէջտեղի շատրուանին քարայր կարկաչէն ուրիշ բան չէր լսուեր: Մէյ մ'ալ մէկէն ի մէկ խշըրտոց մ'եղաւ. մեծ թռչուն մը խոյացած ճողաբարձին վրայէն անցած էր. բայց այնպէս շուտով կը թռչէր որ չկրցան աղէկ մ'որոշել: Աչուընին վեր վերցուցին, շատ մեծ յափշտակիչ թռչուն մը տեսան, որն որ կ'երեւար թէ որսի մը եռեւէն էր: Նոյն ատեն քովի թփերնուն մէջ շարժում մ'եղած էր, իբրեւ թէ պզտիկ կենդանի մը հոն պահուըտած ըլլայ: Մեծ թռչունն իրենցմէ վանտալով՝ ճողաբարձին վրայէն անցած դարձած էր: Ապնէս այնպէս սլլայլած էր, որ չէր համարձակեր աչուըները չորս դին դարձնել կամ երթալ նայիլ որ յափշտակիչ թռչնոյն խոյացած առեն՝ թփերուն մէջ պահուըտողն ի՛նչ է: Մի վանտար, սիրելիս, բաւ մայրը ձիծաղելով, անառարակոյս ճնճղուկ կամ ուրիշ պզտիկ թռչուն մըն է, որն որ յափշտակիչ թռչնոյն մոտիկներէն վախչելով՝ եկած հոս պահուըտած պիտ'որ ըլլայ: Ան ըսելով սկսաւ փնտռել, եւ քիչ մը եռքը կանչեց. Նայէ, պզտիկ սիրուն աղաւնի մըն է եղեր, ձեռն ակս ճերմակ, որ վախէն եկեր կռնակդ, դրեթէ ոտուըներուդ տակը պահուըտեր է: Եռքը աղաւնին բռնելով եւ Ապնէսին նայելով՝ Ա՛ս իրիկուն, բաւ, կը խորովենք կ'ուտենք:

Ի՞նչ կ'ըսես, սիրելի մայր, խորովե՞նք, պատասխանեց շատ մը Ապնէս, եւ ձեռուընեն ազատնոյն վրայ տարածելով, իբրեւ թէ կ'ուզեր մահուընէ ազատել: Ո՛հ, սիրելի մայր, անկարելի է որ աս խօսքը սրտանց բաած ըլլաս: Ա՛ս թռչունն իմ քովս ապաստանեցաւ. ինչպէս կրնամ մեռցընել: Նայէ ինչպէս աղուոր է. ոտուգիս ձեռն ակս ճերմակ է. իր պզտիկ կարմիր ոտուըներն ալ ինչպէս սիրուն են. Ո՛հ, մայր, կ'ապաչեմ, նայէ ինչպէս սիրտը կը նեռէ, ինչպէս երեսս կը նայի. կարծես թէ կ'աղաչէ որ ի-

բեն չարիք մը չընեմ: Չէ, սիրուն աղաւնիս, քեզի ամենաբին չարիք բնաղ չ'ըլլար:

Երբ աղէկ, այլեւս, բաւ մայրն ուրախութեամբ, միտքս խնայար, ես ուզեցի միայն գլուխ փորձել. դնա աս թռչունը սենեակդ տար եւ ուտելու բան մը տուր: Պէտք չենք մերժել ան տառապեալները՝ որոնք մեր քովը ապաստանարան կը խնդրեն. պարտքերնիս է դուռ ցուցընել վշտաց մէջ ըլլողներուն, նոյն իսկ կենդանեաց ալ:

Բ. Աղաւնին երկրի օրինակ:

Ընդհանուր մայրը շատ մը պզտիկ ազատ աղաւնեաւուն մը չհնազանդ տեսաւ, որն որ այլեւս իր սենեակին մէկ կողմը դրաւ, եւ ամէն օր կը հոգար ուտելիք կու տար, ջուրը կը փոխէր, երբեմն երբեմն նաեւ յատակին աւազն ալ կը նորոգէր: Աղաւնին քիչ մը եաքը Ադնեսին ընտանեցաւ, աղաւնեաւան դուռը բանալուն պէս՝ կ'ելլէր կու գար, ձեռքին մէջն գարին կ'ուտէր: Ա՛լ հարկաւոր չէր մէջը դնել ու դուռը գոցել. աղաւնին ինք իրմէ ներս կը մտնէր եւ կը կենար: Առաւօտուց կանուխ երբ որ դեռ Ադնէս քունն կ'ըլլար, աղաւնին կու գար բարձին վրայ կը նստէր եւ մինչեւ որ չելլէր իրեն կերակուր չբերէր նէ՝ ամենեւին հանդիստ թող չէր տար: Օր մը Ադնէս առտ վրայ մօրը տրտունջ ընելէն եաքը՝ բաւ որ ես գիտեմ ինչ կ'ընեմ, որպէս զի մէյ մ'ալ չդայ զիս քնոյս մէջ անհանդիստ չընէ. իրիկուննեըը աղաւնեաւան դուռը կը գոցեմ, առտուանց ես չբացած՝ դուրս չկրնար ելլել: Չէ, բաւ մայրը, անոր տեղը՝ աս պզտիկ կենդանիին առտուընները կանուխ ելլել տալէ, անկից աւելի օգտակար բան չկայ առողջութեան համար: Ինչպէս կրնաս յանձն առնել որ աղաւնիկ մը աւելի ծոյլ ըլլաս. ես քու տեղդ ըլլայի՝ կ'ամչնայի: Ան ժամանակէն Ադնէս սկսաւ կանուխ ելլել:

Օր մը երբ որ Ադնէս բաց պատուհանի մը քով նստած կար կը կարէր, աղաւնին՝ որն որ քովը կեցած՝ հայի փշրանքները կը ժողվէր կ'ուտէր, մէկէն ի մէկ թռաւ պատուհանէն դուրս ելաւ, գնաց մօտ ման մը տանիքին վրայ կեցաւ: Ադնէս սկսաւ բարձրաձայն լալ եւ աղաւնոյն կորսուեան վրայ ողբալ: Մայրը վազեց եկաւ. Ի՞նչ ունիս, ըսաւ: Ո՜հ, աղաւնիս, պոռաց Ադնէս, ջերմ արցունքները թափելով եւ ցուցընելով տանիքը՝ որուն վրայ փախած թռչունը կը կենար արեգակէն տաքնալու համար: Կանչէ մէյ մը նայինք, ըսաւ մայրը. Ադնէսն ալ կանչեց. մէյ մ'ալ աղաւնին թռաւ եկաւ, Ադնէսին երկընցուցած ձեռքին վրայ նստաւ: Ադնէս աս պատահելի հնազանդութեան վրայ զարմացաւ: Ան ատեն մայրն ըսաւ. Ինչպէս որ աս աղաւնին քեզի հնազանդ է, թէ որ դուն ալ ինծի հնազանդ կ'ըլլաս նէ, քու ունեցած ուրախութենէդ աւելի մեծ ուրախութիւն կը պատճառես ինծի: Աս ուրախութիւնը կու տաս ինծի, այնպէս չէ՞ մի: Ադնէս խօսք տուաւ, եւ խօսքը բռնեց:

Ընդամ մը Ադնէս պարտիզին ջուր տալով յոդնեցաւ, եւ եկաւ մօրը քովը խոտի վրայ, շատրուանին մօտ նստեցաւ: Աղաւնին ան ատենները այնչափ ընտանեցած էր, մինչեւ Ադնէս թող կու տար որ ազատ պարտէ. ուստի եկաւ աւազանէն ջուր խմելու սկսաւ: Նայէ, մայրը, ըսաւ Ադնէս, ի՜նչպէս զգուշութեամբ կը քալէ, մէկ քարէն մէկալ քար կը ցատքէ, որպէս զի ոտուքները չթրջուին: Ի՜նչպէս վրան մաքուր կը բռնէ, ճերմակ փետուրներուն վրայ արատ մ'ալ չիտեսնուիր: — Իսկ Ադնէս երբեմն երբեմն ինչչափ անմատոյց ու ազատ կ'ըլլայ, ըսաւ մայրը, Ադնեսին ճերմակ զգեստին վրայ ալտ մը ցուցընելով: Ադնէս աս խօսքէն ամչցաւ, եւ անկից վերջը զգեստը միշտ մաքուր կը բռնէր:

Վիչ մը ժամանակէն վերջը Ագնէս մօրը հետ պզտիկ ճամբորդութիւն մ՚ըրաւ։ Տունն դարձած առաւօտն՝ աղաւնին շուտ մը թռչելով դէմն եկաւ, եւ մեծ ուրախութիւն ցոյց։ Բոլոր ձեր հոս չեղած առաւօտն աղաւնին տրտում ախուր կը կենար, բաւ աղախինը, ամէն տեղ զձեզ կը փնտռէր. շատ կը զարմանամ որ առանց խելքի կենդանի մը իր բարերարն այսպէս ճանչնայ ու հետն այսպէս կապուի։ — Սորպ է որ, պատասխանեց Ագնէս, իրեն քիչ մը լաւամ տանելուս համար՝ չափէ դուրս երախտապէտ է ու մեծ սէր կը ցուցընէ։ Իսկ դուն, սիրելի աղջիկս, բաւ մայրը, դուն ալ իրեն պէս միշտ երախտապիտութիւն ունիր. այսօր այնչափ զբօսանք ըրիր, մէյ մը մտածեցիր որ ատոր համար Աստուծոյ շնորհակալ ըլլաս. ամօթ չէր ըլլար թէ որ երախտապիտութեան պէս դեղեցիկ առաքինութեան մը մէջ աղաւնիէն վար մնայիր։ — Ագնէս կարմրցաւ, որովհետեւ մայրն իրաւունք ունէր. եւ անկէ վերջը ամէն օր՝ ունեցած ուրախութիւններուն եւ ընդունած բարիքներուն համար միշտ պահակէն յառաջ Աստուծոյ շնորհակալ կ՚ըլլար։

Ագնէս օր մը առտուանոյ կանուխ գործելու սեղանին առջեւը նստած էր. աղաւնին եկաւ սեղանին ծայրը կեցաւ եւ քաղցր ու անմեղ աչուքներովին սկսաւ իրեն նայիլ։ Աղջիկն աղաւնին իրեն կանչեց եւ սիրելով բաւ։ Քեզի շատ պարտաւոր եմ, որովհետեւ դուն ինծի շատ բան սորվեցուցիր։ — Դեռ ուրիշ բաներ ալ պիտի սորվեցընէ, բաւ մայրը։ Ա՛ս աղաւնին անմեղութեան գեղեցիկ օրինակ է։ Պարզամիտ է, ամենեւին չարութիւն, կեղծաւորութիւն ու խորամանկութիւն չունի։ Երանի թէ դուն ալ այսպէս պարզամիտ ըլլայիր, եւ կեղծաւորութիւնը, խաբէութիւնն ու ամէն կերպ չարութիւնները սրտէդ հեռու ըլլային։ Երանի թէ վրադ խո-

սուած առեն ըսուէր թէ Ան աղջիկն ալսանիի պէս անմեղ ու պարզամիտ է։

Գ. ԸՆԿԵՐՈՒԻՆ։

Նոյն առեններըը Թէոպալտ առաքեալը ան կողմերը առաքիկ դաղութիւն ու աւազակութիւն ընող խումբ մը ապիրատ չարագործներու վրայ գայած, մէջ կերնէին քանի մը հոգի գերի բռնած ու բոլոր գումդը ցրուած էր, որով հանդարտութիւնն ու ապահովութիւնը հաստատուած էր։ Իրիկուն մը ամուսնոյն ու աղջկան հետ նստած՝ նոյն դէպքին պատմութիւնը պատմած առեն՝ մէյ մ՚ալ սեւեր հագած տիկին մը ներս մտաւ ոտքի պզտիկով աղջկան մը ձեռքէն բռնած։ Թէոպալտ, Օդիլիա ու Անէս ոտք ելան ու տիկինը սիրով ընդունեցան, որն որ առ կերպով խօսեցաւ աչուընեբէն արցունք թափելով։ Առաւած հետերնիդ ըլլայ, պղնուական առաքեա։ Ես Հոհենպուրկեանց առաքեին կինը Ռոզալինան եմ, առ աղջիկը իմ Յուլիանէ զաւակս է։ Գալցէ գլուխս եկած դժբախտութիւններն իմացած էք։ Էրիկս քալ Ադալբիկոսը անցած տարուան պատերազմին մէջ վիրաւորուելով մեռաւ։ Դուք գիտէք ան պէկ կը ճանչնայիք. գիտէք որ ինչպէս քալ, հայրենասէր ու վեհանձն էր։ Ինք պէկ ամուսին եւ պէկ հայր էր. բայց միանգամայն առաւտաձեռն ու աղքատասէր ըլլալով՝ չկրցաւ մեղի շատ մեծ հարստութիւն թողուլ։ Սակայն ձգած չափաւոր ժառանգութիւնն ալ ձեռքերնէս յափշտակել կ՚ուզեն։ Երկու մօտաւոր առաքեաններ ինծի մեծ անհանգստութիւն կը պատճառեն։ Մէկը զանազան պատճառներով՝ մինչեւ գղեակին պատերուն քովը տարածուած դաշտերն ու մարգագետինները կ՚ուզէ ձեռքէս առնել. մէկալն ալ կը ջանայ որ անոնցներս յափշտակէ։ Ան երկու առաքեանները՝ որոնք յառաջագոյն երկաս բարեկամներն էին, հիմայ մեր առ-

ոիկ թշնամիներեն եղած են, ու իրարու հետ միաբանելով՝ կը ջանան անիրաւութիւններն դլուխ հանել: Վ'երեւայ որ իմ Ադալբիկս աս բանը յառաջադոյն կը դուշակէր, վասն զի մեռնելու ժամանակ ձեր անունը յիշեց: Յոյզ Աստուծոյ վրայ դիր, ըսաւ, եւ վստահ եղիր թէ ոպատան ապրեսին...: Ո՛վ մեծասիրտ ասպետ, հանդուցեալ մը վերջին կամքը կատարեցէք: Թէ որ մէկ օր մը, Աստուած չընէ, դուք ալ իմ Ադալբիկիս վիճակին ունենայիք, եւ ամուսնին նիդ ու աղքիկնիդ հիմա մեր ունեցած նեղութեան մէջ իյնային, չէիք բաղձար որ մեր ձեռքէ խնդրած օգնութիւնն իրենք ալ դանեն:

"Այն առեն Յուլիանէն՝ որ գրեթէ Ագնեսին տարբերն էր, համեստութեամբ մը մօտիկցաւ ու լալով ըսաւ. Ո՛վ աղնուական ասպետ, ես հայր չունիմ, ասկից եառքը մեր պաշտպանը դուք եղէք, եւ զմեզ երեսէ մի ձգէք:

Ոսէոպալտ առանց պատասխան տալու՝ ծանրութեամբ մը կեցած դեռինը կը նայէր: Իսկ Ագնեսին սիրան ելլելով՝ իր արցունքն ու աղաչանքն օտարականներուն աղաչանաց ու արցունքին միացուց եւ ըսաւ. Սիրելի հայր, կ'աղաչեմ աս երկու խեղճ տիկնանց վրայ գթա: Մէկալն օր երբ որ աղաւնին անդղէն հալածուելով՝ իմ քովս ապաւինեցաւ, մայրս ինծի ըսաւ որ Ամենեւին պէտք չէ որ մեծ ժենք մեզի ապաւինող դժբախտները, եւ մեծ գոհութիւն ցուցուց երբ որ տեսաւ որ ես ան խեղճ կենդանւոյն գթացի: Բայց աս օրիորդն ու իր մայրը աղաւնիէ մը աւելի գթոյ արժանի չեն: Ո՜հ, հայր, անդղներու նմանող անիրաւ ասպետներուն ձանկէն զանոնք ազատէ:

Ընդհատ եղնը, սիրելի զաւակս, պատասխան տուաւ Ոսէոպալտ շարժած ձայնով մը, Աստուծոյ օգնութեամբը զնոնք կը պաշտպանեմ. արդէն պա-

տասնան չտալուս պատճառն ան էր որ զիրենք ազատելու միջոցներուն վրայ կը մտածէի։

Ընթրեցայ առեն Ռոզալինա իր թշնամիներուն բերած պատճառները Թէոպալտին իմացուց, որմէ առպետը շուտ մը անոնց պահանջման անիրաւ ըլլալը տեսաւ, եւ Ռոզալինային խոստացաւ որ երկրորդ օրը զանոնք սկսեալ՝ փութով նոյն գործքին ետեւէն իյնայ, եւ միանդամայն ազաչեց որ մինչեւ որ ինք դառնայ նէ՝ իրենք իր դղեակին մէջ կենան։ Ռոզալինա երախտապիտութեան արցունքներ թափելով՝ շնորհակալ եղաւ։ Իրօք ալ Թէոպալտ երկրորդ օրը արշալուսին ձի հեծնելով՝ իր մարդիկներովը գնաց։

Ընդհա՝ Յուլիանէին քանի մը օր իր քովը կենալուն վրայ շատ ուրախացաւ։ Առաւ զինքն իր խուցն ու եղքը պարտէզ տարաւ, ամէն տեղ պտըտցուց, ամէն բան ցուցուց։ Ա՛ երկու աղջիկները շուտ մը մտերիմ բարեկամութեամբ իրարու հետ կապուեցան, որովհետեւ Յուլիանէն աղէկ կրթուած էր եւ միանդամայն քաղցր բնութիւն ունէր։

Վրանի մը օր եղքը Թէոպալտ առպեան ետ դարձաւ ու սրահէն ներս մտած առեն՝ սկսաւ կանչել. Աբուբնիդ ըլլայ, թշնամիներնիդ իրենց պահանջմունքէն ետ կեցան. ա՛լ կռուոյ կամ խռովութեան տեղ չմնայ, ամէն բան լմընցաւ։ Առջի բերան ըրած յորդորանքներս բանի տեղ չէին դներ, բայց երբ որ ապառնացայ որ եթէ հանդարտ չեն կենար՝ իրենց դէմ պատերազմ կը բանամ, ան առեն հանդարտեցան։ Ա՛լ ապահով ու հանգիստ եղէք, ամենեւին զձեզ նեղող չ՛ըլլար։ Ո՜հ, կանչեց տիկինն ուրախութեամբ ու երախտապիտութեամբ, Աստուած ձեր մեծանձնութիւնն արժանապէս վարձատրէ, ու միշտ ընտանիքնիդ պահպանէ։

Եղբը սկսաւ պատրաստութիւն տեսնել Հոհենպուրկ դառնալու։ Իրարմէ բաժնուած առեննին՝ Ա-

նէս իր բարեկամին ուղեց յիշատակ մը տալ: Յուլիանէն շատ անգամ յուզուցած էր որ շատ կը բաղձայ անոր աղաւնոյն պէս ընտանի աղաւնի մ'ունենալու: Ագնէս առաւ իր աղաւնին, պագաւ եւ իր բարեկամին տուաւ: Յուլիանէն ընդունել չուզեց, եւ անոր համար ալ մէջերնին բարեկամական հակառակութիւն մ'ելաւ. բայց վերջապէս ստիպուեցաւ ընդունիլ: Ագնէս գեղեցիկ վանդակն ալ իրեն տուաւ, ու յանձնեց որ աղաւնին ազէկ նայի:

Իւրերն երթալէն վերջը՝ Ագնէս աղաւնին տալուն վրայ սկսաւ զղջալ, եւ կ'ըսէր թէ Աբելի պէտք էր օրամանեակս տայի: Մայրը պատասխան տուաւ որ նոյն պարզեւն ուրիշ անգամ մը կրնաս տալ, բայց սա անգամ աղաւնիէն յարմար բան մը չէիր կրնար տալ: Թէ որ ծանրագին բան մը տայիր նէ՝ գուցէ կ'ամբէնար, եւ ան ատոյգ է որ աղաւնոյն չափ հաճելի չէր ըլլար: Անոր համար ըրած իդ վրայ մի ցաւիր, թէ որ հայրդ նաեւ իր կեանքը վտանգի մէջ դրաւ, որպէս զի նեղութեան մէջ գտնուող այրին ազատէ, դուն ալ մեծ բա՞ն ըրած կը սեպուիս սիրած աղաւնեակդ տալով խեղճ որբ աղջկան մը՝ որուն նոյնը մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ: Պէտք է որ մարդս պզտիկուց սորվի իր ընկերներուն երջանկութեան համար՝ իրեն հաճելի եղած բաները զոհել: Աստուած զոհերն աւելի հաճոյ են, եւ աւելց վարձքի թոդ չիտար:

Դ. Եբէռ ռեխտաոր:

Ոզալինա սիկինը թշնամիներէն ազատելով՝ Յուլիանէ աղջկանը հետ միկտեղ հանգիստ եւ ուրախ կեանք մը կ'անցընէր իր հին գղեակին մէջ, որն որ լեռնոտ եւ ծառերով ծածկուած անտառախիտ երկրի մը մէջ շինուած էր: Իրիկուն մը ուշ ատեն երկու ոխատուրք եկան գղեակին դրան առջեւ, եւ աղաչեցին որ նոյն գիշեր հոն մնան: Անոնք նոյն տե-

սակ ճամբորդներուն սովորութեան համեմատ՝ մեծ-ա-դոյն կասեղ շինուած երկայն զգեստներ հագած էին, ձեռուընին երկայն ու հաստ գաւազան ունէին եւ զլխարկնին խեցեմորթներով զարդարուած էր: Դրա-նապանը սիկնոչն իմացուց, ան ալ հրաման տուաւ որ զանոնք վարի սրահներէն մէկը առնին, եւ իրենց կերակուր պատրաստեն: Կերակուրնին ուտելէն ետեւ՝ Ռոզալինա եւ Յուլիանէն զանոնք տեսնելու համար վար գացին:

Ուխտաւորք պաղեստինի վրայ իրենց զանազան պատմութիւնները պատմեցին: Բոլոր դղեակին մար-դիկները լսօքերնին մնադրութեամբ մոխիկ կ'ընէին. բայց ամենէն աւելի Յուլիանէն շատ մեծ հաճութիւն կ'ունենար ան աքսանչելի պատմութիւնները լսելով: Լսօքերնուն մէջ ուխտաւորները մերձակայ տեղերուն եւ մանաւորապար Ֆալքենպուրկի դղեակին վրայ տեղեկութիւն առին: Թէոպալտ տպետին վրայ մեծ գովութեամբ կը լսուէին: Մէջերնէն ծերագոյնն ըսաւ որ եթէ նոյն դղեակը մեր ճամբէն այնչափ հեռու չըլլար, կամ թէ որ առուդիս գիտնայի որ տպետն հոն կը դտնեմ, զինքը տեսնելու համար սիրով ճամ-բաս քիչ մը կ'երկընցընէի: Ռոզալինա պատասխան տուաւ որ Ֆալքենպուրկի դղեակը ձեր ճամբէն հեռու չէ, եւ միանգամայն Թէոպալտ տպետը դեռ արշա-նքէ մը նոր եաս դարձած ըլլալով՝ հաւանական է որ զինքը դղեակը կը գտնէք: — Անանկ է նէ, ըսաւ ծերը, պէտք է որ իրեն այցելութիւն մ'ընեմ, վասն զի հեռը լսուելու բան ալ ունիմ, վաղը կ'երթանք:

Ռոզալինա եւ իր աղջիկն ուխտաւորներուն ապա-պրեցին որ շատ բարեւ ընեն Թէոպալտ տպետին, իր կողակցին եւ իր աղջկան: Յուլիանէն իրենց քիչ մը ճամբու առաջ ալ տուաւ, եւ աղաչեց որ Ագնե-սին ըսեն թէ աղաւնին ողջ առողջ է: Բարեբար ա-կինն անոնց առ ալ խոստացաւ որ իր ծառաներէն

մէկն իրենց առաջնորդ կու տայ, որպէս զի դիւրութեամբ երթան։

Երկրորդ առաջ կանուխ ուխտաւորներն իրենց առաջնորդին հետ ճամբայ ելան։ Այս առաջնորդը՝ Էմնարտոյ անունով աշխոյժ եւ զուարթ երիտասարդ մըն էր, որն որ իրենց բեռն ալ ձեռնբներնէն առաւ տանելու համար։ Ուխտաւորները իրեն ամենեւին միտ չէին դներ, եւ քանի որ ճամբան դար վեր դար վար էր՝ լուռթեամբ եռեւէն կ'երթային, բայց երբ որ ճամբան հիասկցաւ, սկսան մէջերնին խոսելէն խօսիլ։ Իրենց հետ գայող երիտասարդն խոսացի էր. Ադալբիկ ասպետը Լոմպարտիայի գեղի մը մէջ իրեն պատահելով, վրան գթացած եւ գինքը մէկտեղ առած Գերմանիա բերած էր։ Հոն թէպէտ եւ ազէկ գերմաններէն սովրած էր, բայց իր մայրենի լեզուն ալ չէր մոռցած։ Ասոր երբ որ իսալերէն խօսելնին լսեց, մէկէն կ'ուզէր իր աղդակիցներուն պատահելուն համար ունեցած ուրախութիւնն իրենց յայտնել, բայց շուտ մը ուրախութիւնը վախի փոխուեցաւ։

Ըսանք ճշմարիտ ուխտաւոր չէին, հապաց զգեստնին ալ շինծու եւ խաբէական զգեստ էր։ Թէպալտ ասպետէն յաղթուած ու ցրուած զորերուն գնդէն էին, եւ ան ծպտած զգեստով կու գային վրէժ առնելու համար։ Մտքերնին ան էր որ պանդխտի պէս իր զգեստը մտնեն, դիշերով գինքը, իր ընտանիքը եւ ամէն մարդիկներն ապանեն, եւ վերջէն զգեստը թալլեն եւ պրեն։ — Երբ որ հեռուանց երկու անտառախիտ լերանց մէջ Փալքենպուրկի զգեստը տեսան, ծեր աւազակն ընկերին բաւ. Անհաւատիկ մեր թշնամւոյն անիծեալ որջը։ Ո՜հ, երբ պիտի կարենամ ընկերներուս վրէժը խնդրել։ Պէտք է որ գինքը ողջ ողջ կրակի մէջ նետենք։

Այո՛, բաւ ընկերը, բայց թէ որ մենք գինքը չենք կրնար մեռցնել նէ, բաներնիս դէշ է. ի վե-

լայ այսը ամենայնի ինք զինքնիս աս վտանգին մէջ դնելը կ'աժէ, որովհետեւ ծեր սապեռը շատ հարուստ է:

Այս, բաւ ծերպոյն աւազակը, հապար անգամ աւելի կ'ուզեմ զինքն սպաննել՝ քան իր բոլոր հարստութիւնները առնել, թէպէտ եւ զանոնք ալ չեմ արհամարհեր . . . : Մէյ մը աս դղեակին ալ կողոպտենք, ալ անկէ վերջը արուեստս թող կու տամ: Նայէ միտքս ինչ կու գայ. իր սապեռական զգեստները ու նշանները կ'առնենք հեռաւոր երկիրներ կ'երթանք, մէյ մէկ սապեռ կը ձեւանանք:

Բաներ դեղեցիկ բաներ են, բաւ երիտասարդ աւազակը, բայց քանի որ աս վտանգաւոր գործքին վերայ կը մտածեմ նէ՝ սիրտս դող կ'ելլէ:

Դուն ալ ինչու՞ տղու պէս բաներ կը մտածես, պատասխանեց ընկերը. վախկո՞տ դքեզ: Ամէն բան արդէն կարգաւորուած է. արդէն մեր ընկերները մեզի կը սպասեն: Մեր խոյին պատուհանին մէջ վառուած երեք կանթեղները դնելնուս պէս՝ եօթը առոյգ, քաջ ու զօրաւոր մարդիկ՝ որոնք շատոնցուընէ աս նշանին կը սպասեն, մեզի օդնութեան կը հասնին: Ձիրենք դիւրաւ կրնանք ներս առնել պարտեզին պզտիկ դռնէն՝ որն որ ներսի կողմանէ առանց դժուարութեան կը բացուի: Մէջերնին մէկը կայ՝ որ դղեակին ամէն ծածուկ ճամբաները, ամէն առարկութեայ տեղերը, ամէն ծակերը ալէկ գիտէ, իբրեւ թէ հոն ծնած ըլլար: Մեզի պէտ ինք զօրաւոր ու զինուած մարդիկներու դէմ՝ ինչ կրնան ընել քնոյ մէջ եղող քանի մը հոգի:

Լեռնարայ կը զգուշանար որ գողերը չհմանան թէ ինք անոնց լեզուն կը հասկընայ, անոր համար երբեմն կը կեղծար, ծալիկ կամ խոտ մը փրցընել կը ձեւացընէր. միշտ անոնք կը յարմարցընէր որ անոնց եաեւէն երթայ. թէպէտ իրենց բոլոր խօսածներուն

աղէկ միտ կը դնէր, բայց ամենաւին կասկած չուա-
լու համար՝ անտարբերութեամբ մը կը սուէր ու
կ'երգէր։ Եւ թէպէտ շինծու ախտաւորներուն ա-
ռաջնորդելու համար մինչեւ որոշեալ տեղ մը հե-
տեւիլն պիտի երթար ու ետ պիտի դառնար, բայց
միտքը դրաւ որ մինչեւ Գալբենպուրկ երթայ, եւ ա-
նոնց չար խորհուրդները թէոպալտ ասպետին իմացընէ։

Ասպետները իրենց խօսակցութեան պատճառով՝
յառաջ գացած ատեննին, մէյ մ'ալ մէջերնէն ծե-
րապոյնը նեղ ճամբու մը վրայէն յանկարծ սահելով
վար ինկաւ, եւ պզտաւը թուի մը վրաթռուելով՝
բացուեցաւ, որով Լէոնարտոն տեսաւ թէ նոյն
պզտաին տակէն պրահ հոպած էր. նոյն ատեն ա-
սպետին վրայէն դաշոյն մ'ալ ինկաւ. բայց Լէո-
նարտոն չտեսնելու զարկաւ։ Ծեր չարագործն ա-
ճապարանց շուտ մը դաշոյնը դետնէն վերցուց պա-
հեց, եւ պզտաւը վար առնելով՝ շատ անգամ իր
արծուի նման սուր աչուըներովը Լէոնարտոյին նայե-
ցաւ, որ արդեօք բան մը նշմարած է։

Վրէշ մը եաքը սհապին անդունդի մը քով հա-
սան, որուն յատակը՝ փոթորիկներէն ածած սաս-
տիկ հեղեղ մը կը վազէր. թփերով ծածկուած եր-
կու ժայռեր՝ երկու կողմէն իրարու կը մօտենային,
եւ մեծ եղեւնափայտի ծառ մը կարծես թէ բուռ
պատահմանն երկու ժայռերուն վրայ ձգուելով՝ սա
հեղ անդունդին վրայէն անցնելու համար կամուրջ
մը ձեւացուցած էր։ Ծեր սասպակը հեղեղին մօ-
տիկնալով՝ ընկերին խօսքերէն բաւ. Ա՛ս մեր ա-
ռաջնորդին վրայ շատ կասկած ունիմ։ Միտքս կու
դայ կոր որ գինքը կամրջէն վար ձգեմ։ Լէոնարտոն
սա բանս լսելով՝ սկսաւ սաստիկ դողալ, եւ հե-
ռուէն սկսաւ կանչել։ Տէր Աստուած, ես ասկից
ինչպէս պիտ'որ անցնիմ, չեմ կրնար հանդարձակիլ.
միայն սա հեղեղը տեսնելով՝ գլուխս կը դառնայ։

Ար վախնար, բաւ իրեն ծեր աւազակը, եկուր եկուր, ես գքեզ մէկալ կողմը կ'անցընեմ. աս բանալով չարագործը թեւերը բացած Լէոնարտոյին կը մօտիկնար: Բայց խելօք պատանին շուտ մը ետ քաշուելով՝ յուսահատական ալաղակ մը փղդուց, եւ կ'ուզէր թիւերուն մէջ փախչիլ, թէ որ աւազակն աւելի մօտիկնար: Ո՜հ, բաւ վերջապէս, կ'աղաչեմ զիս թող տուր, դուն երկուքնիս մէկտեղ անդունդին մէջը կ'իյնանք: Բայց դնեցէք թէ հիմայ անցնինք. ի դարձին ես ի՞նչ պիտի ընեմ ... զիս թող տուր որ ես դառնամ: Ա՛լ առաջնորդի հարիւրաբանութիւն չունիք, ահաւասիկ աս դիմացի ճամբան շինի շիտակ Փալքենպուրկ կը տանի:

Ըն առեն երիտասարդ աւազակը միտքը դնելով որ Լէոնարտոն առուգիս հեղեղին վրայէն անցնելէն կը վախնայ, թող տուր, բաւ ընկերին, թող տուր որ երթայ, իր պռաւալ կանչուրտուելն զմեզ վտանգի մէջ կրնայ ձգել: Սորդ դիտեմ որ մեր խօսածնելէն ամենեւին բան մը հասկցած չէ: — Լաւ է, պատասխանեց մէկալը. բայց մենք անցնելէն ետքը կամուրջը վար կը ձգենք, որպէս զի մենք մեր գործքը չիմնցուցած՝ կարող չըլլայ Փալքենպուրկ երթալ:

Խօք ալ աւազակները ծառը հեղեղին մէջ նետեցին: Երբ որ իրենք բարձր ժայռերուն ետեւն աներեւոյթ եղան, Լէոնարտոն սկաւ բոլոր զօրութեամբ վազել, որպէս զի իրենց դաւաճանութեան լուրը շուտ մը Ռոզալինային տանի:

Ե. Ապաստանեան մէջը:

Ռոզալինա եւ իր աղջիկը իրենց վերհանձն բարերարը՝ Թէոպալտին եւ անոր ընտանեաց պլուխը գալու սոսկալի դժբախտութիւնը մոքերնէն ալ չէին անցըներ: Բոլոր օրը իրարու հետ ուխտաւորներուն Պաղեստի-

նի վրայ պատմած պատմութիւններուն վրայ կը խօսէին: Իրիկուան դէմ դղեակին քովի դաշտերուն վրայ պտըտելու ելան: Իրենք այսպէս զբօսնելու առեն՝ մէկէն ի մէկ տեսան որ Լէոնարտոն ոստոյիկ վազելով դէպ իրենց կողմը կու գար. խեղճ երիտասարդը բոլորովին արեան քրտինք թաթխուած էր: Ո՜հ ասիկին, պոռաց յուսահատութեամբ. ո՜հ, աս պիշեր մեր դղեակին մէջ մնացող մարդիկները ուխտաւոր չեն, հապա աւազակ ու մարդասպան են եղեր, ոնք Թէոպալտ առպետն ու իր ընտանիքը սպաներ եւ իր դղեակը կողոպտել ու կրակ տալ կ'ուզեն: Խեղճ պատանուին շունչն այնպէս հատած էր որ չկրցաւ ան աւելի բան մ'ըսել. մարած պէս ծառի մը տակ ինկաւ մնաց: Ռոզալինան եւ Ցուլիանէն առ զարհուրելի դոյժը լսելով շանթէ մը զարնուածի պէս ապշած սարսափած մնացին, եւ իրենց բարեբարին գլուխը գալու չարեաց վրայ ակռան լալ:

Վ՞երջապէս Ռոզալինա քիչ մը ինք իրեն գալով, գնա, ըսաւ աղջկանը, վազէ շուտով մը դղեակ գնա. ես պէտք է որ աս սըրմելի պատանուին քովը կենամ, երբոր կրնայ քալել նէ՝ ես ալ կու գամ: Բայց դուն վազէ գնա, մեր ծառաները ժողվել տուր, ըսէ որ ձի հեծնան, երթան չարագործներուն մնացը Թէոպալտ առպետին իմացընեն, որչափ կարելի է նէ շուտ վազեն. բոլոր ձիերս ճամբելու ալ ըլլան՝ հոգս չէ:

Ցուլիանէն՝ որտեղի նեաէն փախչող եղջերուի մը պէս սրացաւ գնաց, վայրկենի մը մէջ դղեակն հասաւ, եւ իրեն ազատականներովը զամենքը ժողվելով՝ քիչ խօսքերով Ֆալքենպուրկի դղեակին վտանգը պատմեց: Ամենքը զարհուրած՝ խաբեբայ ուխտաւորներուն դէմ անէծք կը կարդային: Քիչ մը եաքը Ռոզալինա ալ վրայ հասաւ Լէոնարտոյին հետ, որմէ ճամբան ամէն բան մանրամասն իմացած էր:

Ա՛ս ի՞նչ է, կանչեց տիկինը, ածապարելու տեղ ժամանակնիդ հեծելով կ՛անցընէք. շուտով վազեցէք Փալքենպուրկ։ — Անկարելի է, տիկին, պատասխանեց Ադալբիկին ձեր ապառաւորներէն մէկը։ Առագահները հիմա արդէն Փալքենպուրկ հասած պիտ՛ու ըլլան, իսկ մենք դրեթէ տասնուհինդ մղոն ճամբայ ընելու ենք որ հոն հասնինք։ Քիչ մը վերջը կը մթըննայ, ճամբաները անձրեւէն ապականած են։ Ամենէն աղէկ ձին ալ ուռնենալու ըլլամ, վաղը օրը չլուսընցած՝ չեմ կրնար Փալքենպուրկ հասնիլ։ Մեր մշակութեան ձիերը հեծնելու աղէկ չեն գար, իսկ պատերազմի ձիերը՝ մեր սիրելի իշխանին մեռնելէն վերջը շուտ մը ծախեցինք։ Ա՛ս կողմերը տեղ մ՛ալ անանկ առատիկ ընթացք ընելու ձի չկրնար գտնուիլ։

Տիկինն ա՛ս խօսքերը լսելով՝ քարացած պէս մնաց, եւ եղբը յուսահատելով՝ ցաւագին աչքերը դէպ ի երկինք վերցուց, եւ առատ արցունք թափելով, Ուրեմն մարդկային եղանակաւ օգնութիւն չկայ, կանչեց։ Ո՜հ Տէր Աստուած, դուն ազատէ ա՛ս աղնուական անձինքը՝ որոնք ինծի այնչափ գութ ցուցուցին։ Յո՛ւսկանէ աղջիկս, եկուր մէկտեղ խընդրենք Աստուծմէ, որ չարաղօթներուն կամքը խափանէ եւ մեր ազատիչներն ազատէ։

Երկուքը մէկտեղ քիչ մը աղօթք ընելէն ետեւ՝ տիկինը նորէն իր ծառաներուն դառնալով, Ա՛տալաչեմ, զա՛ւկրներս, ըսաւ, որչափ ալ դժուարին, մնացնալու թէ անկարելի ալ երեւայ ձեզի կէս գիշերուընէ յառաջ Փալքենպուրկ հասնիլը, կ՛աղաչեմ կը պաղատիմ գանէ մէյ մը փորձեցէք։ Մէկ խօսք մը բաւական է գնդեանք փրկելու, մէկ րոպէի մէջ ամէն բան կրնայ փոխուիլ։ Թէ որ Լէօնարտոն իր ըրած ճամբորդութենէն այնպէս առատիկ յոգնած չըլլար նէ՝ դուցէ կրնար հասնիլ։ Բայց դուն, Մա՛րտինոս, ըսաւ երիտասարդ ծառային մը, դուն ալ աղէկ կրնաս

վաղել, վաղէ դնա, ապա, որչափ որ կրնաս նէ. առաքով երթալու ճամբան՝ ձիու ճամբէն կարճ է: Թէ որ ժամանակին Ֆալքենպուրկ հասնելու ըլլաս նէ՝ քեզի հարիւր ոսկի կու տամ:

Ընկարելի է, ա՛ւկին, ըսաւ ծառան, անանկ յաջողակ մարդ մը չկրնար գտնուիլ որ դիշեր ատեն այնպիսի նեղ ու լեռներուն մէջէն անցնող ճամբաներու մէջ չկորսուի, կամ անդունդներու մէջ չկրնայ: Ա՛ս ամէն բան չըլլար նէ ալ, ըսաւ Լէոնարտոն, հեղեղն անցնելու համար դրուած կամուրջը կործանած է, դիմաց ինչպէս անցնելու է, մարդս պէտք է թէւ ունենալ:

Ո՞նչ, թէւ, պոռաց Յուլիանէն, ու աչքերն ակաո ուրախութենէ փայլիլ: Մա՛յր, մա՛յր, միտքս բան մ'եկաւ: Մենք պատրաստ թղթատար մ'ունինք: կը յիշեմ որ Ֆալքենպուրկէն չելած թէոպալտ ապեան ինծի ապսպրեց որ առջի ժամանակները աղաւնիս աղէկ պահեմ. չէ նէ, ըսաւ, արձակ դանելուն պէս՝ կը թռչի հոս կը դառնայ: Որչափ որ հեռու տեղ ըլլայ աղաւնին, իր տեղւոյն ճամբան կը գտնէ: Աղաւնոյն վիզը նամակ մը կապենք ու թող տանք, առաջիւ շիտակ Ֆալքենպուրկ կը տանի:

Ո՜հ, Յո՛ւլիանէ, ա՛ս ինչ գթանչելի մտածմունք է, կանչեց մայրը: Ա՛ս մտածմունքը քեզի ապրուն անշուշտ Աստուած է:

Յուլիանէն շուտ մը վազեց աղաւնին բերաւ. մայրն ալ ածապարելով նամակ մը գրեց, եւ թրուչնոյն վիզը կապելով՝ օդին մէջ թող տուին: Աղաւնին իսկոյն օդին մէջ շատ բարձր ելաւ, եւ քիչ մը առեն ատկին անդին կամաց կամաց թռչելէն ետեւ՝ սկսաւ աստիճ շուռումեամբ դէպ ի Ֆալքենպուրկ թռչիլ, եւ քիչ մը վերջը անհետացաւ: Դիտացին բոլոր բնակիչները Յուլիանէին խորհրդոյն վրայ զարմանալէն ու դովելէն չէին դադրեր, եւ ամէնքն

ալ Աստուծոյ կ'ապաչէին որ ապաւնին յաջողութեամբ տեղն հասնի:

Ի վերայ այսր ամենայնի ամէնքն ալ եւ մանաւանդ Ռոզալինա եւ իր աղջիկը, հազար ու մէկ մտածմունքներով կը տանջուէին: Արդեօք ապաւնին յաջողութեամբ պիտ'որ հասնի՞, թէ որ ճամբան անդղի մը ձանկերուն տակ իյնայ, կամ զօրութիւնն այնչափ երկայն ընթացք ընելու չդաւեր ու ներս չեն առներ նէ, թէ որ փալքենպուրկէն շուտ մը չեն խնամար, ու ներս չեն առներ նէ, թէ որ գողերուն ձեռքն իյնալու ըլլայ նէ, թէ որ ճամբան նամակը կորսուի նէ...: Առանկ մտածմունքներով անցուցին բոլոր գիշերը եւ երկրորդ օրը միչեւ կէսօրէն վերջը:

Ջ. Ապաւնին:

Ծէսպալտ առաջուն իր ընտանեացը հետ մէկտեղ սեղան նստած էին, արեւը մտնելու վրայ էր ու իր վերջի ճառագայթները կլոր ապակիներէն թափանցելով՝ կերակրոյ սրահը կը լուսաւորէին: Մէյ մ'ալ լրենց խնայուքին որ երկու ուխտաւոր եկեր է: Առաջուն հրամայեց որ զանոնք սիրով ընդունին եւ օտարականներու խուցը տանին: Ընթրիքնին լմընցընեն նէ՝ քովս կը կանչեմ, ըսաւ, որ պանդխտութեան մէջ տեսածնին պատմեն: Բայց դուն նայէ որ, ըսաւ լուրը բերող ծառային, լրենց ծառան անցընելու համար դինի տաս. առավ աչքէ հօտող կ'ըլլան: Գլխուս վրայ, պատասխանեց ծառան ու գնաց: Իսկ Ապնէս կ'ուրախանար որ գեղեցիկ գեղեցիկ պատմութիւններ պիտի լսէ: Գլուխնին գալիքը եւ ոչ մէկուն մտքէն կ'անցնէր:

Դեռ սեղանի վրայ ուրախութեամբ խօսած աաեններին՝ Ապնէս մէկէն սկսաւ կանչել. Ախ իմ աղաւնեակս: Առաջ ալ նոյն աղաւնին էր, որ եկած պատուհանին քովերը կը թռչտէր ու կտուցը պատուհանին ապակւոյն զարնելով՝ իբրեւ թէ կ'ապաչէր որ

ղինքը նեղս առնեն: Ապնէս ոտք ելաւ պատուհանը բացաւ. ապառնին ալ անմիջապէս եկաւ, ու ձեռքին վրայ նաւելով՝ մեծ ուրախութիւն կը ցուցընէր: — Ո՜հ նայէ, մայրիկ, ինչ դեղեցիկ վզնոց են կապեր...: Ա՛ս ինչ է, վրայէն թղթի կաղի մ՚ալ կախեր են, բաւ մայրը, կարծեմ նամակ մըն է. առաւել երիտասարդուհիք շատ անգամ արտաքոյ կարգի մտածմունքներ կ՚ունենան:

Թէոպալա ապակեայ թուղթը քննելով՝ վրան աս խօսքերը գրուած գտաւ. Շատ կարդացէք: Եւ ժպտելով մը, Շատ առիպոլական բան կ՚երեւայ կոր, ըսաւ: Բայց հապէ քանի մը խօսք կարդացած էր, դոյնը նետեց եւ սկսաւ պռաւալ. Տէր Աստուած: Օդիլիա եւ Ապնէս զարհուրած՝ սկսան հարցընել թէ ի՞նչ բան կայ: Եւ Թէոպալա եռեւի նամակը կարդայ:

Ազնի՛ւ ապակեայ:

Ձ՚ս իրիկուն դղեակիդ եկող ուխտաւորները ձեր ցրուած աւազակներուն դնդէն են: Ծերուն անունը Լուբոյ է, երիտասարդինը՝ Օրզոյ: Իրենց ուխտաւորի զգեստին տակէն զրահ հագած ու զինած են: Մտքերնին ան է որ աս իրիկուն գձեզ, ձեր ընտանիքն ու բոլոր մարդիկներն ապտնեն եւ դղեակիդ կողոպտեն, այրեն, կործանեն: Ասկից զատ՝ մտքերնին դրած են որ ձեր ապակեայ զգեստներն հագնին, ասկէ շղթանիդ ու ադամանդէ խաչերնիդ վրանին կրելով օտար երկիր մը ապակեայ ձեւանան: Իրենց ընկերներն եօթը կոչ կու տան ալ հոն մօտ տեղւանքը կը պտրտին ու նշանի կը սպասեն, որ ներս մտնեն եւ աւերոյ օգնեն: Նշանին ալ աս է որ պատկելու խցերնուն պատուհանին մէջ երեք վառուած ճրագ դնեն: Եօթը ջարդարծները նշանը տեսնելնուն պէս՝ հոն պիտի վազեն, շինծու ուխտաւորներն ալ պարտիզին պզտիկ դուռը բանալով՝ զերթենք ներս պիտ՚որ առնեն: Աստուած տայ որ աղտնին տեսնին հասնե-

լալ՝ զձեզ ազատէ։ Ա՛ս քանս ուրիշ կերպով ձեզի իմացընելն անկարելի եղաւ, վասն զի աւազակները հեղեղատին կամուրջը կործանած են։ Ա՛ղաչեմ շուտ մը ձեր ազատելուն լուրը մեզի իմացընելու մարդ մը խրկեցէք։

Երախտապէտ աղախիններիդ
Ռոզալինա Հօհենպուրկեանց։

Օդեղիային սիրտն ելլելով՝ սկսաւ կանչել։ Տէր Աստուած, ա՛ս ի՞նչ յայտնի ցոյց է քու բարերարութիւնդ։ Ա՛ս աղաւնին՝ ինչպէս որ երբեմն Նոյի տապանին ձիթենւոյ ճիւղը բերաւ, նոյնպէս հիմայ ալ մեզի իբրեւ երկինքէ իջած թղթաբեր մըն է։ Եկուր, Ա՛ղնէս, եկուր, շնորհակալ ըլլանք Աստուծոյ, որ զմեզ այսպիսի մօտալուտ վտանգէ ազատեց։

Օհէոպալա՝ իր ամուսինն ու աղջիկը մօտ ծոյի մը մէջ ապահովցընելէն ետքը՝ ղուահն հազաւ, եւ իր հաւատարիմ պահապաններէն քանի մը հոգւոյ ալ ապաւրելէն ետեւ որ մօտ տեղւանք պատրաստ կեանան, ուխտաւորները վեր կանչեց։

Ասանք խիստ խնամարհական կերպարանքով ու մեծ յարդութեամբ ներս մտան։ Եւ ծեր աւազակն սկսաւ կեղծաւորական ձայնով իր պատմութիւնը պատմել, այս ինքն ատելութենէ ու շաղաքորդութենէ խառն ատապել մը շինել։ Իրենց ճամբորդութեան վրայ երկայն խօսելէն ետեւ՝ խօսքը Ռոզալինային, Յուլիանէին, աղաւնոյն վրայ դարձուց. եւ վերջապէս սկսաւ Թէոպալտ ապեռոն մեծամեծ գովեստներ տալ, անոր առաքինութիւնները, քաջութիւնն ու երեւելի գործքերը մինչեւ երկինք կը հաներ. եւ կ՚ըսէր թէ իր հոյակապ անունը մինչեւ պաղեստին հասած է։ Թէպէտ եւ ապեռոը շաղաքորդութենէ ու շաղաքորդներէն կը զզուէր, ի վերոյ այսր ամենայնի ինքը զինքը բռնեց եւ հանդարտութեամբ մը ուխտաւորներուն հարցուց, թէ ո՛վ են։ — Աղ-

քաւ ողորմելի ուխտաւոր ենք, ըսին. Սուրբ երկրէն կու գանք եւ մեր հայրենիքը Թուրքիա կը դառնանք: — Անուննիդ ինչ է: — Իմ անուանս Հերման է, ըսաւ, Լուբոյ, իսկ ասս իմ հօրեղբօրորդիս Էմոխոլա կ'ըսուի: — Ինչո՞ւ համար իմ դղեակս եկած էք: — Ուրիշ բան չենք ուզեր, բայց եթէ ասս գիշեր հոս անցընել, ըսին խոնարհական ձեւով մը. վաղը առաւոտ լուսընաւլուն պէս՝ ճամբայ կ'ելլենք: Ի՜նչպէս պիտի ուրախանան մեր ազգականները, երբ որ զմեզ ողջ առողջ տեսնեն:

Ասպետն ահագին ձայնով մը պոռաց. Բոլոր ըսածնիդ սուտ է. անուննիդ Հերման ու Էմոխոլա չէ: Դուն, հար ծեր, Լուբոյ կը կոչուիս, իսկ դուն, երիտասարդ աւազակ, Օրզոյ կ'ըսուիս: Դուք Սուրբ երկրէն եկած ուխտաւոր չէք. հապա դուղ աւազակ, հրձիպ, արիւնոյ մարդիկ էք: Թուրքիան ձեր հայրենիքը չէ: Դուք Գերմանացի չէք, ու դղեակիս մէջ՝ միայն ապաննելու, կողոպտելու, այրելու համար եկած էք: Հիմա ձեր եղեռնագործութեանց արժանաւոր վարձքը կ'ընդունիք. ձեր բուն տեղը՝ կախաղանն է: . . . . Ի՜նչ. կ'ուզէիք՝ իմ ասպետական զգեստներս հագնիլ, իմ շղթայուս ու խաչս զարդարուիլ: . . . Պահապա՛նք, ներս եկէք. սուսեր վրայէն ծպտեալ զգեստներն հանեցէք որ իրենց բուն զգեստին տես-

նենք, զէնքերնին ալ վրաներնէն առէք, ոտքնին ու ձեռքնին շղթայի զարկէք եւ աշտարակին ամենէն խորունկ խաւարին բանտին մէջ դրէք:

Ընդհիջապէս պահապաններն չորս կողմէն ներս յարձակեցան, եւ ուխտաւորի զգեստները վրաներնէն հանելնուն պէս՝ արիւնաներուն զգահնեցին ու զէնքերն երեւցան: Պահապաններն վերենք շղթայի զարնելով խաւարին բանտը դրին:

Երբ որ բանտ մնաս, երիտասարդ աւազակն իր ընկերին ըսաւ. Ախէքս չեմհաւնիր թէ ասպետն ինչ

կերպով մը վրայ այսպէս մանրամասն տեղեկութիւն ունեցեր է. ինչ բան մ'ալ դիտէ կոր, ղորն որ ճամբ բուն վրայ մինակ մենք երկուքնիս մէջերնիս խօսած էինք. դիտէ կոր թէ մտքերնիս դրեր ենք որ իր պզեսաներն հագնինք, սապետ ձեւանանք: Ըլլայ որ առաջնորդնիս ըսած պատահման լեզուներս հասկըցած ու եկած գմեզ մատնած ըլլայ:

Ինչ կ'ըսես դուն ալ, ըսաւ Լուբոյ. ուրեմն ասիկայ թէեւ ունի եղեր, որ հեղեղատն անցնելով պատուհաններէն դղեակը մտեր է: Ես միշտ կը դիտէի, վայրկեան մ'ալ աչքս դռնէն չվերցուցի. ապահով եմ որ մեր դալէն վերջը՝ ամենեւին մէկը դղեակին կամրջէն չանցաւ: Ասոր մէջը բնութիւնէ վեր բան մը կայ. պէտք է որ ապեսաը սատանայի հետ դաշինք դրած ըլլայ:

Ան ըսելէն վերջը չար ծերը սատիկ կատղելով՝ սկսաւ թէոպալտին դէմ բերնէն զարհուրելի անէծքներ թափել, բարկութենէն փրփրած՝ կ'ըսէր. Ան անօրէն թէոպալտը բոլոր մեր դժբախտութեան միակ պատճառն է: Իր եղեռնագործութեանց մէջ կոյրցած ըլլալով՝ չէր ուզեր ճանչնալ որ իր գլուխն եկած չարիքներուն պատճառն ինքն է:

Իսկ Օրղոն սկսաւ լալ ողբալ ու իր բնկերին դէմ գանգատիլ: Երանի թէ, կ'ըսէր, քու տուած գիտակար խորհուրդներուդ ականջ կախած չըլլայի. դուն ինծի ուրախական կեանք պատիս ու առատութիւն խոստացար. բայց հիմա անարդական մահուընէ ուրիշ սպասելու բան մը չունիմ: Ինծի կ'րաէիր որ ըրածնիս դէշ բան չէ. սրտիս մէջէն Առաւծոյ ու մարդկան վախը կ'ուզէիր ջնջել, եւ թէ աս աշխարհքիս թէ անդիի աշխարհքին մէջ իր բանեցուցած արդարութիւնը կը ծաղրէիր: Բայց միշտ ներքին ձայն մը ինծի ասոնց հակառակը կ'րաէր, եւ անդադար աչքիս առջեւ կը բերէր որ կամ

ատ աշխարհքը կամ անդիի աշխարհք պատիժս պիտի դանեմ։ . . . Ո՜հ, ո՜հ. ինչո՞ւ խղճմտանացս ձայնին եաեւէն չգացի։ Հիմա ժողված դանձերս ինչո՞ւա կը ծառայեն։ Եթէ հացս ճակտիս քրտինքովը, բայց հաճեատութեամբ ու խիղճս հանդարտ պահելով՝ վատնէի, հիմակուան դանուած վիճակէս աւելի երջանիկ կ'ըլլայի։ Բայց հիմա Աստուծոյ ձեռքը վիս յափշտակելով՝ ատ խաւարին բանտը նետեց. ատ աշխարհքիս մէջ ալ կորսուեցայ։ Բայց կրնամ արդեօք դոնէ անդիի աշխարհքը շնորհք ու ողորմութիւն դանել։ Երանի թէ իմ ողորմելի օրինակս՝ օգտակար դառ մ'ըլլար զեխութեան ու կրից եաեւէ եղող երիտասարդներուն։

Ծէոպալտ ատպետը աւազակները բանտ դնել տալէն եաեւ՝ անոնց ընկերներն ալ ձեռք ձգելու պատրաստութիւն կը տեսնէր։ Աղէկ մը մթըննալէն վերջը՝ օտարականներուն համար որոշուած խցին պատուհանին մէջ երեք վառուած ճրագ դնել տուաւ։ Եաքը հաւատարիմ ու խոհեմ դռնապանը՝ ուխտաւորի պզեատ հագած՝ դուրսէն ներս մտնելու դրան դիմացի բակին մէջ տասը զինած մարդիկներով պահուըտեցաւ։

Ընտնկով երկայն տաեն ապասեցին, բայց եկող գացող չեղաւ։ Կէս գիշերն անցաւ, եւ դեռ տեսնուող չկար։ Սպասողները կամաց կամաց կը սկսէին համբերութիւննին կորսընցընել, մէյ մ'ալ կամացուկ մը դուռը զարնուեցաւ։ Դռնապանը սաստիկ զգուշութեան ձեւացընելով՝ դուռը բացաւ։ Աւազակներէն մէկը ներս մտաւ, եւ գլնքն իր ընկերներէն մէկը կարծելով՝ ցած ձայնով մը հարցուց. Յարմար ժամանակի՞ն եկանք։ — Շատ յարմար, պատասխանեց դռնապանն աւելի կամաց ձայնով։ Ան տաեն ներս մտնող աւազակը դուրս եղաւ ընկերները կանչեց, եւ ամէնքն ալ ատուբնեբնուն ծայրին վրայ

քալելով ներս մտան. Հետերնին ծծումբ ու ձիւթ առած էին, եւ ամէն մէկերնին մէյ մէկ սուր ունէր: Ամէնն ալ ներս մտնելէն վերջը՝ դռնապանը դուռը պոցեց, բալէնքը դրպանը դրաւ եւ իրենները տուն հետ գրած նշանը տուաւ:

Յանկարծ զէնակին մարդիկը գողերուն վրայ յարձակեցան, եւ գամէնքն ալ դիւրաւ բռնեցին, վասն զի անոնք այլայլութենէն ու շփոթութենէն եւ ոչ սրերնին կրցան քաշել: Նոյն առեն երեւցաւ Թէոպալա ասպետն ալ, եւ ահաւոր ձայնով մը հրամայեց որ զիրենք շղթայի զարնեն ու բանտ դնեն, որպէս զի հոն իրենց չարագործութեանց պատիժը կրեն: Ծառաներն անմիջապէս աս հրամանն ի գործ դրին:

Ասպետն աս յաջող ելքն իր ամուսնոյն ու աղջկանը ծանուցանելէն ետեւ՝ ըսաւ. Ահաւասիկ աս է չարագործաց վախճանը. չարագործն իր գործքովը կը բռնուի, եւ ուրիշներուն համար լսած որոգայթին մէջ ինք կ'ինկնայ:

Է. Զէնենոյ ճիւղ:

Ինչպէս քիչ մը յառաջ տեսանք, աս բաներս Փալբենապուրկ եղած առեն՝ Հոհենպուրկի զէնակին մէջ Ռոզալինա տիկինն ու Յուլիանէ՝ անձկութեամբ եւ արտի դողալ լուր առնելու կը սպասէին, ամէն րոպէ՝ իրենց տարուց մը պէս կու գար: Մինչեւ յետ առաւոտ եւ մինչեւ կէսօր աս կերպով անցընելէն ետեւ՝ մէյ մ'ալ Յուլիանէն՝ որն որ ամէն հինգ վայրկեան մէյ մը պատուհան կը վազէր որ նայի թէ արդեօք եկող մը չկայ, հեռուէն քանի մը ձիաւոր ու կառք մը տեսաւ, որ վազելով դէպ իրենց կու գային: Կարծեց թէ տրտին մէջ ապրեցութիւն մ'եղաւ որ եկողները Թէոպալա ասպետն ու իր ընտանիքն է, ուստի եւ մօրն ապաչեց որ դիմացնին երթան:

Իրօք ալ անոնք էին: Թէոպալա, Օդդիլիա եւ

Ագնէս առաուանց կանուխ ճամբայ ելած էին, որ երթան իրենց ազատութեան լուրը անձամբ տանին, եւ անձամբ ընդհակառակ ըլլան իրենց ազատիչներուն: Ասպետը՝ սիկնայքը տեսնելուն պէս՝ շուտ մը ձիէն վար իջաւ, Օդիլիա եւ Ագնէս ալ կառքէն դուրս ելան, եւ երեքը միասին եկան իրենց ազատիչներուն ընդհակառակութիւններն յայտնելին: Ամէնքն ալ հաւասար ուրախութեան մէջ էին, եւ այսպէս իրարու ուրախակից ըլլալով եւ պատահածներուն վրայ խօսակցելով դղեակը դարձին:

Սեղանի առեն Թէոպալտ արծաթէ գաւաթին առաւ, դինի խմեց Յուլիանէին կենդանութեան համար, որն որ աղաւնոյն ձեռքով նամակ խրկելու խորհուրդ տալովը զամէնքս ալ ազատեց, ըսաւ: — Չէ, սէր ասպետ, պատասխան տուաւ պարկեշտ Յուլիանէն կարմրելով, ձեր ազատութեան սկզբնապատճառն ես չեմ. աս պատիւն Ագնէսին տալու է, որովհետեւ ինք անդրէն հալածուած աղաւնին քովն առնելովը եւ եաքը նոյն իրեն սիրելի թռչունն ինծի պարգեւելովը աս երջանկութեան պատճառ եղաւ:

Ընտուծոյ ընդհակառակ ըլլանք, ըսաւ Ռոզալինա, որ մեր զաւկրներուն բարի բնութիւն մը տուեր է: Բայց զգուշացէք, ամոլնիներս, որ յաջողութեան արդիւնքը բոլորովին ձեզի չսեպհականեցէք, որովհետեւ աս որբ Լէոնարտն ալ ձեզի չափ գործակից եղած է աս գործքիս, ինչու որ իր սէրն ու երախտագիտութիւնը յուցընելու համար՝ այնպէս շուտով ու ինքը զինքը հիւանդանալու եւ մեռնելու վտանգի մէջ դնելով՝ այնչափ երկայն ճամբայ բրաւ:

Ընտ ատոր է, ըսաւ ասպետը, եւ արծաթէ գաւաթը նորէն լեցընելով՝ Լէոնարտոյին առաւ ըսելով Ա՛ռ, իմ քաջ բարեկամս, խմէ. ասկից վերջը ես հոգ կը տանիմ որ դուն զինուորական արուեստին մէջ յառաջ երթաս. քու քաջութիւնդ, հաւատարմու-

թիւնդ, տիրապետութիւնդ ղքեզ օր մը ասպետութեան աստիճանն հասնելու արժանի կ՚ընեն:

Իսկ Օդդիլեան ըսաւ. Նաեւ մեծասիրտ ու բարեբար Ադալբիկ ասպետին յիշատակին համար ալ գինի մը խմենք: Ա՛ս ուրախութեան մէջ իրեն ալ երախտապէտ ըլլալու ենք, վասն զի եթէ որ ինք Լէոնարտոյին վրայ դիմալով քովն առած չէր ըլլար նէ՝ հիմա մենք ինչ կ՚ըլլայինք: — Ո՜հ, ատուգիս, պատասխանեց Յուլիանէին մայրը, իմ հանդուցեալ էրկանս՝ խեղճ որբի մ՚ըրած բարերարութեան համար բիւրապատիկ վարձք ընդունեցայնք, զեզ աս ասկալի վտանգէն ազատած տեսնելով: Բայց դուք ալ, ազնուասի՛րտ ասպետ, ինծի եւ իմ աղջկանս քիչ բարերարութիւն չըրիք: Ան վեհանձնութիւնը՝ որով զմեզ ընդունեցաք եւ թշնամիներնուս ձեռքէն ազատեցիք, չէր կրնար առանց վարձուց մնալ: Դուք զմեզ ազատեցիք, Ատուած ալ զեզ ազատեց. նոյնպէս նաեւ զՕդդիլեան եւ զԱդնէսը՝ իրենց մեղի ցուցած սիրոյն համար՝ Ատուած վարձատրեց: Ատուծոյ անունն օրհնեալ ըլլայ:

Այնպէս է, ըսաւ Թէոպալտ, ինչպէս ամէն առիթներու մէջ նոյնպէս հոս ալ պէտք է որ Ատուծոյ շնորհակալ ըլլանք: Ի վերայ այսր ամենայնի եւ րսխատապէտ ըլլալու ենք նաեւ ան ազնուական անձինքներուն՝ որոնք Ատուծոյ ձեռքը միջնորդ կ՚ըլլան: Ատուգիս անկարելի էր որ ես իմ դրեթակս կործանմանէ պահէի, ուստի իմ արուես դլուխս տանիլ չկրցածս՝ Յուլիանէն ազատնոյն օգնականութեամբն ըրաւ: Անոր համար թէ՛ սկսար թէ՛ զօրաւոր ըլլողները, կանայք եւ աղաք՝ առիթն եկած առեն՝ կրնան շատ բարի գործքեր գործել, բաւական որ կամք ունենան, եւ միամտութեամբ Ատուծոյ վստահին, ինչպէս որ Ռոզալինան եւ Յուլիանէն ըրին:

Ատր վրայ քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ ասպետան

ըսաւ. Որովհետեւ իմ դղեակս կայսրութեան սահմաններուն նախապարիսպներէն մէկն է, անոր համար Յուլիանէն առանց Թրոյ օգնականութեան աս հարկաւոր ամրոցը կործանմանէ պահելով մեծ եւ երեւելի պործք մը գործած է: Արդ կ'ուզեմ աս ամէն բան կայսեր պատմել եւ իրմէ խնդրել որ ինք Հոհենպուրկի դղեակին ասպետուհին եղած առնէ՝ իր պինապրոշմին մէջ բերանը ձիթենւոյ ճիւղով ճերմակ աղաւնի մ'ալ կարող ըլլայ դնել:

Հաս աղէկ մտածեցիր, բարեկամ, պատասխանատուս Օդդիլեան: Բայց ես կը բաղձամ հիմակուընէ իրեն փոքր յիշատակ մը տալ: — Մօրը նշան ընելով՝ Ադնէս դուրս ելաւ, եւ շուտ մը եւս դարձաւ աղաւնին ձեռքը, զորն որ Հեսը բերած էր, բայց մինչեւ նոյն առեն չէր ցուցուցած: Գեղեցիկ Թրուջանը՝ կառույին մէջ ապամանդներով զարդարուած ձիթենւոյ ճիւղ մը բռնած՝ եկաւ Յուլիանէին ձեռքին վրայ նստեցաւ: Սիրելի աղջիկս, ըսաւ Օդդիլեան, ընդունէ աս ձիթենւոյ ճիւղը իբրեւ երախտապիտութեան թեթեւ ցոյց մը եւ իբրեւ մեր ազատութեան յիշատակը: Պզտիկութենես առեն՝ մայրս ասիկա ինծի տուած էր, եւ խօսք մ'ալ զրուցած էր, զորն որ երբեք չմոռցայ եւ այսօր մեր դէպքին աւելի եւս հաստատուեցաւ: Ահաւասիկ նոյն խօսքը.

Ցոյսդ բոլոր յԱստուած դիր,
Վըտանդ մ'ալ քեզ չիհասնիր.
Ընելս չարիք կամ վընաս
Ըրե բարիքն որ կըրնաս:
Զարն՝ անպատիժ չիմընար
Լաւ գործն առնու վարձք արդար:

Բ· ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՈՒՏՄԱՆ

Կ Ա Մ

ՀԱՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐՈՒ ՎՆԱՍԸ

Պարոն Ռոբերտս Մակոնի վաճառականութեամբ ժողված մեծամեծ հարստութիւններովը Հնդկաստանէն իր հայրենիքը դառնալով՝ Անգլիայի եօրկ գաւառը գեղի մը մէջ ապրար տուն մը գնեց ու հոն կը բնակէր իր ամուսնոյն ու երկու մանչ զաւակներուն հետ՝ որոնցմէ մէկը տասուխրեք ու մէկալը տասնումէկ տարեկան էին: Ա՛ս խեղճերը՝ մինչուկ նոյն տաեն Հնդկաստանի կողմերը պատերհ առիթ չգտնուելով՝ ապէկ կրթութիւն չէին կրցած տա-նալ, անոր համար խնամոտ հօրերնուն առջի փոյթն աս եղաւ որ քանի դաստիարակ մը գտնէ, որմէհետեւ կը վախնար ղրկելնէ դպրոց տալ, եւ կ'ուզէր որ միշտ իրեն ու մօրերնուն քովն ըլլան, որն որ հիւանդոտ ալ ըլլալով տղոցմէն զատուիլ չէր ուզեր:

Պ· Մակոնին շատ տաակ խոստացաւ թէ որ ապէկ վարպետ մը գտնուի, բայց շատերուն մէջէն՝ որոնք աս բանիս իրենք ղրկենք կ'առաջարկէին, չգտնուեցաւ մէկը՝ որ վարպետի մը հարկաւոր եղած ամէն պայմաններն ու կատարելութիւնները ունենայ: Իր անէն քիչ մը հեռու ապրելնուն ճամբուն վրայ գեղ մը կար· օր մը 25 տարուան երիտասարդին մէկը աս գեղը հասնելով մեծ պանդոկին իջաւ· վրան գլուխը շատ մաքուր էր, պանդոկին մէջ ամաւ մը համար տեղ բռնեց ու տաակը վճարեց: Բոլոր իր կահը պարկ մըն էր, բայց ինչպէս ըսինք, մաքուր հագուած ու պատուական քարէ ապրար ու մեծագին մատնի մ'ալ մատն անցուցած էր· շատ քաղաքավար ու ազնուաբարոյ ու քաղցր բնութիւն ունէր Յովհաննէս Վուտսըն (տասնկ կը կոչուէր աս

օտարականը), որով եւ քիչ առեն մէջ մեծ անուն հանեց, թէպէտեւ շատ քիչ մարդու հետ կը տեսնուէր: Պ. Մակոնին՝ որ շատ անգամ ծօտ գեղը զբօսանքի համար կ'երթար ու նոյն պանդոկը կ'իջնար, դիպուածով մը Վուասընին հետ առնուեցաւ: Անոր կատարելութիւններն ու խելացի խօսքերը, ոնոցմով կը ցուցընէր որ գիտէն շատ բան անցած ու աղէկ կրթուած մարդ էր, գինքը շատ սիրելի ըրին Պ. Մակոնիին, ուստի եւ օր մը իր տունը հրաւիրեց Վուասըն ատ հրաւէրն ընդունեցաւ ու Պ. Մակոնին ալ աւելի եւս իր հիւրին խորին գիտութիւնն ու խնամտութիւնը փորձելու երկար առեն ունեցաւ: Օր մը երբ որ անոր հետ իր տղոցը յարմար դաստիարակ դանելու վրայ կը խօսէր, Վուասըն առաջարկեց որ ինք ատ պաշտօնը յանձն առնէ: Պ. Մակոնին առիկայ իրեն մեծ բախտ մը սեպելով՝ առջեւը դրաւ մէկիկ մէկիկ ան ամէն պայմանները, որոնցմով կրնար իր տունը մտնել: Պայմանները շատ յարմար ըլլալով Վուասըն յանձն առաւ, եւ իր կողմանէ ուրիշ պայման չդրաւ, բայց եթէ ատ որ իր ընտանեացին ու նախընթաց կենացը վրայ հարցում չընլլայ: Թէպէտ ատ պայմանը շատ հետաքրքրական բան էր, բայց Պ. Մակոնի չընդդիմացաւ, եւ խոստացաւ որ շատ ճշդութեամբ իր ատ բաղձանքը կատարելու կը ջանայ:

Վուասըն ատ ընտանեաց անդամ ու քիչ առեն մէջ իր աշկերտներուն սիրելի եղաւ, ու մեծ համբաւ հանեց: Պ. Մակոնիին զաւկները իրենց դաստիարակին դասերէն շատ օգուտ քաղեցին, եւ մէկ ու կէս տարուան մէջ անանկ յառաջ գացին, որ իրենց հասակակիցներուն մէջ իրենցմէ աւելի բան գիտցող չկար: Պ. Մակոնի օր աւուր վրայ աւելի գոհ կ'ըլլար ատանկ դաստիարակ մը ընտրելուն. իր աշքին ուրիշ բան անհաճոյ չէր երեւար, բայց եթէ Վուասընին տրտմութիւնը, որն որ կը տեսնուէր թէ բնա-

կան չէ: Բայց ատոր վրայ ամենեւին բերան չէր բանար՝ Վասաքնին բաղձանքին նայելով, որ իր ինչ մարդ ըլլալը կ'ուզէր գաղտ պահել: Ատանկով երեք տարի անցաւ, ու միշտ նոյն բաները կը տեսնուէին, այս ինքն՝ գաւկրներուն յառաջադիմութիւնը, հօրերնուն գոհութիւնն ու Վասաքնին տրտմութիւնը:

Օր մը երբ որ Վասաքն իր աշկերտները դըսէն ժողված կը նստէր, նոյն գեղը անծանօթ դպեւսաւ սուրհանդակ մը հասաւ, որն որ գաստիարակը կը փնտռէր: Վասաքն սուրհանդակին որ տեսաւ՝ երեսին գոյնը նետուեցաւ, բայց սուրհանդակը շատ պատուով ու յարգութեամբ անոր նամակ մը տուաւ: Վասաքն նամակը կարդալէն ետեւ՝ Լաւ է, դուն գնա, ըսաւ. ատ խօսքն ու սուրհանդակին ձիուն գարնելն ու արագալը մէկ եղաւ:

Երկրորդ առաւօտ Վասաքն տանը մէջէն աներեւոյթ եղած էր: Տնեցիք վախցած ու տարտափած էին. Մակոնին գաւկրներուն մեծ ցաւն ու տրտմութիւնը չկրնար խօսքով պատմուիլ, որովհետեւ քանի որ տարիքնին կ'առնէին, այնչափ աւելի իրենց գաստիարակին վրայ սէրերնին կ'աւելնար: Իր խօսքը ուրիշ բան չէր անուեցաւ, բայց եթէ իր պարկին ու Պ. Մակոնին գրուած նամակ մը: Մակոնի բացաւ նամակին ու կարդաց. Թողութիւն ըսէ, աղնիւ Պարոն, որ առանց հրաժարական ողջոյն մը տալու՝ հրամանոյդ տունը թողուցի. բայց ինչ ընեմ, արտաքոյ կարգի հարկաւոր բան մը պատահեցաւ, որմէ առ կերպով ձեր տունը թող տալու ստիպուեցայ: Լայէ.ք, լայէ.ք ինծի հետ մէկտեղ առանց ոլորմելի ու ապերջանիկ անձ, որ պարապ տեղ խղճի հանդարտութիւնը նորէն առնելու աշխատեցայ: Ասկից աւելի բան հիմակու հիմա չեմ կրնար գրուցել: Կը յուսամ որ վեց ամսէն ետ կը դառնամ, ու գաւկրներնուդ կրթութիւնը յառաջ տանելու կը սկսիմ:

Բայց թէ որ չեմ դառնար, ան առեն կ'իմանաք թէ ուղ է եղեր ան ողորմելին, որ այնչափ տարի ձեր քովը հիւրի պէս կեցաւ: Իմ պարկիս մէջ գաւկրներուդ համար պղտիկ յիշատակ մը թողուցեր եմ. ինայածն աղքատաց համար է, կ'աղաչեմ անոնց բաժնէիք: Իմ վարձքս ալ, որն որ չորս տարիէ ի վեր չեմ առած, ձեղի կը յանձնեմ, բարի գործքի մը գործածեցէք: Ինծի հարկաւոր չէ:

Ասոր վրայ Պ. Մակոնի շատ զարմացաւ, ու տըրտում ախուր կը կենար, եւ ոչ բերանն անգամ կը բացուէր: Պարկին մէջ իր գաւկրներուն գրուած նամակ մ'ալ գտնուեցաւ, որուն մէջ Վուասըն խմաւորուն խրատներ կու տար իր աշկերտներուն, եւ անոնց կը ցուցընէր թէ ինչ ճամբայ պիտ'որ բռնեն, երբ որ քիչ մը եաքը ընկերութեան ու գործքի մէջ մտնելու ըլլան: Ապնիւ քարերով զարդարուած երկու ոսկի ժամացոյց ալ կար, որոնց վրայ Վուասընին պատկերը նկարուած էր, ատոնք իր երկու աշկերտներուն համար որոշուած էին: Իր ամէն զգեստներն ու գրքերը եւ իր պատուական մատնին ալ՝ որն որ միշտ մատը կը կրէր, աղքատաց թող տրուած ըլլալով՝ ծախեցին եւ աղքատներուն բաշխեցին:

Անցաւ վեց ամիսը, բայց եկող գացող չեղաւ, անցաւ ինն ամիս ու մէկ տարի, բայց Վուասըն չերեւցաւ, եւ ոչ ալ վրան լուր մը կրցան ունենալ: Ա մէջտեղ Պ. Մակոնին խաթուն մեռած էր, եւ ինք Վուասընին դարձէն յուսահատելով՝ միտքը դրաւ որ գաւկրները կրթուելու եւ իրենց ուսումը լմընցընելու համար երկու տարի ալ դպրոց մը դնէ: Ա երկու տարին ալ անցնելէն եաքը՝ ուզեց որ Իտալիայի ու Գաղղիայի մէջ ճամբորդութիւն մ'ընեն, որպէս զի դրսի երկիրներու մէջ պտըտելով ու վաճառական ազգերու սովորութիւններն ու բարքը ճանչնալով եւ միանգամայն բնութեան ու արուեստի գե-

ղեցկութիւնները տեսնելով, մոքերնին բացուի ու իրենց հարկաւոր ծանօթութիւնները առանան։

Ընդ երկու երիտասարդները դայեակով մը եւ զանազան յանձնարարութեան թղթերով ճամբայ ելան։ Երկու ամսու չափ փարիզ կենալէն ետքը՝ թողուցին ան մայրաքաղաքը ու Գաղղիայի հարաւային կողմերը սկսան պտտիլ, մոքերնին դրած էին որ Լիվոռնոյին վրայէն Հռոմ անցնին, եւ ետքը Նէապոլիս երթան։ Երբոր Մարսիլիա կը մօտենային, մէյ մ՚ալ դիշերը քանի մը դողեր վրանին իջնան, եւ իրենց բոլոր տղան ու կանչն առնելէն ետքը՝ քաղաքնին ու ժամպողջինին ուղեցին։ Պարապ էր անոնց դէմ կենալ. ուստի եւ ուզելով չուզելով հնազանդեցան ու հանեցին տուին։ Գողերէն մէկը ժողվեց առաւ աս ամէն բանը. բայց ան ժամպողջիներուն նայելով՝ ընկերներէն մէկը կանչեց, եւ անոր հետ խելք մը տանեն ծածուկ խօսելէն ետքը՝ նորէն կառքին մօտենալով՝ պարոններ, ըսաւ, աս ժամպողջիներն որմէ առած էք, ով տուաւ ձեզի ատոնք, կը ճանչնա՞ք ան անձը՝ որուն պատկերը ատոնց վրայ նկարուած է։ — Հրամեր ես, պարոն, ըսին Մակոնիին տղաքը, մեր վարպետը մեզի տուած է, ու վրայինը իրեն պատկերն է. ո՜հ եթէ դիտնայիք թէ ո՛րչափ սիրելի է մեզի իր յիշատակը, աս ժամպողջիները ձեռնեներնէս չէին առներ։ — Սուտիս ալ չենք առներ, կրկնեց դողը. առէք ձեր քսակները, ժամպողջիներն ու ամէն ունեցածնիդ։ Ըՙնկեր, պոռաց, բեր ամէն առածներդ, դիր կառքին վրայ, ու թող որ մօտ դեղն երթայ, բայց դուք, տեսա՞ր իմ, շնորհք ըրէք մեզի հետ եկէք ... մի վախնաք ձեզի բան մը չենք ըներ..., ձեզ մեր մեծին պիտի տանինք. անիկա ձեր հին բարեկամն ու ճանչուածն է եղեր, ու ձեզ շատ հաճութեամբ պիտի տեսնէ։

Ո՞վ կրնար ըլլալ ասիկայ, բայց եթէ Վուտոքն։

Մակոնիին որդիքն առանց վանեալու գաղերուն եւ տեւէն գայլին անտառին ներսի կողմերը, մինչուկ եկան հասան մէկ հին ու փլփլած գղեակ մը: Հոն գաղերէն մէկը հրացան մը պարպելով նշան առաւ, եւ գաղտուկ դուռ մը բացուելով՝ ներս մտան, ու եկան ամէն տեսակ կարասիքով յարդարուն խուց մը, ուր երբ որ Ճանչցան իրենց հին վարպետը, անմիջապէս անոր վիզը պլլուեցան ու լային. մուգան ալ անոր աւազակապետ ըլլալը, ուրիշ բան մտքերնէն չէր անցներ, բայց եթէ որ իրենց տղայութեան սիրելի գաստիարակը տեսան: Ան գղեակին մէջ մնացին քանի մը տարի գիշերը. իրիկուան կերակրոյ առեն վարպետն, որ սովորականէն աւելի տրտում էր, արցունք թափելով պատմեց իր պատմութիւնը:

Վախպէտ եւ ինծի շատ ժուար ու շատ ցաւալի բան է, բաւ, իմ կենացս ընթացքն ու գլուխ եկած բաները մէկիկ մէկիկ պատմել, բայց պէտք է որ պատմեմ, վասն զի խոստացած եմ ձեր հօրը ծանուցանել, թէ ով էր ան ողորմելին՝ որ այնչափ աւերն առնն ընդունեցաւ, եւ դարձեալ կ'ուզեմ որ իմ գլխէս անցած տրտմալի դէպքերը ձեզի օրինակ ըլլան՝ որ զգուշանաք եւ ուղիղ ճամբէն դուրս չելլէք: Իմ անունս Լուդովիկոս Տիւվալ է. Նորմանտիայի հարուստ ազնուականի մը զաւակ էի. ծնողքս ինծի մեր ընտանեաց ու հարստութեան վայել կրթութիւն մը տուին: Խելքս միտքս աւաքինութեան գործքերու ալ մղութեան ալ հաւասարապէս բաց էր, չարն ու բարին կը հասկընայի: Մէկ քանի չար ընկերներս գլխէ հանեցին ու աւերեցին: Ան առեներն ալ հայրս գլխու ինք իր գլխուս փարիզ խաւրեց որ հոն ուսմունքս լմընցընեմ: Նոյն տեղը շատ սխալեցաւ հայրս, որովհետեւ ինծի պէս երիտասարդ մը իր քովէն բոլորովին բաժնեց ու քովս խոհեմ ու հասուն մարդ մը չդրաւ: Ինծի ատակ պահաս չըլ-

լալով՝ ան մայրաքաղքին ամէն զուարճութիւններուն եւ ուրախութիւններուն մէջ կրնայի մտնել. միանդամայն շողքորթներ ու չար ընկերներ ալ չէին պակսեր: Երբ որ միտքս կու գայ, կը դողամ ու կը սարսափիմ, երբ որ կը յիշեմ որ առաքինութեան ծաղիկն արդէն իմ սրտիս մէջ ունենալով, ինչպէս եղաւ որ կամաց կամաց, ոտք ոտք յառաջ երթալով, վերջին աստիճան անպիտանութեան հասայ, եւ հիմա աւազակներու դլուխ եղած կը գտնուիմ:

Այս գոհ եղաւ վերջին յեղափոխութեան, որ հայրենիքս ապականեց. բոլոր իր ունեցածը տէրութիւնն առաւ, որով ես ալ վերջին ողորմելութեան հասայ: Ա՛ս բաւական էր ինծի որ գառնամ եւ առաքինի կեանք մը անցընելու սկսիմ: Իմ գիտցածս ու սորվածս կրնայի հացս գտնել: Բայց դժբախտութեամբ ճանչցուրութիւն ունէի քանի մը անանկ չար ընկերներու հետ՝ որոնք, ինչպէս ինծի կ'երեւար, ուտելու հաց չունենալով՝ աւազակութիւն կ'ընէին, ես ալ գայլի անոնց մէջ խառնուեցայ. մէր գունդը շուտ մը մեծցաւ, եւ ես դլուխ ընտրուեցայ:

Քանի մը տարի անցնելէն ետքը՝ մերիններէն շատերը տէրութեան ձեռքն ինկան, իսկ մնացածներն ատկին անդին ցրուեցան փախան: Ես ալ Անդլիա անցայ, անունս ալ փոխեցի Յովհաննէս Վուտսըն դրի, ու ձեր տունն ընդունելութիւն գտայ: Հան լաւ ու բարեպաշտ ընտանեաց մէջ՝ ձեր կրթութեանը զբաղելով եւ չար ընկերներէն հեռու ըլլալով, պէտք էր որ սրտիս մէջ անցած գացած կեանքիս վրայ զղջումն աճէր. ուրչափ անգամ առաքինութիւններ դրի որ ալ առաքինութեան ճամբէն դուրս չելլեմ: Սակայն քանի մը տարի ետքը իմ հին ընկերներս՝ Գաղղիայի հարաւային դին ցրուած գունդը նորէն կարգի դնելով, թղթով մը զիս կը կանչէին, որ նորէն գամ ու իրենց գլուխ ըլլամ: Ան եղեռ-

նաւուր Թուղթը՝ զորն որ անոնցմէ առաքեալի զղեստ մուած ծպտեալ մարդ մը՝ ձեր գեղին տունը ինծի բերաւ, ամէն առաջադրութիւններս տակին ու վրայ ըրաւ: Հնուցմէ գէշի առայած ունակութիւնս յաղթեց ինծի, ու մէկանոց Թողուցի ձեր բնաւանիքը:

Ո՛վ իմ սիրելիքս, եթէ հեղ մը կարող ըլլաք գիտնալ որ աս երկը տարւանս մէջ ինչ արտի մաշուկ կրած եմ, ինծի հետ ալիտեղ առանկ չար օրինակի ու երիտասարդական թերթեւամտութեան պոհ եղած մարդու մը վրայ լալէն չէք դադրիր: Առողջութեանս կողմանէ ալ ապէկ չեմ. քիչ մը եռքը կեանքս լմընայ ու Աստուծոյ անաչառ դատաստանին առջեւն ելլեմ նէ, ինչ պատասխան պիտի տամ, սրչափ տոկալի անէծքներ իմ վրաս պիտի չկարդամ:

Ասոնք ըսելով խեղճ Տիւվալ աչուըներէն հեղեղի պէս արցունք կը թափէր: Պարապ տեղ կ'աշխատէին իր աշկերտները զինքն Համոզելու, ըսելով որ աս գործը շատ օգտակար կրնայ ըլլալ: Ինք բերնէն խօսք մը չէր կրնար Հանել. շատ անգամ անոնց փաթթուելէն եռքը՝ խուցը քաշուեցաւ. նոյնպէս Մակոնիին որդիքն ալ պատկելու գացին:

Երկրորդ օրը առտուանոյ կանուխ Տիւվալ իր ձեռասանն աշկերտներուն խուցը մտաւ: Ելէք, ըսաւ, իմ սիրելիներս, ելէք մօտաւոր գեղը գացէք՝ ուր որ կառքերնիդ կեցած է, իմ մարդիկներէս երկու Հոգի կու տամ, որ մինչեւ արքունի ճամբան ձեզի առաջնորդեն: Մակոնիին տղաքը սարսափած մնացին երբոր անոր երեսը ձեփ ձերմակ ու ժժգոյն, աչուըները ներս գացած տեսան, դէմքին այլայլութիւնը սրտին մէջ քաշած նեղութեանը Հայելին էր: Ո՛վ սիրելի վարպետս, ըսաւ մէկերնէն մէկը, շատ արտասուաշուկ կը կրէք. ո՞հ, կրնամ արդեօք ձեզի օգնութիւն մ'ընել: — Գուցէ կրնաք, ըսաւ Տիւվալ. դուք ապէկ քնացեր էք, ինչու որ քունը միայն չարաղործ-

ներէն կը փախչի, ես բոլոր աս դիշեր արթուն էի, ինծի հետ կը պատերազմէի, բայց վերջապէս Աստուծով յաղթեցի։ Մարիկիա գացէք, հոն նաւ մը բռնեցէք, մինչեւ շաբաթ իրիկուն ապահեցէք ինծի, նաւը պատրաստ ըլլայ ճամբայ ելլելու, . . . կը յուսամ որ մինչուկ ան առեն Մարսիլիա կ'ըլլամ, . . . մէկառեղ ճամբայ կ'ելլենք, ու վերջապէս ալ կը գտնեմ ան արուի խաղաղութիւնն՝ որն որ չէի յուսար երբեք ունենալ։ Զգոյշ կեցէք որ չըլլայ թէ աստր վրայ նշան մը ցուցընէք իմ մարդիկներուս. թէպէտ ինծի կուրակերպ կը հնազանդին, ու զիս շատ կը սիրեն, բայց եթէ իմանան որ փախչելու միտք ունիմ, ձեռքերնէն ազատելու յոյս չկայ։ Երթաք բարով, . . . կամ շաբաթ իրիկուն կը տեսնուինք, ես կամ ալ ամենեւին ոչ։

Պահոնին որդիքը, սրտերնին ելած ու տրտմած, բայց իրենց վարպետը տեսնելու եւ իրենց հետ մէկտեղ տանելու յուսով իրենք զիրենք մխիթարելով, ճամբայ ելան ու երկու ժամէն եռքը իրենց կառքին հասան։ Նոյն իրիկունը (չորեքշաբաթի էր) հասան Մարսիլիա, ու երկրորդ օրը նաւ մը բռնեցին դէպ ի Լիվառնոյ, ամէն բան անանկ կարգի դրին որ ամէն բոպէ պատրաստ էին ճամբայ ելլելու։ Երկու օր անցնելէն եռքը, շաբաթ իրիկունն ալ կը մօտենար, բայց Տիւվալ չերեւցաւ։ Տրտում ու տխուր՝ խորունկ մտածելով սկսան դէպ ի ան կողմերն երկրննալ, ուսուի կը յուսային որ կու գայ. Հազիւ թէ քաղքէն դուրս ելած էին, մէյ մ'ալ ինչ կը նայիս, մէկ քանի գեղացիներ ուռխի (ախչի-պէ) կապոյներէն դափաղ (ճաղ) մը շինած ու վրան խորունկ խոյուած մարդ մը դրած՝ կը տանէին։ Պատեյան անոնց ու ճանչցան իրենց տղայութեան բարեկամը, որ արիւնլուայ եղած նուաղած կը պառկէր. Զարագործ Տիւվալէն աւազակներէն վիրաւորեր է, բուռ անոնց գեղացիները մէկը. մէկդի գացէք, թող տուէք որ վազենք

հիւանդանոց տանիլը, դեռ առեն կայ կեանքն ա-
պառելու եւ կամ վերջին խորհուրդները տալու:

Երկու եղբայրք ազաչանքով, պաղատանքով ու
սրտիով, միանդամայն ցուցընելով որ վերաւորուածը
իրենց տան մարդիկներէն մէկն է, հաղիւ կրցան ի-
րենց իջեւանը բերել տալ: Շուտ մը վերաբոյժ
կանչեցին, որն որ՝ թէպէտ վէրքը ծանր է, ըսաւ,
բայց մահուան վախ չկայ: Ա՛ս վէրքն առած էր Տի-
վալ, երբոր աւազակներն իմանալով որ անիկա կ'ուզէ
վերջնք թողուլ, ու կասկածելով որ չըլլայ թէ վե-
րընք ոէրսէթեան ձեռքը մատնէ, վրան հրայան
պարպած էին: Իր սիրելի աշկերտներուն ջանքովն ու
եղած դարմաններով քիչ առեն մէջ առողջացաւ,
անանկ որ առանց հինդ օր եղբը կրցաւ ճամբայ ելլել:

Ինք առանց ծառայ ձեւացաւ, եւ անոնցմով
մէկտեղ գալղիայէն ելլելէն ու Իտալիայի մէկ մասը
պտըտելէն եղբը՝ դարձեալ Անգլիա եկաւ, ու
Յովհաննէս Վուատըն անուամբ առաքինի կեանք մը
անցուց, Մակոնիին ընտանեացը հետ միշտ բարեկամ
մնաց, ամենուն առջեւը մեծ անուն ձգեց: Իսկը
դրացիներուն ալ իր կենակցութիւնը շատ քաղցր
էր, որովհետեւ դլխէն անցած դէպքերը պատմելով՝
իր ունկնդիրներուն իրեւ փոքր մարդ շատ օգտակար
մտածմունքներ կը հաղորդէր, եւ հեշտընկալ պատ-
ճառներով ու նիւթական օրինակներով կը ցուցընէր
թէ պատանի մը օտար երկիրներու մէջ առանց հա-
մեստ ու խոհեմ վերատեսչի մը թողուլը՝ դինքն ա-
ղէկած ծովու վրայ անղեակ նաւի մէջ դնել է, եւ թէ
շատ մարդիկներու ընկերակցութիւնը պատանեաց ա-
պադայ կեանքն ապերջանիկ կ'ընէ, իրենց բարոյական
կենացը կ'ըլլայ քաղցկեղ, եւ իրենց վախճուկ սրտին՝
թոյն ու դաշոյն:

Գ. ՀՈՒՆ

ԿԱՄ

ՀԱՒԱՏԱՐՄՈՒԹԻՒՆ

Մեծասանեցորդ դարուն վերջերը կոստանդնուպոլիս երեւելի քանդակագործ մը կար: Օր մը աստղագուշակը աղքատի կերպարանքով ծեր մարդ մը մուտ, եւ խնդրեց որ գործուած արձաններէն մէյ մը առնէ: Արուեստագէտն անոր մազերուն յարգելի սպիտակութեան, վեհ հայեցուածքին, մտադրութեամբ ամէն բան մէկիկ մէկիկ քննելուն, ըսած կարճ բայց իմաստուն խօսքերուն նայելով՝ սիրաը ծերունւոյն հետ կապուեցաւ:

"Նոյն աստենները կոստանդ ԺԲ. կայսրը Արաբացւոց դէմ պատերազմ ըսած ըլլալով՝ այնպէս պատահեցաւ որ գործատան մէջ եղած արձաններուն ամէնն ալ նոյն պատերազմին մէջ անուն ընող զօրավարներուն կերպարանքներն էին: Յարգելի ծերունին անոնց նայելով ըսաւ. Կարծեմ ատոնք ամէնքն ալ մեր դարուն դիւցազանց արձաններն են: Բայց ըսէ ինծի, բարեկամ, եթէ մարդ չըլլող էակի մը կեանքը աւելցուդ գովելի ըլլայ եւ գէթ զարմացընէ նէ, արուեստիդ գործիքներն անոր կերպարանքը ձեւացընելու կը գործածե՞ս:

Արուեստագէտն ատ առաջարկութեան վրայ սկսաւ մտմտալ. եւ վերջապէս հարցուց. Ան մարդ չեղող էակն ինչ է:

Հունա, ըսաւ ծերը: Քանդակագործն ատ լսելով շփոթած մնաց. եւ ատ բանս իրեն ամօթ ունալատինք սեպելով, միտքը դրաւ որ ան ծերը խելքը թռուցած պիտ'որ ըլլայ, որ իրեն ատանկ բան մը կ'առաջարկէ: Բայց առաջարկութիւնն ընողին հանգարտ եւ քաղցր դէմքն ու վեհ կերպարանքը գինքը կը ստիպէին որ ատ համարումը մերժէ: Վեր-

Ջապէս ըսաւ որ Քեզմէ լսածս պէտք է որ զիս զարմացընէ, վասն զի անանկ խնդիր մը դեռ ինծի եղած բան չէր: Ուստի նախ կ'ուզեմ խմանալ որ առուգիս կ'ուզես, չէ նէ՝ զիս ծաղը կ'ընես: Քանի տարիէ ի վեր մարդ ծաղը ըրած չունիմ, պատասխանեց ծերը:

Ըն առեն քանդակագործն ըսաւ թէ Աշխատութեանս համար պահանջելու վարձքս դիտես, կրնաս այնչափ բան վճարել: Գիտեմ, պատասխանեց ծերը. եւ որպէս զի ապահով ըլլաս որ կրնամ վճարել, սա մատնին առ:

Ըս ըսաւ ու մատնին հանեց անոր տուաւ, որն որ մատնի ըլլալէն դրեթէ ելած էր, վասն զի երկու քարէ զատ բոլոր վրայի քարերը հանուած էին: Բայց ան մնացած երկու քարը՝ շատ ազնիւ էին: Արուեստաւորին հետաքրքրութիւնն աւել զրգռուելով՝ Կ'ապաչեմ, յարգելի ծեր, ըսաւ, քու ոմի ըլլալդ եւ ինչ ուզելդ շիտակէ շիտակ ըսէ:

Ո՛նչ ուզելս արդէն գիտես, պատասխանեց ծերը. իսկ ոմի ըլլալս քեզի խոստովանիլը սուգիս դժուար բան է:... Այսու ամենայնիւ վատահելով որ գաղտնի կը պահես, մէկու մը չես յայտներ, քեզի ամէն բան կարգաւ կը պատմեմ: Լսէ զլուխս անցածները, եւ քեզմէ վկայէ որ ըսած էակս արձանի մը արժանի՞ է թէ չէ:

Ըայրս Հնդկաստանին մէջ մատին վրայ կ'իշխէր: Իր պատերազմասէր հոգւոյն սէրութիւնը շատ ընդարձակեց: Ամէն սահմանակիցներն իրմէ կը վախնային, ու հպատակները կը դողային: Իսկ ես անոր ըսած ամենայնի հակառակ բնութիւն ունէի. պզտիկուց վեր կ'ուրախանայի յուսալով որ օր մը իմ ժողովուրդս երջանիկ կ'ընեմ, խաղաղութեամբ թագաւորելով ու արուեստին հետ կապելով:

Ըայրս մեռնելէն քիչ մը յառաջ զիս քովը կանչել տուաւ, եւ սա մատնին հետ յանձնելով ը-

սաւ. Քանի մը ժամ եաքը ալ զիս կարող պիտի չըլլաս տեսնել, եւ դուն տէր պիտ'որ ըլլաս ան ընդարձակ տէրութեան՝ որն որ իմ պէնքիս զօրութեամբը ձեռք բերի ու պահեցի: Գիտեմ դուն քու բարուցդ սեպհական հեզութեամբն ու հանդարտութեամբը պիտի թագաւորես: Ասոնաց հետ ըլլայ. բայց կենացս վերջի տաեղը ցաւալի դուշակութիւն մը զիս կը չարչարէ: Առ սա թանկագին մատանին, ու խօսք տուր ինծի որ անոնկա մատէդ չես հաներ. կրնայ ըլլալ որ օր մը անոր կարօտ ըլլաս: Ես խօսք տուի. հայրս ալ վեռաւ:

Գահակալութեանս օրը՝ ժողովրդեանս ցուցուցած անչափ սիրովս եւ ըրած անչափ բարիքներովս՝ նշանաւոր օր եղաւ: Տուրքերն ինչեցուցի, բանտարկեալներն ազատեցի, սահմանակից տէրութիւններուս հետ խաղաղութեան դաշինք դրի: Շատ պիշեր արթուն կը կենայի, որպէս զի հպատակներս հանդարտ քնանան: Բոլոր ժողովրդեան՝ վրաս ունեցած սէրն ու որդիական յարգութիւնը՝ ինծի քաղցր հաւատացեալ մըն էր: Բանաստեղծները իրենց երգերուն մէջ զիս բարերար աստուածներուն հետ կը համեմատէին:

Ըէ թէ միայն իբրեւ թագաւոր՝ գոհ էի, հապա նաեւ իմ առանձին ու տանս վերաբերեալ իրերուն մէջ ալ գոհ ու երջանիկ էի: Բարի ամուսին եւ բնութեան ամէն ձիրքերով զարդարուած որդի մը ունէի, որն որ տէրութեանս մէջ ամենէն շնորհալի երիտասարդն ու ձիարշաւական հրահանգներուս մէջ ամենէն կիրթն էր: Իմ երկիրներս յարձակող սահմանակից ազգերուն դէմ պատերազմելու խրկուելով՝ յաղթութեամբ եւս դարձաւ. եւ թէպէտ նոյն առենն թագաւորական թագով պսակուած էր, ի վերոյ այսր ամենայնի իր հայրասէր որդի ըլլալը՝ ինծի ունեցած հպատակութենէն միշտ կ'երեւար:

Ո՛վ գիս ամէն մարդէն երջանիկ չէր կարծեր Ժոլավուրդա՝ որ գիս կը պատուէր, մերձաւոր երկիրներուն հետ խաղաղ, հարստութեամբ լի, աղէկ քաղաքականացեալ կեանք կ՚անցընէր, ես ալ երիտասարդական հասակիս բոլոր զօրութիւնն ու առողջութիւնը կը վայելէի։ Ամնպիսի յաջորդ մը ունէի՝ որն որ աւելի իմ մահուանէս կը վախնար քան թէ անոր կը բաղձար. ասկից զատ՝ խիղճս հանդարտ էր, որն որ ամէն բանէն վեր է։ Ո՜հ, ինչպէս նախանձելի էր իմ վիճակս։ Մտանին ու հօրս խրատը ուշադրութեամբ անօգուտ բան կ՚երեւար։ Բայց աս արուեստին ու երեւակայական մխիթարութիւնները շուտով անհետ եղան։

Օր մը երբ որ ուսի գացած էի, մարդիկներէս քիչ մը հեռացայ. մէյ մ՚ալ մօտ անտառի մը մէջէն լալու ձայն առի։ Վազեմ նայիմ որ վազեր ժանեաց մէջ երիտասարդ մը ինկեր է. աղեղս քաշեցի, գազանը զարկի պատկեցուցի։ Ստոյգ մահուընէ ազատած երիտասարդը ոտքս իյնալով եւ դողդոջուն ձեռուըները երկինքը վերցընելով՝ շնորհակալ կ՚ըլլար։ Ծառաներս առին զինքը պալատս տարին, հոն իրեն շատ գարման ըլլալէն ետքը՝ քիչ առեն մէջ բոլոր վէրքերը բժշկուեցան։ Ինծի ցուցած երախտապիտութիւնը սիրտս իրեն քաշեց, եւ քսան պահեցի։ Երթալով վրան աւելի սէր կը ձգէի, եւ տեսնելով որ մեծ քանքար ունեցող մարդ է, տէրութեան ծանր ու դժուարին գործքերը սկսայ իրեն յանձնել, վերջապէս գինքը միչեւ փոխարքայ ըրի։

Ա՛ս բանս՝ իմ դժբախտութեանս սկիզբն եղաւ։ Ապերախտն ան պաշտօնին հասնելուն պէս՝ փառասիրութեան սանձը ալ ազատ թող տուաւ, եւ սկսաւ թագս յափշտակելու եռեւէ իյնալ։ Իրեն շատ կողմնակից գտաւ գինուորաց մէջէն՝ որոնք իմ

խաղալ սէրութեանս վրայ գոհ չէին, որովհետեւ իմ ժամանակս հօրս առնուան պէս յաճախ աւարտութիւն չկար: Փոխարքան մէկ կողմանէ դաղտուկ անոնք կը դրդռէր, որ պատերազմ ու սէրութիւնն ընդարձակել ուզեն, մէկալ կողմանէ ալ ինծի խորհուրդ կու տար որ անոնց խնդիրքը մերժեմ: Ես ալ իր խորհրդեան անսալով՝ անոնց Չէ բսածնուս պէս՝ ինք անոնց դլուխն անցած ինծի դէմ զամէնքը ապատամբութեան դրդռեց: Ուրիշ ճար չմնաց ինծի, բայց եթէ իրեն դէմ պատերազմիլ: Ուսոի հաւատարիմ հպատակներէս անհամար գնդեր գլուխս ժողվեցի, եւ անոնց հրամանատարութիւնը որդւոյս յանձնեցի, որն որ առաջ առջի երկու պատերազմներուն մէջ յաղթեց, իսկ երրորդ անգամուն զարնուելուս մեռաւ: Երբ որ անոր մեռած մարմինն առջեւս բերին, ինքիմիա եղած՝ մէկէն վրան ինկայ, բայց քովէն եղած քանի մը թղթերը սրտիս անանկ մեծ ցաւ եղան, որ որդւոյս մեռնելուն վրայ ունեցած ցաւս անցուց: Ապերախտ պաշտօնեան մինչեւ որդիս ալ գլխէ հանած է եղեր, զարնուած ինկած օրը՝ իր զօրաց մեծ մասովը թշնամեաց կողմը պիտ'որ անցնի եղեր: Ա'ս էր քովէն եղած թղթերէն իմացածս: Նոյն առեն զօրացս գլուխն ես անցայ: Ժողովեան իմ վրաս ունեցած սէրն առիլ աւելի գրդռեցաւ, թշնամւոյն կրկնապատիկ զօրութեան ալ դէմ կրնայի դնել:

Պատերազմին օրը բանակիս աջ թեւը՝ որուն անձամբ ես կը հրամայէի, արդէն թշնամին կը փախցընէր. ձախ թեւին հրամանատար էր քաջ զօրապետ մը՝ որն որ հօրմէս մահուան դատապարտուած ու իմ միջնորդութեամբս ազատած էր: Ասանկ առեն մը ես որմէն կրնայի աւելի վատահիլ, քան թէ անոր՝ որ իրեն կեանքը շնորհելուս համար ինծի միշտ երախտապէտ ըլլալու պարտական էր: Ի վերայ այսր

ամենայնի ան ալ զիս մատնեց. իր դնդեղուն մեծ մասովը թշնամւոյն կողմն անցաւ:

Յուսահատած՝ անվիջապէս վրանս վազեցի, ուր որ ամուսինս կը կենար, եւ կ'ուզէի զինքն հետս առնել փախչիլ: Բայց ի՞նչ դառն ցաւ ունեցայ երբ որ անկա ակաւ ինծի խորհուրդ տալ որ թշնամւոյս անձնատուր ըլլամ: Նոյն առեն քանի մը հոգի վազելով եկան ըսին որ Զօրքդ բոլորովին ջարդուեցաւ, եւ թշնամին արտորանօք կու գայ: Անվիջապէս ձի հեծայ, ով որ զիս կը սիրէ՝ եաեւէս գայ ըսելով, ակաւ փախչիլ:

Ձախս յիսունհինգ հոգի եաեւէս եկան: Ան դիշերուն մօտ անտառ. մը հասանք, ուր որ հարկադրեցանք կենալ, վասն զի ձիերը այլ չէին կրնար քալել: Կեցած ժամանակ իմացայ որ ան յիսունհինգ հոգւոյ մէջէն միայն տասը հոգի մնացեր են քովս:

Յոգնութենէս քունս կոխելով՝ շուտ մը քնացայ: Արշալուսին մօտ արթընցայ նէ՝ ինքը զինքս բոլորովին առանձնութեան մէջ գտայ. ան տասը հոգին ալ զիս թողուցեր գացեր էին: Ձիս քիչ մը հեռուն կ'արածուէր, շունս ալ ոտքիս տակ պառկած էր: Նոյն օրէն սկսեալ՝ քանի մը օր շարունակ ամենեւին ձիուս հանգիստ չտուի, շունս ալ հատատարմութեամբ եաեւէս կու գար: Զգեստս փոխած ըլլալով՝ հասարակ մարդ կ'երեւայի, անոր համար բոլոր աէրութեանս երկիրներուն մէջէն առանց մէկէն իմացուելու կրնայի անցնիլ:

Օր մը երբոր Պարսից սահմանէն վաթսուն մղոնի չափ հեռու գեղի մը գիւղացուն էի՝ լսեցի որ Հնդկաստանի նոր թագաւորը (ապստամբ փոխարքան) զիս կամ մեռած կամ կենդանի գտնող բերողին մեծ վարձք խոստացեր է: Եւ առ վախճանաւ հանած հրովարտակին մէջ իմ կերպարանքս տեղն ի տեղը

ատրաստած է եղեր: Ա՛ս բանս պատմողն իմ բա-
նակէս դարձող երիտասարդ մըն էր: Ըշխատ որ կա-
րելի էր զիս ծածկելու կ'աշխատէի, բայց ինծի կ'ե-
րեւար որ նոյն իսկ երեսս չցուցընելու ջանքս զիս
կասկածելի կ'ընէր: Երիտասարդ զինուորը մտադրու-
թեամբ ինծի կը նայէր, ու կը լսէի որ ընկերին հետ
քթին տակէն խօսած ատեն իմ անունս կու տար:
Նոյն ատեն խելքս վրայէս գնաց:

Վնիչ մը եառքը ինք իրենս դալով՝ անանկ մէկ ա-
տեն՝ որ ինծի նայող չկար, մէկէն պատուհանէն վար
ցատքեցի, շունս ալ ետեւէս եկաւ: Ամանիով դա-
ցի ուր որ կէտօրէն յատակ ձին կապած էի՝ անկէ
քակեցի, վրան հեծայ, սկսայ անտառի մը մէջէն
արտրանօք փախչիլ. նոյն դիշեր տեղ մը չկեցայ,
միօրինակ յատակ գացի: Լուսընալու մօտ ձիս յոգ-
նութենէն ինկաւ փռուեցաւ, ալ չկրցաւ ելլել: Խեղճ
կենդանւոյն վրայ լալով՝ Դ՞ուն ալ զիս թող տաս
պիտ'որ եղեր, ըսի. բայց դէմ քու ուղեսիդ չես
թողուր, հապա ատիպուած ես: Ո՛ւր են ան անօ-
րէններըն՝ որ իմ յաջողութեանս ատեն չորս դիս
առած էին, ես ալ ղնրենք հայրական սիրով կը սի-
րէի ու կը հոգայի, երանի թէ ինծի ունեցած պար-
տաւորութիւններնուն կէսը հատուցանէին:

Ա՛ս ըսելով կենդանին թողուցի, վանն ալ կոր-
սընցընելու ժամանակ չունէի: Անկէ սկսայ ոտօք ու
միայն հատատարիմ շանս ընկերակցութեամբ յա-
ռաջ երթալ, եւ մեծ նեղութիւն քաշելով՝ տերու-
թեանս վերջին սահմանները հատայ:

Ո՞ինչեւ մուխ դիշեր արտրուկս շարունակեցի.
բայց ալ յառաջ չկրնալով երթալ, գլուխս մտմտի
կոյտ մը վրայ դրի ըսելով՝ հոս պատկիմ մինչեւ որ
մահը գայ զիս առնէ:

Վհատյն ու յոգնութիւնը զիս վերջին աստիճանի
կը նեղէին: — Շունս քովս նստած՝ աղաչելու կեր-

պով մը երեսս կը նայէր, ու ձայնովը սրտի դառնութիւնը կը յայտնէր: Ման ալ ինքն ալ բոլոր օրը ամենեւին բան կերած չէր, նախընթաց իրիկունը արդէն վերջին պատառը մէջերնիս բաժնած էինք: Ման ինկայ եւ լալով ըսի. Թէ որ քաղցդ անցընելու բան մ' ունենայի, ուրչափ յօժարութեամբ կուտայի: Կարծես թէ Հաւատարիմ կենդանին բերնէս ելած խօսքերուն իմաստն ու թափած արցունքիս պատճառը Հասկըցաւ. ինծի աւելի գութ ու խանդաղատանք ցուցընելով՝ սկսաւ ձեռքս լզել, մէկ անգամ մ'ալ ձայնովը սրտին սաստիկ դառնութիւնը յայտնեց, եաքը վազելով դնաց աչքէս անհետացաւ եղաւ:

Ներեկամ, դուշէ չես Հաւատար, բայց ըսելիքս ճշմարտութիւն է. շանս փախաւստը դիս աւելի խռովեց ու դառն վիշտ պատճառեց, քան թէ փոխադարձիս մնանութիւնը, գահիս կորսուսը եւ նոյն իսկ որդւոյս ու կնոջս ինծի ցուցուցած անհաւատարմութիւնը: Դո՞ւն ալ, դո՞ւն ալ քու ալրումելի աչերդ պիտի թաղսւս եղեր: Ա՛ս ըսի, ու լքած եւ ցաւալ անյոյս՝ գետինն ինկայ:

Ջեմ դիտեր թէ ան վիճակիս մէջ ուրչափ ատեն կեցայ, մէյ մ'ալ յանկարծ շանս ուրախութեան ու ոռքով գետինը փորելու ձայնէն սթափեցայ: Աչքերնես դժուարաւ կրցայ բանալ. նայիմ որ Հաւատարիմ բարեկամս գարձեր եկեր է: Բերանն արիւնաւեր ու ոտքիս տակ նապաստակ մը բերեր դրեր էր: Նոյն ատեն ինչ ղդածմունք ունենալուս վրայ չեմ ուզեր խօսիլ, որովհետեւ անանկ մարդու մը հետ կը խօսիմ՝ որուն իմ ղդածմունքս մեկնելու Հարկ չկայ, արդէն ինքիրմէ կրնայ Հասկընալ:

Ըն ատենդը, որն որ Հարկադրեցանք կէս Հում ուտել՝ բոլոր օրուան բաւեց. իրիկունը տէրութեանս սահմանէն անցայ, Պարսկաստան մտայ, ուր կը յու-

այլ որ ձեռք իյնալու վախէն ազատ՝ գլուխս գե-
տին կրնամ դնել։

Յոս բարի ծերու մը քով ընդունելութիւն գտայ, քանի մը օր մինչեւ Սպահան դացող կարաւանին ելլելը իր քովը կեցայ, եւ քիր կարաւանին հետ ճամբայ ինկայ։ Երած երկայն ճամբորդութեանս ծանրքին՝ մասնիկս վրայի ադամանդներուն ամենէն փոքրը բաւական եղաւ։ Հասած օրերնիս մայրաքաղ-քին ճամբաները բազմութեամբ լեցուած գտանք։ Ճամբորդութեանս ընկերները առանկ անսովոր տե-սարանին պատճառը հարցուցին, բայց դեռ պա-տասխան չառած՝ տեսածներէս ես բանը հասկըցայ։ Արտաքոյ կարգի պլպլըեցայ, այսու ամենայնիւ չեմ դիտեր ինչպէս ինքը զինքս կրցայ բռնել ու պլպլ-ըութիւնս չցայտնել։ Ապատամբ փոխարքային դե-պանը նոյն առեն հանդիսութեամբ քաղաք կը մըտ-նէր իմ անձնական փոխս վրայ նստած։ Ան ալ իմ մտերիմ բարեկամներէս մէկն էր։ Հազար անգամ երդմամբ խօսք առած էր որ մինչեւ վերջին շունչը ինծի հաւատարիմ մնայ, եւ հիմա եկած կը խնդրէր որ եթէ պարսից երկիրը մտնեմ նէ՝ զիս բռնեն իր ձեռքը մատնեն։ Տարի մը առաջ պարսից թագաւո-րին գահը մեծ վտանգէ մը ազատած էի, իր ժողո-վուրդը ապստամբած առեն՝ անհամար զօրք խրկե-լով՝ անոր օգնած էի. իսկ ինք աթոռս յաջողակու-թեան հետ բարեկամութիւն ընելով եւ ուզածը խոս-տանալով՝ անոր փոխարէնը հատուց։ Իմ կերպարան-քիս ստորագրութիւնն անանկ ճիշդ ըրած էին, որ եթէ Հնդկաստանի թագաւոր եղած առենուանս դէմքին անփոփոխ ձեւացած ըլլար, անտարակոյս ա-մէնքը զիս կը ճանչնային. բայց ինծի պէս փախստա-կան ու շաբաթներով անտառներու մէջ թափառող մարդու մը դէմքը՝ ընդարձակ դաշտերու եւ բազ-մաթիւ աղբերու խշխող թագաւորին դէմքէն անանկ

տարբեր էր, որ անվախ՝ մէկ ամիս մըն ալ Սպահան կրցայ կենալ, առանց մէկէ մը ճանչցուելու։

Ընկէ Կոստանդնուպոլիս անցայ, քաղքէն հեռու առանձին տեղ մը տուն բռնելով, եւ քանի տարի է որ հոս կ'ապրիմ առանց հաղորդակցելու մարդկային ազգին հետ, որն որ խաբեբայ ու մատնիչ է։ Քիչով գոհ ըլլալս՝ մատնիս վրայի ակնիս քարերը ինծի բաւական եղան. ինչպէս կը տեսնես՝ դեռ վրան երկու քար կայ։ Իմ վիճակիս համար՝ հոս մէկուն տրտունջ ըրած չէի, աչքէս արցունք թափած չունէի՝ մինչեւ երեկուան օրը, որ իմ բարեկամս, ձախորդութեանս աաեն ինծի ընկերացողը, հաւատարիմ շունս ծեր բութենէն մեռաւ։ Բայց նոյն իսկ վերջին շունչը տուած աաեն՝ ձեռքս կը լզէր, ու կարծես թէ ինծի առանձին թող տալուն համար՝ չուզելով կը մեռնէր։

Բարեկամ, մեռնելու օրս ալ կը մօտիկնայ, սըտեղս ապրելու քանի մը օր ունիմ, ինծի համար ան երկու աղնիւ քարերուն մէկը բաւական է, մէկալը դուն առ, քու արուեստիդ դործիքներով աս էական արձանը քանդակէ, որն որ թէպէտ բանակատութենէ զուրկ է, այսու ամենայնիւ իր կենաց ընթացքին մէջ աւելի ակնառականութիւն, հաստատութիւն ու հաւատարմութիւն ցուցուց, քան թէ ան դիւցազուններն՝ որոնց արձան կը կանդնուի։

Արուեստագործին սիրտը յարգելի ծերուն պատմածներէն շատ շարժեցաւ, եւ անոր առաջարկութեան հաճելով՝ պատրաստ եմ, ըսաւ, նոյն վախճանաւ աշխատելու, միայն թէ ընելու երկու խնդիրքս յանձն առնես։

Ի՞նչ են, ըսաւ ծերը, ընելու երկու խնդիրքդ։

«Նախ եւ առաջ, պատուախանեց արուեստագործը, քարդ ետ առ, աշխատութեանս համար քեզմէ բան մը չեմ առներ։ Թէ որ աս առաջին խնդիրքս կ'ընդունիս, կը յուսամ որ մէկալ խնդիրքս ալ չես մերժեր։

Ի՞նչ է մեկալ խնդիրդ, Հարցուց Ծերունին։

Բոլոր մարդկային ազգին վրայ ունեցած ներքին ատելութիւնդ թող տուր։ Մտածիր մարդիկներէն շատ անգամ խաբուած ըլլալուդ իրաւացի ցաւերը ունիս, բայց դիտցած ըլլաս որ ան անբան անասնոյն վրայ բնական ազնեցութեամբ յառաջ եկածը՝ կըրնայ նաեւ բանաւոր մարդն ալ խորհրդածութեամբ ու ներքին համոզմամբ ի գործ դնել։ Կորսընցուցած իր փոխարէնն՝ արքունական պատիւ չունիմ որ քեզի տամ, բայց ան վերջին կտրտեանդ հատուցում կրնամ ընել՝ քեզի նոր բարեկամ մը գտնելով։

— Դո՞ն։

— Ա՛ւ, ես։ Առանձնութիւնդ թող ու եկուր քովս բնակէ. տան տէր եղիր, ու քու սիրելդ եւ միակ հատուցիմ ծնողդ էակիդ արձանը չինած տանիս՝ միշտ առաջնակարգ եղիր։

Ընտանութիւն ես բանիս համար զինքը այնչափ թախանձեց որ ծերունին հարկադրեցաւ առաջարկութիւնն ընդունելու. եւ չզղջայ ալ։ Հատատարիմ կեն-դանեաին՝ ինչպէս որ պէտք էր արձան մը կանգնուեցաւ, բայց աւելին մեկը նշանակութիւնը չէր պիտեր՝ մինչեւ թագաւորին մեռնելը, երբ որ արուեստն եղածը տեղն ի տեղը իր բարեկամներուն պատմեց։ Ա՛րուի որ մինչեւ 1453ին Սուլթան Մահմէտին Կոստանդնուպոլիս առնելու առնը ան արձանը կը կենար։

Պ· Ա Ո Խ Ե Կ

Կ Ա Մ

Ե Ր Ա Խ Տ Ա Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Ա· Հ՚ովի- պլայ։

Ընդունին վերջերը Սպեռնֆելտի կոմսուհին՝ իր որդւոյն եւ երկու աղջկանցը հետ կառքով իր ե֊կեղեցին կ՚երթար, որ գարնան գեղեցիկ օրերն հոն անցընէ։ Ճամբան կառավարը շփոթելով՝ անտառի մը մէջ մտցուցաւ, եւ որովհետեւ գետինը շատ խոտո֊ռոտ էր, կառքը մեծ դժուարութեամբ քիչ մը տեղ յառաջ երթալէն ետեւ՝ անուին մէկը կոտրեցաւ։ Ճամբորդները կառքէն վար իջան։ Բայց կոմսու֊հուոյն ախրան աս դժբախտութեան վրայ շատ նե֊ղացաւ եւ այլայլեցաւ, վասն զի արեգակը մարը մտնելու մօտ էր։ Օրիորդները առտիկ հոգի մէջ էին, վախնալով որ գիշերն անտառին մէջ պիտի ան֊ցընեն։ Կոմիկը թէպէտեւ զանոնք հանդարտցընելու կ՚աշխատէր, բայց պարապ տեղ։ Անհոգեմ կառա֊վարը նեղ մտած՝ ճամբաներուն դէշութեան վրայ կը բարկանար, եւ ինչ ընելնիքը չէր գիտեր։

Ա՛ն մ՚ալ տեսան որ անդիէն հովիւ տղայ մը վազելով դէպ իրենց կու գայ։ Տղան քաղաքավա֊րութեամբ մը իրենց բարեւ տալէն ետքը՝ Տիկնայք, ըսաւ, մի հոգաք· եղած դժբախտութեան ճարը դիւրին է, կոտրած անիւը մօտաւոր գեղին մէջ կրնայ դիւրութեամբ շինուիլ, հոն ճարտար կառագործ մը կայ։ Ա՛ս ճամբան զձեզ շուտ մը հոն կը հանէ։ Կա֊ռագործը քիչ ատենի մէջ կառքն այնպէս մը կը նորոգէ, որ կարող ըլլաք ճամբանիդ յառաջ տանիլ։

Ա՛ս խօսքերէն ետքը՝ բան մը փնտռելու պէս՝ չորս կողմը սկսաւ նայիլ, եւ ուրախութեամբ՝ Ահա֊ւասիկ փայտ մը, ըսաւ, որ կառքը բռնեցընելու շատ

ալէկ կու գայ, եւ աստղ կարգը կամաց կամաց մինչեւ գետ կրնայ երթալ: Աստղիս կարգով հոն երթալու ճամբան թէ դէշ է եւ թէ շատ առեն հարկաւոր է, բայց ուրիշ ճար չկայ: Ի վերայ այսր ամենայնի թէ որ կը հաճիք նէ՝ թող կառավարը կարգով երթայ, եւ ես գնեզ անասունն մէջէն անանկ ճամբէ մը տանիմ, որ չէ թէ մինակ գեղեցիկ ու զուարճալի է, այլ նաեւ շատ ալ կարճ:

Կոմսուհին աս խօսքին հաւանելով՝ տղան շուտ մը գնաց փայտը բերաւ, եւ կառավարին օգնելով՝ չուանով մը կառքին կապեցին, որով կըցաւ կամաց կամաց ան խորտուբորտ ճամբէն երթալ: Իսկ կոմսուհին եւ իր զաւկրները տղուն հետ մէկտեղ գեղեցիկ վառակի մը քովէն՝ զանազան ծաղիկներով զարդարուած գալարաձեւ ճամբէ մը սկսան յառաջ երթալ:

Որչափ մը քալելէն ետեւ՝ մէկէն սոխակ մը անուշ ու քաղցր ձայնով սկսաւ երգել: Ամէնն ալ կանգ առին, որ կարենան աղէկ մը մտիկ ընել: Կոմսուհին եւ իր զաւկրները ծառի կոճղի մը վրայ նստեցան: Ամէն կողմ հանդարտ եւ խաղաղ էր. իրիկուան քաղցր հովէն շարժած տերեւներու թեթեւ խաշշափելէն, եւ յառակ առուակի մը կարկաչելէն ուրիշ բան չէր լսուեր:

Երբ որ սոխակը լռեց՝ կոմսուհին սաստիկ զմայլած բաւ. Տէր Աստուած, ատ ի՞նչ սիրուն երգ էր: Հարիւր Փխրին կու տայի որ մեր գեղն պարտիզին մէջ սանակ թռչուն մ՚ունենամ: Քաղաքը շատ անգամ սանակ սոխակներու երգեր լսած եմ, բայց ի՞նչ տարբերութիւն: Հոս լուիկ անտառին մէջ՝ որ սիրուն իր արձակախտիպ ձառագայթները երկնից ընդարձակ կամարին մէջ կը սկսի ծագել, որ երեկոյեան աստղը՝ պայծառ թագուհւոյ մը պէս՝ իր անհամար բնակիներուն մէջէն կը բարձրանայ, հոս՝ գեղեցիկ

բնութեան ծոցը՝ սխտակին աքանչելի երգն այնպիսի պմպլեցուցիչ ու քաղցր բան մըն է, որ ինա սաստիկ շարժեց: Ա՛յո, կը կրկնեմ ու դարձեալ կը կրկնեմ, շատ սիրով Հարիւր ֆիորին եւ աւելի եւս կու տայի, որպէս զի մեր դեղի տան պարտիզին մէջ սա տեսակ թռչուն ունենամ:

Ա՛հնպէս, բաւ տղան. Հարիւր ֆիորինը քիչ բան չէ. եւ վաստակելու տուիր դիւրաւ ձեռք չ՛անցնիր:

Կոմսին իրեն նշան ըրաւ՝ որ լռէ, վասն զի սոխակը նորէն երգելու սկսած էր: Բայց որովհետեւ դիշերը կը կսկէր, կոմսուհին քիչ մը ժամանակ ալ մտիկ ընելէն ետքը՝ սկսաւ ձանձրոյ ելլալ ու դէպ ի դեղ սկսաւ երթալ: Տիկնոյ՛ք առջեւէն կը քալէին. իսկ կոմսիկը Հօրմէ տղուն հետ եւեր մնալով՝ սկսաւ մէջերնին խօսիլ: Ինծի կ՛երեւայ որ, բաւ տղան, սխկինը դիւրաւ կրնայ թռչնոյ վանդակ մը Հոգալ:

Խօսքը վանդակի մը մէջ փակուած սխտակի վրայ չէ, պատասխանեց կոմսիկը. մայրս մեր պարտիզին անտառներուն մէջ կ՛ուզէ սա սիրուն թռչնոյն դեղեցիկ երգը լսել:

Պզեղջուկը քիչ մը ինք իրեն մտածելէն ետեւ՝ պարտիզին եւ մէջի ծառերուն ու թփերուն տեսակին վրայ տեղեկութիւն ուզեց, եւ երբ՝ կը յուսամ որ, բաւ, ձեր պարտիզին անտառները կամոց կամաց սոխակով կը լեցուին: Իմ թռչնոց բաժինս կամենայէս մէկը սոխակ բռնելու կերպը սորվեցուցած է ինծի: Միայն դրաժս անկարելի է որ կարող ըլլամ սա շաբաթ կատարել, բայց խօսք կու տամ որ առաջիկ եկող շաբաթ ձեր պարտիզին արձագանդները սոխակներու երգերով Հնչեն: Մէյ մը Հարիւր ֆիորինը ձեռք ձգէի:

Կոմսիկը Հարցուց որ Հարիւր ֆիորինն ինչ պիտի ընես:

Ի՞նչ պիտի ընեմ, պատասխանեց տղան՝ Հառա-

չելով մը, ո՜հ, աս տոմսը իմ երջանկութեանս պատճառ կրնայ ըլլալ։ Նայեցէք, Պարոնիկս, իմ հայրս բանուոր է. աս մօտերը առողջութիւնը շատ տկարացաւ, եւ հիմա հիւանդ կը պառկի։ Այսօր ճամբայ ելայ՝ որ երթամ գինքը տեսնեմ ու հոգամ, որովհետեւ երկու տարի է որ մայրս մեռած է եւ տան մէջ մարդ չկայ։ Ես աս անտառին բերանն եղած կալուածը վարձքի բռնող դեղացւոյն քովը մնած եմ, որ հօրս ծանրութիւն չըլլամ։ Ան ալ գիս իր այծերը պահպանելու կը դործածէ. բայց տասվ բան մը չեմ վաստկիր։ Շատ անգամ ծառի մը տակ նստած եւ իմ փոքր հօտս արածած ատենս՝ ինքզինքս կը մոռնամ որ Աս գործքս՝ խելք ու միտք ունեցող մարդու մը պատշաճ զբաղմունք չէ. կենդանի պահելը երեւելի բան մը չէ։ Ցառաջ կու գամ եւ Աստուծոյ կ'աղաչեմ որ ինծի օդնութիւն ընէ, որպէս զի մեծնալէն ետեւ՝ կարող ըլլամ ընկերութեան օգտակար անդամ ըլլալ։

Մեծ բաղձանք ունիմ արուեստ մը սորվելու, կառավարութեան շատ սէր ունիմ։ Կը տեսնեմ որ անտառին մէջէն կուշտ փայտ մը կտրելն ու անկէ գեղեցիկ կառք մը շինելը՝ զարմանալի բան է։ Շատ անգամ ատոր վրայ ձեր կառքին անիւը շինող կառավարին հետ խօսեցայ եւ աղաչեցի որ գիս իրեն աշկերտութեան առնէ։ Բայց միշտ կը պատասխանէ թէ պէտք է որ յիսուն ֆիորինս տամ. ասկից զատ կ'ուզէ որ մաքուր գլեաս հագնիմ, եւ բանական ճերմակեղէն ալ ունենամ։ Կառավարն ալէկ մարդ է. բայց կ'ուզէ որ ամէն բան մաքուր ու կարգաւորեալ ըլլայ. անպիտան զգեստներովս գիս քովն առնել չ'ուզեր։ Այսպէսով աշկերտութեան ու զգեստի համար հարկաւոր եղած տոկը հարիւր ֆիորինի կը հասնի։ Բայց ես ասկից կրնամ այսչափ տոկ գտնել։ Հայրս բոլոր ունեցածն ինծի համար կ'ուզէ

գոհել. բայց ամէն ունեցածը չունեցածը ծախելու ալ ըլլայ՝ չկրնար հարիւր ֆիորին ճարել:

Տղան սոնք խօսելու առեն՝ աչուընեբէն առատ արցունք կը թափէր: Մի լար, բաւ իրեն կոմսիկը՝ շարժած ձայնով: Թէ որ ըսածնեբդ ստոյգ են նէ, ես քեզի կ'օգնեմ: Գնա, քու բարուդ եւ հօրդ էքաւորութեան վրայ գեղիդ ժողովրդապետէն վկայական մը բեր, ես քեզի համար կառապործին յիսուն ֆիորին վճարելով՝ զքեզ իրեն քովն աշկերտ կը դնեմ: Սոխակն առջի անգամ մեր պարտիզին մէջ երգելէն պէս՝ ան առակը կ'ընդունիս: Իսկ մնացած յիսուն ֆիորինն ալ կը հոգանք: Բայց սոխակին մեր պարտիզին մէջ երգելէն յառաջ՝ մէկու մը բան մը ըսես պիտի: Կ'ուզեմ որ առավ իմ սիրելի մօրս մէկ յանկարծական ուրախութիւն ու զարմանք մը պատճառեմ:

Ան խօսակցութիւններով գեղ հասան: Կառապործը կառքին անիւը լմընցուցած էր, եւ ճամբայ ելլելու համար ամէն բան պատրաստ էր: Կոմսիկը կառապործը մէկդի առնելով՝ հարցուց որ Հավիւ տղան կը ճանչնայիս: Կառապործը տղուն բաժնեբը հատատեց, եւ անոր բարի վարուցը եւ հօրը վրայ ունեցած սիրոյն ու յարգութեան մէկ վկայութիւն տուաւ: Ան մօտերը գտնուող տղոց՝ ամենէն խելօքն է, բաւ. միանգամայն ազնուական սիրտ ու առ խելք ունի, շատ ալ աշխոյժ է: Շատոնցուընէ զինքն ինծի աշկերտ կ'առնէի, թէ որ իմ սեպհական վճակս թող տալու ըլլար. բայց յիսուն ֆիորինէն պակասով՝ չեմ կրնար քովս առնել:

Կոմսուհին կառապործին առակը տուաւ, եւ հովիւ տղուն ալ առատ պարգեւ տալով՝ կառքը մտաւ: Կոմսիկը ցած ձայնով մը իրենց դղեակին առնուն տղուն զրուցելէն առեւ՝ եթէ որ սոխակը յաջողցնես բռնես նէ, բաւ, գաղտուկ դղեակը բեր.

եա յառաջագոյն պարտիզպանին կը զուցեմ: Դուն իրեն գնա, անիկա քեզի դնելու տեղը կը ցուցընէ:

Ըս ըսելէն ետեւ կառքը մոնելով՝ մօրը քովը նստեցաւ: Կառավարն ուրախութեամբ մը փողը հնչեցուց, եւ ձիերուն պարնելով՝ սկսան երթալ:

Ը. Սոխակի քոյնը:

Չուլիւ տղան՝ որուն անունը Գէորգ էր, ածապատեց գնաց իր հօրը, թէպէտ եւ առեւտուր շատ էր եւ դրեթէ երկու մղոն ճամբայ պէտք էր ընել: Հոն հասած ժամանակը՝ իր սիրելի հայրը վաճառքէ դուրս եւ դրեթէ առողջացած տեսնելով՝ սաստիկ ուրախացաւ: Կոմսուհին առած սոքիսին երկրորդ օրը գնաց շիշ մը հին գինի, միս ու ճերմակ հաց գնեց, եւ ինքն անձամբ մոխ ջրով սպուր մը եփեց, որն որ շատ մեծ օգուտ ըրաւ խեղճ հիւանդին:

Հայրն այսպէս հոգալէն ետեւ՝ երրորդ օրը կանուխ եկաւ մօտաւոր մնատունին նոյն տեղը գնաց, ուր որ երեք օր յառաջ սոխակին երգը լսած էր: Ձորս գինաղէկ մը վնտռելէն ետեւ՝ վերջապէս ուռիի ծառի մը վրայ թռչնոյն բոյնը գտաւ, որուն մէջ հինգ գեղեցիկ ձագ կար: Անմիջապէս ատոնց հայրն ու մայրը բռնելու համար տղին անդին զանազան դարանները ըրաւ, եւ ինք գարձաւ իր հայրը հոգալու: Գէպ ի կէսօր նորէն մնատուն եկաւ. եւ ի՜նչ ուրախութիւն ու ցնծութիւն չղդայ՝ երբ որ երկու սոխակներ ալ բռնուած տեսաւ:

Երէն յառաջագոյն վանդակ մը պատրաստած էլլալով՝ շուտ մը թռչուններն ու ձագերուն բոյնը մէջը դրաւ, ու բոլոր զօրութեամբ դէպ ի Սդեռնֆելտի դղեակն սկսաւ վազել: Պարտիզպանը կոմսին հրամանին համաձայն՝ գինքը շատ սիրով ընդունեցաւ, իրեն աղէկ կերակուր տուաւ ու դղեկին ընդարձակ պարտիզին մէջ պտըտցուց: Գեղջուկ տղան

շատ զարմացաւ, երբոր տեսաւ որ դեղեցիկ ծառերով զարդարուած երկայն բարակ ճամբաները, որ տեսակ տեսակ սիրուն ծաղիկներով զարդարուած մարգագետինները, որ մարմարիոնէ շինուած ագնիւ տուներն ու արձանները, վերջապէս որ ամէն դեղեցկութիւնները՝ զորոնք կարծես թէ բնութիւնն ու ճարտարութիւնը իրարու հետ մրցելով՝ հոն ժողված էին:

Սոսկալի ամէն մէկ քայլին նոր նոր ու զարմանալի բաներ կը տեսնէր: Պարտիզին մէջտեղը սիրուն գով աւտաւակ մը կար, որուն մէջ միայնարան մը շինած էին՝ գրսի դին ծառի կեղեւներով պատած ու վրան յարդով գոցուած: Անկից քիչ մը հեռու պըզտիկ սահանք մը արուեստական ժայռի մը վրայէն իջնալով, խոխոջալով իր ականակիտ ալիքները՝ հաղար տեսակ հոտաւէտ ծաղիկներով զարդարուած մարգագետնոյն մէջէն կ'անցընէր, եւ միայնարանին առջեւէն կը սահէր կ'երթար: Ասիկա կոմսուհոյն ամենէն սիրելի տեղն էր, եւ ամառուան բնակութիւնը գոնուած տեղն՝ գրեթէ օր չէր անցներ որ նոյն տեղը քիչ մը տեղ չկենայ:

Ասկից յետոյ քայլ հեռու՝ դեռատկին անդիի կողմը թանձր թփերու մէջ բարձր ուռի մը կար, ըստ ամենայնի ան ծառին նման՝ որուն վրայ Գէորգ առաքեալին բոյնը դտած էր: Երբոր գիշերը կոխեց, հովիւ տղան գնաց բոյնը հոն տեղաւորեց, վանդակն ալ բանալով հայրն ու մայրը թող տուաւ. եւ ինք լուռ թեւամբ ետ դարձաւ, գնաց պարտիզպանին քովը նոյն գիշերն անցուց:

Յաջորդ օրը Գէորգ առաւուանոյ կանուխ ելլելով՝ պարտէզ գնաց, ուռիին քովի թփերուն մէջ պահուըռտեցաւ: Անկից միտ դրաւ որ ձագերը սաստիկ պոռալով՝ անօթութիւնին կը յայտնէին: Քիչ մը վերջը տեսաւ որ հայրն ու մայրը ծառին վրայէն թռչե-

տեսիլ՝ կը մօտիկնային եւ ձագերնուն կերակուր կը բերէին։ Ասոր վրայ արուաքոյ կարգի ուրախանալով գնաց իր գործքին յաջողութիւնը կոմսիկին իմացուց։

Ընկեր, բաւ կոմսիկը՝ քաղցրութեամբ մը գէորգայ ուսերուն զարնելով, ճարպիկ տղայ մըն ես եղեր։ Յիսուն ֆիորինն արդէն քուկդ է. իսկ մնացած յիսուն ֆիորինն ալ շատ չ'անցնիր կ'ընդունիս։

Նաթը գնաց քոյրերուն ալ իմացուց իր դիտաւորութիւնը, որ էր՝ իրենց սիրելի մօրն անուան օրը իրեն քաղցր զարմանք եւ ուրախութիւն մը պատճառել։ Ազաչեց որ ամենեւին բան մը չըսեն։ Իրենք ալ իրենց զբօսանոց համար որուած առիկէն քիչ մը բան բերելով՝ հովիւ տղուն խոստացուած յիսուն ֆիորինը շուտ մը ժողվեցին։

Գ. ՔԱՂՑՐ ՁԱՐՄԱՆՔ։

Նրկու օր օդը սաստիկ ախուր եւ անձրեւոտ ըլլալով՝ կոմսուհին պարտէզ չկրցաւ երթալ. երրորդ օրը՝ որ իր անուան օրն էր, ամէն կողմէն հիւրեր գալով դղեակին մէջ մեծ խրախճանք եղաւ։ Վերջապէս իրիկուան դէմ հիւրերը տեղերնին դարձին։

Այս դեղեցիկ իրիկունը տան մէջ չնստինք, բաւ կոմսուհին իր զաւկներուն, եւ բոլոր օրն ունեցած աղմուկներնէս հանդչելու համար երթանք պարտէզը պտոյտ մ'ընենք։

Շատ սիրով, սիրելի մայր, բաւ որդին, եթէ կը հաճիս նէ՝ թեթեւ ընթրիքնիս ալ միայնարանին քովի ծառերուն տակն ընենք։

Կոմսուհին առաջարկութեան հաւանեցաւ, ուսոն եւ ամէնքը վեր առած կամաց կամաց գալով՝ դէպ ի միայնարանին կողմը կ'երթային։ Օրիորդները շատ անգամ ածուներուն քով կենալով՝ ամենէն ընտիր ծաղիկներէն մէյմէկ փունջ կազմեցին։ Վերջապէս միայնարանն հասան, եւ ամէնքն ալ խոտերէն նըս-

տարանի մը վրայ նստեցան: Գիշերն եկաւ հասաւ, լուսինը սկսաւ իր արծաթափայլ լոյսը ծառերուն ճիւղերուն միջէն արձակել, եւ ճառագայթները գե-տակին ալիքներուն զարնելով՝ կարծես թէ ջրէն կրակ կ'ելլէր: Միայնարանին չորս կողմն ամաններով յատ-կիկ եւ անոր նման ուրիշ ծաղիկներ շարուած էին, որոնք սքանչելի անուշահոտութիւն մը կը բուրէին:

Ո՜նչ երջանկութիւն է, սիրելի զաւկներս, ըսաւ կոմսուհին, որ քիչ մը յառաջ անցուցած աղմկա-լից օրերնէս ետքը այսպէս ձեզի հետ միացած՝ կ'ու-նենամ: Առտուն աշխարհքիս խռովալից հաճու-թիւնները՝ ա՛ս իրիկուան քաղցր ուրախութեան քո-վը ոչինչ են: Ո՜նչ է թագաւորական պահնեցուն շքեղութիւնը՝ բնութեան պարզ գեղեցկութեան քով. ինչպէս անհամ ու ձանձրանալի կ'երեւան եւ-րեւելի ընկերութիւններու մէջ եղած խօսակցութիւն-ները, երբ որ բնաւանեաց մէջ եղած մտերմական խօ-սակցութիւններուն հետ կը համեմատուին:

Ընդհանքն ալ ա՛ս խօսքին հաւանեցան եւ հաստա-տեցին որ իրենց սիրելի մօրը քովն ունեցած հա-ճութեան պէս՝ տեղ մը ունեցած չեն: Ա՛ս ըսելով՝ նորէն սրտանց իր անուան օրը շնորհաւորեցին, եւ իրենց սէրը, յարգութիւնն ու իղձերը նորոգեցին:

Սիրելի զաւկներս, ըսաւ կոմսուհին, միշտ բարի, համեստ ու բարեպաշտ եղէք, այնպէս՝ ինչպէս որ մինչեւ ա՛ս օրս էիք. ան ատեն երկրիս վրայ ամե-նեւին ուրիշ բանի բաղձանք չեմ ունենար, ան ատեն ատուկս կրնամ ինք զինքս ամենէն երջանիկ մայ-րը սեպել:

Կոմսուհին այսպէս խօսած ատեն՝ մէկէն ի մէկ կեցաւ: Ո՞ւ, ինչ կը լսեմ կոր, ըսաւ պարմանալով մը. ա՛ս երգը՝ ոսխակի երգ չէ՞ մի:... Չէ, անկա-րելի է. ա՛ս պարտիզիս մէջ ոսխակ չի կրնար ըլլալ...: Բայց չէ, չեմ խաբուիր կոր..... ատուկս անտառ-

ներու սիրուն ու քաղցրաձայն երդչին ձայնն է. արդեօք ի՞նչ դէպքով հոս եկեր է:

Կոմիկը բանը վեր ի վերոյ մը պատմեց: Տիկինն ուրախութենէն ինք իրմէ ելած էր: Զաւկնները դրկեց ու շնորհակալ եղաւ որ իրեն այսպէս քաղցր զարմանք եւ ուրախութիւն մը պատճառեցին:

Ընաւեն կոմիկը ճամբան հովիւ տղուն հետ խօսակցեցաւ եւ իրեն յիսուն ֆիորին պատրաստելնին ալ պատմելով՝ Մի տհաճիր, սիրելի մայր, ըսաւ, որ մեր ղբօսանաց համար մեզի տրուած առիթին մէկ մասն ալ ուրախութիւնը քեզի պատճառելու համար գործածել ուզեցինք. որովհետեւ մեր սիրելի մօրը ամենափոքր բաղձանքը կատարելու համար՝ յիսուն ոսկի ալ տալու ըլլայինք՝ քիչ էր: Ասոր է որ հովիւ տղան աս բոյնը քիչ առկով ալ մեզի կը բերէր, բայց աս գործքիս մէջ մեր դիտաւորութիւնը միանգամայն բարի գործ մ՚ալ գործել էր, որուն կը յուսանք որ չես տհաճիր: Օր մը ան խեղճ տղան կրնայ ընկերութեան օգտակար մարդ մ՚ըլլալ, եւ մեր յիսուն ֆիորինով իր երջանկութեան հիմը դրած կ՚ըլլանք:

Զեր ազնուական բնութեանն ու իմ փոքր բաղձանքս ալ կատարելու ունեցած փոյթերնուդ վրայ շատ ուրախացայ, պատասխանեց կոմսուհին: Ի վերոյ այսր ամենայնի կը խոստովանիմ որ աւելի եւս ուրախութիւն կը պատճառէ ինծի ձեր բարեսրտութիւնն ու խեղճ տղու մը ձեռք բռնելնիդ: Միայն թէ կը բաղձայի դիտնալ որ արդեօք ան բարիքն ընդունող տղան արժանի՛ է, որպէս զի չըլլայ որ մեր բարերարութիւնը դէշի գործածէ:

Ասոր վրայ ապահով կրնաս ըլլալ, սիրելի մայր, պատասխան տուաւ որդին. եւ կառապործին հետ ըրած խօսակցութիւնը պատմելէն ետեւ՝ ան ալ աւելցուց թէ աւելի ապահով տեղեկութիւն մը առնելու հա-

մար գեղին ժողովրդապետին նամակ մը գրեցի, որուն արտաքոյ կարգի ազէկ պատասխան մ'ընդունեցայ: Եւ խօսքը լմընցուց ըսելով որ Ան վկայութիւններուն նայելով՝ կարծեմ թէ առաքինի օգտակար բանի մը գործածած կ'ըլլանք:

Լաւ, պատասխանեց կոմսուհին, ձեր պատրաստած չխուն ֆիորինին վրայ՝ չխուն ալ ես կ'աւելցնեմ, որպէս զի խոստացուած գումարն ամբողջանայ. երբ որ տղան առակը տուն տանելու ըլլայ՝ կը յուսամ որ հայրն ու որդին այնչափ կ'ուրախանան, որչափ որ ես ձեր աս գեղեցիկ ու վեհանձն գործքին իմանալով ուրախացայ:

Ասանկով քիչ մ'ալ նոյն տեղը նստելէն եւ բնաւանեկան խօսակցութիւններով թելթել ընթրիքնին ընելէն ետեւ՝ ուրիշին բարիք ընողին պզտիկ սրտի հաճութեամբ տուն դարձան:

Դ. Կաթափոլշ:

Երկրորդ օրը առաւուանց կանուխ կոմսին գէորգը խուցը կանչել տուաւ, եւ խոստացած հարիւր ֆիորինը տուաւ: Տղան բարերարին ձեռքը առէպ առէպ պաղնելով՝ իր շնորհակալութիւնն յայտնելէն ետեւ՝ արտրնօք հօրը տունը վազեց: Աղբատիկ խրճիթին մօտ հասաւ նէ՝ պատուհանէն տեսաւ որ հայրը խուցը չէ. ու ծխանէն ելած թանձր մուխը կը ցուցնէր որ խոհանոցը կերակուր կը պատրաստէ: Գաղտուկ խուցը մտաւ, եւ հարիւր ֆիորինը սեղանին վրայ կարգաւ շարեց: Երբոր հայրը ներս մտաւ, պզտիկ սեղանը բոլոր արծաթէ դահեկաններով ծածկուած տեսնելով՝ զարմանքէն քայլ մը եւ դնաց, ու վերջը խիստ ձայնով մը պոռաց. Ասանկ զաւար այլեւս առակը. չըլլայ որ գողցած ըլլաս:

Ո՜հ, հայր, կրնաս կատկածիլ որ այնպիսի գործ մը գործած ըլլամ, պատասխանեց Գէորգ: Չէ, չէ:

Գիտես որ պզտիկ Թուչուն մը մեր անտառին մէջ կ'երգէր. ուստի ան Թուչունն ինծի աս առակը պատ-
նել տուաւ, եւ կամ Թէ Աստուած նոյն Թուչունն իբրեւ գործիք ձեռք առաւ՝ զիս երջանիկ ընելու
համար. հաւատա որ այսպէս է:

Օխա կը խօսէր. Ինչ, պիտի հաւատացընես որ
աս Թուչունը կտուցովը առակները բերած ըլլայ, եւ
կամ բոյնին մէջը գտած ըլլաս:

Ձէ, այնպէս չէ, ըսաւ տղան. Աստուած ինծի
ուրիշ ցարմանալի կերպով մը գտնել տուաւ: Եւ
ակաւ մանրամասն պատմել Ինչ կերպով ձեռք բե-
րելը. որուն վրայ ծերը առատիկ ուրախանալով՝ Աս-
տուծոյ շնորհակալ եղաւ:

Օրը առջի հոգն ան եղաւ որ որդւոյն պատշաճ
պգեստ շինել տայ: Դերձակին, կօշկակարին ու ճեր-
մակեղէն շինողին՝ հարկաւոր եղած բաները ապսպրեց:
Դէորգ անհամբերութեամբ միշտ արուեստաւորներուն
քովը կ'երթար կը նայէր որ երբ պիտի լմննայ: Երբ որ
ամէն բան պատրաստուեցաւ, հայրը զինքն առաւ կա-
ռափարծին տարաւ, եւ արուեստը տալէն հաճար
որոշուած առակը վճարելով՝ քովը դրաւ: Այսպէսով
տղան երեք տարուան մէջ իր վարպետին պէս տղէկ ու
ճարտար կառափարծ մ'եղաւ:

Վարպետ ըլլալէն քիչ մը ժամանակ եաքը՝ Դէ-
որգ արուեստն աւելի կատարելագործելու հաճար
ուզեց ուրիշ քաղաքներ պտըտիլ. բայց ճամբայ չե-
լած՝ Սվետնֆելտի գլեակը գնաց, որ նորէն մէյ
մ'ալ շնորհակալ ըլլայ ընդունած բարիքին հաճար,
եւ շինած գործքերը բարերարներուն առջեւը դնե-
լով՝ ցուցնէ որ ընդունած շնորհքին անարժան չէր:

Կոմսուհին, կոմսին ու աղջիկները զԴէորգ տես-
նելով շատ ուրախացան: Կոմսին հետը երկայն խո-
սեցաւ, զանազան հարցումներ ըրաւ, եւ ընդունած
ճիշդ պատասխաններուն վրայ զարմացաւ: Վերջը

մայրը մէկ կողմն առնելով՝ ցած ձայնիւ մը բաւ. Կ'ուզես նէ մէյ մը հարցընենք որ արդեօք ճամբորդութեան հարկաւոր եղած ամէն բանն ունի: Գէորգ շատ դժուարութեամբ յայտնեց որ դեռ շատ հարկաւոր բաներ կը պակսին:

Որպէս զի առ երիտասարդն իր ճամբան ընէ, բաւ կոմսուհին, պէտք է որ պատշաճ զգեստ հագած ըլլայ: Մեր օրերը թէ որ մէկը ուրիշն մը առջեւ մաքուր ու նոր զգեստով չ'ելլէր նէ, երեսը նայող չ'ըլլար: Թող մեր դերձակին իրեն զգեստները շինէ: Լաւ, լաւ, աղաղակեցին օրիորդները, մենք ալ իրեն ձերմկեղէնները կը պատրաստենք: Ես ալ իր քսակը կը հոգամ, բաւ կոմսիկը:

Հապա ապէկ, սիրելի դաւկընեբս, բաւ կոմսուհին: Երբոր մարդ բարիք մը կ'ընէ, պէտք չէ միայն կէսն ընելով դադր ըլլալ:

Ուրբաթ օրէն ետեւ՝ Գէորգ եկաւ դղեակը ներկայացաւ վերջին հրաժարական ողջոյնը տալու համար: Աղնուական ընտանիքը զինքը մեծ սիրով ընդունեցան: Կոմսուհին զինքը քովը նստեցուց, եւ իրեն խրատ տուաւ որ աշխարհքին մէջ ինչպէս պիտի վարուի: Ամէն տեսակ վտանգներէն զգուշացուց, քրիստոնէական պարտաւորութիւնները ճշդիւ կատարելու, գէշ ընկերներէ փախչելու, արուեստին եւ բոլոր գործառնութեանց մէջ պատուաւոր կերպով վարուելու, ձեռքէն եկածին չափ կարօտեալներուն օգնութիւն ընելու յորդորեց:

Գէորգ ան ամէն օգտակար խրատները մտադրութեամբ լսելէն ետքը՝ իր բարերարին ձեռքը պաղատաւ, եւ խոստացաւ որ անխրատները իբրեւ մօր խօսքեր զգուշութեամբ կատարէ. իրեն նորէն շնորհակալ եղաւ, նոյնպէս կոմսիկին ու երկու օրիորդներուն ալ իր շնորհակալութիւնն յայտնեց, եւ իրենցմէ բաժնուեցաւ:

Ե. Ռուսաստանի արշաւանք։

Ա՛ս դէպքերը պատահելէն վերջը խել մը տարի անցած էր, Սրեւնջելոի կոմսիկը՝ երեսունուերկու տարուան ու մեծ աստիճանի պաշտօնակալ մ՚եղած էր։ Մէյ մ՚ալ իր իշխանէն՝ որն որ Գաղղիայի դաշնակից էր, հրաման առաւ որ Նաբալէոնի բանակին հետ դործակցի ղօրքին մէջ մտնէ։ Կոմսն անմիջապէս հնազանդեցաւ, եւ զանազան տեղեր շատ անդամ պատերազմելու մէջ մտնելէն ետեւ՝ վերջապէս հրաման ընդունեցաւ որ իր դնդակը մէկտեղ՝ Ռուսաստան երթալու բանակին հետ միանայ։ Ձամբան՝ ան ամբաւ տէրութեան ընդարձակ անապատներուն մէջ՝ Գաղղիայի եւ նիղակակից բազմաթիւ ուրիշ բանակը թէ՛ սաստիկ յոգնութենէն եւ թէ կռուելով եւ ուրիշ զանազան դիպուածներով հատարտար մարդ կորսընցուց։ Այնչափ չքաւոր վտանգներէ, աշխատութիւններէ, չքաւորութենէ եւ այնչափ արիւնահեղ պատերազմներէն ետքը՝ վերջապէս Նաբալէոնի բանակը Մոսկաւ հասաւ։

Ղօրքն ան հսկայաձեւ մայրաքաղաքը, մէջի անհամար պալատները, հասարակաց շէնքերը, երեքհարիւր զանազանութիւնները տեսնելով՝ ուրախութեան աղաղակ մը փրցուցին։ Կը յուսային որ գոնէ հոն յոգնութիւն կ՚առնեն, եւ առաւ կերակուր գտնելով՝ քաշած երկայն ու դժնդակ չքաւորութեան ու նեղութեան տեղ հաւուցուժմ մը կ՚ընդունին։ Սրեւնջելոի կոմսն ալ ուրիշ զինուորներուն հետ նոյն յուսոյ վրայ էր։ Բայց քաղաքն իրենց կարծածէն ոչնչափ տարբեր գտան։

Ղօրքը քաղքին մէջ մտնելով՝ տեսան որ գրեթէ բոլոր բնակիչներն հեռացած էին, ճամբաները անապատ դարձած, բոլոր պալատներն ու առանձնատները մեծ մասը պարպուած էին. եւ այս ամե-

նայն՝ ահագին ու զարհուրելի դէպք մը կը պատահէր: Մէյ մ՚ալ կէս գիշերուան մօտ սաստիկ հրդեհ մըն է բռնկեցաւ, որ բոցերէն ծուխ մը կը նմանէր, եւ երկայն ժամանակ տեւելով սա ընդարձակ քաղաքն իր անլսաւ դանձերովը լափելէ մնախիր դարձաւ. եւ ոչ մէկ ջրհան մը ձնացած էր այն բոցերուն ընթացքն արգելելու, վասն զի թշնամին քաղքէն եւ լաճ սաեն՝ ամէն բան մէկտեղ տարած էր: Բնակարանի ու կերակրոյ պակասութենէն զօրքն ահիպուեցաւ եւս դառնալու. բայց ի՞նչ դժբախտ դարձ. թէ Գաղղիացոյմէ եւ թէ նիզակակիցներէն հազարաւոր մարդիկ ահագին ձիւներուն մէջ կորսուեցան եւ կամ սովուն զոհ եղան: Անգամ մը միայն մէկ գիշերուան մէջ երեսուն հազար ձիէն աւելի կորսուեցաւ: Սղեռնֆելտի կոմսին հրամանատարութեան տակն եղող դրնդին բոլոր ձիերը մեռնելով՝ կոմսը ահիպուեցաւ սաստիկ մրրիկներու եւ պաղի սաեն ոտօք քալելու:

Երբ անգամ խեղճ զինուորները՝ առանց ողորմելի դեղի մ՚ալ պատահելու՝ մղոններով ճամբայ կ՚ընէին. եւ երբ որ հեռուէն բնակութիւն մը կը տեսանէին, եւ կը յուսային որ հոն ապրուստնորան մը եւ կաոր մը հայց կը գտնեն, ուրիշ բան չէին գտներ՝ բայց եթէ անբնակ ու անշէն սենեակներ, որոնց մէջ ուտելիք չըլլալէն զատ՝ ոչ դուռ եւ ոչ ալ պատուհան մը կը գտնուէր, այնպէս որ քիչ մը սաեն ալ մէջը չէին կրնար պատսպարիլ:

Ըսաններուն ու զէղերուն մեծ մասն այրած էր, անոր համար դժբախտ զինուորները կը ահիպուէին շատ անգամ գիշերը ձիւնով ծածկուած երկրին վրայ անցընել: Ըսաեղիքի պակասութիւնն երթալով սաելի կը զգացուէր. օր մը կոմսը կաոր մը հայց սանելու համար սի մը ոսկի տուաւ, եւ քանի մը օր վերջը սաելի ալ կու տար, թէ որ գտնէր: Ուրիշ ճար չկրնալով գտնել՝ ակսան ձիերը մորթել եւ անոնց

մտալը կերակրել. նոյն միջոց վրայ ալի աղբ տեղ՝ վատօդ կը քաշէին եւ եաքը կրակի վրայ քիչ մը խորովելով՝ կ'ուտէին: Խմած չըերնին՝ ձեան հատերն էր, որ բերաննիրնուն մէջ կը հալեցընէին:

Կոմսին մարդիկը բոլոր ճամբան թնդանօթներու, կառքերու կը պատահէին, որոնք իրենցմէ յառաջ գացող զօրքերը թող տուած էին: Հարկաւոր զինուորներու դիակներ գետինը փռուած ծնացած էին. ձիւնը գիրենք իբրեւ անբաւ պատանքով մը ծոցած էր: Իր զօրքերուն ալ մեծ մասը պաղէն թմրելով կորսուեցան, ոմանք ալ ատկին անդին ցրուեցան:

Կոմսին ոյժն երթալով կը նուազէր, ալ հագիւ կրնար քալել: Դղեակէն հեռու տուած ծառան՝ սպասած էր Ռուսաստան չմուռճ՝ հիւանդանոցի մը մէջ թող տալ, եւ իրեն ծառայութեան համար ուրիշ զինուոր մ'տուած էր, որն ալ իր դղեակին քովի գեղէն էր, եւ իրեն շատ հաւատարմութեամբ ու սրտանոց կը ծառայէր: Օր մը կոմսն իրեն ըսաւ. Գրի՛պոր, դուն քու կեանքդ սպասելու նայէ, իմ բանս բուսած է, ալ յառաջ չեմ կրնար երթալ:

Ես զձեզ թո՛ղ տամ, պատասխանեց հաւատարիմ ծառան, ամենեւին...: Կ'ուզեմ ձեզի հետ սպրիլ ու ձեզի հետ մեռնիլ:

Ա՛հ մ'ալ անդին խազախներու զումարտակ մը տեսան, որոնք վազելով դէպ իրենց կու գային: Կոմսն ու իր ծառան մահերնին աչքերնուն առջեւը տեսնելով՝ հոգինին Աստուծոյ յանձնեցին: Բայց ան կատաղի մարդիկ հերիք սեպեցին կոմսին վերարկուն եւ շքանշանն առնել, եւ ծառային ամենեւին չդպչելով՝ ձիարձակ անկից եղան գացին: Անտարակոյս աւելի մեծ աւար մը ձեռք ձգելու յոյս ունէին: Գրիգոր իր վերարկուն հանեց տիրոջը տուաւ, ըսելով՝ Առէք իմ վերարկուս, տէր, ես առանց անոր կրնամ դիմանալ, որովհետեւ ցրտութեան խստութիւնը կրե-

լու ձեզմէ աւելի վարժած եմ. եւ այսպէսով վերարկուն տիրոջը հագուեցուց: Բայց քիչ մը յառաջ երթալով՝ իրեն ուրիշ վերարկու մը դուսա, որովհետեւ ձամբան մեռած մարդու դիակի մը հանդիպելով՝ անոր վերարկուն վրայէն հանեց հագաւ:

Ընկարելի է որ, բսաւ կոմսը, մինչեւ ջմռլէնոք կաբենանք հասնիլ, անոր համար կամ ալ կամ ձախ պէտք ենք դառնալ, գուցէ ձամբան մարդասէր գեղացիներու հանդիպինք, որ մեզի հիւրընկալութիւն ընեն:

Բոլոր զօրութիւններն մէկ ընելով՝ քիչ մը յառաջ գացին: Վերջապէս քանի մը ոտրմելի հիւղերով աւան մը հասան, որոնցմէ մուխ ելլելը տեսնելով, ակսան քիչ մը հոգի առնել եւ յոյս ունենալ որ հոն կրնան հանգչիլ: Բայց յոյսերնին պարապ ելաւ. որովհետեւ բնակիչներն՝ իրենց գաղղիացիի զգեստը տեսած նուն պէս՝ վրանին հազարումէկ անէծքներ թափելով՝ դուռը երեսներնուն գոցեցին: Նոյն միջոցին ան ոտրմելի խրճիթներուն մէկէն Պոլոնիացի Հրեայ մը դուրս ելլելով՝ իր լեզուաւը քանի մը խօսք խօսեցաւ, եւ հայց մը ու շիշ մը օղի ցուցընելով, նշանով կոմսին հասկըցուց որ եթէ աղէկ կը վճարէ նէ՝ կրնայ առնել: Բայց կոմսը քովը ատակ չունենալով՝ զարնող ոսկի ժամացոյցը դրպանէն հանեց, զարնել տուաւ, եւ նշանով իմացուց որ հայրին եւ օղիին տեղ նոյն ժամացոյցը կու տայ, միայն թէ վրան քիչ մը ատակ տայ: Իսկ Հրեան գլուխը շարժելով՝ ակաւ երթալ: Ան ատեն խեղճ կոմսը՝ անօթութենէն չմեռնելու համար՝ ստիպուեցաւ իր գեղեցիկ ժամացոյցը տալ: Եւ մէկ կողմը նստելով՝ հայնելու ու ծառային հետ մէկտեղ կերան:

Ճաշկով քիչ մը զօրանալով՝ ճամբանին շարունակեցին: Բոլոր գետերն ու լճերը առուած էին, որով ան ջրաղաց երկիրներն անցնելը քիչ մը կը դիւրիններ: Դիմացնին պզտիկ անտառ մը եկաւ,

որուն մէջ սատիկ փոթորիկէ բերուած ձիւնէն քիչ մը կրնային պատսպարիլ։ Նոյն անտառին մէջ յառաջ երթալով՝ փոքր դաշտ մը հասան՝ ուր ամենեւին ձիւն չկար։ Ծառան ուզեց կրակ վարել, բայց չոր խոխ չըլլալուն՝ չյաջողեցաւ։ Անոր համար ցրտէն դողդողալով՝ սառած ոտքերն վրայ նետեցան։ Ան ամայի տեղը ուշ մարդ եւ ուշ ալ բնակութեան հետք մը կար, եւ զարհուրելի լռութիւնը՝ միայն ագռաւներու ձայնէն կ'ընդհատէր։ Կոմսը լուռ կեցած՝ ակամայ իր տղայութեան զեղեցիկ օրերն ու իր հայրենի տունը կը յիշէր։

Ո՜հ, պռաց մէկէն, եթէ մարդ կարող ըլլար իր կեանքը մէջ գլուխը գալիքները գիտնալ, առաջուհանդարտ վիճակի մը յարդն աղէկ կը ճանչնար։ Երբ որ ընտանեցաց մէջ հանդիսաս կը վայելէի՝ ոմն կը կարծէր որ օր մը այսպիսի ոլորմելութեան մէջ պիտի գտնուիմ՝ մինչեւ պատառ մը հաց չունենամ, եւ ուշ քիչ մը կրակ՝ որ պաղէն ընդարմացած անդամներս տաքցնեմ։ Բայց հիմա մայրս ինչ կ'ընէ. անտարակոյս ինս մեռած կը կարծէ։ Արդեօք կինքն ալ աշխարհքիս մէջ անգամ մ'ալ տեսնելու վախթարութիւնը պիտ'որ ունենամ։ Առաջ իմ, գթած ինձի, եւ ինս իմ ընտանեցաց ծոյը դարձուր. իսկ եթէ կ'ուզես որ հոս մեռնիմ, քու շնորհքդ իմ հոգիս առ ու դժբախտ մայրս ալ մխիթարէ։ Ա ետաւ, եւ արցունքները դեղին ու նիհարցած այտերուն վրայէն սկսան վազել։

Գրիպոր սիրտը վիշտ տեսնելով՝ սկսաւ կինքը մխիթարել ու քաջալերել։ Հոս կենդանիս աղէկ չէ, ետաւ, վասն զի արիւննիս կը սառի. ու սկսան ճամբ բանին յառաջ տանիլ։ Բայց կոմսը քիչ մը վերջը սատիկ պաղէն քայլ մ'ալ առնելու անկարող եղաւ։ Ան առեն հատատարիմ ծառան կինքը կռնակն առաւ, ու նոյն օրը եւ երկրորդ օրուան կէսն այնպէս

տարաւ: Բայց ոչխարները կօշիկներն անանկ մաշած էին՝ որ ձեան վրայ ոտաբոնեալն արիւնալից հետքերը կը տեսնուէին: Վերջապէս ալ չկրցաւ յառաջ երթալ:

Ես բաւական յոգնութիւն առի, ըսաւ կոմսը, հիմա թող տուր որ ինձնամ եւ ես ալ գլխել տա- նիմ: Բայց ծառան յանձն չառաւ, ըսելով՝ գիշ մը անդին գետ մը կայ. կամաց կամաց քալելով դուք կրնաք հոն հասնիլ, իսկ եթէ որ գիս տանիլ ուզէք, երկուքնիս ալ կէս ճամբան կը մնանք: Ձեր կեանքն իմինէս աւելի պատուական է, ես մեռնելու ըլլամ՝ ձեզ վնաս մը չըլլար: Կ'աղաչեմ գիս հոս թող տուէք եւ դուք առանձին գացէք:

Ձէ, պատասխանեց կոմսը՝ առատիկ սիրտն եկած, դուն քու կեանքդ ինծի համար վտանգի մէջ դրիր, իրաւունք է որ ես ալ քեզի օգնեմ: Թէ որ դուն ինծի հետ մնալ չուզէիր, յառաջապահներուն հետ ճամբայ եկած կ'ըլլայիր, եւ արդէն հիմա հանգիստ տեղ հասած կ'ըլլայիր: Ես ալ քեզի կ'ըսեմ այն խօսքը՝ որ գիշ մը յառաջ դուն ինծի կ'ըսէիր. կամ միասին կ'ապրինք կամ միասին կը մեռնինք:

Ծառան միշտ կ'ընդդիմանար: Բայց կոմսը խըս- տութեամբ մը հրամայեց որ հնազանդի, եւ բռնեց գինքն ուսերուն վրայ առաւ:

Կէս ժամէ չափ քալելէն ետեւ՝ ճամբու մը վրայ հասան, որուն քովը երկու տուն կար: Գրի- գոր վար իջաւ, կոմսն ալ դնաց դրան մէկը զարկաւ: Գեղացի կին մը պատուհանը բանալով վար նայեցաւ, բայց իրենց օտարականի զգեստը տեսնելով ներս դնաց, շուտով աս երկու դժբախտներուն ապաստա- նարան մը եւ ոչ ալ կտոր մը հաց տալ: Կոմսն ու ծառան շատ արտաշարժ խօսքերով կ'աղաչէին որ ի- րենց ողորմի, բայց մեկի ընդունելի չկար:

Վտանգով ախպուեցան նորէն ճամբայ ելլել. բայց հազիւ քանի մը ոտք առած էին, մէկէն կոմսին ձօ-

բութիւնը կտրեցաւ, ծնկաւըներուն վրայ չէր կրնար կենալ, բոլոր անդամները սաստիկ կը դողդողային։ Ա՛լ չկրնալով ինք զինքը ոտքի վրայ բռնել, ծառի մը տակ պլտորեցաւ ինկաւ։ Հաւատարիմ ծառան զինքն իր թեւերուն վրայ առաւ եւ ուզեց տաքցնել, բայց փուճ տեղ կ՚աշխատէր, վասն զի խեղճն երթալով աւելի կը դէշնար, բոլոր անդամները բզբոտացած էին, երեսները կը քաշուէին։ Ի վերայ այսր ամենայնի հոգին աւանդելէն յառաջ բոլոր իր վերջի զօրութիւնը ժկտեղ բերելով՝ ուզեց իր հաւատարիմ ծառային հետ քանի մը խօսք խօսիլ։

Ռաբեկաս, ըսաւ, ա՛լ մ՚աշխատիր, ինծի համար ըրած հոգդ պարապ է, ա՛լ ես պիտի մեռնիմ...։ Գոնէ մեռնելու առնս աս մխիթարութիւնը կ՚ունենամ որ դուն գոյէ ողջ կը հասնիս քու ծննդեանդ տեղը։ Մաիկ ըսէ, Գրի՛գոր. թէ որ Սղեռնֆելտի դղեակին երթաս եւ մայրս տեսնելու ըլլաս, ըսէ որ Ռուսիայի առոյգներուն վրայ զինքն յիշելով մեռայ. ըսէ նաեւ իմ քոյրերուս որ ամենէն մեծ ցաւս ան է որ զիրենք չտեսած կը մեռնիմ։ Բայց մանգամայն ըսէ որ իրենց քրիստոնեայ կը մեռնիմ, եւ տղայութենէս վեր մտքիս ու սրտիս մէջ տնկած կրօնական զգացմունքներն աս բոպէս զիս կը զօրացնեն։ Որովհետեւ մինչեւ հիմա միշտ հաւատարուն վատահութեամբ գԱստուած փնտռեցի, կը յուսամ որ ինքն ալ ինծի կ՚ողորմի։ Ո՜հ, ուրչափ կը բաղձայի որ մեռնելէս յառաջ եկեղեցւոյ խորհուրդները կարենայի ընդունիլ։... Մնաս բարով, Գրի՛գոր, մնաս բարով. վերջին բարեւս մօրս ու քոյրերուս տար...։ Մնաս բարով...։

Զ. Անձանօթ քաղքէրը մը։

Ասոնք վայրկենին պեղեցիկ սամոյրէ մուշտակ հագած երեւելի մարդ մը բալխիրով հոնկից անցնելու

առեն՝ զպաշտօնականն ու իր ծառան առնելով՝ բալ-
խիրը կեցուց, եւ դուրս ելլելով՝ իրենց մօտեցաւ։
Երբ որ կոմսին վերջին խօսքին մէջ Սդեռնճելտի կոմ-
սուհոյն ու իր երկու աղջկանց անուններըը լսեց,
զարմանալով աւելի քովերնին մօտեցաւ, եւ քաղցր
դէմքով մը վիրենք ողջունելով՝ դերմաներէն լեզուա
Գրիգորին հարցուց թէ Ա՛ս ողջմելի վիճակի մէջ
գտնուող պաշտօնականն ո՞վ է։

Իմ ամբա՝ Սդեռնճելտի կոմսն է, պատասխա-
նեց Գրիգոր։ Խեղճ պատանին արտաքոյ կարգի
արտմութեան մէջ ըլլալով՝ ա՛ս խօսքէն զատ բան
մը չկրցաւ զրուցել։

Ընդհանուր ռուսն ա՛ս լսելով՝ վիրենք բալխիրը
հրամցուց՝ առանց ուրիշ խօսք մ՛ըսելու։ Բալխիրը
գարձընել տուաւ. կոմսին օգնեց վրան ելլելու, ինքն
ալ եղաւ քովը նստեցաւ։ Գրիգորին ալ ըսաւ որ
կառավարին քով նստի։ Ա՛նկով վիրենք առաւ
իր գեղի տունը տարաւ։

Բալխիրը հասարակ տան մ՛առջեւ կեցաւ, որն
որ արտաքուստ ամենեւին այնպիսի երեւելի մարդու
մը տուն չէր երեւար. ռուսը վիրենք տան
վարի դասիկանը՝ գեղացւոց հասարակ բնակարանն-
րուն նման խուց մը խոթեց նստել տուաւ, եւ պա-
տին մէջ ծածուկ շինուած դարան մը բանալով՝ ար-
ծաթէ թէյի տման մը հանեց, ինք անձամբ թէյ
եփեց, եւ հրամցուց ըսելով՝ քիչ մը թէյ խմեցէք՝
որ տաքնաք. ես երթամ ձեզի նախաճաշ պատրաս-
տել տամ։ Ա՛ս ըսելով դուրս ելաւ։

Վ՛հիչ մը եաքը նորէն եկաւ ու ըսաւ. Տեսէք իմ,
պէտք է որ հիմակու հիմա քիչով գոհ ըլլաք։ Մա-
ռանս շատ հարուստ չէ, միայն քիչ մը որսի մսոյ
կտոր մը կայ եղեր, ան ալ իմ ա՛ս առաւուան նախա-
ճաշէս աւելցած է. բայց կը յուսամ որ ախորժա-
կով կ՛ուտէք։

Ա՛ել մ՛ալ ապաստաւոր մը նեղս մտաւ, եւ բարակ ու ճերմակ սիւռոյ մը փութելէն ետքը՝ խորված միս, ճերմակ հաց ու երկու շիշ Խորդոյի գինի բերաւ։ Սկաւառակները՝ բարակ յախճապակիէ էին, գաւաթները՝ ալ ապակիէ, իսկ դանակները ու պատառաքաղները արծրիթէ. վերջապէս ամէն բան յայտնի կը ցուցնէր թէ տանտէրը հարուստ մարդ մըն է։

Առանց ու իր ծառան՝ շատ ժամանակէ վեր կեցած պահուն թուին քաշած ըլլալով՝ երկայն բարակ հրամցընել չտուին, շուտ մը սեղանին դնելնին անոցան, ախորժակաւ կերան. որուն վրայ աղնիւ հիւրընկալը շատ ուրախացաւ։ Ասոնց պարոնն ու կոմսը իրարու հետ շուտով ընտանեցան. բայց տանտէրը իր հիւրը շատ հարցումներով չնեղեց, բաւական սեպեց միայն անունը, հայրենիքն ու ուր երթալն իմանալը։ Եղբը իր ապաստարին հետ ուսերէն խօսակցելով՝ կսել մը բան ապսպրեց եւ ինք շուտով մը ելաւ գնաց։

Վ՛ասարդ մը վերջը նորէն ներս եկաւ, քովերնին նստեցաւ, գաւաթ մը գինի լեցուց, եւ անոնց հետ մէկտեղ խմեց, ըսելով. Ամէն քաջ զինուորներուն կենդանութեան։ Եղբը վրան աչքցուց. Թէպէտ ես Աղէքսանդր կայսեր հպատակ եմ. բայց գիտցած եղէք որ ձեր բանակին դժբախտութիւններուն վրայ շատ կը ցաւիմ։

Ա՛ս խօսքս ըսելէն ետեւ՝ յանկարծ ոտք ելաւ դուրս գնաց, եւ դարձեալ ներս մտնելով՝ ուսերէն լեզուաւ կսել մը բաներ ալ հրամայեց ապաստարին։ Բալխերը միշտ դրան առջեւ կը կենար, եւ ձիերը լծուած ըլլալով՝ միօրինակ զանգակներով զարդարուած պարանոցնին կը շարժէին, ուսուցնին ալ անդադար ձիուներուն վրայ կը զարնէին։

Վ՛երջապէս հիւրընկալը կոմսին ըսաւ. Անտարա-

կոյս ճամբուն տատիկ աշխատութենէն յոգնած էք եւ հանգստեան հարկաւորութիւն ունիք, եկէք զձեզ քնանալու խցերնիդ տանիմ: Ան ըսելով ձեռքէն բռնեց շտեմարան մը տարաւ: Հոն տանդուղ մը ցուցընելով՝ ըսաւ. պէտք է որ տակէն վեր ելլենք. բայց ես առջեւէն երթալու եմ: Վերնայարկին հասնելով՝ դիզուած յարդերուն ու պատին մէջ նեղ ճամբայ մը մնաւ: Աղնուականն Ռուսը նոյն ճամբուն դիմացը դրուած տախտակներէն մէկը վերցուց, որուն ետեւը ծածուկ դուռ մը կար: Երբ որ նոյն դռնէն ներս մտան, կոմսն ինքը զինքը գեղեցիկ ու զարդարուն սենեակի մը մէջ գտաւ, որուն պատերն աղուոր կանաչ դորգերով եւ պատուհանները բարակ վարագոյրներով զարդարուած էին: Բազմոցն ու աթոռները, պահարաններն ու սեղանները մահոնի փայտէ էին եւ ճարտար շինուած, փառաւոր կազմուած դրքերով լեցուն՝ փոքր դրասուն մ'ալ կար. պատին վրայէն գեղեցիկ մեծ հայելիներ եւ սիրուն նկարներ կախուած էին, անկողինն ալ աւուեայ վարագոյրներով էր: Կոմսն առանձին ինքզինքը նոր սենեակ մը տեսնելուն վրայ զարմանալով՝ չորս դին նայելու առեն՝ մէկէն աչքը հայելիին հանդիպեցաւ, եւ իր գեղին ու նիհարցած դէմքը, պատառած ու ալոտած զգեստները տեսնելով՝ ամօթէն եւ եւ քաշուեցաւ: Տանտէրն առ բան չհմանալու զարնելով՝ Պարոն, ըսաւ, առաջիկ ձեր սենեակը, մինչեւ որ ապէկ մը առաջնանաք՝ հոս բնակեցէք: Ետտ կը ցաւիմ որ խիստ հարկաւոր գործքերէ առիպուելով՝ պէտք է որ զձեզ հոս առանձին թողլ առ երթամ. բայց սենեկապանս քովերնիդ կը ձգեմ, ուզածնիդ իրեն հրամայեցէք. գերմաներէն չիդիտեր, բայց դաղիերէն բաւական կը խօսի: Առանց հոգ ընելու՝ ձեր տանը պէս կեցէք. տունս ու բոլոր մէջն եղածները ձերն է. պրատանս մէջ գտնուած դրը-

քերով կրնաք ձանձրութիւնից վարատել: Որպէս երթալ կ'ուզէք նէ՝ ամէն բան պատրաստ է, ան կողմերս առաջ որս կայ. սենեկապանս քաջ որսորդ է, ինքն ալ կրնաք միշտ մէկտեղ տանիլ:

Կամաց առանց շնորհակալ եղաւ. բայց միանգամայն քիչ մը վախ կը ցուցընէր որ չըլլայ թէ Ռուսաի զօրքերն հոնկից անցնելու առեն՝ իրենց նեղութիւն մը հասցընեն: Ամենեւին մի վախնաք, ըսաւ հիւրընկալը, բօսք կու տամ որ հոս՝ կայսրական պալատի մէջ եղածի պէս ապահով էք. մինակ ինծի խօսք տուէք որ մինչեւ դառնամ նէ՝ չէք երթար. ի դարձին՝ հանգստութեամբ ու ապահովութեամբ հայրենիքնիդ դառնալու միջոցները կը հոգամ: Բայց թողութիւն ըրէք, ժամանակ չկայ պէտք է որ շուտով ճամբայ ելլեմ: Մնաք բարով: Ան ըսելով եղաւ գնաց:

Կոմսը առանձին անծանօթ մարդու մը իրեն այսչափ մեծ սէր ու բարեկամութիւն ցուցընելուն վրայ չէր կրնար զարմանալէն դադրիլ: Ասիկա իրեն գաղտնիքի մը պէս կու գար. բայց աստիկ յոգնած ըլլալով՝ զօրութիւն չունէր որ աս գաղտնիքին լուծումը գտնելու երկայն բարակ մտածէ: Շուտ մը փափուկ անկողնոյն վրայ պառկեցաւ, եւ անմիջապէս քունը տարաւ:

Է. Կոմսին խրճիթին մէջ անցուցած կեանքը:

Կոմսին քնացած առեն՝ սենեկապանը շատ անգամ եկած գացած էր, նայելու համար որ արդեօք արթնացեր է: Վերջապէս արեւը մարը մտնելէն ետեւ ձայն մը լսելով՝ ներս մտաւ, եւ զինքն արթնցած գտնելով՝ յարգութեամբ բարեւելէն ետքը՝ ըսաւ: Ինչպէս էք, Պարոն, հանդիստ քնացա՞ք:

Շատ աղէկ. կեանքիս մէջ առանկ հանդիստ քնացած չունէի:

— Շատ ուրախ եմ, պարոն։ Հիմա ամէն բան պատրաստ է, վար ճաշի հրամայեցէք։

Կոմսը վար իջաւ, եւ աղէկ պատրաստուած սեղան մը գտաւ, որուն վրայ երկու հոգւոյ տեղ կար. ինք նստեցաւ, Գրիդորին ալ հրամայեց որ նստի։ Բայց անիկա յանձն չէր առներ, հապա սիրոյը ամօտուին եաեւը կեցած՝ կ'ուզէր ծառայել. Չէ, պէտք է որ դաս նստիս, ըսաւ կոմսը. մինչեւ հիմա դժբախտութեանս հաւատարիմ ընկեր էիր, ձախող օրերուս, թշուառութեանս ու նեղութեանս հաղորդակից եղար. պատշաճ է որ հիմա ալ երջանկութենս մէկտեղ վայելես։ Ա՛ս ըսելով՝ գինքը նստեցուց։ Սենեկապանին ալ ըսաւ որ դայ ինքն ալ նստի։

Ուրան երկայն ատեն աղաչել չտուաւ, շուտ մը հարկաւոր եղած բաները բերելով՝ սեղան նստաւ։ Ամէնքն ալ աղէկ ախորժակաւ կերան, խմեցին։

Բայց, զրուցէ ինծի, ըսաւ կոմսը՝ խօսակցութեան մէջ, ա՛ս աղնուական մարդն ո՞վ է, որ մեզի ատանկ ընդունելութիւն կ'ընէ եւ այսպէս մեծ սէր կը ցուցընէ։

Ո՜հ, շատ իրաւունք ունիք սէրս աղնուական կանչելու, պատասխանեց սենեկապանը. ատոր չատ արդար, բարի ու պատուաւոր մարդ մըն է. անունն է Պարոն Քոսլովեանց. ինք կայսերական եւ եւմոխց խորհրդական է, եւ երեք տարի կայ՝ որ զօրաց պաշար հոգալը վրան առած է։ Հաւատարիօրէն Բեզերսպուրկ կը բնակի. ա՛ս տունս անոր համար գնած է որ ա՛ս կողմերս գործք մ'ունեցած ատեն՝ պատրաստ իջեւան ունենայ։ Բայց պատերազմի ժամանակ ըլլալով՝ պատշաճ չտեսնեց տունը բոլորովին նորոգելը. միայն շտեմարանին մէջ պզտիկ ու վայելուչ խուց մը շինեց ու կրցածին չափ ծածուկ պահեց, որ արշաւանաց ատեն թշնամիէն ապահով ըլլայ։ Չեմ կրնար իմանալ որ ինչպէս գձեզ հոն բնակեցուց, որովհետեւ կ'ուզէ որ գաղտուկ մնայ։ Բայց

աւելի անոր կը զարմանամ որ ինս հոատեղս ձգեց՝ որ-
պէս զի զձեզ աղէկ հոգամ. որովհետեւ ինս իրմէ ա-
մենեւին չէր բաժնեը: Ինծի մանաւորապէս յան-
ձնեց որ իմ տիրոջս պէս ձեզի ծառայեմ, եւ ամէն
բանի մէջ իմ տիրոջս պէս հնազանդիմ: Երթալէն
յառաջ ուզեց անձամբ առանձնութեան որ հարկաւոր եղած
բաներն ամէնն ալ կանոն:

Սեղանէն ելլելէն վերջը՝ սենեկապանը հրամանն
ուզելով՝ դուրս ելաւ: Կէս ժամ վերջը եաս դար-
ձաւ. Պարոն կոմս, ըսաւ, կարծեմ հանդչելու հար-
կաւորութիւն պիտ'որ ունենաք. ամէն բան պատ-
րաստ է. թէ որ կ'ուզէք՝ հրամայեցէք խցերնիդ տա-
նիմ: Ա ըսելով՝ կոմսը սենեակը տարաւ:

"Այն գիշեր կոմսը հանդիստ քնացաւ. երկրորդ
օրը առտուանց սենեկապանն իրեն բարակ կտաւէ
մաքուր ճերմկեղէն եւ տան մէջ հագնելու պզետո
բերաւ. ու առջի օրուան պէս իր ամէն հրամաններն
ու ակնարկութիւնները ճշդիւ կը կատարէր:

Ընանկով կոմսն ա իր առանձնութեան մէջ
երջանիկ ու հանգիստ կեանք մը կը վարէր: Ինք ու
Գրիգոր Աստուծոյ անդադար գոհութիւն կու տայ-
ին, որ ջերմնք ողորմելի եւ զարհուրելի վիճակէ ու
մահուընէ ազատելով, հոն առանկ խաղաղ ու հան-
գարտ տեղ մը բերաւ: Ժամանակը պարապ չանցը-
նելու համար կոմսն ինք ինքը կարդալու տուաւ,
ու իրեն գրատան մէջի կրօնական, պատմական,
ճամբորդութեանց ու գրագիտութեան գրքերը կը
կարդար, նաեւ շաբաթը մէյ մը լրագիր կ'ընդունէր,
որով քաղաքական դէպքերուն վրայ ալ տեղեկու-
թիւն կ'ունենար:

Ծանօթականք երբեմն երբեմն որսի ալ կ'ելլէին.
սենեկապանը միշտ հետերնին կ'երթար: Գեղացիք
անոնց անցնիլը տեսնելով, կոմսը՝ իրրեւ պարոնին
մեծերիմ բարեկամը՝ մեծարանօք կ'ողջունէին, եւ մեծ

յարդութիւն կը ցուցընէին: Պարոն Քոալիէանց երբեմն կոմսին նամակ կը գրէր, բայց միշտ ծառային ուղղելով: Գրած նամակներն հաստատակօրէն կարճ կ'ըլլային, եւ միշտ կոմսին առողջութեան վրայ տեղեկութիւն կ'ուզէր. միանգամայն՝ շատ չ'անցնիր կուգամ, ըսելով՝ վինքը կը սխիթարէր:

Ընանկով ձմեռը, գարունն ու ամառն անցան: Սառգիս ատ ժամանակը՝ կոմսին ու Գրիգորին շատ երկայն եկած պիտի ըլլայ: Բայց ան գարհուրելի ու ձախող պատերազմին նեղութիւններէն ու աշխատութիւններէն ձնատած առողջութիւնին տեղն եկաւ. եւ կամաց կամաց նորէն զօրութիւն առայան:

Ը. Մէհնութին:

Ընչան իրիկուն մը Պարոն Քոալիէանց մէկէն ի մէկ եկաւ. երեսին վրայ խիստ մեծ ուրախութիւն ու զուարթութիւն մը կը տեսնուէր: Վազելով կոմսին խուցը գնաց, վինքն ուրախութեամբ գրկեց ու բաւաւ. Պարո՛ն կոմս, ձեր երկայնժամանակեայ գերութենէն ազատելնուդ երջանիկ լուրը բերելու կուգամ: Որովհետեւ հիմա պատերազմող բանակները Գերմանիա էլպա գետին քսիլ են, անոր համար ես ալ մեր բանակին պաշար գտնելու հոգը Գերմանիայէն յանձնելով՝ արտիս կանչած տեղը վազեցի եկայ: Ուստի ինչպէս միտքս հիմա տուն եւ բոլոր ունեցածս՝ այսպէս ամէն հոգը ես ալ բոլորովին ձերն եմ, ամէն կերպով ձեզի ծառայելու պատրաստ կեցած եմ: Շատ կը բաղձամ որ հանգստութեամբ հայրենիքնիդ դառնաք: Ինձի կ'երեւայ որ ամենէն աղէկն ան է որ մէկտեղ Բեռլինպուրկ երթանք. հոնկից ծովով Համպուրկ կրնաք երթալ, եւ անկէ՝ դիւրաւ ձեր դղեակը կը հասնիք. ասկից գաղտ շատ կը բաղձամ կիմանա ու որդիքներս ձեր առջեւն հանելու. մանաւանդ որ չեմ կրնար թողուլ որ այս-

պէս երկայն ճամբորդութեան մը հարկաւոր եղածնե-
րը չունենալով՝ ճամբայ ելլէք։ Պէտք է որ ձեր ա-
տիճանին համաձայն զգեստ, կօշիկ, ձեռնոց եւ ու-
րիշ հարկաւոր բաներըը հոգամ. բայց հոս գոնելն ան-
կարելի է. միայն Բեդերսպուրկ կրնանք հոգալ։

Ընդունելութեան ու վերհանձն մարդ, կանչեց կոմսը,
ձեր ինծի ըրած բարիքները չափն ու սահման ան-
յայտ։ Ձեմ գիտեր որ ինչ բանով այսպիսի սիրոյ ար-
ժանի կը գտնուիմ։ Ստուգիւ ինծի պէս օտարական
ու անծանօթ մարդու մը ցուցուցած արտաքոյ կարգի
աչերնիդ՝ խելքէ վեր բան մըն է։

Ինչ կը ըսուիքը, պատասխանեց Պարոն Քասլե-
վեանոյ, ըրածս այնչափ մեծ եւ արտաքոյ կարգի բան
մը չէ, եւ ոչ շնորհակալութիւն ընելու պարտք ու-
նիք. որովհետեւ բոլոր ըրածներս պարտքս էր, ա-
նոնցմով երախտապարտութեան պարտքս կատարեցի։

Ձեմ հասկընար ինչ երախտապարտութիւն, ինչ
պարտք կ'ուզէք ըսել, կրկնեց կոմսը. կ'աղաչեմ
բացայայտ խօսէիք. ամենեւին չեմ գիտեր թէ միայն
ձեզի փոքր ծառայութիւն մ'ընելս, հապա եւ ոչ
երբեք զձեզ տեսնելս կամ ձեզի հետ խօսիլս։

— Ստուգիւ չէ՛ք գիտեր...։ Շնորհք ըսէք հոս քովս
նստեցէք ու մտիկ ըրէք։ Բոլոր ունեցածս չունեցածս
ձեզի պարտական եմ. իմ հիմակուան երջանիկ վի-
ճակիս հիմը դնողը դուք էք։

Կոմսը զարմացած երեսը կը նայէր, եւ գլուխը շար-
ժելով՝ բաժին վրայ ունեցած տարակոյսը կը յուցընէր։

Դուք մէկ օր մը աղքատ տղու մը հարիւր ֆիո-
րին պարգեւ չտուիք, հարցուց Պարոն Քասլեվեանոյ։

— Այսպիսի մեծ ողորմութիւն ընելս չեմ գիտեր։

— Ինչ. շատ կը զարմանամ. բայց գոնէ ձեր մօրը
ծննդեան տարեդարձին օրը՝ աղքատ հովիւ տղու մը
բերած տխակի երգելն անտարակոյս կը գիտէք։

— Բաներ էք, ապէկ կը գիտեմ. խեղճ տղայ մըն

էր եւ շատ յոյս կու տար: Կառավարչութիւն տրվեցաւ, եւ վարպետ ելլելէն ետեւ՝ Գաղղիա ու Գերմանիա պտըտելու գնաց: Բայց անկից վերջը վրան բան մը չլսեցի. չեմ գիտեր որ ինչ եղած է:

— Նա կրնամ վրան տեղեկութիւն տալ: Ան աղքատ տղան՝ մեծ գործարանի մը տէր, վաճառական, սեղանաւոր, եւ Բեռլինպուրկի մէջ տէրութեան ելեւմտից խորհրդական եղած է . . . : Ան մարդն է՝ որն որ ձեղի հետ կը խօսի . . . : Եւ ո՞րովհետեւ Գոսլով անուամբ հողակալական երկիր մը գնած է, անոր համար անունը Գոսլովեանց է:

Ինչ կ'ըսէք. կարելի բան է որ դուք ըլլաք, պառաց կոմսը՝ զարմացած ու ուրախացած, եւ աչուըներն արցունքով լեցուեցան: Ասանք ինչու յառաջապէն չլսինք: Ա՛ ըսելով գիրկը նետուեցաւ:

Առջի անգամուն տեսնուելնուս՝ ամէն բան ձեղի յայտնելն անկարելի էր, պատասխանեց Պարոն Գոսլովեանց. ժամանակ չունէի: Չէի կրնար ձեր եւ իմ բաղձացածիս պէս՝ ամենայն ինչ մեկնել, շուտով ճամբայ ելլելու ստիպուած ըլլալով: Դարձեալ զձեզ այնպիսի տկարութեան մէջ գտայ, որ չէիք կրնար երկայն բարակ պատմութեանս միտ դնել, եւ առտիկ այլայլութեան դիմանալ: Ուստի ինծի պատշաճ երեցաւ որ ընդհակառակնոյն ձեղի յայտնելն ուրիշ առենուան մը թողում: Տեսայ որ դուք զիս չէիք ճանչնար. ես ալ ատուգիւ զձեզ չէի ճանչնար՝ թէ որ դուք ձեան վրայ մեռելի պէս պառկած առեննիդ՝ Սդեռնֆելտի դղեկին անունը տուած, կոմսուհոյն ու քոյրերնուդ յիշատակն ըրած չըլլայիք: Ատոնց ընդհակառակ կ'ըլլամ ինծի այսպէս առիթ տալուն համար՝ որ իմ բարերարիս ծառայութիւն մ'ընեմ:

Ես Պարոն Գոսլովեանց վերջին անգամ Սդեռնֆելտի դղեակին երթալէն ետեւ՝ անցուցած կեանքը պատմեց: Գերմանիայի ու Գաղղիայի շատ անուանի

քաղաքները եւ նաեւ Լոնտոն արուեստս բանելէն վերջն, ըսաւ, վերջապէս Ռուսաստան եկայ: Ամէն տեղ ամենէն անուանի վարպետներուն քով կը մնայի. այնչափ հոգ չէի ունենար որ աւելի տուակ առնեմ, որչափ անոր որ աւելի ազէկ սորվիմ եւ արուեստիս մէջ կատարելագործուիմ: Ճամբորդութեանս մէջ երկաթագործներու, դարբիններու, թամբագործներու, եւ դեղեցիկ կառք շինելու համար հարկաւոր եղած ուրիշ արուեստաւորներու երեւելի գործատանոց ալ այցելութիւն կ'ընէի. եւ ատ տեսակ արուեստագէտներու հետ վիճակելով՝ հետս անոնցմէ քանի մը հոգի առած՝ Բեդերապուրկ եկանք: Տեսայ որ պարտատ քաղաքներուս մէջ շինուած դեղեցիկ կառքերուն պէս կառք շինող արուեստաւոր չկայ հոս, եւ անոր համար հարուստներն ու մեծամեծները մեծ ծախքով դրսի երկիրներէն կառք բերել կու տան: Ուտած յուսալով որ հոս բախտս կը գտնեմ, միտքս դրի որ հաստատուիմ: Իսկզբան քիչ կատագործի մը քով մնայ: Թէպէտեւ վարպետս դերմաներէն կը խօսէր, բայց ես պարտապ ժամանակներս ռուսերէն սորվելու եռեւէ կ'իյնայի: Քիչ մը տաեն անցնելէն եռեւ՝ հետս եկող արուեստաւորներուն հետ վիճակելով՝ յանձն առի անոնց կառք մը շինելու՝ որն որ թէ դեղեցկութեան եւ թէ արուեստին կողմանէ Լոնտոնի մէջ շինուածներէն ետ չմնայ: Ատուծոյ յաջողելովը՝ ակնկալութենէս աւելի ազէկ եղաւ. ատենակ որ շատ հմուտ ճանչցողներ մանրամասն քննելով շատ ազէկ վկայութիւն տուին:

Ատոր վրայ ամէն կողմանէ վարպետիս կառք կ'ապրատրէին, անոնց որ քիչ տաեններս մէջ արուեստաւորոյն եռապատիկ ու քառապատիկ մեծցընելու առիպուեցաւ. ղիս ալ գործատրներուն դլուխ դրաւ ու ռոճիկս աւելցուց: Քիչ մը վերջն ալ հետը դուռղ ըրաւ. Այսպէսով բաւական տուակ ժողվեցի: Քանի

մը տարի առանկ անցընելէն ետեւ՝ վարպետս տա-
կէն առած ըլլալով ու տալ չունենալով՝ գործ-
քէ բոլորովին ետ քաշուիլ ուզեց, ուստի գործա-
տունն իրմէ գնեցի եւ սկսայ ճարտարութեան աս
ճիւղն ամէն կերպով յառաջացընելու ջանալ. եւ
յաջող ելք ունենալով՝ աւելի մեծ գործքերու ձեռք
զարկի: Քիչ մը ժամանակ անցնելէն ետքը՝ իմ ազ-
գակիցներէս Հարուստ վաճառականի մը միամօր աղ-
ջկանը հետ կարգուեցայ:

Երբ որ Գաղղիայի ու Ռուսիայի մէջ պատերազմ
բացուեցաւ, զօրքին հարկաւոր եղած պաշարին մէկ
մասն Հոդալը վրաս առի: Կայսրն աշխուժութեանս
ու ճշդութեանս վրայ շատ գոհ ըլլալով՝ զիս տե-
րութեան ելեւմտից խորհրդականն ըրաւ, պետակա-
նի պատուանուն տուաւ, եւ Ս. Աննայի տապեաւ-
թեան կարգին առաջին աստիճանը շնորհեց:

Կամը շատ հաճութեամբ եւ ուրախութեամբ մտիկ
ընելէն ետեւ՝ երբոր պատմութիւնը լմընցաւ նէ, ը-
սաւ. Առաւած ձեզի արտաքոյ կարգի ձիրքեր տըւ-
ած է. նաեւ պզտիկութեան առեննիդ երբոր այծ
կ'արածէիք, ձեր երեւելի քանքարները եւ մանաւանդ
գործունեայ ու աշխոյժ ըլլալնիդ կ'երեւար. ան առե-
նէն կը գուշակէինք որ օր մը մեծ մարդ պիտ'որ ըլլաք.
բայց բաներնիդ բոլոր ակնկալութիւններնէս վեր է:
Երանի թէ ամէն ծնողք եւ դաստիարակք ջանային
որչափ կարելի է տղոց բնական տրամադրութեանցը
միտ դնել, որպէս զի անոնց զարգացման կարենան
պատշաճ կերպով նպաստել: Երանի թէ ամէն մարդ
ձեզի պէս Առաւածմէ ընդունած ձիրքերն աղէկ գործ-
ածելով՝ ձեզի պէս բոլոր կենացը մէջ ժիր ու
գործունեայ ըլլար, եւ արդարութեան ու առաքի-
նութեան ճամբէն դուրս չելլէր: Գոնէ ինչ գործքի
որ ձեռք զարկիք՝ յանուն Առաւածոյ սկսաք. Առաւած
ալ ձեզի օգնական եղաւ եւ գործքերնիդ օրհնեց:

Ընանկ է, ըսաւ, պարոն Քոալվեանց, Աստուած ինծի շատ օգնեց. բիւր անգամ շնորհակալ եմ իր բարերարութեանցը: Բայց աս գաւած մեծ բախտիս մէջ՝ աւելի անուր վրայ ուրախ եմ, որ ողորմելի տղոց կրնամ օգնութեան հասնիլ, քան թէ իմ տղոցս երջանկութեան վրայ: Միշտ միտքս ըլլալով ան կարօտութիւնը՝ որուն մէջ ծնայ, թէ հոս իմ երկրորդ հայրենիքս եւ թէ բուն իմ հայրենեացս մէջ կը ջանամ ողորմելի տղոց ձեռք բռնել եւ արուեստ մը սորվեցընել, որ աղէկ արուեստաւոր ըլլալով՝ երջանիկ եւ հայրենեաց օգտակար ըլլան: Ան տղաք՝ որ աղքատ ծնանելով իրենց ձեռօքն ու բարի վարմունքովն ապրուստնին ճարելու կը հարկադրին, հաստակօրէն աւելի յաջողութիւն կը գտնեն քան թէ մեծատանց տղաք՝ որոնք իրենց ծնողաց հարստութեանցը վրայ վստահանալով՝ աղէկ չեն կրթուիր, պաշտաճ ուսմունքներն ու արուեստ սորվելու եռեւէ չեն իյնար, եւ ի վախճանի կարօտութեան ու ողորմելութեան մէջ կ'իյնան: Շատ հարուստ վաճառականներու աներ տեսայ, որ միայն տղոց կրթութեան պակասութենէն ինկան անանկայան: Աւոր հակառակ տեսայ նաեւ շատ աղքատ ծնողաց որդիք, որ իրենց մօքն, աշխատութեամբն ու բարի վարքովը՝ անուն հանեցին եւ մեծ հարստութեան հասան: Բայց պատիւն ու հարստութիւնն բստ ինքեան ընդունայնութիւն են, եւ ան ատեն միայն օգտակար կ'ըլլան երբոր ընկերին բարիք ընելու կը գործածուին:

Պարոն Քոալվեանց քիչ մը լուեց ու ետքը սիրտը շարժած բաւ. Աչխարհքիս մէջ մինակ բանի մ'ալ կը բաղձայի՝ որ երջանկութիւնս կատարեալ ըլլար. բայց չեղաւ: Ո՜հ, անգամ մը հայրս տեսած եւ իրեն ցուցուցած ըլլայի թէ ան բարի սկզբունքները՝ որ միտքս տպաւորեց՝ անպատուղ չեղան: Պզտիկ հասակէս ամէն կերպով Աստուծոյ սէրն ու երկիւղը

արեխ մէջ տպաւորեց: Միշտ զիս դպրոց կը խրկէը, թէպէտ տան մէջ մեծ կարօտութիւն ունէր ինծի: Թէպէտ ինչք չունիմ, բայց գրեզ առանց ժառանգութեան չեմ ձգեր, բաւ օր մը: Հիմա տրվածներդ եւ իմ հայրենի օրհնութիւնս քեզի բաւական ժառանգութիւն է: Գործքով ալ տեսայ բաժին ճշմարտութիւնը: Բայց շատ կը ցաւիմ որ իրեն փոխարէն մը չկրցայ հատուցանել: Շատ անգամ իրեն տասակ կը խրկէի, անգամ մը նաեւ մինչեւ հայրենիքս գացի զինքը տեսնելու համար. բայց դժբախտութեամբ ուշ հասայ. մահն արդէն զինքն յափշտակած էր: Սակայն կը յուսամ որ Աստուած կը հատուցանէ իրեն երկինքը՝ ինչ որ ինք երկրս վրայ ինծի ըրաւ:

Այսպէս ըսելէն ետքը՝ պարոն Քսալվեանց լռեց, եւ աս յիշատակներէն լեցուած աչուքները սրբեց:

Թ. Հայրենիք դառնալը:

Երկրորդ օրը պարոն Քսալվեանց՝ կոմսին հետ դէպ ի Բեղերապուրկ ճամբայ ելաւ. Գրիգորն ու սենեկապանն ալ հետերնին էին: Ճամբորդութիւնին շատ յաջող ու զուարճալի եղաւ, եւ կոմսին կարծածէն շատ շուտ Ռուսիոյ մայրաքաղաքն հասան:

Պարոն Քսալվեանց իր ազնուական հիւրն ուղղակի իր տունը տարաւ, որն որ շատ գեղեցիկ էր եւ պալատի կը նմանէր, ու զինքը մեծ հաճութեամբ եւ ուրախութեամբ իր ամուսնոյն ու զաւկներուն ներկայացուց: Տիկինը՝ շատ անգամ էրկանը բերնէն Սպեռնֆելտի տան ու կոմսին վրայ մեծամեծ գովեստներ լսած եւ իմացած ըլլալով որ իրենց հարստութեան ու երջանկութեան հիմը դնողն ան է, ինք իրմէ եւս՝ ինչպէս սէր ցուցընելէն եւ ինչպիսի ընդունելութիւն ընելէն չէր պիտեր: Նոյնպէս զաւկներն ալ, որոնց ծանօթ էր կոմսին անունը եւ ա-

խակի բոյնին պատմութիւնը, ջրա կողմը ժողվուած՝ ձեռուբները կը պագնէին, եւ ամէն կերպով իրենց ակն ու յարգութիւնը կը ցուցընէին։

Ա՛մբոդութեան յոգնածութենէն հանդչելէն ետեւ՝ առնտէրը կոմին գլուխն եկածները եւ գինքն ինչ կերպով գտնելը պատմեց։ Ամէնքն ալ մտադրութեամբ մտիկ ըրին, եւ իրենց բարեբարին քաշած նեղութիւններուն վրայ ունեցած նեղքին ցաւերնին յայտնելէն ետեւ՝ հիմա գինքը տեսնելով զգացած ուրախութիւննին ալ ցուցուցին։

Ընտանական ընտանեաց առաջին փոյթն եղաւ կոմսին առաիճանին պատշաճ եղած զգեստներն ու ճերմակեղէնները հագալ։ Դուք, բաւ Պարոն Քոալվէանց, երկու անգամ ինծի զգեստ հագայնիք, իրաւունք է որ ես ալ հիմա ձեզի հատուցում ընեմ։ Իսկ աիկինը կը գլուցէր. Ինչ որ ձեր մայրն ու քոյրերը՝ մարդասիրութեան համար իմ էրկանս ըրին, նոյնը պէտք է որ հիմա ես ալ երախտագիտութեան համար ձեզի ընեմ։

Թէպէտ եւ կոմսը կ'ուզէր ճամբայ ելլել եւ հայրենիքը դառնալ, բայց զանազան պատճառներ վրայէ վրայ գալով՝ ստիպուեցաւ բոլոր ձմեռն հոն անցընել, եւ հազիւ կրցաւ գարնան թեզերապուրկէն ելլել։

Ա՛մբոդ ելլելուն առջի իրիկունը՝ Պարոն Քոալվեանց կոմսն առաւ իր կառքերուն կայարանը տարաւ, եւ ճամբորդութեան պզտիկ կառք մը պարգեւ տալէն ետքը՝ ծիծաղելով մ'ըսաւ. կը տեսնէք ինչպէս Աստուծոյ խրիատ դժբախտութիւնները միշտ հետերնին բարիք մը կ'ունենան։ Տարիներով յառաջ պատահած դժբախտ դէպք մը, Սրեռնֆելտի ճամբուն վրայ անիւներնուդ կոտրիլը՝ այս օրուան օրս ձեզի նոր կառք մը կը հոգայ։ Լծուելու ձիերն ապսպրուած են, Համպուրկ հասածնուդ պէս՝ երեւելի վաճառա-

կանի մը քով պատրաստ կը գտնէք: Ան ըսելով նոյն վաճառականին անունն ու տեղն իմացուց:

Երթալու օրը Պարոն Քոալովեանց՝ կոմսին ձեռքը ոսկւով լեցուն քսակ մը դրաւ: Իրարմէ զատուելնէս յառաջ, ըսաւ կոմսը, Հարկ կը սեպեմ ձեր ինծի ցուցցած վեհանձնութեան ու պղնուականութեան Համար իմ խորին երախտապիտութեանս ցոյցքերը նորոգել: Հաւատացէք որ ան երախտապիտութեան բոցը՝ միայն իմ կենացս հետ կարող պիտի ըլլայ մարիլ: Միայն թէ գուցէք թէ ինչ եղանակաւ կը բաղձաք որ ձեր ինծի Համար մինչեւ այս օրս ըրած ծախքը վճարեմ:

Ասոր խօսքը մի՛ ընէք, պատասխանեց Պարոն Քոալովեանց: Նոյն ատակն աղքատ դերդաստանները օգնութեան գործածեցէք, մանաւանդ այնպիսի տղոց՝ որոնք արուեստ մը կ'ուզեն սորվիլ ու միջոց չունին: Աղքատաց տուածնիս՝ փոխանակագիր մըն է, որն որ մեզի անդիի աշխարհը կը վճարուի:

Երկար ընծանելքը մինչեւ նաւ՝ կոմսին հետ մեկաեղ գայինն: Պարոն Քոալովեանց սիրով ողջագուրեց իր հին բարեբարը. իր ամուսինն ու որդիքն ալ մեծաւոր ապգականէ մը բաժնուելու պէս՝ յաւով բաժնուեցան: Նաւը խարիսխը վերցուց. բայց խել մը ժամանակ Հայրը, մայրն ու որդիքը դեռ երթալ բարովի նշանները կը շարունակէին, եւ ան իրենց երջանկութեան հիմը դնող պղնուական մարդուն կենդանութեանն ու յաջողութեանը Համար եռանդագին խնդրուածներ կը մատուցանէին:

Կոմսն առանց փոքր գժբախտութեան մը իր դղեկին մերձակայ քաղաքը հասաւ: Հոն իմանալով որ ծնողքը գինքը մեռած կը կարծեն, պատշաճ Համարեցաւ զանոնք յառաջագոյն իր գալստեան պատրաստել: Ուստի Սաեռնֆելտի քովի կալուածքին սիրոյ տունը գնաց, որն որ իրեն տղայութեան բա-

բեկամբ առանելով՝ մեծ ուրախութիւն ունեցաւ։ Քիչ մը խօսելէն ետեւ՝ որոշեցին որ սան տիկինն ու իր քոյրերը Սղեռնֆելտի դղեակն երթան, եւ ամենայն կարելի զգուշութեամբ կոմսուհին եւ իր աղջիկները սա ուրախալի լուրն պատրաստեն։

Երբոր պատշաճ առենին կոմսը դղեակն եկաւ, կոմսուհին ինքիրմէ ելած՝ պլլուեցաւ սիրելի որդւոյն որուն վրայ այնչափ ժամանակէ վեր անդադար կուլար կ'ողբար, նոյնպէս աղջիկներն ալ սիրելի եղբայրնին առանելով՝ ուրախութեան աղաղակներով օդը կը հնչեցընէին։ Բոլոր երեսները զուարթացած եւ ամենուն աչուքները քաղցր արցունքներով լեցուած էին։ Երբ որ ուրախութեան առջի սաստկութիւնն անցաւ, ամէնն ալ կոմսին աղաչեցին որ իր ձախորդութեան ու զարմանալի ազատութեան պատմութիւնն իրենց պատմէ։ Կոմսը խնդիրքնին կատարեց, եւ գլխաւորաբար այնպիսի կենդանութեամբ նկարագրեց այն պղտիկ խեղճ հովիւին սէրն ու երախտագիտութիւնը, որն որ անանկ մեծ հարստութեան հատած էր, որ ամենուն սիրտը սաստիկ շարժեցաւ։

Ստուպիւ, քանի ներկայ ըլլողներէն մէկը, մեծ երախտապիտութեան օրինակ, որն որ շատ քիչ կը գտնուի, եւ պէտք է մարդկութեան ամօթովը խոստովանիլ՝ որ քիչ մարդ կայ որ իր բարերարին երախտապէտ սիրտ ունենայ։

Այս մտածութիւնը զմեզ երբեք պէտք չէ արգելլել ձեռքերնէս եկած բարիքն ընելու, պատասխանեց կոմսուհին. որովհետեւ թէ որ բրածներնուս հատուցումն ամ աշխարհքիս մէջ ընդունելու չըլլանք՝ անդիի աշխարհք ստուգիւ կ'առնենք։

ԲԸՐՈՅԸԿԸՆ ՎԻՊԵՐ

Ե. ՊԻԸՆԴԸ

ԿԱՄ

ՈՐԲԵՐՈՒՆ ՊԱՇՏՊԱՆՆ ԱՍՏՈՒԱԾ Է

ՏԱՍՈՒԻՐԵՔԵՐՈՐԴ *գարուն սկիզբները Խաչակրաց արշաւանքին մէջ գտնուած ասպետներուն երեւելի-ներէն մէկն ալ էր Կուալդերոյ Ռանուչչին։ — Ասկայ իր իմաստուն խորհուրդներովն ու պատերազմական քաջութիւններովը Հայրենեաց մեծ ծառայութիւն ըրած եւ Իտալիայի մէջ մեծ անուն ձգած էր։ Բայց երկու տարիէ վեր Ապենինեան լերանց մէջ իր դղեակներէն մէկը քաշուած, ինք զինքը տնական գործքերու տուած էր, ու մշակութեան զբաղելով՝ իր ընտանեացը մէջ երջանիկ օրեր կ'անցընէր. երեք տարուան միակ աղջիկ մ'ունէր, որն որ ծնողացն ուրախութիւնն էր։ Ասպետը շատ կը բաղձար մինչեւ մահ ատ հանդարտութեան մէջ մնալ. բայց իր բարեկամներուն ու ծանօթներուն ստիպմանցը դէմ չկրնալով դնել՝ յանձն առաւ որ անոնց հետ մեկտեղ Արեւելք երթայ, յուսալով որ պատուով ու արդիւնքով լեցուած՝ քիչ ատենի մէջ նորէն հայրենիքը դառնայ։ Վերջին հրաժարումը տուաւ իր կնոջը, գիրկն առաւ իր սիրելի զաւակը Պիանգան ու օրհնեց։ Անկէ ետքը ճամբայ ելաւ, ձենովայէն նաւով իր ընկերներովն Արեւելք անցաւ, եւ հոն պլեւայլ ապտերէ ժողված Խաչակրաց գնդին հետ միացաւ։*

Բայց յաջողութեամբ ու շուտով իր հայրենիքը դառնալու յոյսը պարապ ելաւ։ — Խաչակիրները Ս. Երկիրը հասնելով՝ կարծածներնուն պէս չգտան

իրենց թշնամիները, որոնք շատ քաջութեամբ կը պատերազմէին: Ա՛ս պատերազմներու առեններըը Թա-նուչէն առաջը որչափ որ առիթ կը դանէր՝ իր կնո-ջը նամակ կը գրէր եւ իր ինչպէս ըլլալը կը ծանու-ցանէր: Բայց աս կերպով երկու տարի անցնելէն ետքը՝ Կուալդերոյէն ալ թուղթ չէր գար, եւ ոչ մէկ լուր մը կրցաւ անոր վրայ ունենալ կինը: Ա՛ս կերպով անցուց հինգ տարի. պարապ տեղ կը սպա-սէր, կու լար կ'ողբար, այնչափ որ ցաւէն հիւան-դանալով՝ մահուան դուռը հասաւ:

Ն՛կեղեցւոյ խորհուրդները մեծ եռանդեամբ ու Աստուծոյ կամացը համաձայնելով ընդունելէն ետեւ՝ անկողնոյն քովը կանչեց իր սիրելի զաւակը եւ հե-ծեծանքով հառաչանքով՝ Ո՛վ իմ սիրելի աղջիկս, ըսաւ, ես կը մեռնիմ, եւ դուն քու մօտդ հասա-կիդ մէջ որբ կը մնաս: Աշխարհքէս բաժնուելու առենս՝ միակ ցաւս աս է որ գքեզ առանձին կը թո-ղում. ինչու որ առուդիւ հայրդ իրեն քաջասրտու-թեան զոհ եղած է: Քեզի նայողպիտի՛ որ ըլլայ Պր. Օրլանոյ եղբայրս. արտանոյ ղինքը սիրէ ու յարգէ. ինք ամէն կողմանէ գքեզ կը հոգայ: Դի-տես որ հիւանդոտ է, ամէն ձեռքէդ եկած ծառայ-ութիւնն ըրէ անոր, եւ Աստուած գքեզ կը վարձա-տրէ: Սիրելի զաւակս, ա՛ռ աս խաչը, որն որ հայրդ տուրբ Երկրէն ինծի խնդրեց. միշտ վիզդ կախէ եւ քու հայրդ ու մայրդ յիշէ. անոնց քու վրադ ունեցած աչքն ու մտքը միշտ աչքիդ առջեւն ըլլայ. ասիկա բաւական կ'ըլլայ միտքդ բերելու անոնց քեզի տուած խրատները: Աստուած գքեզ օրհնէ, սիրելի՛ աղջիկս. . . . գիս մի մոռնար . . . ու քու խեղճ . . . հայրդ:

Պիանդան անկողնոյն քովը ծունկ չոքած հեղեղի պէս արցունք թափելով՝ մօրը ձեռքը կը պաղնէր: Բոլոր տան մարդիկը, աղախիններն ու ծառաները աղօթք կ'ընէին: Ամանկով խեղճ տիկինը հոգին

աւանդեց։ Քանի մը օր լալով ողբով անցընելէն ետքը՝ Պիանգան իր դժբախտութիւնն սկսաւ խմաՀնալ, անանկ որ տասը տարուան աղջկէ մը չէր յուսացուեր անանկ արտ զգածմունք ու ցաւ, որչափ որ աս խեղճին վրայ կը տեսնուէր։

Պր. Օրլանտոյ իր մօրեղբայրն ու Հոգաբարձուն, երբ որ իրեն քրոջը մահուան արտմալի լուրն առաւ, ելաւ եկաւ, որ իր քրոջն աղջիկը Հոգայ, եւ անոր ապագայ վիճակին վրայ բան մ՚որոշէ։ Պր. Օրլանտոյ շատ աղնիւ բնութիւն ունէր ու շատ աղէկ մարդ էր. բայց Հիւանդոտ ու տկար ըլլալով՝ ամէն բան իր կնկանը ձեռքը տուած էր, որն որ փառասէր ու Հպարտ կնիկ մըն էր։

Ընտանք Պր. Ռանուչչիին դղեակը Հասնելով՝ առջի մէկ քանի օրը շատ սէր ցուցուցին Պիանգային, որն որ ուրիշ կողմանէ իրեն ձեռք բռնող մը չունենալով՝ ինք զինքը բոլորովին իրենց յանձնեց եւ իրենց մեծ սէր ու յարգութիւն կը ցուցընէր։ Ամուսնան մը մէջ Պր. Օրլանտոյ ամէն բան կարդաւորեց. եւ թէպէտ մարքերնին անանկ դրած էին որ քաղաք դառնան ու Պիանգան կուսանոց վանք մը դնեն որ կրթուի, բայց իր մօրեղբայրը տեսնելով որ դեղի օդը շատ աղէկ կ՚ընէ իրեն, որոշեց որ բոլոր ամառն ալ աշուն Հոն մնան։ Պիանգան ատոր շատ ուրախացաւ. ինչու որ չէր ուզեր բաժնուիլ այնպիսի տեղէ մը՝ ուր որ իր պզտիկութեան տարիները անցուցած էր. կը վախնար որ մէյ մ՚ալ չկրնար տեսնել ան լեռները, որ իր մօրն ու իրեն ան կողմերը թաւիած արցունքները միաքը կը բերէին։

Ընտան անցաւ, ու քանի որ կ՚երթար Պր. Օրլանտոյին առողջութիւնն աւելի կը Հաստատուէր. անոր Համար բժիշկները խրատ տուին որ քաղաքը դառնալու խորհուրդը թող տայ, եւ միշտ Հոն մնայ։ Պարոնն ալ անոնց խորհրդին անսալով՝ ուզեց Հոն

հատատուել։ Հարկ եթէ որոշուեցաւ որ ամ. քսաղաք չգառնան, Օրլանտոյին կնիկը ակաա իր ինչքին բնաւթիւն ունենալը յայտնի ցուցընել։ Անոնք տա՜ րիէ ի վեր դղեկին մէջ տիրած խաղաղութեան ու հանդարտութեան տեղ՝ կռիւ ու խռովութիւն, պո՜ ռալու պոռչտտալու ձայներ անպակաս էին։ Տան մէջ եղած ամէն հին ծառաներն ու աղախիններն էլան, ու Պիանդան սրտանց հոգացող մէկը չմնաց։ Օրլանտոյին երկու որդիքն ալ, որոնցմէ մէկը տասն՜ ուամէկ ու մէկալը տասը տարեան էին, բոլորովին իրենց մօրն եւած էին. հապարտ, ամենաբին բանի մը չհաւնող, բարկացոտ բնաւթիւն մը ունէին, եւ գրե՜ թէ ամէն օր նախատական խօսքերով զՊիանդան կը տրամեցընէին։ Ատանկով խեղճ աղջիկը տրտում տխուր կեանք մը կ'անցընէր. թէ որ մինակ միսիթա՜ բութիւն մ'ունէր նէ, մօրը վերջին խօսքերուն յի՜ շատակն էր։ Անոր խրատները միշտ աչքին առջեւն էին եւ զգուշութեամբ կը կատարէր, իր մօրեղբայրը հօր պէս կը պատուէր ու կը սիրէր. երբ որ անոր հիւանդութիւնը կը ատտկանար ու տան մէջ ծնալու կը տախտուէր, շատ սիրով ու հաճութեամբ ձեռքէն եկած ծառայութիւնները կ'ընէր։ Բայց ի՞նչ օգուտ. Օրլանտոյին կնիկն ատ ամէն բանը չար մտքով կը մեկնէր, կեղծաւորութիւն է, կ'ըսէր. եւ թէպէտ ինք իր երկանը վրայ բնաւ հոգ չէր տաներ, բայց ուրիշ՜ ներուն լրածին ալ չէր կրնար տանիլ, ու կ'ուզէր որ ամէնքն անոր աչքէն հանէ։ Պր. Օրլանտոն ալ՝ թէպէտ իր երախտագիտութիւնն ու շնորհակալու՜ թիւնը կը յուցընէր, բայց անանկ ալ իր կնկանէն կը վախնար, որ Պիանդային շատ անգամ իր սրտին զգածմունքը յայտնելու չէր համարձակեր։

Ա՛ս կերպով երկու տարիի չափ անցուց Պիան՜ դայ, միշտ լալով ու սրտի նեղութեան մէջ։ Վի՜ րակի օր մը առաւանց մօրեղբօրը երկու որդւոցն

ու աղաղնոյ մը հետ մէկտեղ՝ մօտ անտառի մէջ եղած մատուռը գնաց. հոն իր ջերմեռանդութիւնը կատարելէն ետքը՝ դուրսը քարի մը վրայ նստեցաւ: Երբ որ աղաքը խոսի վրայ կը խաղային, հեռուէն ծեր մարդ մը անոր կը մօտենար, որուն հագուստը գինուորական ու պանդուխտ մարդու գլեաւէ խառն բան մը կ'երեւար: Պիանդան իրեն մօտ չդնելով՝ մօրը տրուած խաչը կը պաղնէր, ու անոր վերջին րոպէները կը յիշէր: Ա՛ս միջոցիս մէջ ծեր պանդուխտը իր գաւազանին կրթընելով կամաց կամաց անոր մօտեցաւ եւ երբ որ քովն եկաւ, հարցուց որ Պր. Ռանուչչիին գլեաւին տունը ո՞ր տեղն է:

Ընդ, ըսաւ Պիանդան, ձեռքն երկընցընելով, ահա աշտարակին ծայրը, կէս ժամու մէջ կրնաս հոն հասնիլ. բայց թէ որ աղքատ ես ու ոտքոնդ թին ննջելու համար կ'երթաս նէ՝ խորհուրդ կու տամ որ հոն չերթաս:

Ո՛նչ կ'ըսես, պատասխանեց ծերը, ես չեմ կրնար հաւատալ որ Պր. Ռանուչչիին տիկինն ինծի պէս ոտքոնդելի պանդխտի մը քանի մը ժամու համար տեղ մը տալ չուզէ:

Ես խօսքին Պիանդան ձեռուընեն ու աչուընեը երկինք վերցընելով՝ Զուցած տիկինդ հիմա աշխարհքէս աւելի աղէկ տեղ է, ըսաւ:

— Ո՞նչ, կը զրուցէք, օրիորդ, ի՞նչ կը զրուցէք . . .: Իակ իր աղջիկը:

— Ո՛հ, մ' ըսեր, իր աղջիկը մօրեղբօրն անդուխկնկանը քով տրտմութեան ու վշտերու մէջ օրերը կ'անցընէ:

Պանդուխտը մտադիր աչքով մը Պիանդային կը նայէր, ու կ'երեւար թէ Ռանուչչիին ընտանեացը վրայ ուրիշ հարցմունք ալ ընել կ'ուզէր: Մէյ մ'ալ մէկէն արտասքոյ կարդի ուրախութեամբ Հրամանքնիդ Պիանդան էք, ըսաւ. աս խաչէն գձեզ կը

ձանչնամ. իմ տէրս իրեն հայրենիքէն ելլելուն երկրորդ տարին ասիկա իր տիկնոջը խաւրեց։ Թող տուէք որ ես ալ...։ Այլայլութենէն խօսքն յառաջ չկրցաւ տանիլ, աղջկան ձեռքը բռնեց պագաւ, ու սկսաւ լալ։

Պիանգան հայրը տեսնելու յուսէն կը խենթեւնար. բայց մէկալ կողմանէ ալ կը վախնար որ չըլլայ թէ ան յոյսը բոլորովին կտրըն֊ջրէ։ Վերջապէս ալ չկրնալով համբերել, հարցուց ծերուն թէ Սուպիւ հայրս քու տէրդ է, տուէքիւ կենդանի է. եւ առանց պատասխանին սպասելու՝ դեռինն իյնալով՝ Աստուած իմ, բաւ, իմ վրաս դէմ ա եւ հայրս տեսնելու արժանի ըրէ։

Օտարականն ծերն այլայլած՝ Հրամեր էք, դեռ կենդանի է, կ'ըսէր, գինքը կը տեսնէք. բայց հանդարտեցէք, Հօրերնուդ սիրոյն համար սիրտերնիդ հանդարտ բռնեցէք. ըսելիքս մոխիր ըրէք։

Բայց Պիանգան չէր կրնար ինք գինքը բռնել, բան մը մոխիր չէր ըներ, սկսանջ չէր դներ. ուրախութենէն սիրտն անանկ եղած էր, որ յորդ արցունք կը թափէր։

"Այն միջոցին մօրեղբօրը տղաքն ու աղախինն եկան, եւ անոր ծեր պանդխտին հետ լալով խօսելուն վրայ շատ զարմացան։ Աղախինը հետաքրքրութեամբ լալուն պատճառն իմանալ կ'ուզէր. բայց պանդուխտն աչք ըսաւ որ լռէ, բան չզրուցէ։ Աղախնոյն սիրտն ասոր նեղացաւ, բայց Պիանգան խոստանալով որ վերջէն կ'ըսէ, ոտք ելաւ տուն դառնալու։ Ան տեսնելով օտարականը Պիանգային՝ գացէք գացէք, ըսաւ, եա քիչ մը աս տեղս հանգչելէն ետքը՝ ձեզի կը հասնիմ. գործքի մը համար եկած եմ, եւ կը յուսամ որ Պր. Ռանուչչիին դռներն ինծի գոց չեն մնար։

Պիանգան տուն դարձած տեսնելով՝ մօրեղբայրը շատ դէշ վիճակի մէջ գտաւ. ժամ մը առաջ կաթուած

իջնալով՝ անկողին մտած էր. լեզուն բռնուած՝ ամենեւին չէր կրնար խօսիլ: Խեղճ աղջիկն ատոր վրայ սաստիկ ցաւեցաւ. րոպէ մը հիւանդին քովէն չէր բաժնուեր: Թէպէտ ինք չհամարձակեցաւ պանդուխտին գրուցածները մօրեղբօրը կնկան յայտնել. բայց աղաւնիկը դնաց տեսածը պատմեց: Խաթունը շուտ մը պիտի գար կանչել տուաւ եւ հրամայեց որ ամէն բան շիտակ գրուցէ: Երբ որ պատմութիւնը լսեց, տարակուսանաց ու վախի ծովի մը մէջ ինկաւ, ինչ ընելը չէր գիտեր. բայց դրամոյ չցուցընելով՝ ըսաւ որ մօրեղբօրը քովն երթայ ու անոր նայի:

Խեղճ պիտի՝ որ մօրեղբօրը վիճակին վրայ ցաւի մէջ, իսկ հօրը նկատմամբ՝ կէս մը ուրախութեան ու կէս մ'ալ վախի մէջ էր, միտ կը դնէր որ պանդխտին գալն իմանայ: Մէյ մ'ալ շնորհս Հաջելը լսելով՝ պատուհանը վազեց ու տեսաւ որ անծերը ծառայի մը հետ դռնէն ներս կը մտնէր: Կը կարծէր որ տանտիկնոջ հետ քիչ մը խօսելէն եաքը՝ անշուշտ գինքը կը կանչեն, ու հօրը վրայ աւելի տեղեկութիւն մը կ'ունենայ: Կ'անցնի ժամ մը, կ'անցնի երկու ժամ ալ, եւ եկող դացող չ'ըլլար: Իրիկուն կ'ըլլայ, եւ հիւանդին քովի խուցն իրեն կերակուր կը բերեն. բայց օտարականին վրայ մէկը բան մը չիխօսիր. ինքն ալ չհամարձակիր հարցընելու:

Ընտանիով անցուց պիտի իրիկունն ու գիշերուան մէկ մասը: Կէս գիշերին երկու ժամ յառաջ՝ տեսնելով որ մօրեղբայրը կը քնանայ, պիտի մտաբերումն վրան քալելով, խցէն դուրս ելաւ, ու կամարուկ մը վար կէաւ: Տանտիկնոջ խցին մօտեցած առեն՝ տեսաւ որ դուռը կէս մը բաց էր, ու ինքը ներսը խորունկ մտածելով՝ կը ճեմէր: Մէյ մ'ալ երկայն ճամբուն ծայրէն լոյս մ'երեւնալով՝ աղջիկը անդղէն տակը դնաց պահուըտեցաւ: Լոյսը կամայ կամայ մօտիկցաւ. եկողը տիկնոջ սենեկապանն էր:

Տանտիկինն աճապարելով դիմացը գնաց եւ ցած ձայնով ու այլայլութեամբ մը՝ Ցմլհաննէս, ի՞նչ ըսիր, բաւ. ի՞նչպէս յայտնեցաւ:

Հա՛ա ազէկ, շատ ազէկ, ամէն բան յարմարցուցի, Տիկին, պատասխանեց սենեկապանը: Անիկայ հիմա անառան հանող աշտարակին մէջն է: Հոն տարի գինքը, ըսելով որ ուրիշ տեղ չունինք, եւ դժուարութիւն չցուցուց: Բայց վաղը լմե որ Պիանդան հարցընելու ըլլայ, հրամանքնիդ ի՞նչ պիտ՚որ ըսէք:

— Ո՛նչ բան կայ, կը զգուշեմ որ ան մարդը խաբեբային մէկն էր, եւ Պր. Կուալդեսլին վրայ տեղեկութիւն տալ ձեւացընելով՝ տուն մնաս ու դիշերը քանի մը բան գողցեր փախեր է:

— Վերջէն ի՞նչ պիտ՚որ ընենք ան ծերը:

— Ո՛նչ պիտ՚որ ընենք, աշտարակին մէջ բանտարկեալ կը պահենք. արդէն ծեր ու շատ աշխատանք քաշած մարդ մըն է. կը յուսամ որ վեց ամիս չ՚երթար կը մեռնի:

— Լաւ է, ես հիմա երթամ ծառաներուն ըսեմ որ օտարականը կերակուր չ՚ուզեր: Եթէն ես բան մը կը տանիմ: Ուրեմն դիշեր բարի:

— Երթա բարով, Ցմլհաննէս. նայէ որ ամէն բան ուզածիս պէս կատարես:

Ա՛ս ըսելով տանտիկինը դուռը գոցեց, պառկեցաւ: Պիանդան, որ բոլոր խօսակցութիւնը լաւ էր, ա՛ս բանիս վրայ շատ վշտացաւ ու ցաւեցաւ: Չէր կրնար հասկընալ թէ տանտիկինն անանկ ծեր մարդը բանտ դնելու ինչ պատճառ ունի, կամ անկից ինչ շահ կը յուսայ: Առանկ մտածմունքով զբաղեցած ատեն կամաց կամաց առտնիներէն վեր ելաւ ու իր խցիկը դարձաւ: Հազարումէկ խորհուրդներ գլխէն անհանգիստ կ՚ընէին. հօրը կեդրոնի ըլլալն իմացած ըլլալով՝ կը յուսար որ քիչ մը վերջը գինքը կ՚առնէ. բայց ծեր մարդուն խօսքն յիշելով որն որ ու-

ւիշ բաներ ալ ունէր իրեն ըսելու, միտքը դրաւ որ ինչ ըլլայ ըլլայ՝ հետը խօսի։

Այս գիշերն անցած էր, բոլոր տան մէջ խոր լռութիւն կը տիրէր, ամէնքը պառկած էին ու ոտքի վրայ մարդ չկար։ Դիտած ու սեւցած էր որ Յովհաննէս գաղտուկ աշտարակը դացած ու ետ դարձած էր։ Ուսոի ետ ինք իրեն սիրտ տալով ու Աստուծոյ յանձնուելով՝ մօրեղբօրը խուցը մտաւ ու ձեռքը պարպաւ. կարծես թէ մէկը կ'ապդէր որ վերջին անգամ տեսնուելն ու հրաժարական ողջոյն տալն է։ Անկէ ետքը իր խցէն ելաւ, ու միտքը դնելով որ աշտարակին մէջ բանտարկեալ ծերուն հետ անշուշտ խօսի, առանց ձայն հանելու, ճրագ մ'առած՝ սանդուղքերէն վար իջաւ, եւ սրահէն ու բակէն անցնելէն ետքը՝ առանց մէկու մը իմանալուն՝ աշտարակը հասաւ։ Ցած ձայնով մը ծառան կը կանչէ. բայց պատասխան տուող չկայ. կրկին կը կանչէ աւելի բարձր ձայնով, եւ միտ կը դնէ. սակայն ուրիշ ձայն չլսեր՝ բայց եթէ իր խօսքերուն արձագանգը՝ որն որ աշտարակին նեղ ճամբուն մէջ կը հնչէր։ Ան առեն զինքը սարսուռ մը կը բռնէ, ահ ու դող մը բոլոր ոսկրները կը պատէ. կ'ուզէ ետ դառնալ փախչիլ, բայց ծնկունքները բռնուած՝ քայլ մը չկրնար ընել։ Ա՛յ մ'ալ հեռուստց ձայն մը կը լսէ թէ Պիանգա, կեցէք, ձայն մի հաներ. ես ձեր մօրեղբօր հետ ծառան եմ, մի վախնաք։

Կանգնեցաւ հոգի առնելով կեցաւ։ Շատ չանցաւ, եւ կաս մարդը քովը. Օ՛րիորդ, ըսաւ, մի վախնաք վատահ եղէք վրաս, թէ որ օր մը հայրերնիդ տեսնել կ'ուզէք նէ, հիմա հետս մէկտեղ գալու էք. հոս ձեռնք նէ՝ թէ դուք ու թէ ես ձեր մօրեղբօր կինակնը չարութեան գոհ կ'ըլլանք։ Քաջալերեցէք, ճամբայ ելլենք։

Ա՛ս ըսաւ եւ առանց պատասխանի մը սպասելու՝

լոյն աղջկան ձեռքէն առաւ, ու զինքն հետը մէկտեղ աշտարակին ներսի կողմերը տարաւ։ Քանի մը ատք ինկնալէն ու քանի մը ատք ելլելէն եւ շատ մը նեղ ճամբաներէն անցնելէն ետքը՝ պզտիկ դուռ մ'եկան, որն որ ծերուն մէկ ձեռք դնելուն՝ բացուեցաւ։ Ան դուռն անցնելնուն պէս՝ իրենք զիրենք անտառին մէջ գտան։

Օ՛րիորդ, ըսաւ ծերը, կենալու առեն չէ, քալէցէք, ձեռքերնիդ ինծի տուէք. թէպէտ եւ ծերացեր եմ, բայց դեռ զօրութիւն ունիմ իմ տիրոջս աղջկան նեցուկ ըլլալու։ Կէս ժամէն կ'ազատինք։ Եղբայրս մօտերս տուն մ'ունէր. թէ որ կենդանի մնացեր է նէ, հոն հասնելով՝ կ'ազատինք։ Աճապարենք, ժամանակ չկորսընցընենք. կրնայ ըլլալ որ տան մարդիկն իմացած ըլլան եւ զմեզ անտառին մէջ փնտռեն։

Հապա աղէկ, բարի ծեր, պատասխան տուր պիտանդան, ես քու վրադ վստահ եմ։ Բայց կ'աղաչեմ մի պահեր, ըսէ ինծի, հայրս ո՞ւր է։

— Ինչ մը եղբը կ'իմանաք. հիմա աճապարենք յառաջ երթանք, որ չըլլայ թէ ձեր մօրեղբօրը կնկան ձեռքն իյնանք։ Ապա թէ ոչ՝ երկուքնեւրնուս ալ բանը բուռած է։

Ասանկով վախստականները ժամու մը չափ անտառներու մէջ քալելէն ետքը՝ ուզած տեղերնին հասան։ Խեղճ պիտանդան ան տատիճանի այլայլած ու յոդնած էր, որ ալ չէր կրնար քալել։ Ծերը տան դուռը զարկաւ։ Ո՞վ է, ինչ կ'ուզես, հարցուցին ներսէն։ Ծերը ճանչցաւ որ եղբօրը ձայնն է եւ ուրախութեամբ մը պատասխանեց. "Շուտով բաց, Ա՛նտոն, քու Բարթողիմէոս եղբայրդ եմ, շուտով բաց։ Անտոն առանց ճրագ վառելու, անկողնէն ցատքեց, եկաւ դուռը բացաւ. երկու եղբարք իրար տեսնելէն յառաջ՝ մէկը մէկալին պլլտեցան եւ ուրախութենէն լացին։

Այն միջոցին Անտոնին կնիկը ճրագ վառեց, ու ամէնքը խուցը մտան։ Ծերը պ՚Իանգան ցուցընելով՝ Սիրելի եղբայրս, ըսաւ, ասիկայ մեր տիրոջը պարոն Կուալդերոյին աղջիկն է, որն որ պատճառ եղաւ ա֊ռանկ դիշեր առեն քեզի այցելութիւն ընելուս. կ՚աղաչեմ կրակ վառել տուր, ինչու որ օդը պաղ է, եւ աս Օրիորդն եղանակներու խաւտութեան չէ վարժած։ Անտոնին կնիկը կրակ վառեց. եւ քիչ մը ուտելու բան բերաւ. իսկ Բարթողիմէոս սկսաւ իր պատմութիւնը պատմել։

Ձեմ ուզեր, ըսաւ, խօսքս երկընցընել, սուրբ Երկրին մէջ առջի երկու տարիները պատահած բա֊ները պատմելով. անոնց վրայ մանրամասն խօսելու ուրիշ անգամ առէլի յարմար ժամանակ կ՚ունենանք։ Մեր պանդխտութեան երրորդ տարին Պր. Ռանուչ֊չին Տաճկաց ձեռք դերի ինկաւ. ես ալ առանձին թող տալ չուզելով իմ տէրս, որմէ այնչափ պա֊տերազմներու ժամանակները չէի բաժնուած, նոյն դերութեան վիճակը յանձն առի. ուստի եւ եր֊կուքնիս ալ դերիի պէս ծախուեցանք։

Նախքան գնով Տաճիկը՝ շատ աղէկ մարդ էր եւ ինծի մեծ սէր կը ցուցընէր. բայց աս սէրն առէլի մեծցաւ հետեւեալ պատճառին համար։ Օր մը վաղը որսալու գացած ըլլալով՝ սաստիկ վի֊րաւորեցաւ. ես զանազան ապեղանիքներ շինելով գինքը դարմանեցի, եւ Աստուծոյ օգնելովը մա֊հուընէ ազատեցի։ Ան մարդս շնորհակալութեան համար՝ գիս թէպէտ դերութենէն ազատեց, բայց կ՚ուզէր որ տանը մէջ մնամ։ Իսկ իմ խելքս միտքս տիրոջս վրայ ըլլալով՝ չուզեցի հոն մնալ. միտքս դրի որ ատկէն անդին պտըտիմ, գինքը վինտռեմ։ Բարի Տաճիկը, որն որ միշտ կ՚ըսէր թէ իր կեանքն ազատելուս համար՝ ո՛րչափ բան տայ նէ ալ, չկրնար բան բաւականին հատուցում ընել, շատ ազնիւ ըն֊

ծաներ տուաւ, որոնք կ'ուզէի իմ աչքս ապաւեր դարձաձել. միայն թէ ուր ըլլալը չէի գիտեր:

Երկայն ատեն պարապ տեղ փնտռելէն եաքը՝ վերջապէս գտնուած տեղն իմացայ, եւ առանց յապաղելու՝ ճամբայ ելայ դէպ ի ան կողմերը: Ճամբան Ափրիկէի անապատներուն մէջ, երբ որ Գահիրէի մօտեցած էի եւ քիչ մը եաքը աչքս տեսնելու եւ ապաւելու յուսով կ'ուրախանայի, մէյ մ'ալ վրանիս աւազակներ գալով՝ բոլոր ունեցածնիս առին կողոպտեցին: Հասայ Գահիրէ, Պր. Կուալդերոն գտայ, բայց ինչ օգուտ, միջոց չունէի, որ ղինքն ապաւեմ: Տէրս զիս տեսնելուն վրայ շատ ուրախացաւ. իր ապաստութեան յոյսը բոլոր իմ վրաս դրած էր: Վերջապէս որոշեցինք որ ես Խտալիա դառնամ ու ատակ ժողվելով՝ նորէն Գահիրէ երթամ, ղինքն ապաւեմ: Ճամբայ ելլելու օրս նամակ մ'ալ տուաւ ինծի, որ իր աչինոջը բերեմ, որն որ դեռ կենդանի կը կարծէր:

Շատ վտանգներու եւ դժուարութիւններու յաղթելով ու օրուան հոգս մտրալով՝ նաւահանգիստ մը հասայ, ուր բախտէս՝ ճենովա դացող նաւ մը կար: Նաւապետն աղաչանքս ընդունելով՝ յանձն առաւ որ զիս ձրի մէկտեղ առնէ: Ճենովա՝ բարեկամ մը քիչ մը ատակ տուաւ, եւ երէկ ան տեղերս հասայ:

Պր. Ռանուչչիին ընտանեացը վրայ ունեցած առջի լուրս շատ տրտմալի եղաւ ինծի: Անտառին մատրանը քով Օրիորդին պատահեցայ, եւ մօրը մեռնիլն իմացայ: Քիչ մը եաքը դղեակը դացի ու Պր. Օրլանտոյին հետ ուզեցի խօսիլ: Ըսին որ ծանր հիւանդ է, եւ զիս առին անոր կնկանը տարին: Մինչեւկ հիմա պատմածներս ամէնն ալ մէկիկ մէկիկ իրեն պատմեցի, ու խօսքս հաւատալի ընելու համար՝ որ Պր. Կուալդերոն զիս խաբած է, հանեցի

անոր՝ իր տիկնոջը գրած նամակը տուի։ Կարդալէն ա-
քանի մը րոպէ մտածելէն ետքը, ինծի պատմածիդ
պէս տուա պատմութիւն մը յարմարցընելէն, առանց
նամակ մը ձեւացընելը դժուարին բան չէ, բաւ։
Սուրբ երկրին լուրերը մեզի շատ ուշ կը հասնին,
եւ անատոլ բաներ են։ Տիկին, պատասխանեցի, ը-
ստածնիդ կրնայ ըլլալ, բայց ես խաբեբայ չեմ։ Ըստծ-
ուածդ ճշմարիտ դիւրին է։ Թէպէտեւ տասը
տարի կայ որ ես ասկից բաժնուած եմ, բայց դեռ
պէտք է որ շատ մարդիկ գտնուին որ ինձ ճանչնան։
Լաւ է, լաւ է, բաւ, կը հաւատամ. բայց այսօր
առեն չկայ, վաղը կը խօսինք։ Հիմա գ.քեզ ա՛ա աշ-
ատարանէրէն մէկը խաւրեմ, որ գիշերը հոն անցընես։
Ընշած ճնացի, երբ որ տեսայ որ զիս անանկ
տեղ մը կը դնէ, որն որ բանտի տեղ կը ծառայէր.
գուցէ, ըսի, վրաս ապահով չըլլալուն համար կ'ընէ։
Ինչ եւ իցէ՝ ծառայ մը կանչեց, ականջն ի վար բան
մ'ըսաւ, ու ինծի պատուիրեց որ անոր հետ երթամ։
Առանց բան մը զրուցելու հնազանդեցայ. ինչու որ
թէպէտ զիս աշտարակին մէջ ալ դնէր, ես կրնայի
ազատիլ. երկու գաղանի ճամբայ դիտէի, որոնք ա-
պահով էի որ ան նոր բնակիչները չէին ճանչնար։
Ծառան առաւ զիս աշտարակը տարաւ եւ կրկին
կրկին վրայէս գոցեց գնաց։ Մէյ մ'ալ կէս գիշե-
րուան մօտ եկաւ, կերակուր բերաւ։ Իր գալէն յառաջ
փորձած էի դռներէն մէկը՝ որն որ անտառ կը հանէր,
եւ ձեռքս վրան դնելուս պէս՝ բացուեցաւ։ Ծառային
եկած առենը քնանալ ձեւացուցի, ու բան մը չխ-
մայաւ։ Կէս գիշերն անցնելէն ետքը մէկալ դուռն ալ՝
որ նեղ ճամբան կը հանէ, փորձեցի. իսկզբան քիչ մը
դէմ կեցաւ, բայց ան ալ բացուեցաւ։

Մխքս դրած էի որ ան գիշեր պիտգան առ-
նեմ փախչիմ. բայց չէի կրնար ուզածիս հասնիլ,
ինչու որ եւ ւ՛չ անոր խուցը գիտէի։ Երբ որ առը

վրայ ինք իրենս կը մոռածէի, սեւայ որ նեղ ճամբուն ծայրն աշտարակ մտնելու դրան. քով լոյս մը կայ: Անմիջապէս ետ դարձայ՝ պահուըտելոյ, կատկածելով որ գուցէ տանտիկինը զիս մեռցընելու համար մարդ մը խաւրած ըլլայ: Մէյ մ'ալ լսեցի որ կնոջ ձայն մը զիս կը կանչէր ըսելով թէ պատուհանէն նայիմ: Ասով սիրտ առի, նեղ ճամբուն դուռը գացի բացի...: Ինչ ուրախութիւն. եկողը Պիանդան էր: Անմիջապէս ինքն առի դուրս հանեցի:

Բարթուղիմէոս խօսքը լմընցընելէն ետքը, Պիանդան պատմեց տանտիկնոջ նոյն գիշերը Յովհաննիսին հետ ըրած խօսակցութիւնը: Ան պատմութիւնը հաւատարիմ ծառան իր մտքին վրայ սւելի եւս հաստատեց, որ շուտով Գիտենայս փախչի, եւ հոն տէրութենէն օգնութիւն խնդրէ: Միայն թէ Պիանդան մինչ անգամ սաստիկ յոգնած ըլլալով՝ անկարելի էր որ ան գիշեր կարենային ճամբանին յառաջ տանիլ. թէպէտ մեծ վտանգ կար, բայց հարկ եղաւ որ քանի մը ժամ հոն կենան, որպէս զի հանդչի:

Առաւանց կանուխ երբ որ երկու եղբարք ջուրին կը պատրաստէին, որ ճամբան խեղճ աղջիկը վրան նըստեցընեն, յանկարծ մէյ մ'ալ Անտոնին կնիկը վազելով եկաւ ըսելոյ որ անտառին մէջ ձիաւորներ կան, որոնք դէպ ի իրենց տունը կու գան:

Բարթուղիմէոս արդէն գիշերը պանդխտի դէմառն հանած ու մօրուքն ալ սափրած ըլլալով՝ կը յուսար որ ինքը չեն ճանչնար. բայց Պիանդան ինչ ընելու էր. ատեն ատկէն ծառաներն ու շրջակայ տեղերուն գեղացիները անդամ կը ճանչնային: Անոր համար ուրիշ ճար չկար, բայց եթէ անտառի տեղ մը պահել, որ չկրնան գտնել: Անտոնին միտքն եկաւ որ ջրերուն ընդարձակ մտուրին մէջ պատսկեցընեն ու վրան խոտով ծածկեն: Շուտով մը խեղճն անկողնէն հանեցին, մտուրին մէջ դրին: Հազիւ թէ խոտը վրան

գոյած էին, խնդրակներն հասան եւ հարցուցին թէ Գղեկին օրհրդը ծեր պանդխտի մը հետ տեսա՞ք։

— Բաներ էք, պատասխանեց Անտոն, քիչ մը յառաջ սա շապանակենիին քովերը տեսայ, որ ծերու մը հետ դեռին քովի դաշտը կ'երթար. երկուքն ալ շատ շուտ կը քալէին։ — Անտարակոյս շուտով քալած պիտ'որ ըլլան, բաւ Յովհաննէս, անտարակոյս. բայց մենք իրենց կը հասնինք։ Ա՛ն թշուառական ծերն, ան խաբեբայ պանդուխտն. ըրածն իրեն շատ տուղ պիտ'որ նստի։ Ա՛ս ըսելով սկսաւ ձին վազցընել եւ մէկ րոպէի մէջ անհետացած եղան։

Իրենք երթալուն պէս՝ հաւատարիմ ծառան պիանդային հետ ճամբայ ելաւ։ Ամենեւին տեղ մը չկեցան մինչեւ որ Փիտրենցա հասան։ Հոն Բարթողիմէոս շուտ մը տերութեան պաշտօնեաներուն գնաց, ու ամենայն ինչ առջեւնին դրաւ. բանը ծերակոյտին առջեւն ալ ելաւ, ու վճիռ տրուեցաւ որ պիտանդան պատուաւոր խորհրդականի մը հոգաբարձութեան յանձնուի, որ անոր դաստիարակութեան հոգ տանի։ Պր. Օրլանտային ալ թուղթ մը խաւրուեցաւ, որ ըրած մատակարարութեան հաշիւը տայ. եւ ինք արդէն մեռած ըլլալով՝ կինը պարտաւորեցաւ գղեկէն ելլել։

Պր. Կուալդերոյին ազատութեան համար ալ հարկաւոր եղած առակը տրուեցաւ հաւատարիմ ծառային, որն որ գահիրէ գնաց, ու տիրոջը հետ մէկտեղ հինգ ամիս ետքը Փիտրենցա դարձաւ։ Չի կրնար պատմուիլ Պր. Կուալդերոյին տրտմութիւնն եւ ուրախութիւնը երբոր իր հայրենիքն հասաւ եւ իր սիրելի ամուսինը մեռած գտաւ։ Բայց պիտի պան իր ազնիւ բնութեամբը քիչ ժամանակի մէջ հօրը տրտմութիւնն ու կրածները մոռցընել տուաւ։

Գ. ԳՈՒԼԻԵԼՄՈՍ ՈՍՏԻԿ

ԿԱՄ

ԱՐԴԱՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐՁԱՏՐԵԱԼ

*Գ*ՈՒԼԻԵԼՄՈՍ Ոստիկ, ազգաւ բայց ատաքինի ծնողաց զաւակ էր, որոնք Անգղիայի դատաւորական քաղքի մը մէջ կը բնակէին: Պզտիկ հասակէն ինք զինքը վաճառականութեան տուած ըլլալով՝ քանի տարուան եղած աաեն՝ Եարմութ քաղաքն երթեւեկ վաճառականի մը քով առաջին դրաւիրը էր:

Ատաքինի երիտասարդն ամէն ամիս իր վաստկածին կէսը հօրը կը խրկէր. եւ ամէն անգամ որ ծնողքն իրեն նամակ գրելով շնորհակալ կ'ըլլային եւ զինքն իրենց ծերութեան օգնականն ու մխիթարութիւնը կը կանչէին, սիրտը մեծ ուրախութեամբ կը լեցուէր:

Վտանգ մը տարի եաքը Գուլիելմոսին գլխաւորը մեռաւ. եւ թէպէտ բոլոր քաղքին մէջ իր առաքինի, յաջողակ ու գործունեայ ըլլալը ճանչցուած էր, բայց այսու ամենայնիւ յարմար գործ մը չկրցաւ գտնել: Ամենէն աւելի սիրտն անոր կը ցաւէր որ իր ծնողացը կարող պիտի չըլլայ օգնել: Գործ մը գտնելու յուսով՝ եկաւ Լոնտոն գնաց. բայց հոն ալ բանտը չդատեցաւ: Արդէն ազէկ զգեստները ծախած, ժամացոյցն ու ճերմակեղէնները մէկ մասը ձեռքէն հանած էր. եւ վերջապէս ան ատիճանի հասաւ որ ուտելիքը պակսելով՝ առանց հացի մնաց:

Օր մը իրիկուան դէմ Ս. Ցակոբի փակարանին մէջ մնալ պարտելու եաւ, գրեթէ բոլորովին յուսահատած. եւ իր վշտերէն ազատելու համար՝ միտքը դրաւ որ իրեւ նաւապետ նաւու մը մէջ մտնէ:

Ան խորհուրդներուն մէջ ընկղմած՝ գնաց առանձին տեղ մը նստելու: Քիչ մը վերջը դիմացն ուրիշ մարդ հագուած մէկն եկաւ նստելու, եւ սկսաւ

իր թերթակալին (ծըպտանին) մէջ բաներ մը դրել։ Ինք դեռ հոն նստած ատեն՝ մարդն ելաւ գնաց։ Գուշեկման քիչ մը եաքը տեսնելով որ ան մարդը նստարանին վրայ իր թերթակալը թող էր տուեր, առաւ եւ արտորնօք եաեւէն վազեց որ շուտով մը իրեն հասցընէ։ Բայց արտորան անօգուտ եղաւ. մարդն աներեւոյթ եղած էր։ Ոտանէ թերթակալը բացաւ, քննեց, որ գուցէ որ՛ւն ըլլալը կ՛իմացուի. բայց մէջը ո՛չ անուն կար եւ ո՛չ ուրիշ ծանօթութիւն մը. անոր տեղ տասը հատ փաունդ ոսկեղինի արժողութեամբ զանազան դրամանիշեր կային։

Ընտանիք մէկէն ի մէկ ան ոլորմէն վիճակէդ հարուստ մարդ մ՛եղար, ըսաւ ինք իրեն Ոտանէ։ Բայց չէ, կրկնեց շուտ մը, աս առակն ուրիշինն է, մէջէն եւ ո՛չ փութը բան մը կրնաս առնել։ Ան մտածմամբ եղաւ շուտ մը քաղքին զանազան ժողովրդապետութիւններուն գնաց բանն իմացուց, որպէս զի առջեւի կիրակին օրը ծանուցում ընեն թէ Ս. Ցակոբի վանականին մէջ սեղանի մը վրայ, մէջը ատոկոսով թերթակալ մը գտնուած է, տէրը թող գինքն յայտնէ։ Նոյնպէս լրագրոց մէջն ալ դնել տուաւ։ Բայց բոլոր ջանքը պարապ եղաւ. ամենեւին թերթակալը պահանջող չեղաւ։ Ի վերոյ այսր ամենայնի ինք նոյն ոլորմէն վիճակին մէջ կ՛ապրէր, ան գաղձին մէջէն եւ ո՛չ դանդ մը առնելու համարձակելով։ Ուր օր ատանկ անցնելէն եաքը՝ միտքը դրաւ որ ամբողջ դրամարը քաղքին ատիկանութեան յանձնէ եւ ինք Ամերիկա երթալու խորհուրդն ի գործ դնէ։

Նոյն միջոցին իր Եարմուխ քաղքին ընկերներէն մէկուն պատահելով՝ ան որոշմունքն անոր յայտնեց, միանդամայն թերթակալին դէպքն ալ պատմեց։

Ե՛ւ ատ խղճահար ես, ըսաւ իրեն բարեկամը, այնչափ գումարով թերթակալ մը կորսընցընողն անտարակոյս գանողին ու եա դարձընել ուզողին քանի մը

հարիւր ոչխարին ամենայն սիրով կը հաւատայնէ։ Իմ կարծիքս ան է որ մէջէն իրաւամբ հարիւր ոչխարին կրնաս առնել, ու մնացածն ապահով տեղ մը շահու դնելով՝ ուսկից որ ուզուած առնեն կրնայ եւս առնուիլ, սէրը գտնուածին պէս՝ անոր դարձընել։

Գուլիէլմոս բարեկամին խորհրդին անսաց, հարիւր ոչխարին առաւ, երեսունը հօրը խրկեց եւ ինքը հազար ինը հարիւր ոչխարինը քովը պահեց, որ ապահով տեղ մը դնէ։ Մէկալ կողմանէ շարունակ դարձեալ տեղ մը կը փնտռէր. վերջապէս ճէֆէրսըն անունով մէկու մը քով մտաւ, որն որ Գուլիէլմոսին ձիրքերը կամաց կամաց իմանալով՝ վրան մեծ սէր ձգեց, մանաւանդ թէոլոգիական պատմութիւնն ալ որ լսեց, սէրն ու հաւատքն աւելի մեծցաւ։ Գուլիէլմոս թէպէտ վերջին կարօտութեան մէջ ըլլալով՝ օտարին առակը գործածել չանձն առաւ էր, յուսալով եւ դիեթէ հաստատութեամբ գիտնալով որ նոյն առկին տէրն հաւանութիւն կու տայ, բայց միշտ խիղճ կ'ընէր։ Ուստի եւ երբ որ քիչ առենուան մէջ իր նոր գլխաւորին վստահութիւնը վաստկեցաւ նէ, ապահով որ վերջէն իրեն տալու առկին մէկ մասն ալ վրան աւելցընելով՝ թէոլոգիականին մէջէ առակն ամբողջացընէ, եւ իր քովը շահով բանեցընէ։ Տէրն ալ չանձն առաւ։

Ճէֆէրսընին՝ Ռոմանէին վրայ ունեցած սէրն ու հաւատքն երթալով անոնկ աւելցաւ, որ գինքն իրեն վաճառականից ըրաւ։ Ասով իր վաճառականութեան տունը շատ ծաղկեցաւ։ Քիչ մը ետքը Ռոմանէ յարմար ժամանակ մը գտնելով՝ ծնողացը տունն այցելութեան գնաց, հոն բարի ու առաքինի աղջիկ մը հետ կարգուեցաւ, եւ այսպէսով ընտանեաց տէր ու երջանիկ հայր եղաւ։

Ընտանիով շատ տարիներ անցան։ Ռոմանէ միշտ լաւգործց մէջ ծանուցանել կու տար նոյն գտնուած

թերթակալը, բայց միշտ ակռն անծանօթ կը մնար։ Ինք բաւական առակ վաստկելով եւ ազէկ անուն առանալով՝ ձէֆէրըն հաւանութեամբն ու ձեռք բռնելովն՝ առանձին վաճառականութեան առն բացաւ, եւ բախտը բանելով՝ առատիկ հարստացաւ, բայց միշտ գառած առկին դլուխը Լոնտոնի դրամատեղանը կը պահէր եւ իբրեւ օտարի առակ կը սեպէր։

Առանձին անդրանիկ որդին Գէորգն ալ վաճառականութեան զբաղած էր եւ քանի տարուան եղած առեն՝ հօրն ապրանքներովը լեցուն նաւու մը վրայ հակելու համար՝ Ամերիկա գնաց։

Ա՛ս գործքն ազէկ կատարելէն ետեւ՝ պատրաստեց եա դառնալու ժամանակը՝ պրուկդըն անունով ծեր մը իր աղջկովը մէկտեղ նաւ մտաւ Լոնտոն դառնալու համար։ Պր. Պրուկդըն եւ իր Արապելլա աղջիկը ճամբորդութեան առեն իրենց ախտաւոր մանքովը թէ նաւապետին ու թէ Գէորգայ առջեւը մեծ համարում ունեցան եւ անոնց սէրն ու վստահութիւնը վաստկեցան։ Պր. Պրուկդընին գիտութեան ու ընդարձակ տեղեկութիւններուն վրայ երկուքն ալ կը զարմանային։ Ասիկա պատը վաճառականութեան առն հատատած ու դժբախտութեամբ անանկացեր էր, եւ հիմա Անգլիա կը դառնար, իր ազգականներէն մէկուն թող առած ժառանգութիւնն առնելու համար։

Գէորգ Ռոանէ Պր. Պրուկդընին առաջարկեց որ մինչեւ որ իր գործքերը կարգի դնէ նէ՝ գայ իրենց առնը բնակի, եւ ժառանգութիւնը ձեռք ձգելէն ետքը՝ ուրիշ առն մը բռնէ։ Պր. Պրուկդըն շնորհակալութեամբ առ առաջարկութիւնն ընդունեցաւ։

Նաւը Լոնտոն հասաւ եւ Գուլիէլմոս՝ իր որդւոյն բերած հիւրերը չէ թէ միայն ուրախութեամբ ընդունեցաւ, հապա հետերնին անանկ սիրով կապուեցաւ, որ ալ անէն եղելու թող չառաւ եւ թե-

թեւ դնով մը անոնց քանի մը սենեակ վարձու առաւ, որ մէկտեղ խաղաղութեամբ բնակին։

Վիէ առենուան մէջ Ռոմանէ ու Պրուկդըն իրա-րու պատակից բարեկամ եղան։ Օր մը երկուքը մէկ-տեղ Ս. Յակոբայ փակարանը զբօսանքի դացած ըլլա-լով՝ դժբախտութիւնս հոգիէն ակաւ, ըսաւ Պրուկ-դըն, երբոր քառնուսուքը տարի յառաջ հոս եկայ։

Ի՞նչպէս, հարցուց Գուլիէլմս, կ'ապաչեմ պատմէ։

— Նա ան առեն հոս թերթակալ մը կորսընցու-ցի, որուն մէջ տասը հազար փռանդ տպերլին կար։

— Ըն տասը ալ ձեռքդ չանցաւ։

— Ըէ։ Նոյն օրը պոտլընէն լուր առի թէ կինս ծանր հիւանդ է. եւ Ամերիկա երթալու նաւ մը գտնուելով՝ մէջը մտայ, ճամբայ ելայ։ Ճամբան երբոր կորուսաս իմացայ, ալ ետ դառնալը պարապ էր, գի-տէի թէ տասկս գտնողը՝ ետ չիդարձընեը։

— Ի վերայ այսր ամենայնի պէտք էիր ետ դառ-նալ, վասն զի աշխարհքիս վրայ դեռ առաքինի մարդիկ կը գտնուին. ես մէկը կը ճանչնամ՝ որ շատ տարի յառաջ խիստ շատ տասկ գտնելով՝ լոտդրայ մէջ ծանուցանել տուաւ, եւ տէրը չգտնելով՝ մին-չեւ հիմա հաւատարմութեամբ կը պահէ։

— Ընիկա ընտիր անձ մ'եղած պիտ'որ ըլլայ. մէյ մը գինքը տեսնել կ'ուզէի։

Վիէ մը եարքը կը տեսնես, ըսաւ Ռոմանէ, որն որ համոզուած էր թէ գտած թերթակալն իրեն բարեկամինն է, որովհետեւ թէ մէջն տալկին դու-րը եւ թէ ժամանակն համաձայն կու գար։

Երկու օր եարքը Գուլիէլմս փառաւոր հայկերոյթ մը պատրաստել տուաւ, որուն շատ բարեկամներ եւ ամենէն յառաջ Պրուկդըն ու անոր աղջիկն հրաւի-րեց։ Ժամանակէն դուրս աս ատիճանի փառաւոր հայկերոյթին պատճառը մէկը չկրնալով իմանալ՝ ամէն մարդ կը զարմանար։ Երբոր սեղանը ընծեալու

վըայ էր, ատնտէրը դուրս ելաւ, եւ քիչ մը եաքը նորէն ներս մտնելով՝ բերաւ Պրուիդընին առջեւը վրան ծածկուած աման մը դրաւ ու բաւ. Առ, սիրելի բարեկամս, եւ դիտցիր որ ատկաւին արդար մարդիկ կը գտնուին: Ահաւասիկ Ս. Յակոբայ վանականին մէջ կտրբնցուցած թերթակալը, որն որ ես քանուելթը տարի յառաջ գտած էի. բայց, ու մէջը թէ տաը հազար սդեվլինը եւ թէ մինչեւ այսօրուան օրս բերած շահը կը գտնես:

Պեցիր, շատ մ'աճապարեր, բարեկամ, կրկնեց Պրուիդըն՝ տատիկ ուրախութեամբ. թէպետեւ ասիկա իմ թերթակալս է, եւ մէջն տասը հազար սդեվլինն իրաւամբ ինծի կ'իյնայ, բայց եւ ոչ գանդ մը կ'առնեմ մէջէն: Ինծի կ'երեւայ որ քու գէորգ որդիդ իմ աղջկանս վրայ բարի համարում ունի եւ կը սիրէ, անոր համար ասանկն անոր օժիտ կը գնեմ եւ ասանկնութեան իմ հատուցթիւնս կու տամ: Ահաւասիկ, աղջիկս, բաւ՝ Արապէլային դառնալով, պահատիկ քու օժիտդ: Իմ ապրուստս համար ասկէն վերջին օրերն ընդունած ժառանգութիւնս բաւական է, եւ ասկէ ժառանգութիւնն ալ չըլլար նէ, Գուլիելմոս բարեկամս եւ դուն ու վեսաս հերիք է. ձեզ ինծի օգնութիւն ընելու:

Ամէնքն ալ ասկէ առաջարկութեան հաւանեցան: Հարսնիքը մեծ փառաւորութեամբ կատարուեցաւ: Գէորգ աւելի ծաղկեցուց ու ընդարձակեց իր հօրը վաճառականութիւնն, որն որ ալ գործքերու հոգերէն մէկդի քաշուեցաւ. եւ ամէնքը մի սիրտ մի հոգի երկայն տաեն գոհ ու երջանիկ կեանք մ'անցուցին:

Ի· ԵՒԵՕՆԿԱՑ ԵՑՐԸ

ԿԱՄ

ԱՆՕՐԻՆՆ ԻՐ ՓՈՐԱԾ ԽՈՐԽՈՐԱՏԻՒՆ ՄԷՋ Կ'ԻՑՆԱՑ

Ա· Անձնիշատ մայր:

Արիւնեան սիկիլիոն իր գեղի գեղեցիկ տան մէջ տխուր ու առանձնական կեանք մը կ'անցընէր: Երկու տարի յառաջ ինք զինքն աշխատասիրութեան վրայ առնէն եկեղեցիկ մայրը կը համարէր. իր ամուսնոյն ու երեք զաւկընեւուն սէրը վայելելով եւ ինք զինքն անոնց սիրոյն նուիրելով՝ երջանկութեամբ կ'ապրէր: Բայց ետեւէ ետեւ մահն իր սիրելիներն յափշտակելով՝ զինքն անմխիթար սգոյ մէջ ընկղմեց: Նախ իր ամուսինը մահտուն անդունդ մանդատին տակն իննայաւ. հազիւ թէ վրան տարի մ'անցած էր, երկու որդիքը ծաղիկ հիւանդութեան զոհ եղան: Նոյն ժամանակէն իր միակ մխիթարութիւնն էր Մելանիա իր ինը տարուան աղջիկը, որուն հետ ամէն օր իր սիրելեաց գերեզմաններուն այցելութիւն ընելով՝ զանոնք պատող ծաղիկներն իր արցունքովը կ'ոռոգէր: Ա՛ս իր առանձնական եւ անօգնական կեանց մէջ իր ակնկալութիւնը դրած էր մէկհատիկ եղբօրը վրայ, որն որ քաջ հազարապետ մըն էր, եւ կը յուսար որ առնիկա գալով թէ իրեն օգնական ու մխիթարիչ, եւ թէ իր աղջկան պաշտպան ու խնամակալ կ'ըլլայ: Մէյ մ'ալ գոյժ մ'առաւ որ ան իր սիրելի եղբայրն ալ պատերազմի մէջ քաջութեամբ կռուելով՝ իր հայրենասիրութեան ու արիութեան զոհ եղած, թշնամւոյն գինուց տակ ինկած էր: Ասոր խեղճ այրուհին ցաւերը վերջին աստիճանի հասան, եւ առաջիւ ալ բոլորովին անմխիթար մնաց:

Բայց դեռ ամէն բան լմընցած չէ եղեր: Ա՛ս վերջին հարուածին վրայ մէկ երկու ամիս անցնելէն ե-

տեւ՝ օր մը աղջկանը հետ խուցը տրտում ախուր նստած տեսնին, մէկէն վրան գլուխն ալոտոտ մարդ մը դաժան ու վայրենի կերպարանքով մը ներս մտաւ, եւ առանց խօսք մ՚ըսելու՝ ծոցէն թուղթ մը հանեւ լով՝ տիկնոջ ներկայացուց: Ան թուղթը չորս հազար ֆիւրինի պարտականութեան տոմսակ մըն էր, որն որ՝ բերողին խօսքին նայելով՝ հանդուցեալ Պր. Կրիւնեան իրմէ փոխ առած էր: Թէպէտ թղթին տակի Պր. Կրիւնեանին ստորագրութիւնն իր ձեռնագրին շատ նման էր, բայց տիկինն ամենեւին չէր կրնար հաւատալ՝ որ իր ամուսինն իրօք այնպիսի մարդէ ա նանկ պարտք մ՚առած ըլլայ. նախ՝ վասն զի երբէք ասոր վրայ խօսք մ՚ըրած չէր, երկրորդ՝ որովհետեւ ան մարդն՝ որ ինք զինքը փոխառու կը ձեւացընէր, աւելի ազքատ բախտախնդրի մը կը նմանէր եւ չէր երեւար որ այնչափ ստակ փոխ տալ կրցող մէկն ըլլայ:

Սակայն խեղճը շատ նեղ մտած էր. դժբախտութեամբ տան մէջ ամենեւին ծառայ կամ աղախին մը չկար. ամենակատարուհւոյն մայրը հիւանդացած ըլլալով՝ հրաման առած էր որ երթայ մէյ մը զինքը տեսնէ, եւ կառապանը զինքը տարած էր. իսկ ուրիշ ազատուներըն դուրսը հնձոյ ղրկած էին: Կամայուկ մը աղջկանն բաւ որ երթայ ծեր կալուածապահը կանչէ: Ծերունին շուտ մը եկաւ, եւ պարտականութեան թուղթը տեսած ին պէս՝ բաւ որ խաբէական բան եւ ստորագրութիւնը չհնծու է: Աւալ իր եւ օտարականին մէջ կռիւ մըն է երթալ. խաբեբան ձայնը բարձրացուց եւ սկսաւ Պր. Կրիւնեանին դէմ առասպիկ նախատական խօսքեր ըսել մէջը զարհուրելի հայհոյութիւններ ու պղծախօսութիւններ խառնելով:

Տիկինը չուզելով որ Մելանիան ան զազրելի խօսակցութիւնը լսէ, իրեն բաւ որ պարտէզ երթայ: Ան առեն օտարականն սկսաւ երկայն բարակ եւ խառնաշփոթ առաստել մը պատմել, որուն իմաստն ա

էր թէ պր. Կրիւնեան երիտասարդութեան առեն՝ երբ որ ուսում տրվելու համար Ա. Ա. քաղաքը կը գտնուէր, ինք ղինքը խաղալ եւ անառակութեան տուած ըլլալով եւ առակ չկրնալով բաւեցընել՝ իր- մէ վոխ առակ առած էր:

Պատուածապահին համբերութիւնն ալ հատնելով՝ սպառնալից ձայնով մը կանչեց. Կորսուէ, դուրս ելիր, խաբեբայ: Թէ որ իմ հանդուցեալ տէրս քեզի մի- նակ չորս ֆխտին պարտական եղած ըլլար, շատոնց արդէն ան առակին իրմէ խնդրած առած կ'ըլլայիր, եւ այսպէս չէիր սպասեր որ իր մահուընէ վերջը մէկ ու կէս տարի անցնի: Օտարականը միշտ կը պնդէր ու կը պահանջէր որ անմիջապէս առակը վճարուի, որով կուիւը խիստ սաստկացաւ ու երկընցաւ: Վերջապէս արտաքոյ կարգի կառավարութեամբ մ'ելաւ դնաց, սպառնալով որ դատաստանի պիտի դիմէ:

Կրիւնեան տիկինը՝ որ աս դէպքէն սաստիկ այլ- այլած էր, քիչ մը բացուելու համար պարտէզ ի- ջաւ եւ ուզեց աղջիկը քովն երթալ: Երկայն առեն ամէն կողմ փնտուեց. բայց պարապ տեղ. Մելանիան աներեւոյթ եղած էր: Պարտիզին մէկ կողմէն պզտիկ գետ մը կ'անցնէր, որն որ բաւական արընթաց էր. տիկինը գետափին մօտերն ան պզտիկ ցնցուղը տե- սաւ, որով աղջիկն իր ծաղիկները կ'ոռոգէր: Ա- տեսնելով՝ խեղճ մայրն անանկ այլայլեցաւ, որ քիչ ձեռց կը մարեր կ'ինար: Մէյ մ'ալ անդիէն հովիւ տղայ մը՝ որն որ քիչ մը հեռու իր ոչխարները կ'ա- րածէր, վազելով եկաւ Մելանիային յարդէ գլխարկը բերաւ, ըսելով որ Ջրին վրայ լողալով՝ գնաց գետ- ափին թփերուն կուռեցաւ ձեռց, ես ալ գայի առի եւ վրայի գեղեցիկ կապոյտ ժապաւէնէն իմա- նալով որ օրիորդինն է, հոս բերի:

Տէր Ասուած, կանչեց տիկինն՝ երեսին գոյնը նետելով, գաւակս անշուշտ գետն ինկած է:

Ո՛հ, շատ կը վախնամ որ բարի օրիորդն ընկղմած չըլլայ, պատասխանեց Հուլուի տղան լալով։ Նայեցէք, տի՛կին, ցնցղոյն կեցած տեղէն մինչեւ դեռատիկը խոտերը կոխկռտուած են։ Վա՛հ, բարեսի՛րտ Մելանիա, դեռ երէկ իրիկուն ինծի ճերմակ հաց մը տուաւ, ամէն անգամ խեղճ հօրս ողորմութիւն կուտար։

Հասած դնա, մարդ կանչէ, պուտաց դժբախտ մայրը, դուջէ աղջիկս տակաւին կրնայ ազատուիլ։

Տղան վազելով դնաց. ինքն ալ կրցածին չափ շուտով կալուածատիրոջ դնաց եւ յուսահատական ձայնով մը կանչեց. Մելանիա չկայ, աղջիկս դեռ չ՚ինկեր։ Ծերը ձեռքէն եկածին չափ զինքը սիրտ թարեց, ըսելով թէ ո՛վ գիտէ, կրնայ ըլլալ որ ուրիշ տեղ մ՚ըլլայ. եւ տեսնելով որ խեղճ մայրը սաստիկ այլայլութենէն ու ցաւէն չիկրնար ոտքի վրայ կենալ, նստեցուց եւ սկսաւ զինքն հոգալ։

Իսկ դուրսը բոլոր գեղի բնակիչները ժողված՝ սկսան աղջիկը փնտռել. բայց աշխատութիւննին փուչ եղաւ, ամենեւին եւ ո՛չ նշմարանք մը կրցան գտնել։

Ան տեղէն վեր տիկինն օրերը վերջին աստիճանի տրտմութեան ու անմխիթար ցաւոց մէջ կ՚անցընէր։ Բայց կ՚ըսէր անդադար, իմ սիրելի ամուսինս եւ երեք զաւկներս մեռան, եղբայրս օտար երկիր վախճանեցաւ. աշխարհ.քիս վրայ ամենեւին ազգական մը չմնաց՝ ունեցած հարստութիւնս ամենեւին աշքիս չ՚երեւար. բոլոր աշխարհ.ք ինծի ամայի անապատի մը պէս է։ Միայն կրօնի մխիթարութիւններն ու կարօտեալոց օգնութիւն ընելն էր իր միակ սփոփանքը։

Արիւնեան տիկնոջ եղբայրը՝ Պր. Պէրկ Հազարապետը մեռած չէր, ինչպէս որ կը կարծուէր, այլ զօրաց առաջեալ խառնուրդի մը մէջ առաստիկ վիրաւորուած եւ ձիէն ինկած էր, եւ իր ղինուորները՝ որ զինքը մեռած կը համարէին, պատերազմի դաշտին վրայ թող տալով՝ թշնամիք վերցուցած Սիպերիայի ներսի կողմերը տարած էին։ Հոն չէր կրցեր ամենեւին առիթ մը գտնել որ իր նամակներն իր ընտանեացը հասցընէ, եւ ոչ ինք կրցած էր ոտնոյմէ լսբ մ՚առնել։

Վերջապէս պատերազմը լմընցաւ, եւ Պր. Պէրկ դերեզմ փոխոխութիւն ըլլալու ժամանակ ազատելով՝ իր գնդովը ճամբայ ելաւ հայրենիքը դառնալու։ Պզտիկ քաղաք մը անցած առնն՝ իմանալով որ անկից քանի մը մղոն հեռաւ՝ լերան վրայ, առանձին դղեակի մը մէջ իր բարեկամներէն մէկը կը բնակի, ուզեց մէյ մ՚ուր այցելութիւն ընել։ Ան բարեկամն ալ մեծ յաւով լմնցաւ որ քեռայրը մեռած է։ Իրիկունը Պր. Պէրկ ճամպարելով իր ծառային հետ ճամբայ ելաւ, որ դիշերը չկոխած՝ իր գնդին կեցած դեղն հասնի։ Բայց ճամբաներն այնպէս դէշ ու ամայի էին, որ շուտով չկրնալով յառաջանալ՝ դիշերը վրայ եկաւ, եւ անտառի մը մէջ մոլորեցան։

Ընդէն ձմեռուան առն էր։ Լուսինը քիչ մը ժամանակ իր տկար լուսովն աս եւ հոն ճամբորդները լուսաւորելէն ետեւ դադրեցաւ. թանձր ամպեր եկան երկինքը պաշարեցին, սոսկալի հով մը անտառին բոլոր ծառերը կը շարժէր, եւ ձիւնախառն առատիկ մարտի մը երեսնին կը զարնուէր։ Երթալով մթութիւնն այնչափ թանձրացաւ, մինչեւ ճիւղերուն մէջէն հազիւ երկինքը կրնային տեսնել։

Պր. Պէրկ ծառային ըսաւ. Ձիերնիս խիստ յոգնած են. պէտք է որ դիշերն աս անմարդի անտառին մէջ անցընենք։

Լա՛ւ է, պատասխանեց Հասպա իր ծառան, որն որ Հնդկաստանի ձիաւոր մըն էր. ասիկա առաջին անգամը չէ՝ որ դիշերը բաց օդի մէջ կ՚անցընենք: Ես հիմայ աղէկ կրակ մը կը վառեմ եւ թէ որ ուտելու կամ խմելու բան մը չունինք նէ՝ գոնէ աղէկ մը կը տաքնանք:

Ան ըսելով՝ վար ինջաւ, եւ ձիերը ծառի մը կապելէն ետեւ՝ սկսաւ հովէ եւ անձրեւէ ապահով տեղ մը փնտռտել: Բայց կրակ վառելու համար ըրած ճիգը փուչ եղաւ. ճիւղերն ու տերեւները անանկ թրջած էին, որ ամենեւին չէին վառեր:

Նոյն միջոցին փոթորիկն ու անձրեւը կամաց կամաց դադրած էին: Մէյ մ՚ալ հեռուէն յանկարծ շան հաչել մը լսեցին: Փա՛ռք Աստուծոյ, պոռաց Հասպա, կ՚երեւայ որ գեղէ մը կամ ագարակէ մը հեռու չենք:

Ես ալ այնպէս կը կարծեմ, պատասխանեց Հաղարապետը. շուտո՛վ ձի հեծնենք եւ դէպ ի նոյն կողմն երթանք:

Ձիէ մը յառաջ երթալէն ետեւ՝ հեռուէն լոյս մը տեսան որ ծառերու մէջէն կը փայլէր: Ան լոյսն երբեմն աներեւոյթ կ՚ըլլար եւ քիչ մը ետքը դարձեալ կ՚երեւար: Վերջապէս անտառի մէջ առանձին տուն մը հասան, որն որ մեծ պարտէզ մ՚ալ ունէր, եւ բոլոր շուրս կողմը բարձր պատով մը պատած էր: Պրակարանին մէջ պայծառ վառող կրակի մը լոյսը՝ ծառերուն վրայ կարմրիկեկ գոլացում մը կ՚արձրկէր, եւ դիշերուան խոր մթութիւնը քիչ մը կը նուազցնէր: Տունը շատ ամուր շինուած կ՚երեւար: Պատուհանները երկաթէ վանդակներ կային:

Օձիններուները վար իջան եւ ձիերնուն սանձէն բռնելով՝ պատին շուրս կողմը դարձան, որպէսզի մուտքը գտնեն: Ծառան պարսպի տեղ կրկին եւ կրկին անգամ դուռը զարնելէն վերջը՝ բոլոր զօրու-

լո՛-ամբ նորէն կրկնեց։ Վերջապէս մեծ դրան փեղկերէն մէկուն վրայ ծակ մը բացուելով՝ երկաթէ խիտ վանդակներէն լոյս մը դուրս ցոլացաւ, եւ նեղաչն մէկն հարցուց. Ո՞վ էք։

Ընտանին մէջ մտնելէ ճամբորդ ենք, պատասխան տուաւ Հապգա։

Է՛ր, հը՛, մրմռաց ներսինը. քիթին տակէն, ուշ տաեն եկեր էք։ Քանի՞ հոգի էք։

Երկու հոգի եւ մեր երկու ձիերը, պատասխանեց Հապգա։

Է՛ր, հը՛, մրմռաց նորէն ձայնը, ուրեմն ամէնը մէկտեղ չորս պուխ։ Ա՛ս ըսելով՝ երշմերես պատաս մը բաց ծակին մօտեցաւ, եւ սկսաւ օտարականները լաւ մը զննել։

Ա՛ս ի՛նչ գարշելի կերպարանք է, բաւ Հազարապետը մտքէն, եթէ որ դէմաշուքը չերեսը նէ՝ անշուշտ գինքն արիւնկլուկ աւազակի տեղ կը դնէի։ Եւ ծակին մօտիկնալով բաւ. Տիկին, կ՛աղաչեմ ապերշերուան համար մեզի բնակարան մը շնորհեցէ՛ք։

Լա՛ւ է, պատասխանեց պատաը, որովհետեւ աղէկ երիտասարդ մը կ՛երեւաք, անոր համար սիրով կը հաւանիմ գձեզ ընդունելու։

Ա՛ս խօսքս ըսելէն ետեւ՝ մեծ դրան մէկ թեւը բացաւ։ Պր. Պէրկ ներս մտաւ՝ ծառան ալ երկու ձիերուն սանձէն բռնած՝ անոր ետեւէն գնաց։

Հաւասիկ ախոռին դուռն, բաւ պատաը Հապգային. ներս մտած առենդ ձախ կողմը լապտեր մը կայ. տուր որ վառեմ։ Ձիերնիդ ալէկ յարդ եւ առատ չոր խոտ կը դանեն, հիմա վարսակ ալ կուտամ՝։

Հապգա ձիերն ախոռ տարաւ։ Հազարապետեան ալ ներս մտաւ, որ տեսնէ թէ ձիերուն համար ամէն բան ի կարգի է, եւ գոհ եղաւ։ Նոյն միջոցին պատաը մեծ դուռն զգուշութեամբ գոցեց, եւ բալթը դրսանը դրաւ։

Հիմա, պարոն, հրամայեցէք ձեր ելէք, ըսաւ պահապան պանդոկապետուհին:

Հապա սիրով, պատասխանեց հաղարապետը. բայց կ'աղաչեմ, սիրելի մայր, շնորհք ըրէք անմիջապէս ընթրիքնիս պատրաստեցէք. աղէկ ապուր մը շինեցէք՝ որ կարող ըլլայ առաջքս տաքցընել, վասն զի ցրտէն սառած կը դողամ եւ խիստ անօթի ենք:

Լա՛ւ, ըսաւ պանդոկապետուհին. բայց շատ կը ցաւիմ որ բաղձացածիս պէս պիտի չկրնամ ձեզի ծառայել: Որդիս, տան տէրը, հոս չէ, անոր տեղը ձեռքէս եկածին չափ ես պէտք է որ ընեմ: Ինչպէս որ կը տեսնէք, ես կաղ եմ ու կայտառութիւն չունիմ: Կերակուր եփել, սեղանը պատրաստել եւ սեղանի վրայ ծառայել, ասոնք ամէնը մէկ տեղ իմ հասակէս վեր աշխատութիւն են: Հիմա կ'երթամ իմ թոռս Ուռսուլան կը խաւրեմ, որ ձեզի սեղանի վրայ ծառայէ: Խեղճ աղջիկն համր է, եւ ոչ մէկ խօսք մը կրնայ ըսել. սուտիւ շատ խղճալի բան է, որովհետեւ ամէն բան կը լսէ ու բոլոր ըսուածները կը հասկընայ, եւ հասակին նայելով՝ խիստ ճարպիկ է: Կը յուսամ որ կէս ժամէն տղան ալ կը դառնայ եւ նոյն տեղն ամէն բան կարգի կը մտնէ:

Գ. Մոռնչ աղջիկը:

Հազարապետը կրակարանին առջեւը նստեցաւ՝ որ քիչ մը տաքնայ. մէյ մ'ալ պզտիկ աղջիկ մը ձեռքը փուղով ու սեղանի սպասներով դռնէն ներս մտաւ: Ասիկա այն աղջիկն էր՝ որուն վրայ պառաւը քիչ մը յառաջ խօսք բրած էր: Թէպէտ դժպրոխութիւնն աղնիւ ու սիրուն էր, բայց դէմքը նեղսած եւ խոր տրտմութիւն մը կը տեսնուէր վրան: Այսպիսի դեռատղայ հասակի մը մէջ սաստիկ տրտմութիւն տեսնելով՝ հազարապետին սիրտը շարժեցաւ:

Քաղցրութեամբ իրեն ըսաւ. Քու համր ըլլալդ խիստ մեծ ցաւ կը պատճառէ սրտիս, որովհետեւ կարող պիտի չըլլամ քեզի հետ խօսակցիլ: Օրիորդը քաղցր եւ ցաւագին աչօք մը դարձաւ իրեն նայելցաւ, եւ ցուցուցած սիրոյն վրայ շնորհալի յարգութեամբ մը շնորհակալ ըլլալէն ետեւ՝ մատը շրթունքին վրայ տարաւ ի նշան լռութեան, եւ սեղանը պատրաստելով անկից հեռացաւ:

Վիճ մը եառքը Ուռսլան ապուրը բերաւ: Պր. Պէրկ սեղան նստած տեսնելով՝ խիստ զարմացաւ տեսնելով որ ակնկալութեան դէմ՝ փուռցը շատ մաքուր եւ շատ դեղեցիկ էր, նոյնպէս սեղանի ապասնելը, պատառաքաղը, դանակը, աղի ամանն ու եղի շիշն արծաթէ էին: Ապուրն ալ շատ համով եփած: Հազարապետն աղջկան լրած ծառայութեան համար գինքը գովելէն ետեւ ըսաւ. Փառք Աստուծոյ, բախտես ինչ աղէկ տեղ գտայ, աս գիշեր ինչպէս պիտի քնանամ եւ ճամբորդութեանս յոգնութենէն պիտի հանդչիմ: Ան հաճութեան ձայնին աղջիկը յաւագին աչօք դարձաւ իրեն նայելցաւ: Հազարապետը տեսաւ որ աչուընեն արցունքով լեցուած էին: Բայց աղջիկն ածապարեց դունէն դուրս ելաւ:

Զարմանալի բան է, մտածեց Պր. Պէրկ, որ աս աղջիկն այսպէս տրտում ըլլայ: Իրօք ալ դժուար բան է որ մարդ եղած խօսակցութիւնները լսէ եւ կարող չըլլայ պատասխան տալ: Ի վերայ այսր ամենայնի ես կը կարծեմ որ աս աղջկան տրտմութիւնն ուրիշ պատճառ մը պիտ'որ ունենայ. շատ կը ցաւիմ իրեն վրայ, եւ առիթ իր տրտմութեան առոյգ պատճառն իմանալու եւ իրեն օգնելու համար ամենեւին աշխատութեան եւ ծախքի չէի խնայեր:

Վիճ մը եառքն աղջիկը խորված այծեմանն միս եւ ապկան բերաւ: Սկաւառակը սեղանի վրայ դնելու առեն՝ կամացուկ մը ամանին տակը թղթի կտոր մը

խոթեց, եւ սկսաւ աչուքներով նշան ընել. մէյ մը աչուքները խոհանոցի պատուհանին կը դարձնէր, մէյ մը թղթին վրայ կը նայէր, եւ անվերջապէս դուրս ելաւ:

Պր. Պէրկ աչուքները չորս կողմը պտըտցնելով՝ տեսաւ որ աղջկան ցուցուցած պատուհանը խոյին քովն էր, որ եղող խոհանոցը կը նայէր, ու պատուհան անկից ականջ դրած՝ խոյին մէջ եղած բաները կը լսեր: Հապա-բապեան աղջկան ըրած նշանէն իմացաւ որ կ'ուզէր հասկըցնել թէ թուղթը պէտք է դաղտուկ կարդալ, ուստի սկսաւ ինքն ալ ծռտիկնալով՝ առանց ետ-ղանին վրայէն վերցնելու՝ սկսաւ թղթին մէջինը կարդալ, որուն վրայ կապարեայ գրչով եւ դողդողուն ձեռօք գրուած սա խօսքը կար:

"Պարոն: Գիտցած ըլլաք որ աւազակներու ձեռք ինկած էք. աղէկ ղգուշացէք, սա գիշեր ղձեղ. կը մեռցընեն: Երանի թէ Աստուած ձեղի օգնական ըլլար ու սա աւազակներուն ձեռքէն ազատէր... եւ ձիս ալ հոսկից հանէր,,:

Ետոր վրայ Պր. Պէրկ շատ այլայլեցաւ: Մտածեց որ արդեօք վախչի, չէ նէ՝ ինք ղինքը թշնամեաց դէմ պաշտպանէ: Բայց մէկ կողմանէ ալ կը մտածէր որ չըլլայ թէ վտանգն երեւակայական բան մ'ըլլայ:

"Այն աստեն Հապտա իր հաւատարիմ ծառան տիրոջը վերարկուն ու պարկին առած՝ դռնէն նետս մտաւ: Հապարապեան սկսաւ հեռը մաճառելէն խօսիլ, որպէս ղի պատուբը խօսածնին չիմանայ: Թղթին մէջ գրուածն անոր իմացուց, որպէս ղի վտանգէն ազատելու միջոցին վրայ երկուքը միասին խորհին: Ծառան բոլորովին վհատեցաւ: Ո՜հ, աղէկ ղգուշանանք որ քաջութիւննիս չկորսընցընենք, ըսաւ Պր. Պէրկ: Թէպէտեւ շատ դէշ վիճակի մէջ ենք, ի վերայ այսու ամենայնի ինք ղինքնիս ծիծաղելես ցուցընենք: Վասն ղի եթէ գարշելի պատուն՝ որն որ միշտ կը դիտէ,

զմեզ շփոթած եւ լքեալ սեռնելու ըլլայ, կասկածի կրնայ տրտիլ։

— Ադան ա լսելով՝ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղիլ, իբրեւ թէ ան իրեն ծաղրական խօսք մ՚ըսած ըլլար։

Այսպէս բարձրաձայն ծիծաղի մը հարկաւորութիւն չունինք, բաւ հաղարապետը։ Հիմայ դուն գնա տրճանակները բեր։ Թշնամւոյ դէմ գնելու առնն մեզի աղէկ կրնան ծառայել։ Սուրս ալ ինծի աղէկ կրնայ օգնել։ Բայց յառաջ ատն ամէն կողմը գնա պտըտէ. նայէ որ կասկածելի բան մը կը տեսնես. միտդ դիր որ ղէնք կամ զողցուած բաներ եւ կամ պահուըտած մարդ կայ, եւ թէ որդեօք շուտով փախչիլն հարկաւոր է։ Ես պատգամներս կը բռնեմ, որ քեզի որդեկ չըլլայ ու զքեզ չըտեսնէ։ Խոհանոցէն ելլել ուզելը տեսնեմ նէ՝ ղինքը քովս կը կանչեմ եւ դուն գործդ չըմընցուցած՝ չեմ թողուր որ դուրս ելլէ։

— Ադան գնաց։ Քառորդէ մը եաքը տիրոջն առաջնորդներն տուած եկաւ սեղանին վրայ դրաւ, եւ պլպլացած դէնքով մ՚ըսաւ. Տէր Աստուած, ինչ բաներ տեսայ։ Ախորին մէկ կողմը պզտիկ խուց մը գտայ, որուն մէջ անկողնին մը կար, կ՚երեւայ որ աղախնոջ ծառային անկողնին է։ Նոյն խցին մէջ պատեալ տաեն՝ դէտինն աչքիս դուռ մը հանդիպեցաւ, որն որ բանալով վար իջայ։ Հոն տեսածներս ինչ պէս պատմեմ։ Բարակ չուխայէ, թաւիշէ ու մետաքսէ եւ ուրիշ ամնիւ նիւթերէ շինուած տեսակ տեսակ պղեստներու կոյտ մը կար, որոնցմէ շատն արեւուն թափթփեալ էր։ Ասկէ զատ՝ մետաքսէ բաճկոն մը տեսայ, որուն ան կողմն՝ ուր որ մարդուն սիրտը կ՚իյնայ, դաշյնով մը ծակած եւ բոլոր բաճկոնն արիւնոտ թաթախ էր. կ՚երեւայ որ ասիկայ բարձր աստիճանի մէկու մը եղած ըլլայ։ Ա զարհուրելի տեսքէն բոլոր

դլխիս մազերը վեր ունկուեցան: Տարակոյս չկայ որ չարաբարբնեերու եւ մարդասպաններու ոլջ մը ինկած ենք ու ազատելու ճար չկայ: Մեծ դուռը շատ զգուշութեամբ խաշտր փականքներով զոցուած է, որուն բանալին չար պառաւին քովն է: Տան չորս կողմն եղող պատը շատ բարձր ըլլալուն՝ առանց երկայն սանդղի չենք կրնար անցնիլ: Ասկից զատ՝ ձիերնիս հոս թողուլ կ'ըլլայ մի: Ա՛յնպէս կ'երեւայ որ դանէ հիմայ աւազակները տունը չեն:

Տատուերկու հոգի ալ ըլլալու ըլլայ, չեմ վախնար, ըսաւ պր. պէրկ: Բայց ինծի կ'երեւայ թէ լաւագոյն է որ առիթը ձեռքէ չփախցընենք. հիմա պառաւը տան մէջ առանձին է, գինքը ստիպենք ու ձեռքէն կերպով մը բալլիքներն առնենք, եւքը ձի հեծնենք ապահովութեամբ ու պատուով մեր տեղը դառնանք: Շատ կը բաղձամ որ առանց արիւն թափելու՝ աս գործքս լմննայ:

Դ. Իրարու ապձանի մայր եա՞ ոչխէ:

Տիկին, կանչեց հազարապետը պանդոկապետուհուն, քիչ մը հոս գայիք, ձեզի խօսք մ'ունիմ: Ան ալ կաղալով եկաւ ու ըսաւ. Ահաւասիկ եմ, պարոն, ի՞նչ կը հրամայէք:

"Այն միջոցին մեծ դուռը երեք անգամ զարնուեցաւ: — Հա՛, տանտէրն եկաւ, կանչեց պառաւը. հրաման տուէք շուտ մը երթամ դուռը բանամ. անկէ ետքը պատրաստ եմ ձեզի ծառայելու:

Պր. պէրկ ճրագը ձեռքն առած՝ դէպ ի մեծ դուռ երկընցաւ, իբրեւ թէ քաղաքավարութեան համար կ'ուզէր պանդոկապետուհուն լոյս ընել. բայց բուն միտքն ան էր որ տեսնէ թէ արդեօք պանդոկապետն առանձի՞ն է, չէ նէ հետն ուրիշ աւազակներ ալ կան: Տեսնելով որ առանձին է, շատ ուրախացաւ եւ մինչեւ խուց անոր ընկերանալով՝ ինք ե-

կաւ սեղանի նստաւ, երկու տորճանակները ալ քո-
վը։ Քիչ մը վերջը պանդոկապետն ալ եկաւ քովը
նստաւ եւ սկսան իրարու հետ խօսակցիլ։ Հազարա-
պետն իր ըրած պատերազմները պատմեց եւ ուրիշ
պատերազմական ու քաղաքական դէպքերու վրայ
խօսեցաւ, այնպիսի հանդարտ դէմքով մը՝ իբրեւ թէ
ամենեւին վախ մ'ունեցած չըլլար։

Իրենք խօսելուատեն Հասպան՝ որ ձիերը դարմա-
նելու գացած էր, դարձ.քը լմընցուցած ըլլալով՝ խու-
ճատաւ եւ ուրիշ մէկ սեղանի մը առջեւ նստեցաւ,
ուր որ իրեն ալ ընթրիք պատրաստեցին։ Հազարա-
պետը մաճառէրէն բաւ իրեն. Շուտով ընթրիքդ
ըրէ լմընցուր, ու դնա պառկելու խուցս հարցու, եւ
կարասիքս հոն տար։ Աս ընելէդ վերջը՝ քու պառ-
կելու տեղդ ալ իմացիր ու հոն քաշուէ. բայց պա-
տրաստ կեցիր որ խուցս ելլելուս պէս՝ կամացուկ մը
սուրդ ու տորճանակներդ առնես՝ քովս դաս։

Հասպա ճշդիւ աս հրամանները կատարեց, ու կա-
րասիքն իր տիրոջը պառկելու խուցը տանելէն ետքը՝
արագ եկաւ, ուր սկսաւ յօրանջել՝ իբրեւ թէ քնէն
ծանրացած է։

Ընկերը, բերանը այնչափ խոշոր կը բանար որ, բաւ
պանդոկապետը, կը վախնար թէ գլխս կուլ չտայ։

Հազան բարձրաձայն ծիծաղելով մը պատաս-
խանեց. Ստոյգ է, շատ կը բաղձայի որ գձեզ կլեմ.
բայց հիմակուհիմայ աւելի քնանալու կը բաղձամ։
Աս առաւօտ շատ կանուխ ելայ, բոլոր օրս ճիւս վրայ
անցուցի. անոր համար աս գիշեր խորունկ մը պիտի
քնանամ։ Ընտրհ.ք ընէիք վաղը չլսընցած գլխս ար-
թընցընէիք, որպէս զի ճամբայ չելած՝ ձիերը դար-
մանեմ։ Բայց աս ալ կը յայտնեմ որ քունս շատ
խորունկ է. պէտք է որ դուռս սաստիկ զար-
նէք. թէ որ կամաց զարնելու ըլլաք՝ արթընցընելու
յոյս մ'ունենաք։

Պանդոկապետն ալ խօսքին վրայ շատ ուրախացաւ, մանաւանդ որ արդէն ինքն ալ հնարք մը կը մտածէր որ ծաւան իր տիրոջմէն բաժնէ. ուստի ճրագ մ'առաւ ու Հաղտային հետ մէկտեղ դաւթէն անցան մինչեւ ախոռին կից պզտիկ խուց մ'եկան, ուր որ անոր անկողինը պատրաստուած էր:

Նըլբ որ պանդոկապետն ետ դարձաւ, Պր. Պէրկ հետը խօսակցութիւնը շարունակեց: Բայց տեսնելով որ երբեմն աչքին ճոթոռիլն ատրճանակներուն կը նայի, Ինչ, ատրճանակներս այնչափ կը հաւնի՞ս, ըսաւ:

Հա՛ս աղուոր ատրճանակներ են, պատասխանեց պանդոկապետը, բայց պէտք էիք ախոռը՝ թամբին վրայ թողուլ: Խախտն զձեզ այնպիսի ապահով տեղ մը բերած է, որ ամենեւին զէնքի հարկաւորութիւն չունիք. ա խօսքս այնպէս ատոյգ է ինչպէս որ ատոյգ է թէ ես պատուաւոր մարդ եմ:

Ատուգիս այնպէս է, պատասխանեց Պր. Պէրկ. բայց ես սովորութիւն ունիմ որ զէնքերս միշտ աչքիս առջեւը կ'ուզեմ ունենալ. որովհետեւ հասարակօրէն լեցուն կը պահեմ, կը վախնամ որ չըլլայ թէ դժբախտութիւն մը պատահի:

Ըսանկ դժբախտութենէ մը պրծելու համար՝ ուրիշ հնարք մը կայ, կրկնեց պանդոկապետը, տուէք սա դարանին մէջ կղպեմ ու բալլիքը ձեզի տամ:

Չէ, չէ, սիրելի հիւրընկալս, պատասխանեց հարատապետը. ձեզի ծանրութիւն չըլլայ, հետս պահելու խուցս կ'առնեմ: Ինչ ընեմ ալ, գէշ աղէկ սովորութիւն մըն եմ ըրեր, առանց սա լեցուած զէնքերն անկողնիս քովն ունենալու՝ չեմ կրնար քուն ըլլալ:

Այնպէս մը երեւցաւ որ պանդոկապետն սա խօսքին վրայ քիչ մը այլայլեցաւ. սկսաւ խորունկ մտածելով լոյսին մէջ վեր վար պտըտիլ: Բայց սա ինչ է, կանչեց մէկէն ի մէկ, հիմայ միտս դրի

որ սեղանին վրայ դինի չկայ։ Ի՞նչ խեղճացի մայր ու-նիմ. ձեզի դինի բերելու մտացեր է։ Պէտք է որ դէմ- հիմա աս պակասութեան տեղը լեցընեմ։ Եր- թամ դինեատանս ամենէն ազնիւ դինիէն բերեմ, որ մէկտեղ քանի մը դասալ- խմենք։

Ըս ըսելով դուրս ելաւ ու սկաւ խոհանոցին մէջ կանչել. Մայր, Պարոնին դինի տալու մտացեր ես. շուտ, ճրագդ առ հետս եկուր։ Երթանք մեծ ու- ներու եւ երեւելի մարդիկներու համար պահուած տակառը բանանք։

Ա՛տքերնին ինչ կրնայ ըլլալ, մտածեց ինք իրեն հաղարապետը, արդեօք թմբրադեղ մը պիտի տան կամ գնս պիտի թիւնաւորեն։ Աղէկ զգուշանալու է։

Ո՛ւիչ մը եաքը պանդոկապետն ետ դառնալով՝ մէկէն դուռը բացաւ ու կանչեց. Պարոն, կ'աղաչեմ, Առաւած սիրէք նէ, օգնութեան հասէք. խեղճ մայրս՝ որ առջեւէս ճրագն առած կ'երթար, սան- դղին վրայ ոտքը սահելով՝ բարձրէն դետնափորին մէջ ինկաւ. չեմ գիտեր որ դեռ կ'ապրի, չէ նէ մե- ռած է։ Շնորհք ըրէք, եկէք մէկտեղ բռնենք, վեր բերենք, անկողնոյն վրայ դնենք։

Գ՛լուխս վրայ, պատասխանեց հաղարապետը, ճրագն առէք առջեւս անցէք։

Նրկուքը մէկտեղ դետնափոր դինետան սանդղին գլուխն հասան։ Նայեցէք, Պարոն, ըսաւ պանդոկա- պետը, վարը ոտրմելի մայրս դետնին վրայ փռուած՝ կենաց նշան մ'ալ չիտար։

Պարոն պերկ չէր գիտեր թէ արդեօք ատուդիս պատահն ինկած էր, չէ նէ աս բանս գինքը դետ- նափոր տանելու հնարք մըն էր։ Բայց ինչ որ է նէ՝ ինք տանդղին գլուխը կեցաւ ու բսաւ. Յառաջ ան- ցէք, սիրելի հիւրընկալս եւ ինչպէս որ պէտք է նէ՝ ինծի լոյս տուէք, որ չըլլայ թէ ես ալ աս անպի- տան տանդղէն վար իյնամ։

պանդոկապետն առանց ընդդիմանալու առջեւն անցաւ։ Պր. Պէրկ եաեւէն գացած առեն՝ անոր գրպանէն դուրս ելած դաշունի մը կոթի ծայր տեսաւ, եւ նոյն ժամանակը չարագործին միտքն իմանալով՝ ինք իրեն ըսաւ. Ա՛նղամ, կ՛ուզէ որ ես գարշելի պատաւը վերցընելու համար ծռած ժամանակ՝ ինք դաշունովը ինծ սպաննէ։ Ա՛ս մտածեց ու շուտ մը իր ընելիքն որոշելով՝ Անօրէնն իր փորած խորխորատին մէջ կ՛իյնայ կանչեց, եւ ուժով մը չարագործն անանկ հրեց, որ սանդղին վրայէն վար գլտորելով՝ դնաց պանդոկապետուհւոյն վրան ինկաւ։ Պատահած անմիջապէս ցատքեց ոտք ելաւ եւ իրեն արժանի որդւոյն մազերէն բռնելով՝ Ա՛նամիտ, չարագործ, ապիրատ, կանչեց, մէջքս կոտրեցիր։ Իրենք սանդղէն իրարու հետ կռուելու առեն՝ հաղարապետն աճապարեց վար իջաւ, դուռը գոցեց, դրսի մեծ նիգերն ալ քշեց, եւ այսպէս երկուքն ալ մէջը փակուած մնացին։

Ե. Մոմը ալջկան լեզուն կը քացուի։

Պր. Պէրկ արահը վազեց եւ սկսաւ կանչել. Հապա՛ Հապա՛։ Հաւատարիմ ծառան շուտ մը հասաւ՝ իբրեւ քսոչ հունգարացի ձիաւոր, երկու ձեռքը մէյ մէկ ատրճանակ եւ մերկ սուրն ակռաններով բռնած։

Ընչ գէնքերնուս հարկաւորութիւն չկայ, բաւ հազարապետը ծիծաղելով, թուշունները բռնուած են, պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին գետնափորին մէջ փակուած կը կենան։

— Ընդհ՛ը, կանչեց Հապգան. ուրեմն տեղւոյն սիրեցիր։ Ձորս կողմը քննենք նայինք, որպէս զի կարենանք հարկ եղած առեն ինք զինքնիս պաշտպանել։ Ամէն բանէն յառաջ լանտրք դրան բալիքները ձեռք ձգել։

Երբ վիճաւորէն վերջը, Հապգան վերջապէս

գաւառ՝ հին պոռնկի մը տակ։ Ծաղրածուները բալլիքները պնակի մը վրայ դրած՝ բերած էր սիրոջն ընծայեց, նոյն արարողութեամբ, որով հաստարակօրէն դղեկի մը բալլիքները յաղթողին կը մատուցանեն։

Տան վարի դահլիճին սենեակներուն ամէն կողմն աղէկ մը քննելէն ետեւ՝ վերի դահլիճն ելան, եւ ամէն անձուկ անցքերն ու բոլոր սենեակները սկսան պարսիլ, որ չըլլայ թէ անոնց մէջ մարդ գտնուի։ Նոյն ըսելէն մէկուն մտեցած առեններին՝ ականջնին ցած ձայն մ'ելաւ, եւ միտ դնելով՝ աս ալօթքը լսեցին։

Տէր Աստուած, իմ երկնաւոր Հայրս, կ'ըսէր քաղցր ու յստակ ձայն մը, աս բարի պարոնին ու իր հաւատարիմ ծառային ողորմէ, զերծնէք աս սոսկալի որոգայթէն փրկէ, զիս ալ անոնց հետ մէկտեղ ազատէ։

Պը. Պէրկ դուռը բացաւ ու զարմանքէն անշարժ մնաց. Ի՜նչ, պոռաց վերջապէս, դո՞ն ես, Ո՛ւռուա, որ այնպէս եռանդով ալօթք կ'ընես. ուրեմն մունջ չէ՞ս։

Ըէ, Պ՛րոն, պատասխանեց աղջիկը, բայց զիս Համր կարծեցընելու Հարկաւորութիւն կար։ Ա՛ս ատեն անզգամ բնակիչները մտերս օտարական մը ապաննելով եւ վախնալով որ զերծնէք չմատնեմ՝ զուխս կտրելու սպառնալիք ըրին թէ որ դրսէն մէկու մը առջեւ բերան բանալու ըլլամ։

— Ա՛ի վախնար, աղջիկս, ասկից ետեւ ո՛չ պանդոկապետն ո՛չ ալ պանդոկապետուհին քեզի ամենաւիրք մեսս կրնան Հատցընել։ Զերծնէք անոնք վիճակի մը մէջ դրինք՝ որ ա՛լ մէկու մը չեն կրնար վնասել։

Ո՜հ, Տէր Աստուած, պոռաց բարեսիրտ աղջիկը. ի՜նչ, զերծնէք մեռցուցի՞ք։

Ըէ, պատասխանեց Հազարապետը, հիմակու Հիմա բաւական սեպեցի զերծնէք դեռնափորին մէջ փակելու։ Եկուր, աղջիկս, վար իջնանք ուրա-

Լանանք, ու վերջէն պատմէ մեզի որ ինչ դժբախտ դիպուածով աս տան մէջ եկած ես։

Պարոն, կրկնեց աղջիկը արտմուքեամբ, մի կարծէք որ ապահովութեան մէջ ենք։ Աս անտառն աւազակներով լեցուն է, գոնէ քսան հոգւոյ չափ են, եւ աս իրիկուն ալ տասը տասներկու հոգի հոս պիտի գան։ Աս բանս աղէկ դիտեմ, որովհետեւ տեսայ որ պանդոկապետուհին նոյնչափ հոգւոյ համար կերակուր կը պատրաստէր։ Չանազէք որ նոյն չարագործներն հոս չմտնեն, ապա թէ ոչ՝ կորուած ենք։

Ուրեմն հետս եկուր, Հանգա, ըսաւ Պր. Պէրկ. երթանք ամէն կողմանէ զմեզ պաշտպանելու միջոցներ գտնենք։ Ինծի այնպէս կ'երեւայ, աւելցուց՝ Ուառալային դառնալով, որ մեծ գտնէն զատ տեղէ մը նեղս չեմցուիր։

Ձէ, պատասխանեց աղջիկը։ Բոլոր պատուհաններն երկաթի վանդակներով ամրացած են։ Տան դռները դուրս ցցուած պղտիկ լուսամուտ մը կայ, զորն որ դոները Լապտեր կը կոչեն։ Պանդոկապետն ամէն անգամ որ դիշերն աւազակներուն կը սպասէ, նոյն պատուհանին մէջ լոյս մը կը դնէ, իրենց առաջնորդելու համար։ Երբ որ կու գան նէ՝ զերթենք ճանչցնելու համար՝ դուռն երեք անգամ կը զարնեն, եւ ատ է իրենց որոշեալ նշանը։ Նոյն ատեն պանդոկապետը կամ պանդոկապետուհին դուռը կը բանայ։

Լաւ, ըսաւ Հալարապետը, բաւական որ տասներկուքն ալ մեկտեղ չգան, մենք զերթենք ներս կ'առնենք։ Հինգ վեց հոգւոյ հետ դուռս ելլելը դժուարին բան մը չէ։ Եկուր, Հանգա, զերթենք ինչպէս որ պէտք է նէ ընդունելու պատրաստուինք։ Բայց նախ դնա նայէ որ լուսամուտին մէջ եղած կանթեղը կը վառի։

— Յաղան դնաց։ Քանի մը րոպէ եաքն եկաւ ու ծխախոտ մը բաւ. Կ'երեւայ որ պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին իրենց գործակցութեանց մէջ շատ ճիշդ են, որովհետեւ գետնափորին մէջ փակուելնէն յառաջ կանթեղին մէջ նորէն եղ լեցուցեր են։ Նոյն կանթեղը ճամբուն վրայ այնպէս լուսաւորութիւն մը կու տայ, որ եկող աւազակներուն թիւը դիւրաւ կրնանք իմանալ։

— Հապա լաւ, բաւ պր. Պէրկ, վար իջնանք գէնքերնիս առնենք։

Քաջ պաշտօնակալը վերարկուն ձգեց ու ծխախոտը վրայէն մ'բաւ. Մինակ իմ հունգարացի ձիաւորի նշանապետաց գլուխս սարսափեցընելու բաւական է։ Հետդ սա չուանները ալ առ. Չարագործները կապելու համար հարկաւոր է։

Նոյն միջոցին երեք անգամ դրան զարնուիլ մը լսուեցաւ։ Յաղան շուտ մը լուսամուտ վազեց, եւ եկաւ ցած ձայնով մը՝ Երկու հոգի են, բաւ։

— Ա՛ւ, պատասխանեց պր. Պէրկ, դուն դնա մեծ դուռը բաց, փեղկին եաեւը պահուըտէ. առջի մարդուն ես կը հոգամ, երկրորդն ալ քեզի. լապտերդ հոս սա անկիւնը դիր։

Յաղան հնազանդեցաւ, դնաց դուռը բացաւ։ պ. Պէրկ դողերէն առջինը վզէն բռնեց, ու սարսափանակին ծայրը կուրծքին կրծքնցընելով՝ ահարկու ձայնով մը պոռաց. Յանձնուէ, ապա թէ ոչ՝ բանդ բուաած է։ Անպատճառ սպրած ու սարսափած՝ զարտաղաղին առջեն ինկաւ սկսաւ շնորհք խնդրել։ Յաղան ալ նոյն տաեղը մէկալ դողը դեռինը զարկած էր։ Երկու դողերը՝ ձեռուընին ու ոտուընին ապէկ մը կապուած՝ քաշկռտելով բակին մէկ ծայրը տարին, եւ պր. Պէրկ իրենց բաւ. Ճիկ մի հանիք ու տեղերնէդ մի շարժիք, ապա թէ ոչ՝ գլուխնիդ կը կտրեմ։

Վանի մը բոլոր եղբը դուրս նուիրեն երեք անգամ պարտուելու, եւ ուրիշ երկու դոլեր եկան, որոնք հետերնին մեծ ծրար մը կը բերէին: Ջանոնք ալ իրենց ընկերներուն պէս նեղս ընդունեցան եւ առ ջիններուն պէս կապեցին: Քալ պաշտօնակալն ու ծառան միեղբ արեւուն ծագելը նոյն տեղը կեցան. բայց ալ եկող գացող չեղաւ:

Ղեմ դիտեր, ինչու համար մկիկ ասպրակները չեն երեւար, բաս Հասպան, արդեօք բան մը դուշակած են: Բայց ինչուա պէտք է. ձեռք ինկողներն իրենց արժանի եղած պատժէն չեն կրնար պրծիլ:

ՕՐ.

Մօրեղբայր:

Ընշալոյն եղեւինի անտառին վրայէն նոր ծագած եւ օրն սկսեր վրայ էր: Հասպան զարձաւ տիրոջն բաս. Ա՛լ աս ասպրակայ բնակարանը թողունք երթանք: Բայց Հալարապետը պատասխանեց որ Դեռ վտանգէ ազատ չենք: Արդէն լսեցիր որ, բաս, քան Հոգեմ ասպրակներու դունդ մը ան անտառս կ'ապաստանի: Չկարծած առեննիս գնդակ մը խիտ մացառներուն միջէն անցնելով կրնայ զմեզ դեռեւին փուել դեռ մենք թշնամին չտեսած: Անոր համար պէտք է որ ապահովագոյն միջոց մը գտնենք:

Ա՛հ մ՛ալ Հասպան յանկարծ կանչեց. Մուկ ըսիք, հեռուէն ձիերու բազմութեան ձայն մը չէք լսեր. կը վախնամ որ չըլլայ թէ ասպրակայ բոլոր գունդը մեկին վրանիս գայ: Ան բաս ու շուտ մը անդրէն վեր ելաւ գնաց որ լուսամուտն նայի: Քիչ մը վերջը սաստիկ ուրախութեամբ վար վազեց պատասխանեց թէ ինդնները բարեկամ են, մեր ձիաւորներէն չորսատ մը կու գայ: Անմիջապէս գրան երկու փեղկերը բացաւ. ձիաւորք ներս մտան, եւ ամէնքն ալ պր. պէրկն ու իրենց ընկերը Հասպան տեսնելով ուրա-

խուխեան ձայներով բարեւեցին։ Եպքէն ձիաւորաց տաճնապետն յառաջ անցաւ ու իր մեծին վինուորական բարեւը տալէն ետեւ՝ աս խօսքը խօսեցաւ։ Հրամանոցը համար շատ անձկութեան մէջ էինք։ Գիտնալով որ վինուորական կանոններն ինչպէս ճշդիւ կը պահպանէք եւ տեսնելով ալ որ որոշեալ տաճնէն շատ եռքը դեռ չէիք դարձեր, կասկածի գացինք որ անտառին մէջ մոլորած եւ կամ ան աւազակներուն ձեռքն ինկած ըլլաք, որոնք աս կողմերս կ'ասպատակեն։ Ուստի գնդապետէն հրաման առնելով՝ ձի հեծանք, եւ հետերնիս քահեր առած բոլոր գիշեր անտառին չորս կողմը պտըտեցանք։ Վերջապէս երկու ձիու քայլերու հետք նշմարեցինք։ Տեսէք, ըսի քովիններուս, սոնք մեր հազարապետին ձիուն ոտքերուն հետքն են. բոլոր մեր գնդին մէջ իրենին պէս սղեկ պայտ զարնուած եւ ուշ մկ ձի կայ։ Նոյն հետքերուն ետեւէն երթալով՝ աս տունս հասանք։

Փառք Աստուծոյ՝ որ գձեզ հոս խրկեց, պատասխանեց Պր. Պերկ։ Շնորհակալ եմ ձեր սիրոյն։

Է՛ա, հա, կանչեց Հասգա, հիմա կ'իմանամ որ ինչու մկան աւազակները չեկան. անտարակոյս ձեր անտառին մէջ պտըտիլը գնրենք վախցուցած պիտ'որ ըլլայ։

Հազարապետը դլուխն եկածը համառօտիւ մը պատմեց, եւ վրան աս ալ աւելցուց. Տանտպետս, աս չարագործներուն քովը քանի մը պահապան դիր, եւ պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին ալ՝ որոնք դինեւոսնեն են, կապէ ու տունդ քովը բեր։ Վերջէն տան չորս կողմը պտըտէ, ամէն դարաններն ու արկղները բաց. ամէն կողմ դողցուած նիւթեր պիտի դտնուին։ Եպքը ուղածներնուդ չափ կերէք խմեցէք, հանդչեցէք։

Ամէնքն ալ ձիերնէն վար իջան եւ հազարապե-

ան հրամաններըը ճշդիւ կատարեցին, մանաւանդ աւտելու խմելու հրամանը, եւ նախընթաց օրն ապաղինելուն համար պատրաստուած առատ ու աղնիւ կերակուրներով լանջդ մ՚ըրին։

Նոյն միջոցին Պր. Պէրկ դնաց աղջկան քովը՝ որուն միջնորդութեամբն ապատած էր։ Գիշերուան պատահածներուն յայտնել ելաքն իմացընելէն ետեւ՝ ըսաւ. Նկուր, աղջիկս, քովս նստէ, եւ ըսէ ինծի որ ինչ դիպուածով աս տունս մէջ կը գտնուիս, ո՞ր րովհետեւ չեմ կրնար կարծել որ դուն աստուածդիւ ան աւազակին աղջիկն ըլլաս, եւ նոյն չարագործ պահաբը քու մեծ մայրդ ըլլայ։ Պատմէ ինծի քու դժբախտութիւններդ. մի վախնար ամենեւին, սիրելի Ուռսուլա, ես գքեզ կը պաշտպանեմ։

Իմ բուն անունս Ուռսուլա չէ, պատասխանեց աղջիկը, ես Մելանիա կ՚անուանուիմ։ Աւազակներէն ո՞մանք գիս մօրս քովէն յափշտակեցին ու հոս բերին։ Հայրս՝ Կրիւնեանց ասպետն՝ աս զարհուրելի դէպքէն երկու տարի յառաջ մեռած էր։

Ո՜նչ կ՚ըսես, աղջիկս. աստուածդ Կրիւնեանց ասպետը քու հա՞յրդ էր, կանչեց Հաղարապետը զարմանալով։ Ուրեմն դուն իմ քրոջս աղջիկն ես, ես ալ քու մօրեղբայրդ։ Ո՜հ, իմ սիրելի Մելանիաս։ Բանակ երթալէս յառաջ գքեզ միայն մէկ անգամ մը տեսայ, այն ատեն դուն դեռ որբոյն էիր։ Իսկ հիմա՝ ան բարի հրեշտակն եղար, զորն որ Աստուածային նախախնամութիւնը գիս մարդասպանութեան ձեռքէն ազատելու համար գործածեց։

Պր. Պէրկ ձեռուընեըն իրարու միացընելով եւ երախտապէտ հայեցուածքն երկինք վերցընելով՝ քանի մը րոպէ լուռ կեցաւ։

Երբ որ առջի այլայլութիւնները քիչ մը անցաւ, Հաղարապետն ուզեց որ Մելանիան իր յափշտակուելուն պատմութիւնը պատմէ։

Ո՛հ, պատահանեց խեղճ աղջիկը, բոլոր կեանքս նոյն զարհուրելի դէպքը պիտի յիշեմ։ Օր մը երբոր իմ սիրելի մայրս եւ ես ատեն մը առանձին էինք, խոժոռ դէմքով մէկը ներս մտաւ, ու դրաւած մը տուաւ մօրս։ Քիչ մը վերջը սաստիկ վէճ մըն է փրթաւ. օտարականը կը պոռար կը կանչտըտաէր ու հպհպուլթիւններ կը ղրկէր։ Մայրս ինծի հրամայեց որ դուրս ելլեմ երթամ պարտէզը պտըտիմ։ Հազիւ թէ վար իջած էի, ուրիշ առջինէն աւելի ձառագէմ մէկը՝ որն որ պարտիզին մէջ պահուըտած կը կենար, վրաս յարձակեցաւ, զիս բռնեց, թաշկինակովը բերանս գոցեց, եւ մօտ անտառը տարաւ, ուր կառք մը մեզի կը սպասէր։ Մօրս հետ կռուողն ալ քիչ մը ետքն եկաւ նոյն կառքին մէջ նստեցաւ, եւ զիս առին աս տունս բերին։

Հազարապետը Մելանիային հետ բակն իջաւ, եւ բռնուած աւազակներն իրեն ցուցուց։

Ընդ, սիրելի մօրեղբայրս, կանչեց աղջիկն անոնց մէջ մէկը ցուցընելով, ասիկա ան մարդն է որն որ եկաւ թուղթը մօրս ներկայացուց. իսկ աս մէկալն ալ զիս յափշտակողն է։

Պը. պէրկ Մելանիային հետ կատր մը բան կերաւ, ու եղբը ձիաւորներուն ճամբայ ելլելու հրաման տուաւ։ Մելանիան ալ իր ձիոյն դառնաց տուաւ։ Աւազակները, պանդոկապետն ու պանդոկապետուհին ձեռնբնին եռեւնին կապած եւ վերնին շղթայ անցուած՝ ձիաւորներուն մէջէն կը քալէին։ Գնդին մէջէն չորս հոգւոյ յանձնուեցաւ, որ տունն ու բոլոր մէջն եղող գողցուած նիւթերը պահպանեն, մինչեւ որ սահմանադրութեան մարդիկը գան։

Կառաք հասածնուն պէս՝ հազարապետը գնաց պատշած տեղն ամէն բան իմացուց ու բռնուածներն ալ յանձնեց։ Անմիջապէս զօրաց գունդ մը հրամանն ընդունեցաւ որ անտառին չորս կողմը պաշարէ ու

մէջը պարտի: Ասով աւազակներուն դրեթէ ամբողջ դունդը ձեռք ինկաւ: Հարցափորձ ըլլալով՝ հետեւեալ ծանօթութիւնները առնուեցան: Պր. Գլասենապուրկ՝ Կրիւնեանց ապետին մէկհատիկ աղբականը, որն որ արդէն շատ հարուստ՝ բայց միանգամայն շատ ալ ագահ, չար եւ ամպարիշտ մարդ էր, լսելով որ նոյն ապետն ու անոր երկու որդիքը մեռած եւ Պր. Պէրկ տիկնոջ եղբայրը պատերազմի մէջ ինկած է, ու իրենց հարստութեան ուրիշ ժառանգ չիմնար՝ բայց եթէ Մելանիան, գողերուն գնդին գլուխը հրապուրեց, շատ տակ խոստանալով անոր, որ նոյն աղջիկն յափշտակէ: — Միայն աղջիկը մէջտեղէն վերցուր, բուռ աւազակաց գլխաւորին, չեմ ուզեր որ ապանեմ. հապա այնպիսի տեղ մը ծածուկ պահէ, ուր ապահով ըլլաս որ մէկը չիկրնար գտնել: Միանգամայն ջինքն աղէկ հոգա ու թող մի տար որ իրեն բան մը պակսի:

Աւազակներու գլուխն ալ անօրէն գործքը վրան առաւ: Կրիւնեանց դղեակը մտնողն ինքն էր, եւ առնելիքի մը պատճառանօք երկայն վէճ մը սկսաւ տիկնոջ հետ, որպէս զի իր ընկերքը՝ որ տան չորս դին կը պարսէր, առանց խմացուելու պարտէզ մտնէ ու Մելանիան յափշտակելու առթի մը ապահէ: Ա՛ս առիթը շուտ մը պատահելով՝ աղջիկն յափշտակեց, եւ զանիկա ընկերմանծ կարծեցընելու համար՝ անոր պզտիկ ցնցուղը առաւակին եղերքը ձգելէն ու յարդէ գլխարկը մացառին վրայէն կախելէն եառեւ՝ մէկատեղ առաջ փախաւ:

Աւազակներու գլուխն իր բոլոր ընկերներովին ու պանդոկապետն եւ պանդոկապետուհին մահուան դատապարտուեցան: Իսկ Կրիւնեանց յանցաւոր աղջականը՝ խիստ մեծ տուգանքի ու քանի տարուան բանտարկութեան վճիռ ընդունեցաւ:

Է. Տրտմութենեն ուրախութեան կը փոխուի։

Պը. Պէրկ նախ Մելանիային հատու հագուստը փոխել եւ իր ընտանեաց ու ատիճանին համեմատ պզեստ հագցընել տուաւ։ Եարքը զօրապետէն դուն-դը թօղ տալու հրաման առնելով՝ իրեն հետ մէկտեղ դէպ ի Արիւնեանց տունը ճամբայ ելաւ։ Բայց դիտնալով որ իր քոյրը զինքը մեռած կը կարծէ, այղէկ սեպեց որ Թէ զինքն եւ Թէ աղջիկը նորէն առնելու երջանկութեան կամաց կամաց պատրաստէ։ Ասոր համար ուղղակի քրոջը չգնաց, հապա կալուածապահին բնակարանն իջաւ։ Ան բարի ծերը՝ հազարապետն ու Մելանիան ողջ առողջ տեսնելով՝ անպատմելի ուրախութեամբ լեցուեցաւ։ Կարծես Թէ ինքն ալ նոր կեանք մը առացած էր. սրտին մէջ զգացածն անոնց յայտնելու համար խօսք չէր կրնար գտնել։ Անիկա-պէս տիկնոջ վազեց։

Արիւնեան տիկինը տխուր, ազդի եւ սրտմտութենէ հիւծած՝ սենեկին մէկ կողմը նստեր էր եւ ձեռքը դիրքը մ'ունէր, որն որ կ'երեւար Թէ սրտին ցաւն ամենեւին չէր կրնար փարատել։ Երբոր կալուածապահէն նախ իմացաւ որ եղբայրը դեռ ողջ է եւ քիչ մը վերջը լսեց որ արդէն եկած է, մէկէն վեր ցատքեց, կ'ուզէր վազել դիմաւորել։ Բայց հազարապետն արդէն սենեակը կը մտնէր։ Տիկինը զինքը տեսնելուն պէս՝ դիմացը վազելով՝ Եղբայրս, ամենասիրելի եղբայրս, սուաց, վերջապէս դքեզ նորէն կը տեսնեմ։ Դեռ ո՞ղջ ես եղեր. փառք Աստուծոյ. ալ աշխարհքիս մէջ առանձնացեալ պիտ'որ չըլլամ։

Պը. Պէրկ քրոջը քով նստեցաւ եւ սկսաւ որ իր բանակին երթալէն ետեւ ընտանեացը մէջ պատահածները պատմէ։ Տիկինն առատ արցունք թափելով՝ իր սիրելի ամուսնոյն երկայն ու ցաւալի հիւանդութեամբ մեռնիլն, երկու որդւոցը ծալիկ հիւան-

դուխեամբ վախճանիլն եւ վերջապէս ծնացած միակ զաւակը՝ Մելանիային մերձաւոր առուակին մէջ խըղդուիլը պատմեց։

Հաղարապետն առ պատմութիւնը մտադրութեամբ եւ ցաւակցութեամբ մտիկ ընելէն եւ քոյրը մխիթարելէն ետեւ՝ ինծի բոլորովին հետաքրքրական չ'երեւար որ, ըսաւ, Մելանիան խղդուած ըլլայ, որովհետեւ զրուցածիդ նայելով՝ մարմինը չգտնուեցաւ։

Ո՛հ, կանչեց մայրը, ո՛հ, զաւակս դեռ կենդանի ըլլար. աչքս չդոցած՝ զինքը նորէն տեսնելու եւ ընդգրկելու երջանկութիւնն ունենայի. ասիկա աւելի ինծի ամենամեծ մխիթարութիւն կ'ըլլար։

— Ապահով եղիր, քոյրս, որ Մելանիա մեռած չէ։ Առանց կարծեաց մեր Գլասենպուրկ ազգականին մասը կայ աս բանիս մէջ։ Չէ, չէ, Մելանիան խըղդուած չէ։ Կրնայ ըլլալ որ զինքը չարագործներու յափշտակել տուած ըլլայ, որոնք խեղճ աղջիկը քովերնին պահեն։

Տէր Աստուած, ի՛նչ մեծ դժբախտութիւն, կանչեց մայրը՝ երեսին դոյնն աւելի նետելով եւ արցունքն առատութեամբ աղոյն այտերէն վար իջեցընելով. աւելի կ'ուզէի որ մեռած ըլլար՝ քան թէ չար ու ամպարիշտ մարդիկներու մէջ գտնուէր։ Լաւագոյն է որ մարդ մեռնի՝ քան թէ կեանքը չարագործութեան մէջ անցընէ, որոնց խօսակցութիւնն ու չար օրինակը մանկութեան այնչափ վնասակար են։

Սիրելի քոյրս, պատասխանեց Հազարապետը, շատ կ'ուրախանամ գէթ այսպիսի ազնուական մտածմունքներով զգածեալ տեսնելով։ Բայց հաստատ ինծի, Մելանիան միշտ այնպիսի համեստութեան, այնպիսի հրեշտակային անմեղութեան մէջ է, որ անկից աւելի բանի մը չես կրնար բաղձալ։ Կը յուսամ որ քիչ մը ետքը դուն անձամբ ալ աս բանս կը տեսնես։

Ա՛ս խօսքին՝ մայրը ցատքեց ոտք ելաւ եւ լի ուրախութեամբ կանչեց. Տէր Աստուած. ի՞նչ կ՚լսեմ, սիրելի եղբայր. արդեօք ասո՞ղ է. կ՚աղաչեմ, ան ծածուկ մի պահեր, ամէն բան յայտնէ: Ի՛նչ. արդեօք վինքը տեսա՞ր, հետը խօսեցա՞ր:... Գուցէ հիմակ ասկէց հեռու չէ:... Ո՛հ, եկուր եկուր, զիս իրեն տար:

Հազարապետը գնաց դուռը բացաւ: Մէյ մ՚ալ Մելանիան ներս մտաւ, վազեց մօրը գիրկը նետուեցաւ: Ուրիշ բան չէր կրնար ըսել, բայց եթէ. Մա՛յրս, մա՛յրս, սիրելի մա՛յրս:

Ի՛նչ, դո՞ւն ես, ա՛ղջիկս, ամենասիրելի աղջիկս, կանչեց մայրը՝ գրեթէ ինք իրմէ ելած. այո, դուն ես: Աստուած իմ, ամենաբարի Աստուած. բիւր անգամ օրհնեա՛ղ ըլլաս: Ասանկ ուրախութեան արցունք թափելով եւ սիրելի զաւակը սրտին վրայ ճնշելով անդադար կը կրկնէր. Աստուա՛ծ իմ, շնորհակալ եմ:

Ա՛ղջկան այլայլութիւնն եւ ուրախութեան աստիճանը քիչ մը չափաւորելէն ետեւ՝ ըսաւ. Եկուր, ա՛ղջիկս. իմ ու եղբօրս մէջտեղը նստէ եւ դողդողալէդ առքը քեզի պատահածները մանրամասն պատմէ:

Դո՛ւն, ըսաւ Մելանիան, քիչ մնաց սարսափէս կը մեռնէի, երբոր աւազակին եկաւ զիս յափշտակեց մօտաւոր անտառը տարաւ: Հոնտեղը զիս իր ընկերին հետ մէկտեղ կատաք դնելով՝ հեռու տեղ մը անտառի մէջ առանձին պանդոկ մը տարին: Պառաւ պանդոկապետուհին զիս սաստիկ ուրախութեամբ ընդունեցաւ եւ ըսաւ որ շատոնցուընէ իմ գալուս կը բաղձար: Ձիս մխիթարեց ու յորդորեց որ չլամ եւ առջեւս խնդալ մը ուտելու բաներ դնելով՝ կը սիպէր որ ճաշակեմ: Եարէն բաւական մնքոտ ու կոկիկ խուց մը տանելով՝ Ասիկա քու պառկելու խուցդ է, ըսաւ. նայէ մէյ մը անկողինդ ինչպէս փափուկ է,

ձերմակեղէններն ինչպէս բարակ ու ճերմակ են: Հոս-
տեղս իշխանուհւոյ մը պէս հանդստութեամբ կրնաս
բնակիլ: Վերջէն սկսաւ կերակրոյ վրայ խօսիլ, եւ
մէկիկ մէկիկ ամէն օր ուտելու համադամ կերակուր-
ներս համրելով՝ սասանկ բաներով կ'ուզէր հոնտեղացոց
բնակութիւնն ինծի սիրելի եւ ախորժելի ցուցընել:
Քիչ մը վերջը հագած զգեստս ալ հանել տալով
ու գեղացւոյ աղջկան հագուստ հագցընելով՝ ըսաւ.
Սասանկ աղէկ է. հիմայ ալ մեղմէ եւս, եւ այսօրուընէ
սկսեալ՝ պանդոկապետը հայրդ պիտ'որ ըլլայ, զիս
ալ մեծ մայրդ պիտի կանչես:

Ա՛ս երկուքն ամէն ճիգերնին ի գործ կը դնէին,
որ զիս զուարթացընեն: Բայց անկարելի էր որ անանկ
բիրտ մարդիկներու հետ ապրելու վարժէի: Ուրիշ
բանի չէի բաղձար՝ բայց եթէ նորէն ձեր քովը դառ-
նալ, սիրելի մայր: Ո՛հ, ինչ տարբերութիւն ձեր եւ
ան մարդիկներուն մէջ: Երբեք իրենց բերնէն բարի
խօսք մը չէի լսեր, երբեք աղօթք ընելնին չտեսայ,
ոչ առաւօտ եւ ոչ իրիկուն, ոչ կերակրէն յառաջ եւ ոչ վերջը: Բոլոր տան մէջ գիրք մ'ալ
չկար: Ուրիշ բանի վրայ չէին խօսեր՝ բայց միայն
սարկի եւ հարստութեան. շարունակ իրենք զիրենք
կը գովէին եւ ուրիշները կ'անարգէին ու կ'արհամար-
հէին: Ամենեւին չէի կրնար հետերնին խօսիլ, այն-
չափ կը զզուէի իրենցմէ: Միշտ կ'ուզէի մինակ խցիս
մէջ կենալ՝ որուն պատուհանը պարտէզ կը նայէր:
Հոն, առանձին կեցած առենս՝ կրնայի ձեզմէ
լսած առաւածպաշտական ու առաքինական խօս-
քերս յիշել եւ պատմած դեղեցիկ պատմութիւն-
ներնիդ միտքս բերել: Ո՛հ, քանի՛ անգամ՝ երբոր
լուսինն իմ պատուհանէս խուցս կը լուսաւորէր, բոլոր գի-
շերը լացով եւ աղօթքով անցուցած եմ:

Օ՛խ յաւիտեան երկու սրիկաներն յաճախ պան-
դոկը պատկելու կու գային եւ առիթ հետերնին ի-

բենց նման չարաղործներ կը բերէին։ Ան մարդիկ՝ որ նոյնաեղն իբրեւ իրենց տանը մէջ կը վարուէին, պանդոկապետէն եւ պառաւ պանդոկապետուհիէն շատ աւելի գէշ էին։ Միշտ կը գինովնային. թուղթ խաղալու առեն՝ տակալի հայհոյութիւններ կ'ընէին. անանկ երդեր կ'երգէին եւ խօսքեր կ'ըսէին, որոնց միտքը չէի հասկընար, բայց իրենք աւաոիկ կը զուարճանային, ուակից կը հետեւցընէի թէ նոյն խօսքերն ու երգերը շատ գարշելի պիտ'որ ըլլան, որովհետեւ այնպիսի ապականեալ մարդիկ անոնցմէ հաճոյութիւն կը գտնէին։ Երբեմն ալ մէջերնին կռիւ կը բացուէր. իրարու գլուխ շիշ ու գաւաթ կը նետէին, եւ քիչ կը մնար որ միմիկ մեռցընեն։ Աւանկ առիթներու մէջ ես ատրաւիելով եւ դողդողալով՝ կը փախչէի խուցս կ'ապաւինէի։ Շատ անգամ աս գարշելի ու գարհուրելի տեղէն ազատելու միջոցներ կը մտածէի. բայց բոլոր պատուհաններն երկաթէ վանդակներով պատած էր, դուռն ալ միշտ զգուշութեամբ դոց կը պահուէր։

Վանի մը օր կայ վաճառական մը պանդոկն եկաւ ու կ'ուզէր գիշերն հոն անցընել։ Ինծի բարի եւ պատուաւոր մարդ մ'երեւցաւ։ Հետն ալնիւ վաճառքներ եւ շատ ալ ասակ ունէր։ Պանդոկապետն ու իր ընկերները զիշերը զինքն սպաննեցին։ Իր հեծելազայնը լսելով՝ շուտ մը խցէս ելայ վարի սրահը վազեցի։ Տէր Աստուած, ինչ տսկում եւ ատրաւի պաշարեց զիս՝ երբ որ խեղճը գետինը փռուած արեան մէջ թաթխուած տեսայ։ Ինք զինքս չկրնալով բռնել՝ աս անհնարին ոճիրը մարդասպաններուն երեսը զարկի եւ բսի որ Աստուած զձեզ պիտի պատժէ։ Անոնք վրաս ծիծաղեցան. բայց միանգամայն խառնւ արգելեցին որ տեսածս ամենեւին մարդու մը չըսեմ։ Իսկ պանդոկապետը պոռաց. Ասկէ ետեւ օտարականի առջեւ ամենեւին խօսք մը պիտի չըլսուցես, եւ աս

վայրկենէս սկսեալ՝ ուրիշներուն առջեւ համր պիտի ձեւանայ: Ան ըսաւ ու ձեռքէս բռնելով՝ ա-բիւնքուայ դիոյն առջեւը տարաւ եւ կառաղի ձայնով մը՝ Նայէ, ըսաւ, եթէ որ ինծմէ ու մօրմէս ուրիշ մարդու հետ խօսելու ըլլաս, դիտցիր որ զքեզ ալ աս վիճակին մէջ կը դանեմ:

Տեսած սարսափելի տեսիլէս եւ աս սպառնալիքէն դրեթէ խելքս գլխէս ելած՝ խուցս դառնալով ծնկան վրայ եկայ, ձեռուըներս երկինք վերցուցի եւ արտասուալից աչուըներով Աստուծոյ պաշտելի որ գիս ան աւազակներուն ձեռքէն ազատէ: Քարերար Տէրն աղօթքս լսեց, եւ իրօք ալ հրեշտակ մը խրկեալ գիս փրկեց, այս ինքն իմ սիրելի մօրեղբայրս:

Ըն աառեն պր. պէրկ ալ իր գլուխն եկածներն, ինչ կերպով Մելանիային եղած տեղն երթալն, հոն ինչ մեծ վտանգի մէջ գտնուիլը, Մելանիային ձեռքովն ինչպէս ազատիլը պատմեց:

Արիւնեան տիկինն ատոնք լսելով՝ մեծ ուրախութեամբ եւ երախտապէտ սրտիւ կանչեց. Ողորմածն Աստուած իր բարութիւնը մեզի ցուցուց: Թող տուաւ որ դուն, սիրելի զաւակս, յաւիշտակուխս, որպէս զի աւելի ունենաս մօրեղբօրդ կեանքն ազատելու. իսկ զքեզ, սիրելի եղբայր, Աստուած հոն պղերսուն որջը տարաւ, որպէս զի աղջկանս ազատիչն ըլլաս: Բոլոր իր ըրածներն՝ իր խնամատարեան եւ հայրական բարութեան կը վկայեն: Իր սուրբ անունն օրհնեա՛լ ըլլայ:

Ը. ԴՈՂՋԸՆԻԿ

Կ Ա Մ

ՑՈՑՄՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ՎՐԱՑ ԴՆՈՂԸ Չ'ԱՄԲՃՆԱՐ

Ա. Էրլաւեանց ընտանիքը։

ԴՈՂՂՈՒԱՑԻ *մեծ յեղափոխութեան ժամանակը, որ ասեն որ հին թագաւորական դահը կործանեցաւ եւ ազնուական ընտանեաց մեծ մասն ողբմելութեան մէջ ինկաւ, Հռենոսի քովերը կը բնակէր Էրլաւեանց ընտանիքը։ Պր. Էրլաւեանց շատ ազնուական եւ մեծարոյ մարդ մըն էր, որն որ իր բարերարութեան ու մեծանձնութեան գործքերովն ամենուն սիրելի էր, իր ամուսինն ալ բարի եւ քաղցրաբարոյ տիկին մըն էր. իսկ Կարոլոս ու Հելինէ՝ իրենց զաւկրները ծնողքներնուն ճշդիւ պատկերն էին։*

Ա՛ս տակաւին խառնութիւնը վրթելուն պէս՝ Էրլաւեանց Պարոնն ալեկոծ բոլոր գործքերէն մէկդի կենալ ու Հռենոս գետին եւ Վոսգեան լերանց մէջ ունեցած երկիրը քաշուեցաւ։ Հոն իր ընտանեաց հետ խորին առանձնութեան մէջ կ'ապրէր իր մէկ դղեակը՝ որուն չորս կողմը ժայռերով, այգեստաններով, ցորենի արտերով ու պտղատու ծառերու անտառով մը պատած էր։ Դղեկին քովի գեղն ալ իր սեպհականն էր, որուն բնակիչներն՝ որոնք իր հպատակներն էին, ղինքն իբրեւ իրենց մեծ բարերարը կը պատուէին ու կը սիրէին։ Ցառաջադոյն իր գործքերուն պատճառաւ Հայկու տարին մէկ քանի շաբաթ քովերնին կրնար մնալ. ուստի երբ որ իմացան որ անկէ ետեւ իր ընտանեօքը միշտ հոն պիտի կենայ, շատ ուրախացան։ Դղեկին ու գեղին բոլորակիքը բնութեամբ այնպէս գեղեցիկ էր, որ պարտիզի մը կը նմանէր. բայց ազնուական պարոնը կը ջանար բնակիչներն ալ երջանկացընելով՝ դրախտի դարձընել։

Պր. Էրզաւեանց ջինքն երջանիկ կը սեպէր որ հոն առանձնութեան մէջ իր զաւկընեըն ուզածին պէս կրթելու ժամանակ կը գտնէր։ Օրուան ամենէն աքանչելի եւ ազէկ ժամանակը՝ զաւկընեըուն կրօնական ու բարոյական կրթութեանը պարապելով անցուցած ժամերն էին։ Ինք հաստատուն համոզուած ըլլալով որ միայն կրօնը կրնայ մարդս ազէկ կրթել, ջինքն իրեն պատշաճ կարդին ու աստիճանին մէջ դնել, ճշմարտապէս երջանիկ ընել, եւ չքաւորութեան ու թշուառութեան առենն ալ սփոփել ու մխիթարել, ամէն կերպով կը ջանար առ անդին դանձն իր զաւակաց փափուկ սրտին մէջ հաստատել։ Մայրերնին ալ մի եւ նոյն պատճառներն ունենալով՝ միշտ նոյն կրթութեան ժամանակ քովերնին կը դառնար, եւ երբեմն երբեմն իր գորովալից ու մայրական սրտէն բխած աղուս խօսքերն ալ հօրերնուն ըսածին վրայ կ'աւելցընէր։ Պր. Էրզաւեանց շատ անգամ խօսքը՝ դրատնուած վաճառատուր ժամանակներնուն վրայ դարձընելով՝ զերենք Աստուծոյ նախախնամութեան ապաւինելու կը յորդորէր։ Տիկինն երբ որ զաւկընեըուն առ խռովալից ու ապականեալ աշխարհքին մէջ ինչ վտանգներու տակ ինկած ըլլալը կը մտածէր, կը սկսէր ահու դողու մէջ ինալ. բայց երբ որ Աստուծոյ բարութեան եւ ամենակարողութեան վրայ կը խորհէր, մխիթարուելով կը զօրանար։ Սրտէ բխած խօսքերը՝ դիւրաւ ուրիշներուն սիրտն ալ կը շարժեն եւ ազէկ ազդեցութիւն կ'ընեն։ Բարի զաւկընեըն իրենց ծնողացը խօսքերը մտադրութեամբ ու եռանդեամբ կը լսէին, եւ շատ անգամ սրտերնին ելլելով աչուընին արցունքով կը լեցուէր։ Վանկով ամէնքը մեկաեղ՝ իրենց չորս կողմը պատող խռովութեանց ու վշտերուն մէջ՝ միշտ զուարթ էին եւ մխիթարութեամբ լի կեանք մը կ'անցընէին։

Բայց Պր. Էրզաւեանց իր զաւկընեըը կրօնա-

կան նիւթերու մէջ կրթելէն զատ՝ ուրիշ ամէն հարկաւոր եւ օգտակար ուսմունքներն ու նաեւ կենաց վայելչութեան եւ զբօսանաց վերաբերեալ բաները ալ սորվեցընելու վրայ կը տանէր։ Ինք երաժշտութեան սեղեակ էր, շատ աղէկ տաւիղ կը զարնէր, եւ անուշ ձայն ալ ունենալով՝ անանկ աղուոր կ'երգէր, որ շատ քիչերը դիմացը կրնային ելլել, եւ սա քիչերուն մէկն էր իր տիկինն ալ։ Արդ կարօտլուսը տաւիղ զարնելու եւ հեղինէն երգելու կը վարժեցընէր։

Ձմերուան վերջերը պզտոր եւ դառնաշունչ իրիկուն մը բոլոր ընտանիքը մէկտեղ խոյի մը մէջ տաղին քով ժողվուած կը զուարճանային. ինչու որ երգն ու երաժշտութիւնն իրենց իրիկուան սովորական զբօսանքն էր։ Հայրենին իր զաւկրնեւուն համար մանաւոր պզտիկ երգ մը շինած ու դիւրին եւ սիրուն եղանակ մ'ալ յարմարցուցած էր, որ կարօտս կարող ըլլայ իր փոքր մատուրներուվը նոյնը զարնել։ Մայրենին սա երգին վրայ բան մը չէր իմացեր, որովհետեւ տղաք կ'ուզէին անով իրեն յանկարծական ուրախութիւն մը պատճառել։ Ծնողք քիչ մը ժամանակ երգելէն ետեւ՝ պր. Էրլաւեանց զաւկրնեւուն դարձաւ՝ Հիմայ, բաւ, դուք ալ ձեր ճարտարութիւնը ցուցցեք։ Կարօտս տաւղին քով նստաւ, սկսաւ զարնել. Հեղինէն ալ իր փափուկ ու քիչ մը դողդոջուն, բայց քաղցր ձայնովն հետեւեալ երգն երգեց։

Ընկերհեր ի վիշտ
Կայ մահացուն մէջտ
Թէ յԱյն է վստահ,
Որ փարատէն զահ։

Ոյր բազուկ հզօր՝
Հնքցն պժ եւ զօր,

Լըքելոյն խրախոյս
Եւ ի մահուն յոյս։

Փայլակըն շողայ,
Բնութիւնըն դողայ,
Ջանթ ահեղ մռընչեն,
Վիհ ք ասրսեալ հընչեն։

Ալ Տէր ոտյ նըշան,
Ամպրոպայ խուժան
Հալածի վաղվաղ.
Օդ դառնայ խաղաղ.

Չէ ինձ ահապին,
Թէ յալըս նեղըքին
Շինուան թաղէր,
Մինչ ընդ մեզ է Տէր։

Որ ընդ նայն հայի
Եւ ոչ երկնչի,
Ի վիմի զիւր տուն
Կանգնէ հաստատուն։

Բախտըն յեղյեղուկ
Չառնէ զնա եղուկ.
Ցալիան յուզակոյտ
Կայ զուարթ եւ անքոյթ։

Ոյր ամբառ է կար,
Գութն է անբասիր.
Էր յոլըս աշխարհի
Քրիստոնեայ արի։

Ա՛յրերնին իր սիրելի զաւկընեըուն աս առջի երեքին վրայ բոլորովին յափշտակուեցաւ մնաց։ Թագաւորական պալատին մէջ լաւ երաժշտութիննեբէն եւ ոչ մէկն իրեն աս երգին չափ զուարճութիւն պատճառած էր։ Աչուընեըէն ուրախութեան արցունք թափելով՝ զաւկընեըը գրկեց եւ ըսաւ. Այո՛, սիրելի

զաւկընեբս, Աստուած՝ որ մինչեւ հիմայ ղձեզ պահեց, ասկէց եաքն ալ իր ամենակարող բազկաւը կը պահպանէ։ . . .

Դեռ խօսքը բերանն էր, մէյ մ՚ալ յանկարծ դրսէն աղաղակ մըն է կը լսուի. դուռը բռնութեամբ կը բացուի, եւ աղգային պահապանի զգեստով զինուած մարդիկ արտորնօք սրահը կը մտնեն։ Եկողնեբուն մեծն Էրզաւեանոց Պարոնին իր բանտարկուելուն հրամանը կը ցուցընէ, որուն պատճառ ան զրուած էր որ ինք ազատութեան թշնամի ու թագաւորական է։ Հրամանն այնպէս էր որ շուտ մը պիտի բերնեբէր ձերակայ քաղքին բանտը տարուէր։

Խեղճ տիկինն անզուէթ ու դաժան մարդկան ատուբնեբն ինկաւ, եւ ձեռուբնեբն իրարու անցուցած՝ վախէն ճերմկցած երեսներուն վրայ չերմ արտասուք թափելով կ՚աղաչէր որ իրենց զթան։ Նոյնպէս երկու զաւկընեբն ալ իրենց փափուկ ձեռուբնեբը վեր վերցուցած՝ կ՚աղաչէին որ հայրերնին չտանին։ Արցունքն հեղեղի պէս աչուբնեբնէն կը հոսէր, եւ հառաչանքէն ու հեծեծանքէն՝ զրեթէ չէին կրնար խօսք մը զրուցել։

Բայց ամէն բան անօգուտ եղաւ։ Ան վայրենացեալ մարդիկն եւ ոչ այնչափ զլխան որ հրամանին կատարուելն երկրորդ օրուան թողուն, մնաւանդ թէ եւ ոչ այնչափ ուշացընել ուզեցին՝ որ կարող ըլլան բանտի մէջ անցընելու առեն հարկաւոր եղածը պատրաստել. հապա զինքն իր ընտանեացը բազմնելէն բռնութեամբ յափշտակեցին առին տարին։

Ա՛օրն ու զաւկընեբուն ողբն ու հառաչանքը զրով յայտնելն անկարելի է։ Եկողնեբէն ոմանք հոն ձեռնամ՝ ամէնքը մէկտեղ խցի մը մէջ փակեցին եւ զինուոք զգուշութեամբ կը պահէին, որ չըլլայ թէ գեղի ժողովուրդն իմանալով՝ ազք ելլէ ու խռովութիւն մը հանէ։ Այլայլութենէն ու ցաւէն՝ ախ-

կնոջ ծնկուբներուն վրայ զօրութիւն չէր մնայեր. լալով եւ արտասուալից աչուքները դէպ ի երկինք վերցնելով՝ կողմ մը քաշուած կը նստէր. տղաքն ալ իր քովը կեցած կու լային կ'ողբային: Քիչ մը առեն այսպէս անցընելէն ետեւ՝ բարեպաշտ սիկինն ինք ինքը ժողվեց եւ զաւկրներուն դառնալով՝ Սիբելիքա, ըսաւ, առ Աստուած ունենալու վստահութիւննիս այնպէս շուտով չմոռնանք: Ա՛ս թշուառութիւնը վրանիս խրկողն ինքն է. ուստի եւ ինք անոր համաձայն շնորհք ու զօրութիւն ալ կու տայ, որ կարող ըլլանք դիմանալ: Անշուշտ աս բանս մեր բարեացը համար թոյլ տուաւ, եւ առուգիս օր մը աս մեր տրտմութիւնն ուրախութեան պիտի դարձընէ: Անոր համար կենդանի յուսով ըսենք. Տէր, քու սուրբ կամքդ ըլլայ:

Բ. Փախուստ:

Խեղճ սիկինը ձեռքէն եկած ամէն միջոցներն ի գործ դրաւ իր սիրելի ամուսինն ազատելու համար: Երկրորդ առաւօտ պահպանութիւն ընողները հեռանալուն պէս՝ երեւ մերձաւոր քաղաքը գնաց, եւ դառաւօտուց առջեւ ելլելով՝ էրլաւեանց պարոնին անմեղութիւնը ցուցուց. բոլոր ան տեղերուն բնակիչները վկայ կոչելով՝ հաստատեց թէ ինչպէս անիկա բոլորովին քաշուած կեանք կ'անցընէր, եւ ամենեւին քաղաքական գործքերու մէջ չմտնելէն զատ՝ եւ ոչ իսկ ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ նոյն նիւթերուն վրայ կը ճառէր: Ան խստասիրտ մարդիկները գթութեան շարժելու յուսով՝ ատոնք ինչո՞ւ համար էին, աղաչեց պաղատեց. բայց կարծես թէ ամէնքն ալ քար դարձած էին, ամենեւին վրան գութ մը ցուցընող չեղաւ: Եւ ոչ իսկ հրաման կրցաւ ընդունիլ որ բանտին մէջ իրեն մէյ մ'այցելութիւն ընէ, մանաւանդ թէ ըսին որ մէկ քանի օրէն կառավիճարանի վրայ դլուխը պիտի կտրուի:

Այսպէս երեք օր պարապ տեղ ապրին անդին եկեղեցական՝ յուսահատելով դղեակը գրաւել։ Բայց հոն ցաւալի տեսարան մ՚իրեն կը սպասէր. բոլոր ինչքերը գրաւած, դղեակն ալ առնուած եւ զօրանոց դարձած գտաւ։ Ներս մնալ անգամ թոյլ չտուին, եւ այսպէս կխաժեա ու զաւկներուն ինչ եղածին վրայ մտատանջ խորհուրդներու մէջ թաղուած՝ ապաստան իր սեպհական բնակարանէն եւ քաշուիլ առանց դիտնալու թէ ուր պիտ՚ որ երթայ։ Արդէն իրիկունը կսկսած էր. իր մարդիկները բոլորովին ցրուած էլլալով՝ մէկը չկար որ իրեն ըսուցեր թէ զաւկներն ուր են։

Ո՛հէ մը առեն անորոշ կերպով քալելէն ետեւ՝ բարեբախտութեամբ իր ծեր Հաւատարիմ ծառան դիմացն ելլելով՝ Ասուած սիրէք նէ, տիկին, ըսաւ, փախէք, հոս մի կենաք։ Պարոնին բռնուած օրը՝ տրամութեան առաջնորդներն եւ այլայլութեանէն՝ բերնեբերնէդ մէկ երկու խօսք փախաւ, որոնք հիմակուան ժամանակս բաւական կը սեպուին մինչեւ մահուան պատժով պատժուելու։ Քանի մը չարաճիտ մարդիկ նոյն խօսքերը լսելով՝ զձեզ մատնեցին, եւ անշուշտ քիչ մը վերջը եռեւներնէդ պիտ՚որ իյնան։ Ասպետի վիճակի մէջ փախչելէն ուրիշ հնարք չկայ։ Պարոնը չէք կրնար ազատել, անկարելի է, եւ աւելի երկայն առեն աս կողմերը կենալնիդ՝ զձեզ ալ անոր դառնուած վիճակին մէջ ձգելէն ուրիշ բանի մը չհրճատայեր։ Զաւկներնիդ իմ առնս են. դուք ալ եկէք։ Իմ ձիերս եղբայրս արդէն պատրաստուած կը սպասէ։ Ա՛ս պիշեր պէտք է որ Հռենոսին մէկալ եզերքն անցնինք։ Ասով դուն ձեր եւ զաւկներնուդ կեանքը կ՚ազատէք։

Տիկինը շնորհակալ ելլալով՝ ծառային հետ մէկտեղ անոր տունը գնայ, որն որ դեղին մէկալ ծայրն էր։ Սակայն դարձեալ հոն ալ նոր վիշտ եւ նոր

յաւ մը պիտի գոնէ եղեր: Հեղինէն՝ մօրը քաղաք գացած օրը՝ տրտմութենէն ու այլայլութենէն հիւանդացած անկողնին ինկած էր: Նոյն իրիկունը հիւանդութիւնն աւելի սաստկացած էր, անոնք որ երբ որ տիկինն եկաւ՝ աղջիկը սաստիկ տենդէ բռնուած՝ խելքը կորսընցուցած էր. եւ ոչ իսկ մայրը կրցաւ ճանչնալ: Խեղճ խաթունն աս որ տեսաւ, Բայազաձակատպէս չեմ երթար, ըսաւ. պէտք է որ կենամ գաւակս ինամեմ: Զինքը դարմանող բժիշկը բոլոր զօրութեամբ սկսաւ աշխատիլ որ մեռքը փոխէ: Հիւանդ աղջիկն, ըսաւ, այլ հագիւ քանի մը ժամ կեանք ունի. սակէ վերջը խելքը գլուխը չիպար եւ հիմակուընէ դրեթէ զինքը մեռածի տեղ դնելու է: Անոր համար հրամանոցը հոս ձնալն իրեն օգուտ մը չունի. ուստի պարտք է որ ձեր եւ Պարոնիկին կենացը պահպանութեան համար փախչինք:

Աչքերնեն արցունքով լեցուած եւ երեսներուն գոյնը նետած՝ խեղճ մայրն աղջկան անկողնոյն վերեւը կենալով՝ չէր կրնար յանձն առնուլ որ զինքն անանկ վիճակի մէջ ձգէ երթայ: Հաւատարիմ ծառան իր կնոջը հետ մէկտեղ բժշկին միանալով՝ երկայն առեն աղաչեցին ստիպեցին որ ինք զինքն ու որդին վտանգի մէջ չդնէ, ու թեւէն բռնած սկսան կամաց կամաց հեռացընել: Բայց հագիւ երեք քանի մը քայլ առած էր, ձեյ մ՚ալ խոր քնէ մը արթնցածի պէս՝ սաստիկ այլայլելով ետ դարձաւ, ու տրտնջուած բազուկներով զաւկին անկողնոյն վրայ կռնալով՝ վերջին ստիճանի տրտմական ձայնով մը Չէ, սիրելի դուստրս, չեմ կրնար քեզմէ բաժնուիլ, կանչեց. լաւագոյն է որ հոս քեզի հետ մեռնիմ, քան երէ տանկ վիճակի մէջ թողում երթամ:

Ա՛ս տեսնելով ամէնքը մէկտեղ դրեթէ ոտքն ինկած նորէն սկսան աղաչել պաղատիլ որ երթայ. եւ խոստացան որ իրենք ամենայն կերպով աղջիկը

հոգ կը տանին: Գիշերն արդէն յառաջացած է, ըսաւ ծառան. միայն աս խոր մթութեան օդնականութեամբը փախչելը կարելի է: Ամէն մէկ կոտրընցուցած բոպէնիս անտրտղելի կորուստ է, եւ չէ թէ միայն ձեր, հապա նաեւ իմ եւ կնոջս մահուան պատճառ կրնայ ըլլալ. որովհետեւ առանց մեծերուն իմացընելու՝ մէկը գիշեր մը տանը մէջ պահելը՝ մահուան պատժով արգելուած է:

Ուրեմն, ըսաւ տիկինը ցաւով, թէ որ իմ հոս ձնալս աղջկանս օգուտ մը չկրնար ընել, եւ միայն ձեր կեանքը վտանգի մէջ ձգելու կը ծառայէ, գնանք Ասուծոյ յանձնելով՝ կ'ուզեմ երթալ: Մնաս բարով, իմ սիրուն զաւակս. դուն քիչ մը վերջը պիտ'որ երթաս երկինք՝ խաղաղութեան եւ հանգըստեան բնակարանը, ուր որ անմեղութիւնն ալ վնաս չհկրեր, ուր որ արցունք չհեծեծիւր, ուր որ մէկզմէկ սիրող սրտերն իրարմէ բաժնուելու վախ չեն ունենար: Ա՛ս ըսաւ ու աղջկանն անկողնոյն քով ծունկ իջնալով՝ համառօտ բայց սրտանց աղօթքով մը զանիկա Ասուծոյ յանձնեց, ածապարելով ուր երաւ, անգամ մ'ալ, ո՜հ, դուցէ վերջին անգամ, համբոյր մը տուաւ, եւ լալով ու առանց ետեւը նայիլ համարձակելու դռնէն դուրս ելաւ կարողութիւն հետ, որն որ աչքնեղէն հեղեղլ պէս արցունք կը թափէր եւ չէր ուզեր քրոջմէն բաժնուիլ:

Յովհաննէս՝ հաւատարիմ ծառան փախստեան հարկաւոր եղած ամէն բան յառաջուընէ պատրաստած էր: Ինք կռնակը ծանր բեռնաւորած լուռ թափառական աղջեւէն կ'երթար, իսկ տիկինը թեւին տակ ծրար մ'առած կորոլոսին ձեռքէն բռնելով՝ ակաւն հեռանալ: Օդը վերջին աստիճանի պէշ էր. սաստիկ անձրեւ կու գար եւ հովը զարհուրելի կերպով մը կը շնչէր: Քիչ մը առեն ատանկ լուռթեամբ քալելէն ետեւ՝ ծառան դարձաւ, Ա՛ս մրրիկն, աս

տեղատարափին, աս առատիկ խոր խաւարն, ըսաւ, Աստուծոյ մեծ շնորհքն է. ատոնք զմեզ մեր թշնամիներէն կը պահպանեն: Թէ որ օդը բայց, թէ որ աղուոր լուսընկայ գիշեր մ'ըլլար, անշուշտ վտանգաւոր կ'իմացուէր: Այսպէս բնութեան ամէն զարհուրելի երեւոյթներն օգտակար են, այսպէս նաեւ մարդկային կեանքի ամէն վշտերն օգուտ մ'ունին: Աստուած երբեք իրեն վատահողները թող չիտար:

Յաճախ մը ատաժանելի ընթացքէ ետեւ՝ փափաքականք Յովհաննիսին եղբօրը տնաին հասան: Պատուական ձիերուն զսիկինն ու որդին սիրով ընդունեցան. երբ որ ինք եղբօրը հետ մէկտեղ նաւակը կը պատրաստէր, իր կինը հիւրերուն առջեւը թեթեւ կերակուր մը դրաւ, որն որ ուտելով եւ կրակին առջեւը տաքնալով՝ քիչ մը զօրութիւն առացան:

Երկու եղբարք գործքերնին լմընցնելէն, ամէն բան կարգի դնելէն ետեւ՝ եկան, սիկինն ու կարօտ լուան առին նաւակը տարին: Նոյն առեն լուսինը կը սկսէր ելլել, եւ երկինքը պատող ամպերուն մէջէն երբեմն երբեմն երեւնալով՝ ան սարսափելի գիշերոյն մխուր մթութիւնը քիչ մը կը մեղմէր:

Երբ որ սիկինը մէկ կողմանէ աս լայնատարած ու արբնթաց գետը տեսաւ, որն որ մրրկէն եւ հովէն բռնութենէն ալեաց վրդոված ու անձրեւի հեղեղներով առատիկ բարձրացած էր, եւ մէկալ կողմանէ նայեցաւ ան թեթեւ ու պզտիկ նաւակին, որուն մէջ հազիւ երկու հոգի կրնար մտնել, սկսաւ ահու դողի մէջ ինալ՝ մտածելով որ մինակ հովի հարուած մը, մինակ ալիք մը բաւական է իր եւ սիրելի որդւոյն կեանքն յափշտակելու: Երկու եղբարք աս բանս իմանալով՝ զինքը քաջալերեցին. ձկնորսը նաւակը ցատքեց, թիակները ձեռքն առաւ եւ վստահութեամբ մ'բռաւ. Աստուած հետերնիս է, ոչ աւոյչ գետին մէկալ եղերքը կրնանք անցնիլ:

Յովհաննէս՝ ախկինն ու կարօտը նաեւ իջեցուց, եւ իրենց հրաժարական ողջոյն տուաւ։ Դժուարին աւարտելու առենը՝ քանի մը թանկագին բաներ ձեռք ձգած ըլլալով՝ նոյնները ախկնոջ տուաւ, վրան քանի մը ոսկի ալ աւելցնելով՝ որոնք իր ծերութեան օրերուն համար մեկդի դրած էր, բայց առանց իմացընելու որ իր առակն են։ Ո՛վ իմ սիրելի ախկինս, ըսաւ լալով, ես ծերունիս՝ դուցէ աս վերջին անգամն է որ զձեզ եւ պարոնիկը կը տեսնեմ։ Ո՛րչափ կը բաղձայի որ հետերնիդ գամ. բայց դուցէ հոս մնալով կրնամ հնարք մը գտնել իմ պատուական տէրս ազատելու։ Ձեռքէս եկած ամէն միջոցն ի գործ կը դնեմ։ Ա՛ս խօսքերուն ամէնքն ալ սկսան լալ ու ողբալ։ Տիկինը վերջին անգամ մ՚ալ իր աղջկան ու ամուսինն անոր յանձնեց։ Ծերունին ալ խոստացաւ, եւ իրարմէ բաժնուեցան։

Գ. Թէոլոյէն փնտկը։

Ալրաւեան ախկինն իր որդւոյն հետ յաջողութեամբ ու անվնաս՝ Հռենոսն անցաւ։ Հոն թէպէտ ատ ժամն կրնար կենալ, բայց երկայն առեն չէր կրնար բնակիլ, ինչու որ տեղացիք Գաղղիացի վախտականներուն իրենց քովը մնալը սիրով չէին տեսներ, մանաւանդ որ օրէ օր Գաղղիական բանակը դէպ ի նոյն կողմերը կը մօտենար։ Ա՛ս պատճառս համար ախկինն՝ Յովհաննիսին յառաջադոյն իրեն տուած տեղեկութիւններուն հետեւելով՝ սկսաւ Հռենոսին քովէն դէպ ի Հելուետիա յառաջանալ. բայց առակն ալ երթալով կը նուազէր, եւ քանի մը հոգի՝ որոնց խորհուրդ հարցուցած էր, կ՚ըսէին թէ օտարականի մը համար նոյն երկիրն ապրիլը սուղ կ՚ինայ։ Երկայն առեն անորոշ կերպով ու ինչ ընելիքը չգիտնալով ատին անդին պտրտելէն ետեւ՝ Թիրոլի սահմանն հասաւ. հոն բարեւեր մէկն իրեն խօսք ու ապահո-

վրթիւն առաւ որ Թիրոլցի ծերուն մը իրեն տուն առել կու տայ։

Ան ապահովութիւնն ունենալով՝ հետն ուղեցոյց մ'առած անմիջապէս որդւոյն հետ մեկներ ճամբայ ինկաւ։ Մեծ դժուարութեամբ եւ անհնարին նեղութիւններ կրելով՝ շատ լեռներ ու ընդարձակ ձորեր անցնելէն ետեւ՝ վերջապէս լերան մը գագաթին հասան, ուրկից խորունկ եւ ահռելի անդունդ մը մէջ՝ երկայն ու կանաչազարդ ձոր մը կը տեսնուէր։ Նոյն հովիտն ալ կողմը՝ զարհուրելի քարաժայռերու տարօրինակ՝ քանի մը հատ փայտաշէն ու խիտ ցած տնակներ տեսաւ, որոնց յարկը գրեթէ շինակ էր։ Ան տղքատին տնակներուն մէջէն մատրան մը զանգակատան ծայրը կ'երեւար, որուն վրայ արեւուն ճառագայթները գարնելով՝ դեղեցիկ ու պայծառ տեսք մը կու տար։ Ձախ կողմն եղեւնի թանձր ու խուռ անտառ մը կը տարածուէր, որուն վրայէն երկու լերինք կը տեսնուէին, որոնց ձիւնապատ գագաթն ամպերուն մէջ կը կորսուէր։ Առաջնորդը ձեռքի գաւազանաւն առջեւի ձորերնին ցուցնելով՝ Ահաւասիկ, բաւ, հոս է երթալու տեղերնիս, նոյն տնակներէն մէկուն մէջ կը բնակի ան ծերունին՝ որն որ զձեզ պիտ'որ ընդունի։ Տիկինը արտասուց հառաչելով՝ նեղ շաւղէն վար սկսաւ իջնալ։

Թիրոլցի ծերունին՝ որն որ արդէն տիկնոջ նոյն օրը հասնելնէն իմացած էր, զինքն հեռուէն տեսնելով՝ դիմացն ելաւ ու սիրով եւ ուրախութեամբ ընդունեցաւ։ Թէպէտ եւ քաղաքներու մէջ մեծցած մարդիկներու բարակ քաղաքավարութիւնը չունէր ան ծերը, եւ արուեստով շինուած ճարտար խօսքեր չէր գիտեր, բայց բարի ու դիւրազգած սիրտ մ'ունէր եւ պատշաճն ու վայելուչն ալէկ կը հասկընար։ Օտարական տիկնոջ իր յարգութիւնը ցուցնելու համար կիտակի օրուան հագուստները հագած էր, մինչդեռ

վերարկուն, կարմիր բաճկոնը, գլուխն ալ կանաչ գլխարկը դրած էր՝ որուն վրայ աքաղաղի փետուր մը խոթուած էր:

Տիկնոջ մօտենալով եւ մեծարանօք մը բարեւ տալ՝ Խարով եկաք, ասկէ ոեկին, ըսաւ, շատ կ'ուրախանամ որ զձեզ առ պարոնիկին հետ մէկտեղ իմ յարկիս տակը կ'ընդունիմ: Նոյնպէս իր կինն ալ ղերենք մեծ սիրով ընդունեցաւ:

Վերակրէն եաեւ Թխոլքին Էրլաւեանց տիկինն իրեն համար պատրաստած բնակարանը տարաւ, որն որ մեծկակ խուց մըն էր, որուն պատուհանը եղեւնի անտառն ու անոր վրայի ձիւնապատ լեռները կը նայէր: Սենեկին բոլոր կահ կարասիքը թէպէտ պարզ մանաւանդ թէ աղքատին էր, բայց ամէն բան մաքուր ու կոկիկ: Քովն ալ պառկելու խցիկ մը եւ խոհակերոց մը կար, որուն անօթներն ու կարասիքը նոյնպէս շատ մաքուր էին:

Տիկինն իր խնդճութեան առեն առանկ բնակարան մը գտնելուն համար՝ որուան Աստուծոյ գոհութիւն մատուցանելէն եաեւ՝ իր բարերար հիւրընկալին ալ երախտապէտ սրտէ շնորհակալ եղաւ: Կամաց կամաց՝ պարագաներուն եւ իր դրամական միջոցներուն նեղութին չափ՝ բնակարանը կարգի դրաւ շլացուց: Վերակուրն ինք անձամբ կը պատրաստէր. եւ ատն գործքերէն աւելցած ժամանակը կար կարելու կամ քանելու կը զբաղէր, որով քիչ մը բան կրնար վաստկիլ: Ա՛ս վիճակին մէջ ամենէն մեծ հոգը Կարոլան էր, որուն կրթութիւնն եւ ուսումն ինչպէս որ պէտք է նէ՝ չէր կրնար յառաջ տանիլ: Թէպէտ եւ ինք բաւական կրթուած եւ ուսում ստացած ըլլալով՝ կարողութիւն ունէր որդւոյն վարպետութիւն ընելու, բայց հարկաւոր գործերը կը պակսէին, եւ գնելու՝ դրամական միջոցները հրաման չէին տար. մանաւանդ որ անոր դաս տալու համար՝ պէտք

էր կարելու եւ բանելու գործածած ժամանակին գոնէ մէկ մասը նուազցընել։

Օր մը գարձեալ աս հոգերով նեղուած աուեն՝ գեղի մատրան զանգակին ձայնը մէկէն ղինքն իր ախթեցուցիչ խորհուրդնեուէն հանեց. քիչ մը վերջը թիւրելի կինն ալ ուրախութեամբ մը նեղս մտնելով՝ իմացուց որ լերան անդիի կողմն եղող գեղին ժողովրդապետան եկած իրենց մատրան մէջ պատարագ պիտի մատուցանէ։ Տիկինն անմիջապէս ելաւ ու կաթսային հետ մատուռը գնաց։ Ա.ետապետանէն ետեւ ժողովրդապետը համառօտ բայց սրտաշարժ խօսք մը խօսեցաւ, որմէ տիկինը մեծ մխիթարութիւն զգայ։

Պատուածային պաշտամունքը լմընցնելէն ետեւ՝ ուզեց պատուական քահանային այցելութիւն մ՚ընել, եւ քիչ մը ատեն հետը խօսելով՝ տեսաւ որ եռանդնոտ ու ընկերասէր ըլլալէն զատ՝ շատ ալ գիտուն ու խոհեմ մարդ է։ Ան պարագաներէն յորդորուելով՝ սիրտն անոր բացաւ եւ գոնուած վիճակին յայտնեց։ Քահանան անմիջապէս խոստացաւ որ Կարապետին ուսման համար հարկաւոր եղած գրքերն ինք կը հոգայ. միանգամայն ըսաւ, որ եթէ տղան յանձն առնելու ըլլայ իրեն գալ՝ ինք պատրաստ է ամէն օր կէսօրէն ետեւ մէկ երկու ժամ անոր դաս տալու։

Կարապետ եւ իր մայրն ալ բանա ուրախութեամբ եւ շնորհակալութեամբ յանձն առին, եւ խեղճ տղան՝ որ քանի որ զբաղմունք չունէր՝ միշտ տխուր էր, սկսաւ զուարթութեամբ իր ուսմանցն ետեւէն իյնալ։ Ուսում սորվելու բաղձանքն անանկ մեծ էր որ ամէն օր հաղիւ թէ կէսօրուան կերակրոյն կրնար ապասել, որ գրքերն առած՝ լեռն անցնի ուսուցչին երթայ։ Ասոր համար ալ երբ որ երկու երեք օր եռեւէ եռեւ անձրեւ գալով կամ օդը շատ դէշ ըլլալով՝ չէր կրնար երթալ նէ, խիստ կը տրտմէր, մանաւանդ որ ժամանակն անցընելու համար ամենեւին զբաղմունք

մը կամ զուարճութիւն մը չունէր: Ասիկա իմաստուն ու խնամոտ մայրն ալ միշտ կը մտածէր, եւ կ'ուզէր որ զաւկին պատշաճ զբօսանք մը դանէ:

Ֆնտրոլի մէջ շատ դեղձանիկ կը մեծցընեն, եւ շատ մարդիկ կան՝ որ խիստ մեծ բաղմութեամբ նոյն թռչուններն ուրիշ երկիրներ կը տանին կը ծախեն: Գրեթէ ամէն տնակ, ամէն խրճիթ մէկ քանի մեծ վանդակ լեցուն աս թռչունէն կ'ունենայ: Երեկոյ հիւրընկալ Թիրոլցի ծերուկին ալ շատ դեղեցիկ նոյն տեսակ թռչուններ ունէր: Կարոլոս մօրն աղաչեց որ հատ մը նոյն թռչնէն իրեն դնէ: Տունը հեղինէ քոյրս աղուոր դեղձանիկ մ'ունէր, ըսաւ. թէ որ հոս մենք ալ ունենանք նէ՝ դնել անոր ժայռերուն եւ անտառներուն մէջ մեր հայրենեաց յիշատակը մտքերնիս կու գայ: Մայրը շուտ մը աս բանիս հաճեցաւ եւ Կարոլոս դնաց իրենց հիւրընկալին թռչնոց մէջէն՝ քրոջը թռչնոյն նմանող թռչուն մ'առաւ:

Ան թռչունը քիչ առենէն Կարոլոսին անանկ ընտանեցաւ, որ կու գար մատին վրայ կը նստէր, բերնէն հացի փշրանքները կ'առնէր, դիր գրած կամ կարդացած առեն՝ կու գար դրիչը կը քաշէր կամ ձեռքը կը կոծէր: Քիչ մը վերջը Թիրոլցի ծերուկին Կարոլոսին դեղեցիկ պզտիկ սրինգ մը պարգեւեց եւ սկսաւ զանոնք սորվեցընել, որն որ խելացի տղան արդէն իր հայրենիքը քիչ մը երաժշտութեան սկզբունքները սորված ըլլալով՝ շատ շուտով ու դիւրութեամբ կը սորվէր: Ու հիւրընկալէն լսելով որ դեղձանիկն ալ աղէկ երգել կը սորվի, սկսաւ ամէն օր մի եւ նոյն եղանակն առջեւը զարնել. եւ քիչ ժամանակէ ետեւ թռչունն իրօք ալ բոլոր եղանակն ըստ ամենայնի կ'երգէր: Կարոլոս ասոր վրայ շատ մեծ ուրախութիւն ունեցաւ. թռչունն ու սրինգն իր միակ զուարճութիւնն էին. ամսունքը լմընցնելէն ետեւ՝ ծնողաց ժամանակները անտեղեակ կը

զբօսնուր եւ շատ անգամ մօրն ալ տրտմութիւնն անանցմով քիչ մը կը փարատէր:

Բայց տասնի փոքր զբօսանք մը բաւական չէր խեղճ տիկնոջ սրտին վէրքը բոլորովին բժշկելու. միշտ իր ամուսնոյն ու աղջկան վիճակն աչքին առջեւն ու մտայ մէջ ներկայ էր. ցորեկն անոնց վրայ մտածելով օրերը տրտմութեամբ կ'անցընէր, գիշերները շատ անգամ մինչեւ առաւօտ նոյն խորհրդներէն տանջուելով՝ ամենեւին քունը չէր տաներ, քնացած ատենն ալ՝ ան տեսակ երազներ տեսնելով՝ կը նեղուէր: Շատ անգամ եռեւէ եղաւ որ վրանին լուր մ'առնէ, բայց բոլոր ջանքն ու ճիգը պարապ ելաւ: Գաղղիայէն առած լուրը՝ միայն լրագիրներու ձեռքն էր, զորոնք ժողովրդապետան ամէն շաբաթ Կարլոսին հետ իրեն կը խրկէր:

Նիկոն մը տղան վաղելով եւ ուրախութեամբ եկաւ եւ քանի մը լրագիր բերելով՝ Թէպէտ եւ ամէր ժողովրդապետան ամէնն ալ կարդալու ատեն չունենայաւ, բաւ, բայց կարդացածէն տեսաւ որ իրաց վիճակը շատ աղէկ եւ ուրախալի է: Տիկինն ան լրագրաց մէջ եղածը շուտ մ' իմանալ ուզելով՝ սկսաւ կարդալ: Եւ առաջիւ գտաւ որ պատերազմի լուրը շատ յաջող էին, որմէ յոյս ունեցաւ որ գուցէ քիչ ժամանակէ կրնայ իր սիրելի Հայրենիքը դառնալ: Բայց առանդ ուրախական զգացմունքներով կարդալն յառաջ տարած ատեն՝ մէյ մ'ալ վերջին ժամանակները գլխաւորած անձանց ցուցակ մը տեսաւ, որուն մէջ նաեւ իր սիրելի ամուսնոյն անունն ալ կար: Ո՞վ կրնայ երեւակայել իր ցաւն ու կսկիծը. շանթէ մը զարնուածի պէս՝ սարսափած մնաց. լրագիրը ձեռքէն վար ինկաւ եւ ինք մարեցաւ գետինը փուեցաւ: Կաթոլս սկսաւ բարձրաձայն լալ եւ օգնութեան կանչել, որն որ տան բնակիչները լսելով՝ վազեցին եկան. եւ շատ աշխատեցէն եռեւ՝ Տաղիս կրցան խելը

քը գլուխը բերել: Բայց աս այլայլութենէն ու ցաւէն վրան սաստիկ ու վառնդաւոր հիւանդութիւն մ'ելաւ, այնպէս որ ամէն մարդ յոյսը կտրեց: Կարծես ալ մօրն անկողնոյն քովէն չէր բաժնուեր, եւ տըրտմութենէն ու հոգէն կը հիւծէր կը մաշէր: Թէրսլեի ծերունին գիտնալէն եառեւ շատ անգամ գլուխը շարժելով կը դառնար կնոջը կ'ըսէր. Աստուած աշուն իր տերեւները տիկնոջ դերեզմանին վրայ պիտի ափուէ, եւ դուխ խեղճ տղան ալ գալու դարուն չիտեանար:

Դ. Ագռաւին:

Նըրսեսեանց տիկնոջ իր զաւկովը փախած դիշերը՝ ծերունի ու հաւատարիմ ծառան Հռենոսին ափին եղերքը ապաստած էր, մինչեւ որ ձիերս եղբայրը նաւակաւն եառ դառնալով՝ անոնց յաջողութեամբ գետն անցնելուն լուրը բերաւ: Նոյն րոպէէն իր միակ մտածմունքն ան էր որ ինչպէս կրնայ տէրը մահուընէ ազատել:

Երկրորդ օրը առաւոտուց կանուխ արտորալով քաղաք գնաց, ուր Միքայէլ անուամբ որդի մ'ունէր, որն որ բանի ապրային պահապան զօրաց կարգը մտած էր: Կը յուսար որ աս ճարպիկ ու քաջասիրտ երիտասարդին օգնութեամբը, որն որ երբեմն երբեմն բանտարկեալներուն պահպանութիւն կ'ընէր, կրնայ իր տէրն ազատել: Որդւոյն հետ մէկտեղ երկայն ատեն խորհուրդ ընելով՝ ամէն տեսակ հնարքները մտածեց. բայց ամէնն ալ գլուխ հանելը մեծ դժուարութիւն ունէր: Վերջապէս մէջերնին որոշեցին որ եթէ յարմար առիթ մը պատահելու ըլլայ նէ՝ Միքայէլ ամէն ճիգն ի գործ դնէ, տէրը փախցընէ: Ատոր վրայ երկայն ժամանակ սպասեցին, բայց առիթ չպատահեցաւ, որով յոյսերնին դրեթէ բոլորովին կտրեցին:

Վ՚երջապէս Պր. Էրլաւեանց մահուան դատա-պարտեցաւ, եւ վճիռն երկրորդ օրն ի գործ պիտի դրուէր: Խեղճը արտում տխուր, դլուխը ձեռքը կոթնընցուցած՝ բոլոր գիշերն անքուն անցուց, խոր մտածութեան մէջ, վասն զի արժանի չէին սեպած լոյս բերելու: Միօրինակ ամուսինն ու զաւկընները կը մտածէր. մեռնիլն բան ինքեան այնչափ հոգ չէր ըներ, աւելի իր սիրելիներն էին՝ որ արտին ցաւ կը պատճառէին. չէր գիտեր թէ անոնք ինչ եղած են, ինչ վիճակի մէջ կը գտնուին: Բայց միշտ ալ նոյն խօսքը կը կրկնէր, զոր որ մահուան վճիռն ընդունած առեն բսած էր. Տէր, քու սուրբ կամքդ ըլլայ, կ՚ըսէր, եւ ասով մխիթարուելով հանդարտութեամբ իր վերջին րոպէին կը սպասէր:

Ընտանական պարոնն այսպիսի մտածմանց մէջ եղած առեն՝ մէյ մ՚ալ դուրսը աղաղակ ու վայնասուն մըն է լրթաւ, որն որ երթալով կը սաստկանար: Քիչ մը վերջը բանտին դուռը յանկարծ խորտակելով բացին. ծխոյ մութ ամպ մը միկէն սկսաւ դէպ ի ներս լեցուիլ, եւ մօտաւոր հրոյ մը սոսկալի պայծառութիւնը խաւար բանտը լարհուրելի կերպով մը լուսաւորեց: Նոյն միջոցին զինուորական զգեստով պատանի մը վազելով ներս մտաւ, եւ Շուտո՛վ, աճապարեցէք, դուրս ելէք, փախէք, պոռաց:

Ա՛ս պատանին Յովհաննիսին որդին Միքայէլն էր: — Քանի մը գինով զինուորներուն անզգուշութեամբը բանտապահը կրակ ինկած էր: Բանտապահները զէնքերնին եւ վրայի զգեստնին հան թողլով՝ վազած կրակը մարելու գացած էին: Միքայէլ ա՛ս շփոթութեան մէջ յարմար առեն գտնելով՝ արտրալով զինուորի մը զգեստն ու զէնքերն առաւ Էրլաւեանց Պարոնին բերաւ: Շուտ մը ա՛ս նշանագգեստն հագէ՛ք, ըսաւ. եւ ինքնալ օգնելով՝ զգեստները վոխեց, փետրազարդ գլխարկը գլու-

կը դրաւ, սուրը մէջքը կապեց, հրացանն ալ ձեռքը առաւ: Ագնուական պարոնը բոլոր բանտարկութեան ժամանակ մօրուքն ածիլած չըլլալով՝ երբ որ զինուորական զգեստն ալ հագաւ, նոյն ժամանակուան զինուորներուն դէմքն առացած էր:

— Իմայ, ըսաւ Միքայէլ, առանց վախնալու՝ անդըդիմին վար իջէք եւ մեծ դռնէն դուրս ելէք: Ա՛ս զգեստով կը յուսամ որ առանց արգելքի կրնաք ամէն կողմէն անցնիլ երթալ: Մէյ մ՛ալ քաղքէն դուրս կ՛ելլէք, շիտակ հօրս գացէք, որն որ անշուշտ հիմայ Հռենոսի քովն իր ձիւնորս եղբօրը տունն է:

Ա՛ս երիտասարդին ներս մնալն ու խօսած խօսքերը՝ հրեշտակի մ՛երեւութի ու Աստուծոյ պատգամի մը պէս կ՛երեւար Էրլաւեանց պարոնին: Քիչ խօսքով իր ազատչին շնորհակալ ըլլալէն առեւ՝ ինչպէս որ պէտք էր նէ իր ձեւացուցած անձն ալ կերպարանելով՝ ծանրութեամբ մը իբրեւ թէ հարկաւոր հրաման մ՛ունի տանելու, անդըդիմէն վար իջաւ, կրակը մարելու համար ջուր կրող մարդիկներուն՝ ահագին ձայնով մը ճամբայ տուէք, ճամբայ տուէք, պոռալով՝ պատուոց միջերնէն անցաւ, եւ առանց արգելքի մը շէնքէն դուրս ելլելով՝ շիտակ դէպ ի քաղքին դուռը դնաց. եւ արդէն Միքայէլէն օրուան նշանաբանն իմացած ըլլալով՝ հոնկից ալ յաջողութեամբ անցաւ դնաց:

Կէս գիշերուան մօտ ծեր ձիւնորսին տունը հասաւ, եւ հանդարտութեամբ մը պատուհանին վրայէն զարկաւ: Քիչ մը վերջը ձիւնորսը դուրս ելաւ, եւ վախէն յանկարծակիի եկաւ. դրան առջեւ զինուոր մը տեսնելով՝ կարծեց թէ զինքը կամ զեղբայրը բռնելու եկած է, ինչու որ ինքն ու Յովհաննէս եղբայրը՝ Էրլաւեանց տան հաւատարմութեամբ ծառայելնուն համար՝ շատ թշնամի ատացեր էին: Բայց շուտ մը զմայ. Էրլաւեանց ճանչնալով՝ ձե-

ուրբաները երկինք վերցուց. Փառք Աստուծոյ, կանչեց, եւ ուրախութեամբ առաւ խուցը տարաւ: Յովհաննէս՝ որ արդէն տասն օր էր՝ միշտ իրեն կը սպասէր, ձայնն առածին պէս՝ մէկէն վեր ցատքեց եւ ո՛չ ակրա, կանչելով, աչուրներն ուրախութեան արցունքով լեցուած՝ վրան վազեց եւ իրարու փաթթուեցան:

Էրզաւեանց Պարոնին առջի հարցումն իր ամուսնոյն ու զաւկրներուն վրայ եղաւ: Հաւատարիմ ծառան պատմեց թէ ինչպէս տիկինն ու Կարօլոս արդէն ազատած են, իսկ Հեղինէն՝ որ անոնց փախչելու առենը ծանր հիւանդ ըլլալով՝ չէր կրցած մեզ երթալ, հիմայ ոչ առողջ է եւ քովի խուցը կը քնանայ:

Ընչիկն՝ որ ուրախութեան գոչիւնները լսելով՝ արթընցած էր, հօրը ձայնը ճանչնալով՝ ինք իրմէ ելած՝ եկաւ անոր բաղուկները նետուեցաւ:

Պր. Էրզաւեանց երկու ծերունիներուն հետ քիչ մը խօսելով՝ սրսչեց որ անմիջապէս գետն անցնին: Ուսոի աղջկանը հետ մէկտեղ շուտ մը ճամբայ ելան. ծեր ձկնորսն առջեւէն կ'երթար, իսկ Յովհաննէս ճամբորդութեան պարկը շալկած՝ ետեւէն: Երկինքն աստղազարդ էր եւ գիշերը պայծառ:

Ուրախութեամբ կամաց կամաց Հռենոսին կը մօտենային, ուր նաւակն անոտուին քով պատրաստուած էր: Բայց մէկէն ի մէկ եռեւնեցինէն հրացան պարպուելու ձայներ առին, եւ քիչ մը վերջը քանի մը գինուոր նշմարեցին, որոնք սկսան կեցէք, յառաջ մ'երթաք, պոռալ:

Ծանուցպահները կրակը շուտ մը մարելով՝ սկսած էին զգուշութեամբ ատկին անդին վնտռտել, որ չըլլայ թէ նոյն շփոթութեան մէջ բանտարկեալներէն մէկը փախած ըլլայ: Շատ այլայլեցան երբ որ Էրզաւեանց Պարոնին բանտը պարապ գտան: Ան գինուորն՝ որուն նշանապգեան ու զէնքերը կորսուած

էին, բարկութեամբ սկսաւ պոռալ. Թշուառականին իմ զգեստներուս ու վէնքերուս վրան է: Ի՞նչ կեցեր էք, ելէք եռեւէն իյնանք: Եւ անմիջապէս ամէն դիէն վնքն հալածելու ելան:

Առանց ոմանք էին՝ որ վնրենք հեռուէն նշմարելով՝ վրանին կը վազէին: Խեղճ փախստականներն ահու դողէն ինչ ընելնին չէին գիտեր. ընթացքնին շուայտնելով նաւակն հասան: Պր. Էրլաւեանց հեղինէն գրկելով՝ շուա մը մէջը նետուեցաւ, Յովհաննէս ալ եռեւէն մէջը ցատքեց: Երկուքն ալ բոլը զօրութեամբ սկսան թիավարել. իսկ ծեր ձկնորսը պզտիկ նաւակին մէջ չկրնալով մնալ, գնաց մէջը պարապ ծառի մը մէջ պահուըտեցաւ:

Նաւակը ցամքէն հազիւ քսան քայլի չափ հեռացած էր, վնտուրնները դեռ գերեզմնէն փախչողներուն վրայ կրակ ընելու սկսան: Գնդակները խեղճերուն քովէն ու վրայէն զարհուրելի կերպով սլելով կ'անցնէին: Պարոնն հեղինէին ըսաւ որ նաւակին մէջտեղը դեռնը պառկի: Իսկ ինք Յովհաննէսի հետ վերջին ճգամբ կը թիավարէին, որ մէյ մը գնդակի հեռաւորութենէն դուրս ելլեն: Այն միջոցին գնդակ մ'եկաւ Էրլաւեանց Պարոնին գլխարկը ծակեց, մէկ երկու գնդակ ալ Յովհաննէսին թիակին եկաւ: Իսկ թեթեւ նաւակն՝ որ համեմատութեամբ շատ բեռնաւորած էր, անանկ շուտով թիավարելնէն՝ ամէն րոպէ ընկղմելու վրայ կ'երեւար:

Ետքը վերջապէս յաջողութեամբ դեռնը դիմացի ափունքը հասան: Ցամաք ելլելնուն պէս՝ ամէնքը մէկէն ծնկան վրայ իյնալով՝ իրենց ազատութեան համար Աստուծոյ շնորհակալ եղան: Ետքը ծառի կոճղի մը վրայ նստան յաղնութիւն առին, ու քիչ մը վերջը սկսան ճամբանին յառաջ տանիլ դէպ ի Սուաբիայի անտառային լերանց կողմը:

Ե. ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ։

Էրզրումեանց Պարոնին հիմակուան գլխաւոր գործքն ու մտածմունքն՝ իր ամուսինը գտնելն էր։ Յովհաննէս Սուարեայի մէջ գեղացի բարեկամ մ՚ունենալով, ասկէ յառաջ չգացած՝ իր սէրն անոր տունը տարաւ, որ քանի մը օր հանգչէին։ Բայց հապէս թէ հոն մէկ քանի ժամ կեցած էին, Պր. Էրզրումեանց գարձաւ Յովհաննեսին այսպէս ըսաւ. Մինչեւ որ ամուսնա ու զաւակս չեմ գտներ նէ, տեղ մը հանգիստ ունենալիք չունիմ։ Թէպէտ դուն ինծի կ՚ըսես որ անոնք Հերուեռիա պիտ՚որ ըլլան, բայց մինչեւ հոն ինչպէս կրնանք երթալ։ Հեղինէս այնչափ հեռու տեղ ոտքով չկրնար քալել, կառքով ալ երթալու՝ կարողութիւն չունիմ։

Յովհաննէս ատ որ լսեց՝ ծոյլն լեցուն քսակ մը հանեց, եւ մէջի ոսկին սեղանին վրայ թափելով՝ ըսաւ. Իմ պատուական ախբա, հրամանքնիդ այնչափ ազքատ չէք, որչափ կը կարծէք։ Ա տակն հրամանոյն է։ Պր. Էրզրումեանց սեւեռեալ աչօք մէյ մը ոսկւոյն մէյ մ՚ալ Հաւատարիմ ծառային կը նայէր, եւ չէր կրնար աչուըներուն Հաւատալ։

Այսչափ տակ ունենալուս վրայ կը զարմանաք, ըսաւ Յովհաննէս, եւ ոսկից գտնելս կ՚ուզէք իմանալ։ Ունեւոր եղած առեններիդ՝ շատերուն բարիք եւ օգնութիւն կ՚ընէիք, շատ նեղութեան մէջ գտնուողներու փոխ կու տայիք. արդ նոյն առակներուն մէկ մասը՝ ձեր բանտին մէջ հեծած եւ տիկնոջն օտար երկրի մէջ թափառական պտրտած առենը ժողվեցի։ Թէպէտ եւ առյդն ըսելով՝ շատ անիրաւ ու ապերախտ մարդիկներու հանդիպեցայ, բայց շատ ալ մեծանձն ու արդար մարդիկներ գտայ, որոնք իրենց տիրոջը վրայ ունեցած սէրէն եւ երախտապիտութենէ շարժեալ՝ պարտքերնէն աւելի առին։

Պր. Էրլաւեանց շարժած արտով առակն համբերելն եաեւ՝ աչուըները շնորհակալութեամբ երկինք վերցուց եւ բաւ. Սուտին շա՜ռ առակ է, եւ չափին աւելի շատ: Բայց ուրշափ առեն կրնայ բաւել:

Կրնանք ներողութեամբ ապրիլ, պատուախնդիր ծառան: Բայց ինչպէս որ ըլլայ նէ՝ պէտք է որ հեղուեախա կառքով երթանք:

Երբ որ ատկն աս բանիս հաւանութիւն տուաւ, Յովհաննէս դնաց ձի մը եւ գեղացւոյ թեթեւ կառք մը դնեց, որուն վրայ շրջանակներ հաստատելով՝ լաթէ ծածկ մ'անցուց, որպէս զի գիրենք հովէ ու անձրեւէ պատսպարէ: Քանի մը օրէն ակռան ճամբորդութիւննին յառաջ տանիլ: Յովհաննէս լաւ

կարողութենեն վեր չեզած գործքերն ուրախութեամբ կը կատարէր։

Պր. Էրլաւեանց իսկզբան դրեթէ միշտ օրերն անկողնոյ մէջ կ'անցընէր։ Հեղինէն ամէն կերպով կը ջանար որ հայրն ալէկ հոգայ ու զբօսցընէ. ամէն օրնոր բան մը կը գտնէր զինքը զուարճացընելու, ուրախութիւն մը պատճառելու համար. երբեմն ինք առանձինն նոր կերակուր մը կ'եփէր, երբեմն նոր երգ մը կ'երգէր, երբեմն ալ ուրախական լուր մը կու տար։ Ասոնք հօրն իր վրայ ունեցած սէրն ամէն օր կ'աւելնար։

"Այդ առաւոտը Հեղինէին Ծննդեան տարեդարձը գալով՝ առաւօտուն կանուխ եկեղեցի գնաց՝ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալու եւ միանգամայն հօրը, մօրը եւ եղբօրը համար աղօթելու։ Տուն դարձած առեն տեսաւ որ պատուհանին մէջ քանի մը տունկ իրեն սիրած ծաղիկներէն դրուած էր։ Ասոր վրայ ուրախանալու առեն՝ մէյ մ'ալ աչուքները վեր վերցընելով՝ առեն մը ներքին ունեցած դեղձանիկին նման դեղձանիկ մը տեսաւ, զարդարուն վանդակով կախուած։ Առաւօտեան արեւը պատուհանին մէջ արտաքոյ կարգի պայծառութեամբ գարնելով՝ ծաղիկներուն դեղեցիկ գոյներն աւելի եւս կենդանի կ'երեւցընէր։ Հեղինէն ուրախութեամբ նկատեց աս հայրենի սիրոյն ցոյց.երէն, որոնք միանգամայն մըտքին մէջ հայրենեացը քաղցր յիշատակները կը զարթուցանէին։ Երբ որ հօրն առ իրեն ցուցուցած սիրոյն համար շնորհակալ կ'ըլլար, Պր. Էրլաւեանց հառաչելով մ'ըսաւ. Սիրելի աղջիկս, պէտք է որ առ անգամ այսչափով գոհ ըլլաս, որովհետեւ հիմակուան վիճակներնուս մէջ ասկէց աւելի բան չեմ կրնար ընել։ Մեր դղեկին մէջ եղած առեններս՝ այսօրուան օրս ուրիշ առեակ պարզեւներ կ'ընդունէին, եւ բոլոր գեղը քու ծննդեանդ տարեդարձը մեծ ու-

բախտաբեր ու հրապարակական ցնծութեամբ կը կատարէր. իսկ հիմայ պէտք է որ ուրախութիւնս ալ մեր վիճակին համեմատ ըլլայ:

"Այն օրը կերակրոց վրայ Պր. Էրլաւեանց շատ ուրախ ղուարթ էր, հաւատարիմ ծառան ալ ամէնքէն որ դայ մէկտեղ նստի: Սեղանին վերջերը ծերունին ծաղիկներով զարդարուած շաքարեղէն եւ շիշ մը խրենց հայրենեաց (Էլաս դաւառին) կարմիր գինիէն բերաւ: Պր. Էրլաւեանց նախ հեղինէին կենդանութեան, եւ եաքէն իր ամուսնոյն ու որդւոյն առողջութեան համար: Բայց տրտմութիւնն ու ցաւն ուրախութեան հետ խառնուելով՝ արտասուաց կաթիլները խմած գինւոյն մէջ կաթէցան:

Ընդ հեղինէ, բաւ, արդեօք մայրդ ու եղբայրդ, այսօր քու ծննդեանդ օրն ո՞ւր կը կատարեն: Արդեօք իմէ եղած են, արդեօք ինչպիսի՞ նեղութեան մէջ են: Ո՜հ, կին ու տղայ մը՝ առանց ընչից, առանց բարեկամի եւ պաշտպանի, աշխարհ.քիս մէկ կողմը ձգուած հազար թշուառութեան ու վտանգներու տակ կ'ինան: . . . Ո՛վ դիտէ, արդեօք այսօրուան օրս անդամ մ'ալ մէկտեղ պիտի կատարենք: Մինչեւ հիմայ Աստուծոյ նախախնամութեան վրայ հաստատուն վստահութեամբ ապրելով՝ արութեամբ կը կենայի . . . . Բայց քիչ մը ժամանակ է՝ որ բոլորովին սկսած եմ. . . : Կը վախնամ, կը վախնամ:

Հեղինէն լալով հօրը վիզը պլլուեցաւ, ու կը չանար գինքը մխիթարելու եւ քաջալերելու: Մի վախնար, ամենասիրելի հայր, կ'ըսէր. Աստուած ողորմած է, պիտի ձեռքէ բռնէ չեմատը: Աստիւծ օր մը կու գայ որ ամէնքս կը միանանք: Անշուշտ օր մը մայրս ու եղբայրս կը գտնեմք:

Էս ալ առանց տարակուսելու այնպէս կը հաւատամ, բաւ Յովհաննէս, աչքերը սրբելով:

Ալ ինչո՞ւ ալ լուեցին։ . . . Բայց ատ բոպէական լռութեան յաջորդեց զարմանալու արժանի հնչիւն մը։ Դեղձանիկը մէկէն սկսաւ իրենց ծանօթ երգին եղանակն երգել.

Անվեհեր ի վիշտ
Կայ մնահացուն միշտ . . . ։

Լեղինէն զարմացած ու ապշած՝ ձեռուընեն իւրաքարտ զարնելով՝ վեր ցատքեց. Տէր Աստուած, կանչեց, ատ ի՞նչ է։ Սուտիւ ասիկայ ան առջի երգն է, զոր ես Կարոլոս տատին վրայ զարկաւ, ես ալ երգեցի։ Կը յիշե՞ս, սիրելի հայր, նոյն երգն երգած աաեննիս՝ եկան գ.քեզ բռնեցին։

Պր. Էրլաւեանց, Հեղինէ եւ Յովհաննէս զարմացեր մնացեր էին. իսկ Թռչունը նոյն եղանակը միօրինակ կը կրկնէր։

Հա՛ա զարմանալի բան, բաւ Պարոնը՝ դէմառիկը վար առնելով, Աստուած իմ ամենաբարի, հիմակ հասատաուն կը հաւատամ որ դուն իմ ամուսինս ու Կարոլոս ի՛ուզես նորէն ինծի պարգեւել։ Ա՛ս Թռչունը միայն իրենցմէ կրնայ ատ եղանակը սորված ըլլալ, որովհետեւ իրենցմէ ուրիշ գիտցող չկայ, բայց Թէ ինչպէս՝ խելքս չհասանիր։ Յովհաննէս, ատ Թռչունն ուսկից գնեցիր։

Ծխլալի տղէ մը, պատասխանեց Յովհաննէս։

Հուռով վարէ, բարեկամ, կանչեց Պր. Էրլաւեանց, դնա, նոյն տղան վնտռէ, կարելի է ծանօթութիւն մը կրնայ տալ մեզի։

Յովհաննէս անմիջապէս դնաց եւ երկայն ատեն դարձ մնաց։ Պարոնն ու Հեղինէն անհամբերութեամբ կը սպասէին։ Ինչ ատենէն կարօտութեան մէջ ինկած պիտ՚որ ըլլան, կ՚ըսէր Հայրը, որ ատ սիրուն Թռչունն իսկ ատիպուեր են ծախել։ Կարելի է նաեւ որ մեռած ալ ըլլան, եւ ատ Թռչունը միակ յիշատակն ըլլայ՝ որ իրենցմէ մեզի կը մնայ։

Վ՚երջապէս ծառան Թխրոլցիին հետեւեալ։ Սակայն տղան Թուչնոյն վրայ ուրիշ բան չկրցաւ ըսել՝ բայց եթէ որ իրենց երկիրը հոսելու տղէ մը դնած էր. Էրլաւեանց տիկնոջ անունն իրեն բոլորովին անծանօթ էր։ Բայց աս վերջինէն որ քիչ մը առեղծ վեր այնպէս տիկին ու տղայ մը մեր կողմերը կը բնակի, եւ կարելի է որ ժամանակ մը աս Թուչունն իրենց եղած ըլլայ։ Ես, ըսաւ, տիկինն ամէն կիրակի օրերը եկեղեցին կը տեսնէի. իսկ պարոնին՝ որ մեր ժողովրդապետին աշկերտութեան կու գայ, շատ անգամ դիմացս կ՚ելլէր։

Թխրոլցի տղան նոյն տիկնոջ ու տղուն առթիւ դրութիւնն ըրաւ, որն որ լսելով՝ ամէնքը միաբերան ուրախութեամբ կանչեցին թէ Անո՛նք են, առաքի՛ անոնք են։ Արցունք թափելով գետինն իյնան, եւ սրտանց Աստուծոյ շնորհակալ եղան, որ իրենց սիրելիներուն գտնուած տեղն առանկ զարմանալի եղանակաւ յայտնեց։ Պր. Էրլաւեանց տիկնոջ եղած տեղն ու հոն երթլցուելու ճամբան ճիշդ եւ կատարեալ իմանալէն ետեւ՝ Թխրոլցի տղուն առատապարգեւ մը տալով՝ խաւրեց։

Հիմա մը սկսան ճամբորդութեան պատրաստութիւն տեսնել։ Պարոնն անկից ետեւ այլ ամենեւին սկարսութիւն չէր պատր, ընդունած ուրախութեան լուրը զինքն ամէն բժշկական դարմաններէ աւելի աղէկ եւ շուտ առողջացուցած էր։ Հետևինէն ամէն բան կարգի դնելու կ՚օգնէր. իսկ Յովհաննէս գնացող կառքը կարգաւորելու, եւ ձին՝ զոր որ պանդոկապետի մը յանձնած էր՝ ան թէութեամբ որ ուտելիքը տալով գործածէ, առաւ բերաւ։ Երկրորդ օրը դէպ ի Թխրոլ ճամբայ եղան։ Նաեւ ան սիրուն դեղձանիկն ալ հետերնին առին, կառքին մէջ վանդակուելու կախեցին։

Զ. Իսկոյ ընթանիլը կը հրամայե։

Պր. Էրլաւեանց իր ուղեկիցներուն հետ մեկաւոր յայտով ճամբորդութենէ մը եաեւ՝ Թխլայի տունն ըսած գեղը հասնելով՝ շուտ մը ժողովրդապետին գնաց, որն որ նոյն տունն բոլոր պատմածները հաստատեց։ Էրլաւեանց ախկինն եւ իր զաւակը գեռ կենդանի են ըսաւ քահանան, բայց խեղճ ախկինը խոր տրտմութեան մէջ է։ Իր սիրելի ամուսինը մեռած կը կարծէ, եւ աս դժբախտ լուրն առնելէն եաեւ՝ ամենեւին ուրախութիւն մը չունի։ Նոյն պատճառաւ ծանր հիւանդութիւն մ'ալ քաշէց, այնպէս որ կեանքն երկայն աաեն վտանգի մէջ էր, եւ հազիւ շատ աշխատութեամբ ու կամաց կամաց վրայ եկաւ։

Ընթացքան պարոնը հարցուց որ աս լուրն ուսկից հոս հասաւ։ Ժողովրդապետն ալ կապոյտ մը լուդիր բերաւ, եւ քիչ մը փնտռելէն եաեւ՝ մէջէն թերթ մը հանեց աալէաը դրաւ։ Պարոնը թերթը ձեռքն առաւ եւ իրօք տեսաւ որ գլինքը որոշ օր մը գլխատուածներուն կարգը դրած էին։ Թէպէտ եւ ասիկայ իրեն արտաքոյ կարգի բան մ'երեւցաւ, բայց շուտ մը մեկնութիւնը գտաւ։ Նոյն խռովութեանց ու անկարգութեանց առենները՝ այսպիսի մեծ սխալ մը յայտնուելու ալ բլլար, թերեւ անճշդութիւն մը կը համարուէր, եւ խիստ շատ անգամ չէր իմացուեր։ Արդ՝ շուտ մը մակաբերեց որ իր փախչելէն եաեւ՝ անունը աս մահուան դատապարտուածներուն կարգէն հանելու կամ մոռցած էին, եւ կամ մտածած չէին աբած, որպէս զի ապահոված կարծուելով՝ փախչելուն համար յանդիմանութիւն մը չընդունին։

Պր. Էրլաւեանց շատ ցաւեցաւ որ այսպիսի լուր մը ամուսնոյն ականջը հասնելով՝ անոր սիրտն անանկ վիրաւորեր եւ մահուան դուռը հասցուցեր է։ Ար

բաղձար որ ըսպէ մը յառաջ երթայ ղինքն ան ցաւ-
երէն ազատէ ու տրտմութիւնը փարատէ: Բայց խո-
հեմ ժողովրդապետը դէմ կեցաւ, ըսելով որ պէտք
է կամաց կամաց ղինքը պատրաստել ան ուրախալի
լուրն ընդունելու: Պարոնն իր խորհրդեան հաւանե-
ցաւ. բայց չուզելով բանը շատ ուշացընել՝ որոշեցին որ
նոյն օրը երթան, բանի տեղ չգնելով իրիկուան մօտ
ըլլալը եւ եղանակին դէշութիւնը: Ուսաի ամէնքը
մէկտեղ ճամբայ ելլելով՝ քիչ մը վերջը անտառային
լերան դադաթը հասան, ուսկից որ ծառերուն մէջ-
էն ցած հիւղերուն ձիւնով ծածկուած յարկերը
կ'երեւային: Հոս ճամբորդները խիտ ծառի մը տակ,
որուն ճիւղերը մինչեւ գետին կախուելով՝ հովէն ու
անձրեւէն կը պահպանէր, մամռով ծածկուած քա-
րի մը վրայ նստան, եւ մինակ Յովհաննէս ճամբան
յառաջ տարաւ, ժողովրդապետին՝ ճիւղերուն մէջէն
ցուցցած հիւղին կողմը:

Էրաւեանց տիկինը ոգոյ ղգեստով՝ վառարանին
առջեւը նստած՝ կար մը կը կարէր. Կարոլոս ալ
առջեւը գիրք կը կարդար: Երբ որ ալեւոր ծառան
խցէն ներս մտաւ, տիկինը ղինքն անմիջապէս ճան-
նալով՝ մէկէն վեր ցատքեց, ածապարեց առջեւը
գնաց, եւ ուրախութեան ու տրտմութեան արցունք-
քով՝ ղինքն անանկ ընդունեցաւ՝ իբրեւ թէ իր
հայրն եղած ըլլար: Տիկինը ծերունուին ձեռքէն
բռնեց, առաւ ղինքը կրակին քովը տարաւ եւ ա-
թոռի մը վրայ նստեցուց:

Ինչ մը ատեն առանց այլայլութեամբ անցընե-
լէն ետեւ՝ Ա՛հ, սիրելի Յովհաննէս, ինչպէս այսպէս
պիտի տեսանենք եղեր, բաւ տիկինը հառաչելով:
Ո՛հ. բերան յառաջ չ'երթար իմ սիրելի երկանա
մանուան պարագաները հարցընելու:... Բայց դո-
նէ ազգիանս վրայ լուր մը տուր. Հեղինէս ինչ ե-
ղաւ, քժշկին վախն տառապեցա՞ր...:

Ըէ, մխիթարուեցէք մխիթարուեցէք, պատուա-
կան ուիկինս, պատուախանանեց Յովհաննէս. բժիշկն ան
առեն Օրխորդին հիւանդութիւնը մանաւոր այնչափ
ծանր ցուցուց, որպէս զի հրամանոցը վախուսան
եա չմնայ: Ձեր ճամբայ ելլելէն քանի մը ժամ
վերջը՝ Օրխորդին խելքը գլուխն եկաւ, եւ մէկ քանի
օրէն առողջացաւ:

Ինչպէս որ առնի մարդ կրնայ դուշակել՝ մայրն
առ լոյն վրայ արտաքոյ կարգի ուրախացաւ, եւ ա-
չուքներէն ցնծութեան արցունք սկսաւ թափել:
Բայց քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ՝ կէս մը արտմու-
թեամբ կէս մը յանդիմանութեամբ՝ եթէ ազջիկս ա-
ղէկ է նէ՝ հետը ինչու չբերիր, կանչեց. ինչու իր
դժբախտ հայրենիքէն դուրս չհանեցիր, ուր որ խեղ-
ճին կեանքը վայրկեան մ՚ապահովութիւն չունի. ի՞նչ-
պէս կրցար զինքը թողուլ. ի՞նչ բանի համար . . .:

Խօսքը չլմնցած՝ յանկարծ դուռը բացուե-
ցաւ . . . . Հեղինէն՝ մօրը բազկացը մէջ թռաւ:
Կարօլոս ալ եկաւ հոն նետուեցաւ: Երջանիկ մայրն
իր զաւկները բազկացը մէջ եւ արտին վրայ առե-
նելով՝ ուրախութենէն դրեթէ ինք իրմէ ելաւ:

Բայց մէկէն ոխուր մտածմունք մ՚եկաւ աս ու-
րախութեան մէջ խառնուեցաւ: Էրկանը մահը միտ-
քը գալով՝ հեծեծանօք աչուքները երկինք դար-
ձուց, եւ ըսաւ. Ա՜հ, թէ որ սիրելի ամուսինս ալ
կենդանի ըլլար նէ, ան առեն առաջիս ուրախու-
թիւնս կատարեալ կ՚ըլլար: Բայց հիմա, ցաւերը-
ներս, դուք խելք պղտմելէ, առանց հօր մնացած
էք, եւ ձեր տեսիլը՝ թշուառ մօրեքոյր սիրտը
տրտմութեամբ կը լեցնէ: Ան վիճակիս մէջ ես
տառապեալ այրիս՝ ձեզի ինչ կրնամ ընել:

Յովհաննէս սկսաւ հեռուէն եւ կամաց կամաց
զինքը պատրաստել՝ պարոնին աղետութեան ուրա-
խական լուրն ընդունելու: Տիկինը լուութեամբ ծա-

*ոայլին խօսքերը մոխիկ կ՚ընէր: Բայց շուտ մը նոյնե-
րուն ինչ վերջ ունենալիքը գուշակելով՝ մէկէն վեր
ցատքեց, կանչելով՝ Տէր Աստուած, կարելի բան
է: . . . Դուն, Աստուած իմ, դուն զինքն իր պա-
հիճներուն ձեռքէն ազատեցիր: . . . Անշուշտ հե-
ռու պիտի չըլլայ:. . . Եկէք եկէք, զաւկըներս, դի-
մացն երթանք:*

*Ըսելու թէ աս խօսքերն ըսած էր, մէյ մ՚ալ
դուռը բացուելով՝ Էլիսաբանց պարոնը ներս նե-
տուեցաւ: Տիկինը՝ որ պանիկայ ատուդիս մեռած կար-
ծելով՝ մինչեւ ան ատեն վրան կը ագար ու կու
լար, երբ որ աչքին առջեւը կենդանի տեսաւ՝ ինք
զինքը դրեթէ կորընցուց: Ուրախութեան եւ ապ-
րանքի մէջ՝ չէր կրնար աչուըներուն հաւատալ.
չէր դիտեր թէ տեսածն իրօք իր ամուսինն է,
չէ նէ՝ իր երեւակայութիւնը զինքը կը խաբէ:*

*Ընդհանք ալ ուրախութենէ վերջին աստիճանի
պլպլած ըլլալով՝ մէջերնէն մէկը չէր կրնար արտին
մէջ զգացածն յայտնելու խօսք մը գտնել: Բայց
եաեւէ եաեւ այլայլութիւնն ան առջի ապաւոր-
թիւնը կորընցընելով՝ բոլոր ընտանիքը պատուա-
կան ժողովրդապետին ու հաւատարիմ ծառային
հետ կրակին քով նստած՝ սկսան ուրախութեամբ
խօսակցիլ:*

*Երկրորդ առաւօտ ուրիշ հիւր մ՚ալ եկաւ, որն
որ Աստուծմէ հոգը ամենէն աւելի ապ ցրուեալ
աղնուական ընտանիքը վիայբնելու նպատակ էր:
Ցովհաննէս դերձանիկը ներս բերաւ, զորն որ առջի
իրիկուն ուրիշ կահ.քերուն հետ ժողովրդապետին
տունը թող տուած էին: Կարտոս իր սիրուն թըռ-
չնեակը նորէն տեսնելուն շատ ուրախացաւ: Թռչու-
նը մօրը հիւանդութեան առեն՝ բայց պատուհանէ
մը փախած էր եւ Կարտոս ան ժամանակուընէ վեր
վրան տեղեկութիւն մ՚առած չէր: Հովուի գլուխ մը*

ապագրած էր որ թուչունը բունէ իրեն բերէ, բայց անիկայ սխրոջը բերելու տեղ՝ տարած ծախած էր։

Պր. Էրլաեանց ակաւ պատմել թէ ինչպէս նոյն թուչնոյն ձեռքովն իր ամուսնոյն եւ որդւոյն ուր ըլլալն իմացած էր։ Էրլաեանց սիկինն Աստուծոյ առ պարմանալի տեսչութեան վրայ խնդութեան ու շնորհակալութեան արտասուք թափելով՝ Ո՛վ Աստուած իմ, ըսաւ, ատուգիւ առ բանս քու տրամադրութեամբդ եղած է։ Դուն առ թեւաւոր հրեշտակին ձեռքովն իմ էրկանս իմաց տուիր թէ երթա կրկս ուր անկիւնը կը դառնամ։ Եթէ առանկ շատով չհասնէր, առ ձեռ արտաքսուկէն կը մեռնէի։

Նոյնպէս կարդաց ալ ակաւ Աստուծոյ շնորհակալ ըլլալ. Աղէկ որ, ըսաւ, թուչնոյն մեր երթը տրվէցուցեր եմ։ Թուչունը փախաւ նէ՝ շատ տրամեցայ եւ ամենեւին չէի մտածեր որ Աստուած անոր համար ձեռքէս կ'առնէ՝ որպէս զի սիրելի հայրս ու քոյրս եւ նոյն թուչնեակն իսկ ինծի նորէն եւս դարձնէ։ Ակկից կը տեսնուի որ ինչպէս կրնայ Աստուած պզտիկ դժբախտութենէ մը մեծ երջանկութիւն մեզի պատրաստել։

Խրատնէք ունիս, սիրելի կարդաց, ըսաւ հայրը։ պէտք է ըսենք որ Աստուած մեր երկրաւոր բարիքներն ալ անոր համար ձեռքերնէս առաւ, որպէս զի մեզի անդիի աշխարհք անոնց փոխարէն՝ հարստագոյն ըլլայ։ կը յուսամ որ առ ժամանակաւոր բարեաց կորուստին ամէնքս ալ աւելի կը յառաջանանք առաքինութեան եւ առաքինութեանց մէջ՝ որոնք բոլոր աշխարհքիս հարստութիւններէն եւ անոնց վայելմունքէն վեր են։ կարելի է նաեւ որ ինչպէս դեղձանիկն եւս դարձաւ, նոյնպէս օր մը մեր երկրաւոր բարիքն ալ եւս կը դարձնէ։

Պր. Էրլաեանց պատճէց որ նոյն ձմեռը թխրել

յիւին անակն անցընէ: Հեղինէ ու Կարոլոս դեղձանիկը շատ սիրով կը հոգային, եւ նաեւ ձմեռուան ցուրտ առնին ալ օր չէր անցներ որ միշտ կանանչ տերեւ մը կամ պաղպղ կաղամ մը չտաներ: Շատ անգամ՝ երբ որ ազնուական ընտանիքը ձմեռուան օրերը հոգի կողմի ձիւնապատ լեռներն ու սխտոր անառանները դիտելով՝ իրենց զաւկրներուն ապագայ վիճակին վրայ հոգով կը մտածէին, մինչեն թռչունը կը սկսէր ան ծանօթ եղանակը հնչել: Առաջ շատ մը հոգերնին կը փարատէր, կը սկսէին ամէնքը միասին նոյն երգն երգել. եւ Առուծոյ յանձնելով կը միխիթարուէին ու կը քաջալերուէին:

Ընո՛ր պէտք ենք վատահիլ, կ'ըսէր Պր. Էլլաւեանց, որն որ աս թռչնիկին միջոցով անգամ մը զարմանալի կերպով մեզի օգնութիւն հասաւ: Առաջ անթիւ միջոցներ ունի զմեզ աս մեր նեղութենէն ազատելու եւ առջիւ ալ կ'ազատէ:

Յոյսէս եւ ազնուական ընտանիքը ժամանակ մ'ալ կարօտութեան եւ նեղութեան մէջ մնացին, բայց վերջապէս կրցան հայրենիքնին դառնալ, առաջուանէն ալ մեծ մասն ալ ձեռք անցուցին: Պատրաստեցին ու տիկինը դարձեալ հարուստ եւ առաջուանէր բլլալնուն վրայ գլխաւորաբար անոր համար կ'ուրախանային, վասն զի կրնային ազգասիրութիւն ու կարօտեալներուն օգնութեան հասնիլ, նեղութիւններ նեղնուն առնել իրենց բարիք ընծայելուն՝ երախտագիտութիւննին յուցընել, մանաւորաբար զՅովհաննէս, իր կնիկն ու որդին, եւ ծեր ձկնորսն քան պատշաճի վարձատրել:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԻՊԵՐ

Թ. ՓԵՐԳՈՒՆԵՆԳՈՒՄ

ԿԱՄ

ԽՊՃՏԱՆՔԻ ՋՕՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ա. ՓԷՐԳԱՄՈՆԻ ՀՆՈՑՔԸ։

Ան ժամանակը՝ որ Գերմանացւոց կայսրը Վիան-
դամայն Սպանիայի թագաւոր էր, նոյն դեղեցիկ ու
ամենաբեր երկրին մէջ կ'ապրէր Ալվարէս երեւելի
կոմսը։ Ինքը Մեծութեան պատիւ ունէր, որ պա-
տիւը միայն հին դքսերէն ու աղնուականներէն ա-
րածնները կ'ունենան։ Իր բնակութեան տեղը Վա-
որիտ՝ թագաւորութեան մայրաքաղքին մէջ հոյա-
շէն պալատ մըն էր։ Ալվարէս Սպանիայի ուրիշ
դեղեցիկ ու պաղաբեր դաւառներու մէջ ալ շատ
բերդեր ու մեծամեծ երկիրներ եւ անբաւ հարըս-
տութիւն ունէր։ Ասոնցմէ զատ՝ ինք շատ խե-
լացի եւ խոհեմ, միանգամայն աղնուասիրտ ու ա-
ռատաձեռն էր։ Իր հարստութիւնն ու համբաւն ու-
րիշ բանի չէր դործածեր, բայց եթէ քովի մար-
դիկներն երջանկացընելու։

Նմանապէս իր եղիսաբէթ ամուսինն ալ շատ
առաքինի ու մեծանձն տիկին մըն էր։ Թէպէտ
բնութեամբ քիչ մը հիւանդոտ ու դիմաք ժպտուն էր,
ի վերայ այսր ամենայնի իր քաղցրաբարոյութիւնն ու
մարդասիրութիւնը՝ կերպարանացը դեղեցիկ տեսք
մը կու տային։ Բոլոր վարմանց, խօսակցութեանց եւ
ամէն բանի մէջ արուաքոյ կարգի անուշութիւն կը
դուդրնէր։

Այս երկու ամուսիններուն մէկաւոր երջանիկ կեանք
կ'անցընէին։ Բայց որովհետեւ երկրիս վրայ կատա-

ըեալ երջանկութիւն մը չհիմնար ըլլալ, անոր հա-
մար իրենք ալ թշուառութիւն մ'ունէին: Թէպէտ
երկայն ատենէ վեր կարդուած էին, բայց դեռ պա-
ւակ մը չունէին, որ կարող ըլլար չէ թէ միայն իրենց
անբաւ ընչիցը, հապա նաեւ իրենց առաքինութեան-
ցը ժառանգ ըլլալ: Ասոր վրայ աւելի եղնաբէթ
ախկինը կը ցաւէր, վախնալով որ չըլլայ թէ անոյ
էրկանն իր վրայ ունեցած սէրը պակչի: Օր մը կամ-
սին հետ դաշտարտեղ մարդագետիններու վրայ պտը-
տելու ելլելով՝ աղքատ կնոջ մը հանդիպեցաւ, որն
որ դիրկը հրեշտակի պէս տղուտ ու վառվռուն
տղայ մ'ունէր: Կոմսուհին յուզուց հանելով ու հաճ
աչուքներով տղուն նայելով՝ մօրն ըսաւ. Տղադ ին-
ծի կը ծախեա. ինչ որ ուզես կու տամ: — Չէ,
տիկին, պատասխանեց աղքատ մայրը. բոլոր Բերուի
ոսկին ալ տաք, չեմ ի տար: Կոմսուհին դարձաւ
կոմսին՝ ո՛հ, ինչպէս հարուստ է ատ աղքատ կինն
իր զաւկովն, ըսաւ, եւ ես ինչպէս աղքատ՝ իմ ա-
մէն հարստութիւններովս, ինչու որ մայր ըլլալէն
զրկուեր եմ:

Վ՞երջապէս կոմսուհոյն եռանդնալէն աղօթք-
ներն ու չերմ փափաքը լսելի եղան եւ որդի
մ'ունեցաւ: Տղան շատ առոյգ ու գեղեցիկ էր, բայց
մայրը առաջին հիւանդութեան մէջ ինկաւ. անոնք
որ բժիշկները շատ մը յոյսերնին կտրեցին: Իր վեր-
ջին վայրկեաններըը խիստ արտաշարժ եղան եւ իր
առաւածապաշտութիւնը յուզուցին. կենդանի հա-
ւատքով ինք զինքն Աստուծոյ կամացը յանձնեց.
եւ յաւիտենական կենաց հաստատուն յոյսը՝ մա-
հուան երկիւղը փարատել կու տար իրեն: Այնպէս
որ իր անհնարին ցաւերու մէջ ընկղմած ամուսինը
կը մխիթարէր եւ իրեն ցուցուցած սիրոյն ու հա-
ւատարմութեան համար շնորհակալ կ'ըլլար: Եաքէն
անգամ մ'ալ զաւակը տեսնել ուզելով, անկողնոյն

վրայ նստած՝ դիրկն առաւ, դղուեց, պապաւ եւ վերջին անգամ տղուն երեսը ժպտելով եւ արտասուօքը թրջելով՝ Դժբախտ տղայ, ըսաւ, դուն ինծի կը նայիս, բայց ինս չես ճանչնար, չես գիտեր որ ես քու մայրդ եմ, չես իմանար թէ ինչ մեծ սիրով զքեզ կը սիրեմ: Կարող պիտի չըլլաս քու առջի ժպիաներովդ մայրդ ողջունել եւ Մօր անունը տալ՝ զուարճացընել: Առանց իմ մայրենի խնամոյս պիտի մեծնաս: Աստուծոյ կամքն ըլլայ: Կոմսուհւոյն արցունքները խօսքը յառաջ տանելու թոյլ չտուին, ուստի զաւակը շատ անգամ պագնելէն ու օրհնելէն ետեւ հօրը տալով՝ ըսաւ. Ահա ինքն Աստուծոյ ու քեզի կը յանձնեմ. կը յուսամ որ Աստուած աս մօրմէն որբացած տղուն կ'ողորմի, եւ դուն իբրեւ զթած հայր ինքը կը մեծցընես: Ա՛լ կոմսուհւոյն ոյժը՝ ցաւէն ու խօսելու ճիգ ընելէն բոլորովին հատաւ. եւ քիչ մը լուռ կենալով՝ աչուքները դէպ երկինք սեւեռած՝ անթարթաւ աղօթք ըրաւ:

Վանի կ'երթար աեղը կը սաստկանար: Նոյն միջոցին յանկարծ արկղնին ուզեց, եւ երբ որ բերին, Սիրելի՛ ամուսին, ըսաւ կոմսին, աս զարդերը դուն ինծի հարսանեաց պարգեւ տուիր. հիմա կը բաղձամ որ ամէնն ալ իմ սիրելի Պիանդայիս՝ եղբօրդ ամուսնոյն թողում, իբրեւ իմ սիրոյս յեաին ցոյց մը: Կոմսուհին սկսաւանալով՝ խօսքը նորէն քիչ մ'ատեն ընդհատեցնէն ետքը, դարձեալ ըսաւ. Ա՛ս բաղձանքս ալ կ'ուզէի, սիրելիս, յայտնել քեզի. տղոց առջի կրթութիւնը մարդ կը վերաբերի, անոր համար կը բաղձայի որ սիրելի Պիանդաս իր որդւոյը հետ իմ տղուս կրթութիւնն ալ վրան առնէր: Եւ բանի թէ աս բաղձանքս կատարուէր:

Հանդարտ եղիր, սիրելի Եղիսաբէթս, պատասխանեց կոմսը, Աստուած ամէն բան անոնք կը հապայ, որ քու բաղձանացդ համաձայն՝ Պիանդան մեր

սիրելի զաւկին երկրորդ մայրը կ'ըլլայ : Ո՛ւստի պէտք չէ յառաջուբնե կը զգար կոմսը, որ իր սիրելի ա-մուսնոյն վախճանելէն ետեւ՝ ինք երկայն չ'ապրիր :

Ուաքինի կոմսուհին իր վշտացը քրիստոնէական համբերութեամբ կը տանէր. գործութիւնն երթալով կը նուազէր եւ վախճանը կը մօտիկնար : Կոմսն անհնարին ցաւոց ծովու մէջ ընկղմած՝ անոր մահուան անկարելոյն քով կը նստէր : Կամաց կամաց բերդին բնակիչներն ալ արտասուալից աչուքներով կոմսուհոյն խուցը կը թափուէին, եւ ամէնքն ալ իրենց բարերար տիկնոջ համար աղօթք կ'ընէին :

Լոյին պատուհաններէն պարիսպին վրայ էին, որ որ դարման չկնչ ու պայծառ օդը կրկին կը դեղեցկացնէր : Նոյն միջոցին հնոտելիններէն մէկը կամացուկ մ'բաս ուրիշի մը. Ինչպէս դժուար է այսպիսի դեղեցիկ աշխարհ.քէ մը եւ իր սիրելիներէն բաժնուիլ : Կոմսուհին ա՛ս խօսքը լսելով՝ պատասխանեց. Ըէ, կարծածիդ պէս շատ դժուար չէ. վասն զի ա՛ս աշխարհ.քս թող տալով՝ անդին աւելի դեղեցիկ աշխարհ.ք մը կ'երթամ, ուր օր մը թէ ամուսինս, թէ տղաս եւ թէ դուք ամէնքդ եռեւէս պիտի գաք : Ա՛ս խօսքերը զրուցելու առեն՝ կոմսուհւոյն երեսները նեղքին եռանդէն կը շողային : Քիչ մը եաքը ամուսնոյն ու ծառաներուն արտասուաց եւ մէկ բարեպաշտ եկեղեցականի աղօթից մէջ հոգին աւանդեց, վերջին խոստովանութիւնը կատարելէն եւ յաւիտենական երկայն ճանապարհորդութեան թոշակին առնելէն ետեւ :

Կոմսին ցաւը խօսքով չհկրնար բացատրուիլ. աչուքներէն արտասուաց հեղեղ մը թափելով՝ ծունկ ինկաւ կողակցին մահուան անկողնոյն առջեւ. եւ ցաւալից ձայնով մը կանչեց. Տէր Աստուած, ա՛լ ա՛ս աշխարհ.քս ինծի համար չընցաւ. բայց դուն այսպէս հրամայեցիր, քու կամքդ ըլլայ : Եաքէն հեղ

Մ՛ալ ամուսնոյն առաջ երեսը նայելով՝ Երմիա բարի՛վ, ըսաւ, բարի հրեշտակ, որ Աստուած երկրի վրայ ինձի ընկեր ըլլալու խաւրեր էր: Ստուգիւ դուն իմ հրեշտակս էիր. դուն կրցար իմ բարկացուս բնութիւնս սանձել, դուն շատ հեղ անխոհեմ ընթացքս բռնեցիր. դուն ինձի շատ պարտականերուս մէջ առաջնորդ ու խրատուս եղար. վերջապէս դուն շատ անգամ զանազան բարիքներու պիս մտադիր ըսիր, զորոնք առանց քու քաղցր ազդարարութեանդ չէի կրնար կատարել: Դուն երկնային երեւոյթ մ՛էիր, որ աչքերս մէջ մէջ աչքերուդ եղար դերբնեզման մտնելու եւ կամ մանուանդ երկինք վերանալու համար: Աստուած ասոր որ շուտով երանելի բնակութիւնը մկրտիկ տեսնենք:

Աման խիստ ցաւով միանգամայն Աստուծոյ կամացը հանձայնելով՝ իր ամուսնոյն թաղման պներկայ պատուեցաւ կոմսը: Նոյն ժամանակէն ալ իր միակ մխիթարութիւնը միամօր որդին էր, որն որ մկրտուելով փերդինանդ անուանուեցաւ: Հայրն օրը տաան անգամն աւելի անոր որոցին. քով կ՛երթար. շատ հեղ ալ դիրկն առած՝ պարտէզը կը պտըտցընէր: Ով որ աս դժբախտ հայրը սոյն ղեկտուով եւ դիրկն ապիտակափայլ խանձարրով պատած տղան տեսնէր, արցունքը չէր կրնար բռնել: Փերդինանդս քանի կ՛երթար՝ հասակաւ կ՛աճէր եւ օրէ օր աւելի ընտրհալից կ՛ըլլար: Հօրը անպատմելի ուրախութիւն պատճառեց, երբ որ առջի հեղ իր մանր բաղուկները տարածած՝ անոր երեսը ժպտեցաւ, ցուցընելով որ ինքը կը ճանչնայ: կոմսը մեծ բաղձանքով ան օրուան կը սպասէր որ փերդինանդս կարող ըլլայ իրեն՝ հայր քաղցր անունը տալ:

Բայց նախախնամութեան յաւիտենական անփոփոխ վճիռները ինքն աս երջանկութեան չհասցուցին: Անգամ մը ձիէն վար կ՛իյնալով՝ խիստ ծանր

վէրք մ՚ընդունեցաւ եւ կուրծքի հիւանդութիւն մը առաջաւ: Առողջութիւնն օրէ օր դէշնալով՝ վերջապէս ան տախճանի հասաւ որ իմացաւ թէ մահն ալ մօտիկցած է: Անոր համար կառավն անձամբ շինեց եւ եղբօրը գրեց որ գինքը Փերդինանդոսին յանձնաձիչ կ՚անուանէ. նմանապէս Պիանդա ախիմոյն ալ թուղթ մը գրեց, աղաչելով որ տղան քովն առնէ եւ իր զաւակներուն հետ մէկտեղ մեծցընէ: Առնք ընելէն ետեւ՝ մահուանէն քիչ մը յառաջ՝ զաւակը բերել տուաւ, եւ գրկելէն ու օրհնելէն ետեւ՝ դահիճներուն ձեռքը տուաւ որ անմիջապէս Պիանդային տանի: Զաւկին ապագայ վիճակին վրայ այսպէս ապահով ըլլալով՝ կրօնի բոլոր մխիթարութիւններով լեցուած եւ իր սիրելի ամուսինն երկինքը նորէն տեսնելու քաղցր յուսով՝ աչուքները գոցեց:

Ը. ՈչՔ ՊՂԱՆ ԵՒ ԻՐ ԱՒԱԶԱՆ ՊԱՐՔԵՆԵՐԸ:

Պիանդա ախիմոյն քանի մը մղոն հեռու հին բերդի մը մէջ կը բնակէր, որուն շէնքը Ադրեացւոց ու Սարակինոսաց ժամանակները կը յիշեցընէր: Բերդն՝ իր բազմանկիւն ձեւովը, բազմաթիւ պատշգամներովն ու սրածայր աշտարակիկներովն՝ այլանդակ կերպարանք մը կը առնար: Խոկ մէջի մութ եւ օձաձեւ աստիճանները, նեղ ու նուրբ անցքերն ու բնակարանները բուն բարձր կամարները առջի անդամ տեսնողը վախով կը լեցընէին: Բայց որովհետեւ չորս կողմը գեղեցիկ պարտէզներով պատած էր եւ սքանչելի դիրք մ՚ունէր, անոր համար ախիմոյն իր ազգմամբ շատ յօժարութեամբ անոր մէջ կը բնակէր. իսկ իր ամուսինն՝ որ զօրաց գնդապետի աստիճան ունէր, հաստատօրէն բանակը կը գտնուէր:

Հասաւ ուրախացաւ Պիանդա ախիմոյն՝ երբ որ լսեց թէ իր եղբաւրէթ ները, որուն հետ պզտիկութենէ վեր մէկ տիրա մէկ հոգի էր, զաւակ մ՚ունե-

յեր է: Եւ ասոր իր ուրախութիւնն անանկ մեծանձնական էր եւ այնպէս անձնական շահախրութենէ հեռու, որ եւ ոչ մարքէն կ'անցընէր թէ ան տղուն ծնանելովը՝ ինք հարուստ ժառանգութենէ մը կը զրկուի: Բայց ասոր ուրախական լուէն քանի մ'օր ետքը եղիսաբեթին մահուան գոյժն առաւ: Ալդէն դիւրաւ կրնայ խմացուիլ որ ինչպէս աստիկ ցաւ ունեցաւ պիանգա ասոր աղէտալի դէպքին վրայ: Դեռ իր սգոյ պգեստները չէր փոխած, երբ կամքին մահուան բօթն ալ հասնելով՝ իր ցաւն ու տրտմութիւնը, որոնք ժամանակը տակաւին չէր կրցեր մեղմել, աւելի եւս աստակացուցին: Անմիջապէս սուրհանդակ մը հանելով՝ բանն իր երկանն իմացուց, որն որ նոյն առեն զօրաց հետ Մաարիա էր:

Երկրորդ օրը իրիկուան դէմ հասաւ փերդինանդոս իր դաստիարակուհոյն հետ: Պիանդային սրտին մէջ ցաւն եւ ուրախութիւնը մէկմէկու հետ խառնուեցան: Ցաւ, վասն զի տղուն դալուստը՝ նոր կորսընցուցած ծնողաց կսկիծները սրտին մէջ կը նորոգէր. ուրախութիւն, որովհետեւ շատ կ'ուրախանար իր սիրելի եղիսաբեթին միակ զաւակը առնելով: Դաստիարակուհին սեւ հագուած ներս մտաւ՝ տղան գիրկը բռնած, որուն սպիտակափայլ լաթերը ազգ սեւ ժապաւէններով զարդարուած էին: Կինը հառաչանօք ու հեկեկանօք իրեն յանձնուած պաշտօնը կատարեց: Ալվարէս կոմսին դրած նամակը տուաւ, որուն մէջ Պիանդային ու իր եղբօրը կ'ապաչէր որ դժբախտ որբին հօր ու մօր տեղ բռնեն:

Կոմսուհին շարժած սրտով եւ արտասուալից աչուքներով տղան գիրկն առաւ ու խանդաղատանօք նայելով՝ աս արտաշարժ խօսքերը խօսեցաւ. Եկուր, եկուր, սիրելի հրեշտակիկ. ղքեղ ալ այնպէս կը սիրեմ, ինչպէս որ քու ամենու մայրդ սիրեցի: Տղան թէպէտ աս խօսքերէն բան չէր հասկընար,

բայց սիկինոջ դորովագութ հայեցուածքը առնելով՝ պզտիկ ձեռուքները ժպտելով անոր երկընցուց։ Պիանոյան զինքը պաղնելով ու վրան յորդաբուխ արցունք թափելով՝ խօսքը յառաջ տարաւ։ Դժբախտ տղայ, բաւ, դուն մայրդ չճանչցած՝ կորնչուցիր։ Չես գիտեր գլուխդ եկած դժբախտութիւնը. բայց մի վախնար. ես քեզի դորովագութ մայր կ'ըլլամ. երանի թէ էրիկս ալ՝ նոյնպէս իր հայրական սիրովը՝ կորնչուցած բարի ու ազնիւ հօրդ տեղը բռնէ։

Նոքը զաւկըներուն դառնալով, որոնք իրենց մօրը հետ կու լային, ըսաւ. Ահաւասիկ, զաւկըներ, Աստուած ձեզի նոր եղբայր մ'ալ խաւրեց, եկէք խոստացէք որ զինքը կը սիրէք։ Ա խօսքերէն տղոց տրտմութիւնը՝ արցունքնին չջորցած՝ փարատեցաւ, եւ նորէն իրենց սովորական ուրախութիւնը սկսաւ։ Փիլիպպոս՝ որ դրեթէ եօթը տարեկան էր, իր նոր եղբայրը զբօսցընելու համար՝ սրինդն առաւ, սկսաւ երդ մը նուագել. իսկ Կարոլոս՝ պզտիկ եղբայրը՝ նոյն մօք սկսաւ իր թմբուկը զարնել։ Ա տղոց հանած շառաչիւններով փերդինանդոս զուարճանալով՝ ուրախութեամբ կը ծիծաղէր. բայց մայրերնին վախնալով որ չըլլայ թէ աղմուկը շատ մեծնայ. Ա՛լ բաւական է, ըսաւ. եւ անմիջապէս սրինդի ու թմբկի ձայնը դադրեցաւ։ Ա՛նչափ վարժած էին տղաք շուտ մը հնազանդելու։

Ետքին՝ կոմսուհոյն անդրանիկ աղջիկը, որ ութը տարեան էր, Սիրելի մայր, ըսաւ, ես ալ բոլոր իմ սկար ձիւքերս մեր պզտիկ եղբօրը ծառայելու կը գործածեմ. թէ որ հրաման տաք նէ՝ ղեստնեները ես կը կարեմ, նամնապէս իր ուտելիքն ալ ես կը հոգամ։ Հիմակ ինչ պատրաստեմ իրեն։ Մայրն իրեն բարեսրտութիւնը գովելով՝ սկսաւ իր խնամոցը յանձնուած տղուն հարկաւոր եղածները հոգալ։

Փերդինանդոս աս իր երկրորդ մօրը հոգաբար-

ձուլթեան տակ մեծնալով՝ օր աւուր վրայ ալ աւելի դեղեցիկ ու աւելի սիրուն կ'ըլլար: Շուշանի պէս ապիտակ երեսը, վարդադոյն կարմիր այտերը, թուխ ու վառվռուն աչուքները՝ կերպարանացը սքանչելի տեսք կը շնորհէին: Միանդամայն ան պզտիկ հասակին մէջ սուր միտք ու ազնիւ սիրտ մը կը ցուցընէր: Իր խնամակալու մայրը զինքն իր տղոցը պէս կը սիրէր. նոյնպէս տղաք՝ իրեն հետ եղբօր պէս կապուած էին: Իսկ ինք՝ որ լեզուն բացուելուն պէս՝ տիկնոջը Մայր անունը տուած էր, միշտ նոյն անունը կը պահէր:

Պիտգա կոմսուհին իր տղոց մէջ կատարեալ եր-ջանկութիւն մը վայելելով՝ ամէն ճիգն ի դործ կը դնէր զանոնք ալէկ կրթելու: Շատ անդամ բերդին մեծ ու պայծառ պարտիզին մէջ, երկինքին կապուտակ կամարին տակ, մրգաբեր ծառերու ,քով ու դոյնադոյն ծաղիկներով զարդարուած ծաղկոցներու մէջ՝ իրենց հետ Աստուծոյ բարերարութեան վրայ կը խօսէր: Ամէն օր առաւ իրիկուն եւ կերակրէ յառաջ պատշաճ աղօթքներն ընել կու տար: Սուրբ դրքին պատմութիւնն ալ զարմանալի լուսաւորութեամբ ու տղոց ըմբռնման համաձայն կը պատմէր իրենց. կը ցուցընէր թէ ինչպէս Աստուած աշխարհքս առեղծելէն վեր՝ միշտ մարդուս վրայ իր Հայրական խնամքը կը յայտնէ, ինչպէս բարիները կը սիրէ ու կը վարձատրէ, իսկ չարերը կը պատուհասէ: Հատա-բակօրէն տղաք պատմութիւնէն եառնել խել մը խնդիր-ներ կ'ընէին, որոնց ինք ճիշդ պատասխաններ կու տար: Ասանկով ան պատմութիւնները տղոց օգտա-կար խօսակցութիւններու նիւթ կ'ըլլային:

Պտղոց կոմսուհուն աւելի մեծ ուրախութիւն կը պատճառէր, երբ որ կը տեսնէր որ տղաք լսած պատմութիւններնուն վրայ խորհրդածութիւններ կ'ը-նեն եւ զանազան դիպուածներու կը յարմարցընեն, որուն մէջ փերփինանդոս ամենէն աւելի յաջողակու-

թիւն կը ցուցընէր: Օր մը ասիկա զրուցեց որ երկրաւոր դրախտը մեր պարտիզին ասելի գեղեցիկ չի կրնար եղած ըլլալ. որովհետեւ մենք մեր պարտիզին մէջ այնպէս երջանիկ կ'ապրինք, ինչպէս մեր նախահօրը դրախտին մէջ: Սիրելի զաւկրներս, պատասխանեց կոմսուհին, միշտ երջանիկ կ'ըլլաք, թէ որ բարեպաշտ ու անմեղ մնաք եւ մեզքէն զգուշանաք:

Ան կերպով տղաք պատմութիւնները մեծ մտադրութեամբ մտիկ կ'ընէին, եւ շատ անգամ մօրեղբոնէն կ'բսէին. Սիրելի մայր, մեզի պատմութիւն մը պատմէ: Իսկ կոմսուհին կը ջանար իր պատմած պատմութիւններով՝ կրօնն իր զաւկրներուն սիրելի ու յարդելի ընել. եւ պզտիկութենէ կրօնի հիմունքն անոնց մտաւոր սրտերուն մէջ անկելով՝ բարոյականութեան սերմունքն ալ սերմանած կ'ըլլար, որոնք անոնց բոլոր կեանց մէջ բարի պտուղներ պիտի բերէին:

Գ. Խնամակալ:

Պիանդա կոմսուհոյն երիկը՝ Ալոնզոյ կոմսը հանդուցեալ Ալմարէս կոմսին ամենեւին չէր նմաներ. հապա անոր հակառակ՝ հպարտ, ամբարտաւան, անձնասէր ու շուայլ մարդ մըն էր: Ան գեղեցիկ կալուածը, որն որ՝ իբրեւ կրտսեր որդւոյ՝ իրեն ժառանգութիւն հնկած էր, իր աստիկ ծախքերուն բաւական չէր ըլլար: Ա պատճառաւ դիմաւորական ծառայութեան մէջ մտաւ, որպէս զի քաջագործութիւններով ասելի բարձր աստիճանի հասնի ու մեծ հարստութիւն ստանայ: Իր հարցը բերդը՝ շէնքին հնութեան համար՝ կ'ատէր եւ ասելի կ'ուզէր մայրաքաղաքը բնակիլ, ուր որ ժամանակին մեծ մասը կ'անցընէր: Շատ ցանցառ իր ընտանիքը տեսնելու կու գար. եւ միշտ հետը հարուստ նշանապզեստ հագած շատ մը ծառաներ եւ թանկագին ու ընտիր ձիեր կը բերէր. մէկ խօսքով՝ մեծ պերճութիւն ու

վատաւարութիւն կ'ուզէր ծախել: Տեղը հասած ին պէս՝ մօտաւոր աղնուականները բերդը կը ժողվուէին, որոնց վատաւոր սեղաններ կու տար. այնպէս որ ան խաղաղութեան ու հանդարտութեան բնակարանը շինո ւթեան ու խաւնակութեան կայան կը դառնար:

Կոմսն իր տղոյը վրայ ամենեւին վոյթ չէր տա ներ: Իր բերդը գանուած տեղերնը՝ պէտք էր որ տղաք իրենց անմեղ խաղերէն ու զուարճութիւններ էն հրաժարէին: Անանկ որ կը սկսէին հօրեղբնուն երթալուն բաղձալ, որպէս զի կարող ըլլան տան ու պարտիզին մէջ իրենց սովորական կեանքը վա րել: Թէպէտ տղայ էին, ի վերայ այսր ամենայնի յայտնի կը տեսնէին որ հօրեղբնուն իրենց վրայ ունեցած սէրը՝ մօրեղբնուն սէրէն շատ նուազ էր:

Բայց սա սիրոյ պակասութիւնը ամենէն աւելի Փերդինանդոս կը զգար: Կոմսը նոյն սիրուն տղան կ'ատէր, վասն զի անոր ծննդեամբն՝ իր Ալմարէս եղբօրն ինչքերը ժառանգելու յոյսն ոչընչացած էր: Փերդինանդոս ալ իր կողմանէ կ'իմանար որ հօրեղ բայրն իրեն ծուռ աչօք կը նայի, անոր համար անոր առջևն ախ ու դողութեամբ կը կենար: Իսկ կոմ սուհին երբ որ տեսնէր թէ երիկը զՓերդինանդոս անիրաւ տեղ կը յանդիմանէ, միշտ տղուն թեր կ'ելլէր, ու զինքը սփոփելու համար երբեմն մխիթա րական խօսքեր կ'բսէր: Ասոր կոմսին բարկութիւնն օր ըստ օրէ կ'աւելնար ու Փերդինանդոսին դէմ ա տելութիւնը կը շատնար:

Երիկուն մը՝ Ալոնզոն հոն չեղած տեղն՝ Փերդի նանդոս որ նոյն ժամանակը վեց տարեկան էր, յան կարծ հիւանդացաւ: Վրան տաքութիւն մ'եկաւ, ո րուն հետ տատիկ դլուցաւ ալ խառն էր: Պիտա դա տիկինը տար վրայ խիստ այլայլեցաւ, ու ո րովհետեւ քաղքէն շատ հեռու ըլլալով՝ շուտ մը բժիշկ բերել տալն անկարելի էր, անոր համար զե

ղին բժիշկը կանչել տուաւ: Ամպրոզիոյ՝ գեղին բժիշկը՝ շուտ մը հասաւ, երկայն կարմիր զգեստ մը հագած եւ կեղծամն ալ նոր փոշտով ցանած: Գալուն պէս՝ ակնոցը հանեց, քթին վրայ դրաւ, անկողնոյն մօտիկցաւ, հիւանդը քննեց, երակը ընկեց, ուսերը վեր վերցուց, գլուխը ցնցեց, չհաւնելու ձեւեր մ'ըրաւ, եւ . . . բան մը չդրուցեց:

Ամպրոզիոյ հասարակ սափրիչէ կտոր մըն էր. բայց գեղացիները երբ որ ղինքը շաղքորթել կ'ուզէին, պարոն բժիշկ կը կանչէին: Ատ՝ կոմսուհին տեսնելով որ անիկա հիւանդութեան վրայ ամենեւին բան մը չդրուցեր, կասկածի երթալով որ գուցէ ինքն ալ չհասկընար, ըսաւ. Կը յուսամ որ բժշկութեան մէջ փորձառութիւն ունիք:

Հապա՛, հապա, պատասխանեց Ամպրոզիոյ գլուխը վեր վերցընելով: Մէկ տարուան մէջ միայն եօթը կտրած սրունք բժշկեցի. դժբախտութեամբ նոյն հիւանդութիւնն ան ժամանակէն վեր երեւան չելաւ, եւ շատ ցանցառ ուրիշին կը տարափոխէ:

Տարափոխիլ, պոռաց կոմսուհին, կենացս մէջ երբեք լսած չունիմ որ սրունքի կտրածութիւնը տարափոխիկ կրնայ եղեր ըլլալ: Բայց համառօտ մ'ըսէք, տղան ինչ ունի:

Ոտքէս կը խնդայուի թէ ինչ տեսակ հիւանդութիւն է, պատասխանեց Ամպրոզիոյ, պէտք որ նախ աղէկ մը յառաջանայ: Հիմակ առ վիճակիս մէջ եղած ատեն ամենէն քաջ բժիշկն ալ չկրնար պարոնին հիւանդութիւնն իմանալ:

Լաւ. մինչեւ վաղը առտու ապասեցէք, ըսաւ կոմսուհին՝ բժշկին ինչ տեսակ մարդ ըլլալն իմանալով, երթանք բարով . . . եւ նշան ըրաւ որ երթայ:

Կոմսուհին դուրս ելաւ, կ'ուզէր հրամայել տալ որ շուտ մը քաղաք ձիով մարդ մ'երթայ, բժիշկ մը բերէ. մէյ մ'ալ ծառայ մ'եկաւ իրեն զրուցեց որ

կոմսն Լիլեր է: Կոմսուհին անմիջապէս զաւկընեւ-
րուին ամուսնոյն դիմացը վազեց: Բայց առջի հայե-
ցուածքին տեսաւ որ անիկայ խիստ մեծ այլայլութեան
մէջ է, որմէ դուշակեց թէ սաստիկ դժբախտ դէպք
մը պատահած պիտ'որ ըլլայ: Կոմսը չորս կողմը նայ-
ելով ու եղբօրորդին չտեսնելով՝ Ո՞ւր է փերդինան-
դոս, պոռաց. օր մը հարուստ ու ընդարձակ կալուած-
ներ ժառանգելուն համար՝ ինք զինքն ինծի պար-
տաւոր եղած յարդութենէն ազատ կը կարծէ:

Ո՛հ, պատասխանեց կոմսուհին, խեղճ տղան սաս-
տիկ հիւանդ է:

Հիւանդ, կրկնեց կոմսը, եւ իր ան խորունկ
մտմտուքի մէջ եղող դէմքը յանկարծ լուսաւորու-
ցաւ: Լաւ է, թող դեղին բժիշկը կանչուի:

— Ընիկակ արդէն եկաւ. բայց ինչպէս կրնանք
փերդինանդին կեանքն այնպիսի տգէտ մարդու մը
ձեռք յանձնել:

Ա՛, պատասխան տուաւ կոմսը, անիկա տղու մը
համար բաւական բան դիտէ:

"Նոյն միջոցին Ալենպոյին տան հազարապետը տըր-
ցակ մը նամակ բերաւ: Կոմսը շուտ մը անոնց վեր-
նագիրները կարդալով՝ դրերը ճանչցաւ, եւ անոնցմէ
ամենք զինքն այնպէս բարկութեան մէջ խոթեցին,
որ կատղութենէն սկսաւ ոտքովը գետինը զարնել
եւ պոռալ, Ձանձրացուցիչ մարդիկ, ուզածնին դի-
տեմ: Եօթը մեծ կնքով թուղթ մը տեսնելով՝ Ա
նամակը շատ ծանրակշիռ է, բաւ, պէտք է որ շուտ
մը կարդամ: Զգացած՝ հրամայեց որ սափրիչն երթան
կանչեն, վրան աւելցնելով որ ես անձամբ կ'ուզեմ
հետը խօսիլ: Ա բաւ ու ածապարեց դնաց աշտարակ
մը մտաւ, ուր որ կը քաշուէր հարկաւոր գործք ու-
նեցած եւ մանաւանդ արտնեղութեան մէջ եղած
ատեն: Ներս մտածին պէս՝ շուտ մը ձեռուընները
դողդողալով ան ծանրակշիռ նամակին կնիքը բացաւ,

պլայլութեամբ կարդայ, եաքը բարկութենէն պատառ պատառ ըրաւ դեռինը նետեց եւ ինք թիկնաթոռին վրայ կիյնալով՝ յուսահատ ձայնով մը պոռաց. Ա՜հ, դժոխք . . . ալ բանս բուռաւ:

Պուռդիւ Ալընզոյին վիճակը շատ դէշ էր: Քանի որ իր Ալվարէս եղբայրը տղայ չէր ունեցեր, ինք առնոր ստացուածքն իբրեւ իրեն սեպհական ինչքը կը համարէր: Ա՛ս յուսով նախատ շատ պարտք ըրած էր: Երբ որ իր ակնկալութեան հակառակ եղբայրը ժառանգ մ՚ունեցաւ, ստոյգ է սկսաւ ծախքերը քիչ մը պակսեցընել, բայց պէտք եղածին չափ չէ. վասն զի ծառաներէն ոմանք քովէն հանելը կամ անթիւ դեղեցիկ ձիերէն քանի մը հատը ծախելն՝ իրեն մեծ ամօթ կը սեպէր: Փերդինանդին հօրը մահն ալ իր վիճակին սեւելի դէշցուց, որովհետեւ ատ առաջուձեռն եղբայրը թէպէտ միշտ անոր շահայութիւնը կը յանդիմաներ, բայց շատ անգամ առատ ստակ կուտար եւ ասանկով զինքը նեղութենէ կ՚ազատէր:

Ալվարէս կոմսին մահուընէ ետեւ՝ երբ որ Ալընզոյ Փերդինանդոսին խնամակալ անուանուեցաւ, շատ հեղ փորձ փորձեց որբին ինչքերէն մէկ մասն իրեն սեպհականելու, անոր քանի մը դրամագլուխներն իրեն առնելով: Բայց Ալվարէս կոմսն իր խելացութեամբը՝ տղուն ինչքերն ազէկ ապահովցուցած էր իմաստուն կարգադրութիւններով, մանաւանդ երբ օրմէն զատ՝ խոհեմ եւ արդար մարդ մը դրած էր իբրեւ երկրորդ խնամակալ, որն որ Ալընզոյին աղաչանքներուն ամենեւին ականջ դնել չէր ուզեր:

Այսպէսով Ալընզոյին պարտքերն այնպէս շատացած էին, որ պարտատէրերը զինքը դատաստանի կանչելու սպառնալիք կ՚ընէին: Ամենէն դէշն ան էր որ իրեն ձեռքը յանձնուած զինուորական արկղէն ալ շատ ստակ առած էր յուսալով որ առնին տեղը կը դնէ: Հիմա հաշիւ տալու օրերը կը մօտիկ-

նար, եւ ինք ան սահմանելը տեղը չէր կրնար դնել: Ան իրիկուն ընդունած նամակներն ալ ուրիշ բան չէին, բայց եթէ պարտաւորներուն ըրած ապառնա- լիքները, եւ կամ փոխ առակ ուզած մարդիկներուն բացատական պատասխանները: Իսկ ան պատուած նամակը՝ Փերդինանդին երկրորդ խնամակալէն էր, որով իր ամէն յոյսերը փճացած էին: Կոմսը առա- տիկ շաղակրթական խօսքերով իրեն ողջոյնած էր որ կարող ըլլայ Փերդինանդին ինչքերուն քիչ մը բան առնել, որով կրնար դոնէ ամենէն աւելի սոխուց- ղական վտանգէն ազատիլ: Անոր համար ատոր մեր- ժումն որ կարդայ, բարկութիւնը չկրնալով զսպել՝ կատղութենէն ակռաները կրճտելու եւ մազերը փե- տելու սկսաւ: Աչքին առջեւը կը տեսնէր որ արկղէն պակսած առկին համար՝ նախատինքով զինուորու- թենէն պիտի վռնտուի եւ պարտաւորները դոհ ընելու համար՝ ամէն ինչքերէն պիտի կողոպտուի:

"Այն րոպէն Ամպրոզիոյ բժիշկը առաքները դեռինը քաքրտելով, դուխը խոնարհեցընելով ու զանազան ձեւեր ընելով՝ ներս մտաւ, եւ սկսաւ երկայն խօսքե- րով՝ կոմսին յաչող դարձին վրայ խել մը ցուրտ բա- րեմաղթութիւններ ընել:

"Ձայնդ կտրէ, պոռաց Ալոնզոյ բարկութեամբ, եւ միայն հարցումներուս պատասխան տուր: Փերդի- նանդոսին հիւանդութեան վրայ ինչ կը կարծես:

Տէր, պատասխանեց բժիշկը դողդողալով, թէ որ Ձեր հարցութիւնը կը ներէ նէ՝ անոր հիւանդու- թիւնը հրաբխային տենդ է:

— Ընեմիա, անտարակոյս հրաբխային տենդ կ'ու- զես ըսել: Բայց կը սխալիս, պէտք է որ ծաղիկ ըլլայ, նոյն հիւանդութիւնն աս տարի ժանտախտի պէս ջարդ ըրաւ տղոց մէջ: Ատոր ինչ կ'ըսես:

— Հրաման էք, Տէր իմ, ծաղիկ է, եւ թէ որ Ձեր հարցութիւնը կը բաղձայ նէ՝ ժանտախտ է:

Հասեղա յանկարծ Ամպրոպեցին միտքն ինկաւ որ տղուն հիւանդութիւնը պէտք է որ ծաղիկ եղած ըլլայ. եւ խիստ կը զարմանար թէ ինչպէս աս բանս յառաջ միտքը չեկաւ: Ան բժիշկը թէպէտ խիստ տգէտ էր, ի վերայ այսր ամենայնի միշտ հազարումէկ դիւտեր կը հնարէր, տգիտութիւնը ծածկելու համար: Ասոնք եւ հոս ալ ինք զինքը պաշտպանելու համար՝ անմիջապէս ըսաւ. Ես արդէն շատ առիթ նշմարած էի որ տղուն հիւանդութիւնը ծաղիկ է. բայց կոմսուհոյն եւ Ձեր Բարձրութեանը չհամարձակեցայ յայտնելու, որ գձեղ չվախցընեմ: Արդէն հիւանդութիւնն այնպէս յառաջացած է, որ մինչ տղաք ալ անկէ բռնուելու վտանգի մէջ են:

Սոսկալի անմիտ բժշկին տգիտութիւնն ու խոտրամանկութիւնն խնայաւ, բայց առանց յայտնելու, շինծու բարկութեամբ մ'ըսաւ. Քու լուսութեամբդ իմ ընտանեացս մեծ դժբախտութիւն կրնայիր հասցընել: Բայց ինչ որ է նէ՝ հիմա գնա, եւ քեզի յարմար ու ազդու երեւցած կերպով հիւանդը դարմանէ:

Ընդունելութ Ալոնզոն առանձին խիղճ չէր ըներ իր եղբօրորդւոյն կեանքն այնպիսի տգէտ մարդու մը ձեռք յանձնելու: Իր ան յուսահատական վիճակին մէջ որբին հիւանդութիւնը խիստ յարմար եւսած էր. ուրիշ բանի չէր բաղձար, բայց եթէ որ նոյն տգէտ բժիշկին իր դեղերուին անոր կեանքը կարճեցընէ:

Ամպրոպեցի բժիշկին երկրորդ անգամ փերիենանդոսը նայելէն ետեւ՝ շուտ մը գնաց կոմսուհոյն ըսաւ որ անոր հիւանդութիւնն առանձին գէշ տեսակ ծաղկի հիւանդութիւն է: Տիկինն ասկէ սարսափած՝ ժպտոյն երեսով եկաւ էրկանը խօսքը վազեց, եւ հարցուց որ արդեօք սափրիչին ըսածն իրաւ է:

Առանձին տարակոյս չունիմ, պատասխանեց կոմսը պաղութեամբ մը. եւ մեր առջի գործքն ու պարտքն ան է որ տղաքնիս ապահովցընենք: Ասոր

Համար պէտք է որ հոսկից երթանք. ուստի դուն դնա շուտով պատրաստուելիուն տես: Ձիս հիմա հանդարտ թող տուր, ես կ'ուզեմ մինակ մնալ. սահպողական գործքեր ունիմ, որոնք բոլոր մտադրութիւնս կը պահանջեն: Խեղճ կոմսուհին տրտում սիրտ եւ քաշուելով՝ փերդինանդոսին խուցը դնաց:

Ալոնզոյ կոմսը մինակ մնաց ան տրտմագին աշտարակին մէջ: Գիշերն ալ կամաց կամաց իր թուխ քօղը ձգելով՝ նոյն աշտարակին հին կամարներուն տակ ամէն բան մութով պաշարուեցաւ. բայց Ալոնզոյին հոգին աւելի եւս մութով պաշարած էր: Ամբարտաւանութիւնն ու անձնասիրութիւնը՝ սիրտը բոլորովին դրաւած ըլլալով՝ ամէն ազնիւ զգացմունքները խղդած էին: Ուստի քիչ մը առեն մտածելէն ետեւ՝ որոշեց որ որբին առնելու դեղերուն մէջ թոյն խառնէ: Խակըսան առ բանս Ամպրոզիոյին առաջարկել կ'ուզէր. բայց աղէկ մը խորհելով՝ տեսաւ որ այսպիսի բան մը անանկ անմիտ ու շատախօս մարդու մը հաղորդելը խիստ վտանգաւոր է: Անոր համար աչքն իր մարդիկներուն մէջէն՝ փեսորդ անունով երաժիշտ երիտասարդի մը վրայ ձգեց, որուն վրայ մեծ վստահութիւն ունէր: Արդէն անոր ընդունայնասէր ու վատասէր բնութիւնը ճանչնալով, նոյնպէս ամէն նեղբին կիրքերը գիտնալով՝ անոնցմով գանիկա որսալը դիւրին բան մը կը սեպէր: Ի վերայ այսր ամենայնի առ իր խորհած գարհուրելի ոճիրը մէկու մը յայտնելն իրեն շատ գժուարին կու գար եւ իր սրտին մէջ տատանիկ կը կռուէր:

Կոմսն այսպէս անհաւատ եղանակաւ իր խղճմտանքին հետ պատերազմելու առեն՝ սենեկապանը ներս մտաւ, եւ իր տէրը յուսահատեալ մարդու մը վիճակի մէջ, գլուխը ձեռքին կռթընցուցած ու աչուընները սեղանին վրայ սեւեռած տեսնելով՝ զարհուրած մնաց: Եւ որովհետեւ կոմսը խորունկ մտածմանց մէջ ընկղմած ըլլալով՝ սենեկապանին ներս մտնելը չէր իմա-

ցած, ասիկա քիչ մը առեն լուռ ու անշարժ կենալէն եաեւ՝ վերջապէս համարձակելով ցած ձայնիւ բաւ որ կոմսուհին ու տղաք մէկ ժամէ վեր կերակրոց կը սպասեն: Ալոնզոն մէկէն վեր ցատքեց եւ բարկութեամբ պոռաց. Չէ, ես կերակրոց չեմ երթար, կ'ուզեմ հոս մինակ ճաշել: Ինծի ճրագ, քանի մը շիշ Մալակայի գինի ու երկու դաւաթ բեր:

Երկու դաւաթ, հարցուց սենեկապանը զարմանալով:

Էհ՛, երկու դաւաթ, պոռաց կոմսը, աստիկ բարկութեամբ երեսը նայելով: Շուտով կորսուէ դնա, եւ աս գիշեր երեսդ մէյ մ'ալ չտեսնեմ:

Սենեկապանը հնազանդեցաւ ու շատ անգամ գլուխը ցնցելով դուրս ելաւ. կը վախնար որ չըլլայ թէ տէրը խելքը թռուցած ըլլայ:

Դ. Փեթրոյ երեւիլքը:

Ինչպէս ըսինք, Ալոնզոյին իր ճամբուն ի գործ դնելու համար ընտրած մարդը՝ քաջ երաժիշտ Փեթրոն էր: Կոմսը՝ որն որ երբեք ծախքի մը չէր նայեր եւ արուեստագիտաց առանձին բերում ունէր, աս մարդս ալ իր ծառայութեան մէջ առած էր: Աստ գործն ան էր՝ որ տէրը հանդիսաներ ու ամենալից սեղաններ առած առեն՝ Սպանիացւոց գիւցազներուն ու հին ասպետներուն՝ Արաբացւոց եւ Սարակինոսաց դէմ ըրած պատերազմներուն վրայ երգեր կ'երգէր եւ քնար կը զարնէր: Ձայնն աղուոր ու քաղցրահնչիւն եւ երաժշտութեան մէջ խիստ քաջ ըլլալով՝ ամէնքը սիրով մտիկ կ'ընէին: Իր առանձին քաջութիւնն ան էր, որ ուրախութեան ու ցաւոց, երկիւղի եւ յուսոյ, սիրոյ ու առելութեան կիրքերը՝ լսողներուն ալ զգալ կու տար:

Ունկէ զատ՝ Փեթրոն գեղարմէ բնութիւն, գեղեցիկ դէմք, անուշ ու հաճոյական վարմունք ունէր:

պատանեկութեան առեն քիչ մը բան սորված ըլլալ՝ միտքն ալ բաւական զարդարուած էր. բայց իր երաժշտութեան համբաւն ամէն տեղ հռչակուած էր, ուստի եւ ուրախութեան ընկերութիւն մը չէր ըլլար, որուն ինք ալ չհրաւիրուէր: Ա՛ս երաժիշտն՝ Ալոնզոյին ամէն բաղձանքներուն ինք զինքը յարմարցընելով եւ ախէկ շահագործել գիտնալով, ինչպէս ըսինք՝ բոլոր վաստհութիւնը առացած էր. եւ իր սուտակասպասութեամբը բանն այնչափի հասցուցած էր որ անոր անհրաժեշտ հարկաւոր մարդիկներէն մէկն եղած էր: Նմանապէս կոմսին զաւկրներուն ալ զինքը խիստ սիրուցած էր: Երբեք բերդ չէր գար՝ առանց անոնց ընծայ մը բերելու. աղջիկներուն գոյզ գոյզ ժապաւէններ ու շինծու ծաղիկներ կը բերէր, իսկ տղոց՝ դեղեցիկ գործուածքով փայտէ պզտիկ սպառներ ու հրացաններ: Միանգամայն բիւր հնարքներ կը գտնէր զանոնք զուարճացընելու համար: Բայց տղաք ամենէն աւելի Փետրոյին երգած դիւցազնական երգերուվը շատ կը զուարճանային: Ասով եղաւ որ անոր գալուստը՝ հօրերնուն գալատեներէն աւելի իրենց բաղձալի էր:

Պոմպն ատ հեղ Փետրոն իրեն հետ առած էր. բայց ա՛լ Փետրոն ան ուրախ զուարթ երաժիշտը չէր: Ինք իր սիրոջմէն աւելի տրտում տխուր էր. տղոց ալ իր սովորական ընծաները բերելու մտացած էր: Ամէն զուարթ ընկերութիւններէ փախչելով՝ միշտ մենակուկ տեղեր կը քաշուէր: Ատանկ միայնութեան մէջ գտաւ զինքն Ալոնզոյ կէս դիշերուան մօտ, որ պզեկին հետաւոր մէկ գաշտին ծայրը ժայռերու քով նստած՝ իր ողբական երգերը կը հնչեցընէր:

Ո՛նչ, այգպէս ուշ ատեն դեռ դուն հո՞ս ես, Փետրոյ, ըսաւ: Ա՛ս մերկ ու անպտուղ ժայռերուն՝ քու սրտիդ ցաւերը հաղորդելով՝ ի՞նչ մխիթարութիւն կը գտնես: Թող ատ սգալից տեղերը, հետս եկուր:

Ես քեզի յայտնելու բաներ ունիմ, որոնցմէ զուարթ կենսոյ մը յոյս կրնաս ունենալ: Եկուր մէկտեղ երթանք: Կոմսը կ'երթայ, փեսրոն ալ գլուխը ծռած՝ անոր ետեւէն:

Ե. Ահաւոր պատճառաբանութիւն:

Ընդոգ կոմսն երաժշտին հետ՝ իր առանձին աշխատարանը տանող երկայն ու անձուկ սրահներէն անցնելէն ու զգուշութեամբ ամէն երկաթէ դռնեակը գոցելէն ետեւ՝ նոյն տեղը հասան: Սեղանի վրայի երկու ճրագներն իրենց սակաւալոյս բոցովն ան մթաղդած սենեակը հազիւ քիչ մը կը լուսաւորէին: Փեսրոյ պատճառած ծնոց շիշերուն ու գաւաթներուն մէջտեղը մերկ տուբ մը տեսնելով:

"Նստէ, սիրելի՛ փեսրոս, ըսաւ կոմսը, քեզի հետ խօսելու բան ունիմ, եւ ա՛ս ժամուն ակս ինծի ամենէն յարմար եկաւ: Բայց նախ գնա նայէ որ արդեօք դրսի դուռն աղէկ կղպած եմ: Սա դրան նիզն ալ դիր:

Փեսրոյ հնազանդեցաւ, տիրոջն ամէն բաժնեբը կատարեց, եաքէն քովը նստաւ՝ մեծ անձկութեամբ՝ ըսելիքին կը սպասէր:

Կոմսը գաւաթները լեցուց եւ խմելով սկսինք, ըսաւ, որովհետեւ մեր տխուր մտածմունքները ցրուելու համար՝ անոր շատ հարկաւորութիւն ունինք: Գաւաթնիս իրարու զարնենք, սիրելի՛ փեսրոս. քեզի, իմ ներքին ու ամենահաւատարիմ բարեկամիս....: Փեսրոյ զարմայմամբ զարկաւ գաւաթը կոմսին գաւաթին հետ. վասն զի տէրն իրեն հետ երբեք այնպէս մտերմութեամբ վարուած չունէր:

Ներկուքն ալ խմեցին, եւ կոմսն ետեւէ ետեւ գաւաթները բերնաձիր կը լեցընէր. բայց բան մը չէր յայտներ: Ա՛ս լռութիւնը փեսրոյին մեծ զարհուրանք կը բերէր: Վերջապէս կոմսը սկսաւ խօսիլ. Սիրելի՛ փեսրոս, ըսաւ, ես խիստ դէշ վիճակի մը

մէջ կը գտնուիմ, եւ դուն առջինն ես՝ որուն առ
բանս կը յայտնեմ: Արդ դիտցիր որ բոլոր մարդկան
առջեւ պատիւս կորսընցընելու վտանգի մէջ եմ. եւ
արդէն յայտնի է որ առ խայտառակութենէն եւս
կարող պիտի չըլլամ ապրիլ:... Ա՛ս բերդին տանեաց
վրայի կղմինտրներէն՝ ա՛լ եւս ոչ մէկն իմն է. իմ այն-
չափ կալուածներէս՝ եւս ոչ ափ մը տեղ իմ առա-
ջուածս է: Ասիկա դուք քեզի զարմանալի բան կ'ե-
րեւայ, սիրելի Փեւտրոս, բայց ճշմարիտ է: Մինչեւ
հիմա դուն զիս հարստութեան ու փառաւորութեան
մէջ կը տեսանէիր. բայց դիտես արդէն որ ամէն փայ-
լած բան՝ ոսկի չէ: Քանի մը օրէն կնոջմովս ու տղոց-
մովս առ բերդէն պիտի վռնտուիմ:...

Ա՛ս խօսքերէն Փեւտրոսին սիրտն ելլելով՝ արցունք-
քը չկրցաւ բռնել: Ու լաս, սիրելի մտերիմս, բաւա-
կանը. բայց առ տեղէն վռընտուելու առեն՝ ամու-
սնոյս ու զաւկրներուս լացքը մէյ մը մտածէ: Սակայն
առ դեռ ամէնը չէ. ինծի աւելի մեծ դժբախտութիւն
ու նախատինք մը պահուած է: Բայց չէ, ես առ նա-
խատանաց չեմ կրնար դիմանալ. աւելի կ'ուզեմ մեռ-
նիլ՝ քան թէ պատիւս կորսընցընել: Ահաւասիկ առ
եղկելի վիճակիս մէջ, սիրելի, մտերիմ, ցանկալի
Փեւտրոս, քեզի կը դիմեմ, քեզի կ'ապաւինիմ: Ամէն
մարդկանց մէջէն մինակ քեզի կը համարձակիմ վըս-
տահելու. դուն կրնաս իմ ազատիչս ըլլալ, եւ պէտք
է որ զիս ազատես:

Ե՛ս, պռուտոյ Փեւտրոյ անհնարին զարմացմամբ.
ես: Արդեօք երազ կը տեսնեմ, Տէր իմ, չէ նէ՝ ձեր
ցաւագին վիճակէն՝ խելքերնիդ շփոթեցաւ: Ե՛ս, որ
ձայնէս ու քնարէս զատ՝ երկրիս վրայ ուրիշ բան չու-
նիմ, ես խեղճ ողորմելիս՝ ինչպէս կրնամ այսպիսի
պարագայից մէջ ձեզի օգտակար ըլլալ...:

— Գո՛ւն՝ շատ, խիստ շատ բան, մանաւանդ թէ
ամենայն ինչ կրնաս, չէ թէ մինակ ինծի, հապա նաեւ

.քեզի համար ալ: Չէ թէ մինակ ինծի օգտակար կրնաս ըլլալ, հապա՝ նոյն իսկ դուն Հարուստ, եւ բեւեռի, աղնուական կրնաս ըլլալ: Հաւատա ինծի, բաւծս կատակ չէ, հապա հաստատուն խօսք է:... Միտքս աւելի եւս բացատրեմ: Դուն, սիրելի Փեւտրոս, աղնուական աղջկան մը հետ կարդուիլ կ'ուզես. բայց որովհետեւ դուն աղնուական չես, աղջկան ծնողքն ալ բանիս հաւանիլ չեն ուզեր: Բոլոր տրամաբթեանդ ու ախրութեանդ պատճառն ալ է: Սակայն մի վախնար, ես .քեզի Հարուստ ըլլալու եւ աղնուականութեան թղթեր ճարելու միջոցները կը ցուցընեմ, որոնցմով .քու վախճանիդ դիւրաւ կրնաս հասնիլ: Ուրեմն, սիրելի Փեւտրոս, Հարուստ ու աղնուական ըլլալն եւ ուզած անձիդ հետ կարդուիլը .քու ձեռքդ է: Ասոր ինչ կ'ըսես:

— Հրամանոցը այսօրուան բոլոր խօսակցներն ինծի հանելուկ մըն են, միտքս չեմ հասնիր: Բոլոր ինծի ուզած յայտերնիդ ալ՝ ուրիշ բան չեն բայց եթէ ոսկեղէն երազներ, որոնք երազներու պէս ալ պիտ'որ անցնին եւ ես ինչպէս որ եմ՝ ամէն մարդիկներէ ողորմելի պիտ'որ մնամ:

— Մտիկ ըրէ, թէ որ միայն ուզես, դիւրաւ կրնաս ողորմելութենէն ելլել: Մտիկ ըրէ, Փեւտրոյ, կրկնեց կոմսը՝ թիկնաթոռն աւոր մօտիկցընելով եւ ձայնը ցածցընելով, սրամտութիւնս ու յուսահատութեան մի միայն պատճառը՝ դիտե՞ս ոմլ է. սա... հիւանդ աղան է, որն որ.... պէտք չէ որ.... առողջանայ: Ահաւասիկ սա է ամէն բան: Հիմա կը հասկընաս:

Փեւտրոն գլուխը ցնցեց: Կոմսը ձայնն աւելի եւս ցածցընելով՝ խօսքը շարունակեց. Դուն եթէ իրեն անանկ դեղ մը խմցընես՝ որով մէջտեղէն վերնայ, Արվարէս կոմսին բոլոր ինչքն իմս կ'ըլլայ եւ դուն սա բերդին տէրը կ'ըլլաս:

Ա՛ս խօսքերուն՝ փեարան վէր ցատքեց եւ պո-ռաց. Ի՛նչ, ես. ես ան սիրուն տղուն դահիճն ըլ-լամ, որն որ երբեք ինձի չարիք մ՚ըրած չէնի:... Չէ, չէ, ամենեւին:

— Ասոնց սիրոյն համար, ով պուռաը, մեռիլ ըսէ: Խօսքերուս ականջ դիր եւ դուն որոշէ:

Ո՛սա կոմսն իր բոլոր իմաստակութիւնն ու ճար-տարխօսութիւնը թափելով՝ ոճրագործութեան ա-հաւորութիւնը դոյելու եւ զփեարան համոզելու ջա-նաց: Սա սեղանի վրայի սուրը կը տեսնէ, փեարոյ, ըսաւ, ես գանիկա պատերազմի մէջ կրած եւ անով առանց խիղճ մ՚ընելու՝ շատերուն արիւնը թափած եմ: Անով սիրոյս երբեւ կոյր դործիք ծառայած եւ մեծ անուն ու համբաւ ստացած եմ, առանց խիղճս արատաւորելու: Արդ ես ալ քու տէրդ եմ. դուն ալ իմ կոյր դործիս եղիր, կատարէ սիրոյդ հրամանը, բարի է եղեր, չար է եղեր՝ դուն անոր մի նայիր: Անիկա իմ դիտնալու բանս է, ես վրաս կ՚առնեմ: Դուն նոյն դործքը քեզմէ չես դործեր, միայն կը հնազանդիս. իսկ հնազանդութիւնն՝ առա-քինութիւն է:

— Տէր իմ, սրերնիդ ինձի տուէք, ես քնարիս հետ սիրով կը փոխեմ: Պատուաւոր պատերազմի մէջ՝ կը յուսընեմ որ վատ մարդ չեմ, քաջութիւն ունիմ: Բայց ան հրամայածնիդ չեմ կրնար կատա-րել: Մարդասպանութիւնն ամենէն զարհուրելի բանն է:

— Դարձեալ կ՚ըսեմ քեզի, սիրելի՛ փեարոս, քեզի ըսածս՝ կարծածիդ չափ չար բան չէ: Ան տղան՝ իր ծնողացը պէս՝ ի բնէ տկար է, եւ արդէն արտգահաս մահուան սերմանքը ծոցը կը կրէ: Ուս-տի թէեւ հիմակուան հիւանդութենէն առողջանայ ալ, որ ամենեւին հաւանական չէ, ո՞րչափ պիտ՚որ ապրի, առ առաւելն տարի մը:

Փետրոն վախնալով մը պատասխանեց. Սոյգ է Փերդինանդոսին կազմածքը փափուկ է, այսու ամենայնիւ ինծի չ'երեւար որ հրամանոցը կարծածին չափ սակար ըլլայ:

Ըսածիս վրայ բոլորովին ապահով եմ, կրկնեց կոմսը: Բայց կ'ուզէ նէ՝ հարիւր տարի ապրի. թէ որ ես աս խեղճ վիճակին մէջ չգտնուէի, տասզիւ հոգս չէր ըլլար: Սակայն հիմա հարկաւորութիւնը սոխպոլական է, տուիթն ալ յարմար: Ասկից զատ՝ ամենեւին մկու մը միտքը կասկած մը չ'ինար, ո՞րովհետեւ ամէնքը պիտեն որ սակար ու Հիւանդոտ է: Ասոր հակառակ՝ թէ որ անիկա ուղիղ օր ալ ապրի, ես կորսուեցայ: Համբաւս, ընտանեացս ինչքը, ամէն բան գնաց: Ո՞րն ընտրելի է, Հիւանդոտ տղու մը մեռնիլը, չէ նէ՝ իմ պատիւս բոլորովին կորսընցնելով՝ կնոջմովս ու տղոցմովս անհնարին ողորմելութեան մէջ ինկնալս: Ա՛ս ալ կայ որ տղուն կեանքը կարճեցընելն՝ իր վշտերը դադրեցընել է. ուստի ես աւելի բարիք գործել է, քան թէ յանցանք: Ասիկա կարծեմ դուն ալ ազէկ կը տեսնես:

Ա՛ս միայն ազէկ կը տեսնեմ, պատասխանեց Փեպոյ, որ վերնապարդ խօսքերով՝ ահաւոր ոճրագործութեան ալ բարի երեսոյթ մը կրնայ տալ: Բայց ես սրտիս մէջ ուրիշ ձայն մը կը լսեմ, որ երբեք չի խաբեր: Տէր իմ, Աստուած ինծի վկայ է, ձեր դժբախտութիւնը սիրտս կտոր կտոր կ'ընէ: Եւ թէ որ զձեզ նոյն դժբախտութենէն ազատելու համար՝ արիւնս, կեանքս տալ հարկաւոր ըլլար, պատրաստ եմ. բայց այնպիսի չարագործութեամբ խիղճս արատաւորել եւ փրկութիւնս վտանգի մէջ դնել չեմ կրնար:

Լա՛ւ ուրեմն, պոռաց կոմսը՝ մէկէն տեղէն ցատքելով եւ սեղանի վրայի սուրը կատղութեամբ յափշտակելով, որովհետեւ չեմ կրնար զքեզ համոզել

որ ուզած ծառայութիւնս ընես, կ'ուզեմ աս բա-
ներուս վերջ մը տալ: Պէտք է որ կամ փերդինանդոս
դա կորսուի, կամ ես մեռնիմ: Եւ որովհետեւ դուն
կ'ուզես որ փերդինանդոս ապրի, ուրեմն թող տուր
որ ես մեռնիմ: Ա՛ս ըսաւ ու սուրին կոթը գետինը
հաստատեց, ճոթին ալ կուրծքին շեմակեց:

Ընաուածդ սիրէք նէ՝ կեցէք, պոռաց փեարդի դա-
ղալով, աւելի աղէկ է որ տղան մեռնի, քան թէ
դուք: Եւ իր վրայ բռնութիւն մ'ընելով ու մեծ դժուա-
րութիւն կրելով՝ վրան աւելցուց. Կամքերնիդ կը
կատարեմ:

— Ուրեմն երդում ըրէ որ Հրամաններս կէտ
առ կէտ կը կատարես: Փեարդի երդումն ըրաւ. բայց
երեսին դոյնը մեռելի դոյն դարձած էր, ճակտէն
պաղ պաղ քրտինք կը վազէր: Կեանքին մէջ առ
նման սարսափ զգացած չունէր:

Երբ որ մէկ ձեռքը սրոյն վրայ, մէկալն ալ դէպ
ի երկինք վերցուցած՝ կոմսին առն առած երդումն
ըրաւ լմընցուց, Լա՛ւ է, ըսաւ կոմսը. բայց թէ որ
միտքդ փոխելու բլլաս ես երդմնազանց դառնաս,
դողա, վասն զի ես վրէժխնդիր կ'ըլլամ: Ես առն
առած՝ փեարդին գլխուն վրայ ճօճայուց:

Ա՛ս զարհուրելի գործողութիւնը կատարուելէն
ետեւ՝ Ալոնզոյ սեղանին քով նստելով ու ձեռքը
փեարդին երկընցընելով՝ ջալէրուէ, սիրելիս, ը-
սաւ, մի վախնար, ամէն բան յաջող կ'երթայ: Վա-
ղը առաւս ես Մարիա կ'երթամ, ընտանիքս ալ
ինծի հետ կը տանիմ: Կինս անշուշտ ընդդիմութիւն
պիտ'որ ընէ իր սիրականէն բաժնուելու, բայց ար-
դէն ան ատէս բժշկին միջոցովն ամէն բան կարգի
դրուած է: Որովհետեւ կոմսուհին աղէկ պիտէ որ
ծաղիկն աս կողմերս սահիկ ջարդ կ'ընէ, կը յու-
սամ որ շուտով կը համոզուի իր զաւկներովն հե-
ռանալու: Իսկ թէ որ ինք առանձին փերդինանդո-

սին քովը կենալ ուզէ, ես զինքը կը հնազանդեցը-
նեմ: Բանը դիւրաւ լմընցնելու համար՝ իրեն կ'ը-
սեմ որ հիւանդը քեզի յանձնած եմ, քեզի ալ իր
առջին կը հրամայեմ որ Սալամանդային քանչ բժիշկ
մը բերել տաս, որն որ իրօք չես կատարեր:

Ընկից զատ՝ ուրիշ բան մ'ալ ունիմ ըսելու:
Ա պիշեր ժամը մէկին կամ երկուքին հեծեալ մը
պիտի գայ եւ արքունական կնքով կնքուած նամակ
մը պիտի բերէ: Նայէ որ մինչուկ ան առնեն արթուն
կենաս: Առաւանց կանուխ եկուր զիս արթընցուր,
բերդին մէջի մարդիկներուն ալ ըսէ որ արքունիքէն
նամակ մ'ընդունելոյ, որով կը հարկադրիմ որչափ
կարելի է նէ շուտով Ատարիա երթալու. ատով մեր
ճամբայ ելլելն աւելի եւս շուտով կ'ըլլայ: Դուն հոս
մնակ մէկ պատառ աղախնով ու անոիա սափրիչով
կը մնաս, որոնք քեզի ամենեւին արգելք չեն կրնար
ըլլալ: Երեք օրէն սեւ կնքով կնքուած՝ արուարձար
ու գորովալից նամակ մը կը խաւրեմ ինծի, որով
Փերդինանդին մահը կը ծանուցանեմ: Բայց նայէ որ
նամակին անանկ դրես, որ ամէն մարդ կարող ըլլայ
կարդալ: Թէ որ ինծի առանձին ըսելու բան կ'ու-
նենաս՝ զատ թղթի մը վրայ դրէ: Այսպէսով ոչ ոք
կրնայ եղածին վրայ ատրակուսի երթալ: Ասով ես
Սպանիայի Ազատ արքունական կ'ըլլամ, դուն ալ ա-
րերդին տէրը, որով եւ արտէտ բաղձանքը կը կատա-
րուի: Հիմակու հիմայ՝ երթաս բարով, պիշեր բարի:

Զ. Բաժանում:

Ընեւը չծագած՝ փեարոյ եկաւ կոմսին դուռը
զարկաւ եւ թագաւորական հրամանագիրն անոր տուաւ:
Կոմսուհին արթընցնալով՝ Ալոնզոյ իրեն ըսաւ. Պէտք
է որ անմիջապէս Ատարիա երթանք. դնա շուտ մը
ճամբորդութեան պատրաստութիւնները տես:

Ընդեօք ատոր է, պատասխանեց կոմսուհին, որ

Փերդինանդոսին հիւանդութիւնը ծանրիկ ըլլայ. կարելի չէ որ ես տղոցմովս հոս մնամ:

Ո՛նչ, պռատայ բարկութեամբ կոմսը, կ'ուզես զանկրնեղդ օտար տղու մը սիրոյն զոհել: Կ'ուզես դանոնք կոյր, կաղ ու ծանրէն երեանին ապականեա՞լ տեսնել:

— Լա՛ւ, դուն տղոցմով գնա. ես հոս կը մնամ. Փերդինանդոսն այնպիսի վիճակի մէջ չեմ թողուր:

Ա՛լ ինչ քու խնդիրներովդ շատ մ'աշխատցըներ, ըսաւ կոմսը. ժամ մը վերջը պէտք է որ կառք հեծնենք: Փեարոն հիւանդին քովը կը մնայ, եւ արդէն իրեն հրաման տուած եմ որ Սալամանդային քաջ բժիշկ մը բերել տայ: Ուստի հանդարտ եղիր եւ դնա պատրաստութիւններդ տես:

Կոմսուհին՝ որ արդէն փորձով աղէկ գիտեր թէ էրկանը դէմ դնելը՝ բանն աւելի դէշցնել է, առանց պատասխան տալու՝ անոր հրամաններուն գլուխ ծռեց:

Երբ որ տղաք հագուեցան լմընցան, կոմսուհին անոնց հետ հիւանդին խուցը մտաւ: Փերդինանդոս զանոնք ճամբորդութեան զգեստով տեսածին պէս՝ ցաւով կանչեց. Ա՛հ, սիրելի մայր, ուրեմն գիս պիտի թողուք. նոյնպէս դուք ալ, եղբայրներս, գիս հիւանդութեանս տունը մինակ կը թողուք: Ո՛հ. կեցէք, կ'աղաչեմ, թէ որ չէք ուզեր որ ես մեռնիմ:

Ա՛հ, սիրելի Փերդինանդոս, չեմ կրնար, բսաւ կոմսուհին, սոսկալի ծանր է երթալու:

Ա՛ խօսքիս վերջ հիւանդ տղան յորդ արցունք թափելու սկսաւ, նոյնպէս մեկալ տղաք ալ կուլային: Բայց պիանդա սիրելին հիւանդը զրկելով՝ Մի լար, տղաս, բսաւ, Աստուած քեզի հետ է. ինք գքեզ կ'առողջացընէ: Մենք ալ քեզի համար աղօթք կ'ընենք որ շուտով առողջանաս:

Ան միջոցին տղաք՝ առանց հիւանդին անկողնին մօտիկնալու՝ աչուըներնէն արցունք թափելով՝ իրեն մնաս բարովնին բսին:

Ո՛հ, կանչեց արտյուտը թեամբ փերդինանդս, ուրեմն հիւանդութիւնս այնչափ վտանգաւոր է, որ ինծի չեք մօտիկնար: Թէ որ այնպէս է նէ, ի մերձենաք, չեմ ուզեր որ դիպուած ցաւերս ձեզ ալ կրեք:

Կոմսուհին փերդինանդին՝ իր եղբարցն ու քերոյ վրայ ունեցած սէրէն անանկ այլայլեցաւ, որ հազիւ կրցաւ ինք զինքը բռնել եւ ըսել. Ա՛ի վախնար, որդեակս, շատ չ'անցնիր, իրար կը տեսնենք:

Ձէ, բաւ ողբմուկ ձայնով փերդինանդս, ա՛լ աս աշխարհ.քիս մէջ մէկզմէկ տեսնելիք չունինք:

Տիկինը կ'ուզէր հեղ մ'ալ հիւանդին մօտիկնալ. բայց մէկէն կոմսը դուռը բանալով՝ շանթարձակ ձայնով մը պոռաց. Ա՞ս է քու շուտ ընելդ. կառքը կէս ժամ է որ պատրաստ կեցեր է: Ա՛ս բաւ եւ առանց ներս մտնելու՝ ածապարեց դնաց: Թէպէտ հազար անգամ պատերազմի դաշտին վրայ առանց վախի մահուան վտանգի մէջ դտնուած էր, բայց հիմա սկսաւ սրտի մը երեսը նայելու չէր համարձակեր, որովհետեւ խիղճն անհանգարտ էր. խղճմտանքը զինքը կը յանդիմանէր որ նոյն անմեղ տղուն դահիճը կ'ըլլայ: Իսկ կոմսուհին բռնութեամբ փերդինանդին անկողնէն բաժնուելով՝ տղոցմովը կառք հեծաւ: Վազեց թռաւ կառքը. հիւանդ տղան անխնայութեան շառաչիւնը լսելով՝ խոր տրտմութեան մէջ թաղուեցաւ:

Է. Թոյն:

Ամէնքն երթալէն ետեւ՝ փետրոյ մինակ մնալով՝ ահու դողի մէջ ինկաւ: Ձրտս կողմը սիրած լռութենէն՝ մարմինը փուշ փուշ կ'ըլլար, եւ ան սեւազգած կամարներուն տակ իր քայլերուն արձագանգը լսելով՝ ոտքերը յառաջ չէին երթար: Վերջապէս դողդողալով փերդինանդին խուցը մտաւ:

Ահա, սիրելի փետրոս, բաւ հիւանդ տղան՝ ուրուն աչքերը դեռ թաց էին, որչափ պէտք եմ

քեզի շնորհակալ ըլլալ՝ որ քովս մնացիր, առանց քեզի՝ ես բոլորովին առանձին կ'ըլլայի։ . . . Բայց ինչ ունիս, շատ այլայլած կ'երեւաս։ Իմ ընտանեացս երթալն ալ քեզ ատումեցուց, չէ նէ՝ հիւանդութիւնս է որ քեզի այնչափ ցաւ կը պատճառէ։ . . . Ո՛հ, աշխատելէդ կը դադրիմ երբ ալիտի մեռնիմ։

Փեարոյ առանց պատասխան տալու՝ լուռ կը կենար. որովհետեւ անմեղ տղան խօսքերը՝ սիրտը կատր կատր կ'ընէին։ Քիչ մը առեն առանկ անշարժ ու լուռ կենալէն ետեւ՝ սիրտն տղան քաղցր հայեցուածքը չկրնալով տանիլ, ակնէն դուրս ելաւ ինք իրեն ըսելով՝ Չէ, ես չեմ կրնար աս տղան մեռցընել։ . . . Բայց նախ թոյն ճարելու նայիմ. եաքը կրնամ ինք գինքս որոշել։ Ա՛ս վախճանաւ շատ մ'ելաւ Ամպրոզիոյ ասիրչին գնաց, որ նոյն գեղին թէ բժիշկն ու թէ դեղավաճառն էր։

— Բարի լոյս, Ամպրոզիոյ բժիշկս։

— Աստուծմ՛ բարին, պր. Փեարոյ, բարով եկաք։ Սմդէյաի կանուխ։ Մեր պզտիկ հիւանդն ինչպէս է։ . . . Բայց նոյն իսկ դուք ինչ ունիք. դոյներնիդ շատ նեւսած է։ Կ'երեւայ որ օգնութեանս կարօտութիւն ունիք։ Ընորհք ըսէք՝ երակնիդ տուէք որ նայիմ։ . . . Հը՛ . . . Շատ զօրաւոր կը զարնէ։ Աստուծիս կ'ըսեմ, ասատիկ առաքութիւն ունիք։

— Չէ, բան մը չունիմ. մինակ աս գիշեր գէշ անցուցի. բերդին մէջ շատ մուկ կայ։ Չէք կրնար ինծի դեղ մը տալ, աս անիծեալներուն ճար չտրցընելու։

— Իր՛մ. ես յառաջապոյն անոնց համար ընտիր դեղերու խառնուրդ մ'ունէի. բայց հիմա չունիմ։

— Գոնէ ձեր խանթին մէջ թոյն մը պիտ'որ ունենաք։

Չէ, չունիմ, ըսաւ բարկանալով մը սափրիչը։ Սալամանդայի բժիշկներէն մէկն օր մը դեղարանիս այցելութեան ելլելով՝ ամէն տեսակ թռչնաւոր դե-

ղերը թալեց վերցուց, եւ մինակ մեղմ ու զովացու-
ցիչ դեղեր թողուց, որոնցմով բան մը չեմ կրնար
ընել:

Ձէք կրնար ինծի տեղէ մը քիչ մը բան ճարել,
կրկնեց քաշուելով մը փեսայէ. խիստ հարկաւորու-
թիւն ունիմ:

Ի՞նչ բանի համար, հարցուց Ամպրոզիոյ շփո-
թած դէմքով. ինք զինքնիդ մեռցընե՞լ կ'ուզէք.
ներս մտած առեննիդ խիստ խռոված էիք:

Սիրելի Ամպրոզիոյ բժիշկս, պատասխանեց խո-
րամանկութեամբ փեսայ, յայտնի կը տեսնեմ որ
ձեզի ամենայն ինչ յայտնելու եմ: Ահաւասիկ բա-
նին էութիւնը: Մէկու մը հետ բաաո բռնած եմ:
Վերջին օրերն ընկերութեան մը մէջ ազնուական ե-
րիտասարդի մը հանդիպեցայ, որն որ կը պնդէր թէ
ինծի պէս ազնուական չեղող մարդու մը՝ մէկը թոյն
չիծախեր: Ասկէ ես շատ առնուեցայ, եւ անմիջա-
պէս վեց ոսկիի բաաո բռնելով՝ խոստացայ որ հինգ
կամ վեց օրուան մէջ քիչ մը թոյն ձեռք կը բե-
րեմ: Եւ որպէս զի ապահով ըլլաք որ զձեզ չեմ
խաբեր, բաաոին առջիւնն կէսը ձեզի կու տամ. ահա-
ւասիկ առէք երեք ոսկին. միայն թէ որչափ կարելի
է շուտով ինծի թոյն դառէք: Չորս օր արդէն անցաւ:

Ծերպէտ Ամպրոզիոյ այլանդակ ու պարծենկոտ
մարդ մըն էր, բայց եթէ խմնալու ըլլար որ փեսային
թոյնն ինչ բանի պիտի դործածէ, աշխարհքիս բո-
լոր ոսկինեըն ալ իրեն տար, առուդիս ուզածը չէր
կառարեր: Սակայն հիմակ անոր բաածէն խաբուելով,
դուցէ ալ երեք ոսկւոյն առաքը զինքը շլացընելով՝
խոստացաւ որ կը դանէ: Որովհետեւ, բաաւ, բաաի
մը համար է, եաեւէ կ'ըլլամ որ քիչ մը բան դանեմ:
Ասկից քանի մը մղոն հեռու՝ լեռներուն մէջ ծեր
ճղնաւոր մը կը բնակի, որն որ կը կարծուի թէ Ա-
բեւելքէն եկած մոգ մ'ըլլայ. վասն զի ամբողջ օրե-

ը բարձր լեռներու վրայ տունկ ու քար ժողվելու կ'աշխատի. եւ քէն շատ դիշերներ հնոցի մը քով նստելով՝ գանոնք զանազան գործիքներով կը փշրէ, կ'եփէ, կը զտէ ու կը պարզէ: Իր խրճիթին մէջ երկնապունտ մ'ալ կը տեսնուի, եւ շատ անգամ դիշերներն աստղալից երկինքը գննելով կ'անցընէ: Հիմա կ'երթամ անոր կ'երթամ: Ինք տնկերն ու բոյսերն ապէկ ճանչնալով՝ տարակոյս չունիմ որ անոնցմէ անանկ բմպելիք մը կարող ըլլայ շինել, որով մարդը կարենայ մինչեւ վերջին գառատատանին օրը քնացընել:

Գացէք ձեր ճգնաւորին, սիրելի Ամպրոզիոյ եպիսկոպոս, ըսաւ Փեարոյ. եւ նայեցէք որ շուտով դառնաք, բայց ձեռնունայն ալ չըլլաք: Ես նոյն միջոցին ձեր հիւանդը նայելու եմ: Երէկ տուած դեղերնիդ ուժ օրուան բաւական է. եւ ես կը հոգամ որ ձեր հրամանին համեմատ՝ ժամը մէյ մը նոյն դեղէն առնէ: Ուսաի հիմակու հիմա ձեզի բարով:

— Երթա՛ք բարով, կէսօրէն վերջը կը տեսնուինք:

Փեարոյ երթալուն պէս՝ Ամպրոզիոն կեղծամը, երեքանկիւն գլխարկն ու ցուպն առաւ ճամբայ ելաւ: Իսկ Փեարոյ իր բաղմատանջ խորհուրդներուն մէջ թաղուած՝ դղեակը դարձաւ, խիստ ուրախանալով որ ՊԱմպրոզիոն կրցաւ խաբել: Կամաց կամաց ինք ինքն ալ կը խաբէր: Ա՜ս ոչուն մահը, կ'ըսէր ինք իրեն, առաւել մեծ չարիք մըն է. բայց կոմսին, ա՜նոր ընտանեաց եւ իմ կորուստս աւելի մեծ է: Ա՜սկից զատ՝ ես նոյն գործքն ընելու երդմամբ ալ պարտաւորուած եմ, եւ Աստուած երդմնազանցութիւնը կը պատժէ: Թէպէտ ստիպուած էր որ դէշ բանի համար եղած երդումը ղմարդ չիպարտաւորեր եւ թէ չարիքէ մը ազատելու համար՝ ուրիշ չարիք չիկրնար գործուիլ, բայց առանց միտ չէր դներ: Թէ որ առղէկ մը իր սիրտը քննելու ըլլար, կը տեսնէր որ ինքն ան ոճրագործութեան յորդորող մի միայն

պատճառը՝ բերդի մը տէր ու պետուական ըլլալն եւ անով իր բազմանքին հասնիլն էր։

Ը. Նեղլուիեան եւ անիկուիեան օր մը։

Փեսրոյ հիւանդին խուցը մտաւ չմտաւ, փերդիւնանդոս մտերմութեամբ ղինքն ողջունելէն առաջ՝ խեղճուկ դէմքով մ՚ըսաւ. Ո՞ւր էիր, սիրելի Փեսրոյ. մէկ ժամէն աւելի է քանի որ ղքեզ չտեսայ։

— Ախշիկին գացի քեզի համար խօսելու։

— Շնորհակալ եմ, սիրելի Փեսրոյ. բայց ըժիշկին ինչ ըսաւ։

— Ուժով առողջանալուդ մեծ յոյս ունի. միայն կ՚ապսպրէ որ տուած դեղերը ճշդիւ առնես։

— Ա՜ա տղէկ։ Բեր դեղը։ Ժամը մէյ մը պիտի չխմե՞մ ալ. արդէն մէկ ու կէս ժամ եղաւ։

Փեսրոն տուաւ դեղը։ Փերդինանդոս առանց տհաճութիւն մը ցուցընելու՝ քաջութեամբ դեղը խմելէն ետեւ՝ քաղցր խօսքերով ալ շնորհակալ եղաւ։ Փեսրոն հիւանդին անկողնոյն քով նստեցաւ. բայց տղուն մտերմութիւնը՝ որ յառաջ մեծ ուրախութիւն կը պատճառէր իրեն, հիմա տրտմութեան պատճառ կ՚ըլլար։ Անոր անմեղ ու քաղցրահայեցուածքը՝ Փեսրոյին սիրտը կը վերտառնէր։ Ա՛լ չկրնալով դիմանալ՝ մէկէն ոտք կ՚ելլէ, դուրս կ՚երթայ։ Վախէն դողալով՝ կը սկսի բերդին մութ կամարները տալ շուրջ կողմը թափառիլ. մէկ սրահէն մէկալ սրահ կ՚անցնի, վար կ՚իջնայ, գաւթին մէջ կը պտրտի, պարտէզ կը վազէ, ամէն կողմ կ՚երթայ. եւ տեղ մը սիրտը կրծող որդէն հանգիստ չգտնելով՝ վերջապէս նորէն հիւանդին խուցը կու գայ. բայց հոն՝ ամէն տեղէն աւելի անհանգիստ կ՚ըլլայ. կարծես թէ պլանդակ ուրուական մը ղինքը կը հալածէր։ Գործելու ատրասիելի ոճիրը՝ սրտին խաղաղութիւնը կ՚եղծանէր։ Ամենեւին չեմ յիշեր, կ՚ըսեր

մոքէն, որ ես երբեք սասանկ ահրելի ու վշտագնիչ օր մ՚անցուցած ըլլամ. եւ որչափ որ իրիկունը կը մօտիկնար, այնչափ ալ իր անձկութիւնը կը մեծնար: Կրածն բան աննայնի մահապարտի մը անձկութեան կը նմանէր, որուն մահուան րոպէն երթալով կը մօտիկնայ: Մոէպ առէպ ալ պատուհան կ՚երթար եւ աչքերը անկած՝ ան ճամբուն կը նայէր, ուակից որ սաիրիչը պիտի գար. բայց բան մ՚ալ չտեսաւ: Եաքէն եկաւ հիւանդին անկողնոյն քով նստեցաւ:

Ինչո՞ւ կ՚ուշացընես, սիրելի Փեարոյ, հարցուց տղան, դեղը տալը. ժամանակը տասը րոպէ անցաւ:

Փեարոն գնաց դեղը բերելու. որովհետեւ թարմ պահելու պատճառանօք՝ դրսի սենեակը դրած էր. բայց բուն միտքն ան էր որ դիւրաւ եւ տղան չտեսած կարող ըլլայ թոյնը խառնել: Դեղը տալու առեն մոռնալով որ նոյն ամանով թոյնն ալ պիտի խմցընէ, սկսաւ բոլոր մարմնովը դողալ:

Տղան դեղը խմեց եւ պարապ ամանը ձեռքը տալով՝ քաղցր ժպիտով մ՚ըսաւ. Քու ամէն ինծի բրածներդ Աստուած վարձատրէ:

Այս խօսքերը Փեարոյին շանթի մը պէս եկան: Թէ որ ամէն րոպեներուս վրայէնն Աստուծմէ պիտի ընդունիմ նէ, բուռ ինք իրեն, ուրեմն խորհած մարդասպանութեանս պատիժն ալ կ՚ընդունիմ: Ա մոռնալով՝ հառաչանք ձայն մը հանեց:

Ո՞նչ ունիս այսօր, սիրելի Փեարոյ, հարցուց Փերդինանդոս. առաուընէ վեր գլխուդ տարբեր մը կը տեսնեմ: Գլխուդ այսպէս տեսնելով՝ կարծեմ թէ հրեշ մը եւ կամ թէ սուրի պղէկ ըսելու համար՝ մահն անկողնոյս քով կը նշմարեմ: Ա՛լ դուն նոյնը չես: Կը վախնամ որ ինծմէ սուրի հիւանդ չըլլաս:

Պարելի է, պատասխանեց Փեարոն եսին դառնալով ու դառնէն դուրս ելլելով: Եւ երբ որ քիչ մը հեռացաւ, բարձր ձայնիւ պոռաց. Աստուծմէ ճշմարիտ

է եղեր՝ ան շատ անգամ լսած խօսքս թէ Մարդուս մարմնոյն՝ ամենաատամիկ թիղնն ալ այնչափ պղպեղութիւն չ'ըներ, որչափ չար գործք մը՝ հոգին կ'ընէ: Թէ որ չարախորհուրդ մարդը՝ ձիւրը չգործած՝ այսչափ նեղութիւն ու անձկութիւն կը կրէ, գործելէն ետեւ ինչ պիտ'որ ըլլայ:

Փետրոյ ճակտէն վազող պաղ քրտինքը սրբելով եւ օդ առնելու համար պատուհանին մօտիկնալով՝ տեսաւ որ սափրիչը կու գայ, եւ շուտ մը դիմացը վազելով՝ մէկ կողմ մը քաշեց, եւ ծերած թիղնեւնիդ, բաւ ցած ձայնիւ, շուռմով տուէք:

— Հան մը չեմ բերեր, պատասխանեց Ամպրոզիոյ. ձգնաւորը չուզեց տալ:

Ի՛նչ, բան մը չբերինք, պոռաց Փետրոյ զարհուրելով. կը վախնար որ չըլլայ թէ սափրիչը կասկածի մը գացած ըլլայ: Բայց ինչմ՛ւ, ի՞նչ բաւ ճգնաւորը:

— Պաւ որ նախ պիտի պատրաստէ, անկէ ետեւ վարը ինք անձամբ պիտի բերէ:

— Ընկէր է, կրկնեց Փետրոյ. չէր դիտեր որ աս բանիս վրայ ուրախանայ, թէ տրտմի: Շնորհակալ եմ ձեր աշխատութեան համար: Երթա՛ք բարով:

Բայց Ամպրոզիոն չգացած հիւանդը մէյ մը տեսնել ուզեց: Երկայն ատեն մտադրութեամբ նայելէն ետեւ՝ ծանրութեամբ երակը ջնեց, եւ իր տեղեկութեան համաձայն՝ դէմքը ցնցելէն եւ ուսերը վեր վերցնելէն ետեւ՝ բան մը չըսած՝ սկսաւ երթալ: Փետրոն ետեւէն գնաց ու հարցուց թէ ի՞նչպէս է:

Է՛ա՜ դէշ, պատասխանեց Ամպրոզիոյ, մօտիկաս մահուան ատոյգ նշաններ կան. չեմ կարծեր որ միւնչեւ վարը ապրի:

Փետրոն ա՛ս որ լսեց, սրտին վրայէն կարծես թէ ծանրաբեռ քար մը վերցաւ: Թէ որ տղան ինք իրմէ մեռնի նէ, կ'ըսէր իր մտքէն, ո՛վ ինծմէ աւելի երջանիկ կրնայ ըլլալ: Որովհետեւ թէ յանձն

առաջ ապրուելէն դործքէս կ՚ազատիմ եւ թէ խոստացուած հատուցումը կ՚ընդունիմ: Տիրոջս կը հաստատեմ որ ողան ես վեդուցի եւ գինքը բաղձացած հարուստ ժառանգութեան հասցուցի: Ա մնաձմունքներով ուրախութեամբ ներս մտաւ եւ հանդարտ կերպով հիւանդին անկողնոյն քով նստեցաւ: Փերդինանդոս քաղցր ժպիտով մ՚անոր նայեցաւ ու ըսաւ. Փա՛ռք Աստուծոյ, հիմա բոլորովին փոխուած կ՚երեւաս. ա՛լ ան դժոխքերես դէմքը չունիս: Ինք գինքդ հիմակ աւելի ազնիկ կը ղդաս, այնպէս չէ՞: Իսկ ես անոր հակառակ՝ շատ ակար ու դէշ եմ:

Փերդոյ անընշանակ պատասխան մը տալէն ետեւ՝ քիչ մ՚ալ կեցաւ եւ վերջը պզտիկ կանթեղ մը վառեց ու քովի խուցն երթալով՝ զբեաղով անկողնոյն վրայ պառկեցաւ: Նախընթաց դիշերը չքնացած ու ցորեկուան անձկութիւնները գինքը ակարցուցած ըլլալով, շատ չանցաւ՝ քուն մտաւ:

Թ. Մարդասպանութիւն:

Փերդոյ նոյն դիշերը շատ անհանգիստ անցուց: Երազին մէջ երբեմն կը տեսնէր որ Փերդինանդոս իրմէ թռուցատրուելով՝ սաստիկ ցասց մէջ հոգին կ՚աւանդէր, եւ ինք յայտնուելով ու մահուան դատապարտուելով՝ խղճատանջութեամբ կախաղան կը տարուէր: Երբեմն ալ անունն կ՚երեւար որ բաղձանքին հասնելով՝ շքեղ չորքի կառք մը նստած՝ ամենէն մեծ պատիւ կ՚ընդունի. երբեմն նաեւ աչքին առջեւն անանկ կու գար որ իր նշանածին հետ եկեղեցի կ՚երթայ՝ պսակուելու: Ա վերջին ուրախական երազներով՝ առջիններուն ապրելութիւնը մոռնալով՝ արեւն ելլելու մօտ զուարթութեամբ կ՚արթննայ, անկողնէն կը ցատքէ ու կ՚երթայ Փերդինանդոսին կը նայի, որն որ աչուքները գոցած, բերանը կիսաբաց, երեսին դոյնը նետած ու խիստ քրտնած՝ խորունկ կը

քնանար: Ըա՜ռ աղէկ, կ'ըսէ Փեարոյ մտքէն, ադ քրտինքը՝ առուդիւ մահուան քրտինք է, ադ խոր-դալն ու հեւալը՝ հոգեվարութեան նշան է. տղան աս ծանր քունէն ալ չ'արթննար:

Նախընթաց օրը բերանը բան մը դրած չըլլալով՝ սաստիկ անօթութիւն կը զգար. ուստի հաց ու գինի կը բերէ, պառուհանին առջեւը կը նստի եւ աչքունքն ան հարուստ կալուածներուն վրայ պտըտցընելով՝ որոնք քիչ մը եառքը իր սեպհական առաջուածը պիտ'որ ըլլային, կը սկսի ախորժակով նախաճաշ ընել:

Յայց Փեարոյին՝ մահուան քուն ու քրտինք կարծածը՝ գՓերդինանդոս զօրացուցած ու կառուրեալ առողջացուցած էր: Արթընցած առեն՝ տղան ամենեւին տաքութիւն չունէր: Ուստի երբ որ Փեարոյ վերջին գաւաթը խմելէն ետեւ ոտք կ'ելլէր, որ երթայ կոմսին՝ իր եղբօրորդւոյն մահը դրէ, մէյ մ'ալ անդիէն Փերդինանդոս հապաւած՝ ճարի լայս, սիրելի Փեարոյ, ես առողջացայ, կանչելով՝ առջեւը կ'ելլէ:

Փեարոյ իր ամէն յոյսերը յանկարծ րոպէի մը մէջ վճռացած տեսնելով՝ անհնարին կատաղութեամբ ու զազանութեամբ մը, Ձէ, չէ, առողջացած չես, կը պոռայ, եւ մէկէն սեղանին վրայի դանակը կ'առնէ տղուն վրայ կը վազէ:

Ասուած սիրես նէ, գիս մի մեռցներ, սիրելի Փեարոյ, կը կանչէ խեղճ տղան զարհուրելով, եւ կը սկսի խոյե խուց փախչիլ, Փեարոյ ալ ետեւէն, մինչեւ որ մեծ սրահ մը կը հասնին: Փերդինանդոս սրահին մէկալ դռնէն կ'ուզէ պրծիլ, բայց նոյն դուռը կղպուած ըլլալով՝ հոն փակուած կը մնայ: Սրահին մէջտեղը խաշտ սեղան մը կար, որուն տղան առջեւ չորս կողմը կը սկսի դառնալ, երբեմն երբեմն ալ պաղատելով կը կանչէր. Փեարոյ, գիս մի մեռցներ. ես քեզի ինչ ըրի. կ'աղաչեմ, գԹող վրաս:

Փեսային գլուխը՝ լամած գինիէն ծանրացած եւ սաստիկ ալ շփոթած ըլլալով՝ չէր կրնար փերդինանդին եաեւէն հասնիլ, որուն կարծես թէ վախը թեւ կու տար: Բայց տղան արդէն հիւանդութեամբ տկարացած ըլլալով՝ վերջապէս ալ վրան զօրութիւն չգտնար, գեամինը կ'ինյայ: Փեսային շուտ մը վրան կը յարձակի, մազերէն կը բռնէ: Խեղճ տղուն ճարը հասնելով՝ ձեռուընները դէպ ի երկինք տարածած՝ Տէր Աստուած, կը կանչէ, դուն ինծի տղորմէ:

Փեսային դողալով ու երեան եաեւ դարձընելով՝ քանի մը հեղ դանակը դողդոջուն ձեռքով անոր կուրծքը կը խոթէ:

Ո՜հ, կը պոռայ տղան՝ տղորմ ձայնով, ո՜հ, վիրաւորեցայ: . . . . Ահաւասիկ արիւնս կը վազէ: Վա՛յ ինծի . . . կը մեռ . . . նիմ կոր . . . :

Փեսային աչուընները անոր դարձընելով՝ երբ որ ժպտուն երեսը, արիւնթաթախ ղգեստները, մարած աչուընները կը տեսնէ, կը սարսափի, կը քաումնի, դանակը մէկդի կը նետէ եւ նուաղ ձայնով մը՝ թողութիւն ըրէ, կ'ըսէ, սիրելի՛ Փերդինանդս, խելքս գլուխս չէր: Ա՛լ քեզի վնաս չեմ ըներ, մի պոռար. թէ որ վէրքերդ մահացու չեն՝ դքեզ կ'ապաւեմ:

Նոյն միջոցին դրսէն յանկարծ որոտման պէս ահաւոր ձայն մը կը լսուի: Փեսային կը սկսի բոլոր մարմինը դողալ: Ձայնն երթալով կը սաստկանայ. սահիկ հարուածներով դուռը կը զարնուի եւ զարհուրելի կերպով մէկը կը պոռայ. Շուտո՛վ, դուռը բաց, անօրէն, շուտո՛վ: Փեսային սա որ կը լսէ՝ վախէն անշարժ կը մնայ: Բայց դուռն ուրիշ մէկ երկու ուժգին հարուած ալ ընդունելով՝ կը բացուի, եւ մէկէն սպեետի զգեստով բարձրահասակ անծանօթ մարդ մը ներս կը յարձակի, եւ սուրը քաշած՝ շիտակ Փեսային վրայ կը դիմէ: Զարտպործը զարհուրած՝ մէկալ դռնէն կ'ուզէ փախչիլ, բայց հոն ալ

ասպետին ծառային կը հանդիպի, որն որ բայց արագ կը կենար: Փախչելու հնարքը չունենալով՝ անկին մը կը քաշուի, եւ հոն ծունկ ինկած՝ ասպետին թողութիւն կը խնդրէ:

Ծշուառականն անօրէն, արժանաւոր պատիժ պէտք է որ ընդունիս, կը պոռայ ասպետն ահաւոր ձայնով մը, եւ անմիջապէս ծառային հրամայելով որ դայ զֆեարդոյ բունէ, ինք զֆեարդինանդոս դարմանելու կ'երթայ:

Տէր Ասուած, արդեօք ո՞ւշ հասայ, կը կանչէ՝ տղան դիրկն առնելով, որուն աչուքները գոցուած, դէմքն ու բազուկները կախուած էին: Բայց վէրքերը զննելով՝ ուրախութեամբ կը տեսնէ որ այնչափ վտանգաւոր չեն. կ'առնէ զինքը հոն բազմոցի մը վրայ կը պառկեցնէ, վէրքերը կը պատէ, խելքը գլուխը կը բերէ, կ'ապահովցնէ որ այլ վախնալու բան մը չունի: Փերդինանդ իրեն շնորհակալ կ'ըլլայ եւ քիչ մը վերջը կը սկսի քնանալ:

Ասոնք ըլլալէն առեւ ասպետին սիրտը հանդչելով՝ զֆեարդոյ մէկ կողմը քաշեց եւ բսաւ. Արդէն ամէն բան դիտեմ: Ալոնզոյ՝ ըրած ահագին պարտքերը վճարելու համար՝ եղբօրդ ժառանգութիւնը յափշտակել ուզելով՝ զինքը քու ձեռքովդ ուզեց մեռցնել:

Փեարդոյ բանին այսպէս յայտնուելուն վրայ զարմանալով՝ չդանդաղեցաւ ուրանալ, ամենայն ինչ խոստովանեցաւ: Բայց դուք չեկած, բսաւ լալով, ես արդէն ըրածիս վրայ զղջացած եւ զարնելէն դադրած էի:

Ընդհատ մարդ, պատասխանեց ասպետը, ալ անմեղ տղան ձեռքդ չեմ թողուր. ես զինքը կը պաշտպանեմ:

Ծառան առաջարկեց որ զֆեարդոն կապեն եւ դատաստանի ձեռք յանձնեն: Փեարդոյ սա լսելով՝

ակաա բարձրաձայն լալ, որմէ փերդինանդոս արթընանալով եւ բանն իմանալով՝ Ձէ, իրեն բան մ՚ընէք, բաւ ասպետին, ինծի հետ միշտ սիրով էր, բան մ՚ըսած չունէր: Բայց այսօր խելքը վրան չէր, եւ ան խենթութեան առեն ինչ վնասուրեց: Սակայն խենթութեան մէջն ալ ինծի դէմ այս ու պատճառանքիս լսեց: Դուք ալ իր ազաչանքը լսեցէք: Դուք չեւիած՝ ինք արդէն դանակը մէկդի նետած եւ խոտացած էր որ ինչ կ՚ազատէ: Շեմ ուզեր որ ինծի համար արեան կաթիլ մը թափէք:

— Ընկեր ու մեծանձն տղայ, քու ազաչանացդ ու վկայութեանդ համար իրեն շնորհք կ՚ընեմ: Բայց գլխեղ պէտք է որ աս մարդասպանները ոչնչին համեմ: Հիմայ մենք ուրիշ առեղ կ՚երթանք, որ դուն հանդչիս:

Երբ որ սրահէն ելան, փեստոյ վախով մը ապետին մօտիկնալով՝ Կ՚ազաչեմ, ՏԷր իմ, բաւ, թողութիւն ընէք համարձակութեանս: Ալոնզոյ կոմսն ամէն բոպէ եղբօրդուհւոյն մահուան լոյն կը սպասէ. եթէ իմանալու ըլլայ որ մեռած չէ ու ձեր քովը կը գտնուի, կրնաք գինքն անոր կատղութենէն ազատել: Ձեր ինչ վիճակի մարդ ըլլալն ինծի ծանօթ չէ, սակայն աս գիտեմ որ Ալոնզոյ շատ զօրաւոր ու խորամանկ է եւ ամէն բան կրնայ: Ուստի թէ որ կը հաճիք, իրեն պրեմ որ եղբօրդին մեռաւ եւ չինծու թաղում մ՚ընել տամ: Ասով տղան քովերնիդ ապահով կ՚ըլլայ: Ետքը անշուշտ յարմար ժամանակ մը կու գայ իրեն իրաւունքները ձեռք բերելու:

Ասպետն աս առաջարկութիւնը խիստ խոհեմ տեսաւ, բայց խաբէութեան մասնակից ըլլալ չուզելով ես տղան կ՚առնեմ կ՚երթամ, ըսաւ, քու ընկերդիդ չեմ խառնուիր:

Ասպետն իր ծառային հետ բոլոր օրը բերդը մնաց: Իրիկունը մութը կսկսելուն պէս՝ զփերդինանդոս վեր-

արկուին մէջ փաթթելով՝ առաւ տարաւ. Փեարոյէն գաւառ՝ ոչ ոք տեսաւ բերդէն ելլելնին: Բայց եւ ոչ ինք դիտէր անոր ում ըլլալն, ուսկից գալն եւ ուր երթալը:

Երկրորդ օրը Փեարոյ գեղին չորս կողմը հրատարակեց որ Փերդինանդոս գիշերը ծադկէն մեռաւ: Եւ որովհետեւ ամէնքը շատախօս սովրչին լօսքերովը հիւանդութիւնը խիստ տարափոխիկ ու ժանտախտ պէս բան մը կը կարծէին, մէկը չուզեց անոր երեսը տեսնել: Եւ եթէ քանի մը յանդուգն հետաքրքրներ ալ գտնուեցան, անոնք ալ դղեկին ամէն դիւն պատող սաստիկ ծխէն ստիպուեցան փախչիլ: Փեարոյ դաճէ արձան մը գտնելով՝ հին լաթերով փաթթեց, վրան սեւ քօղ մը ձգեց եւ փառաւոր յուղարկաւորութիւն կատարել տուաւ:

Այսպէսով մեծ վտանգէ մը ազատելուն վրայ ուրախանալով, բայց միանգամայն իր անօրէն սպանութենէն յուսացած վարձքէն ալ հրաժարելու չափ՝ նոյն գիշեր կոմսին նամակ մը գրեց, որուն մէջ կը ծանուցանէր թէ բոլոր իր ջանքն ու Սալամանդային բերել տուած բժշկին դեղերն օգուտ մը չընելով՝ եղբօրորդին ծադկէն մեռաւ: Նամակին մէջ առանձին տոմսակ մ'ալ դրած էր, որուն մէջ կը գրէր թէ թոյն չկրնալով ձեռք բերել՝ ակամայ դաշյն գործածելու ստիպուած էր:

Ժ. Ալարիկը:

Յանկարծ բերդն եկող եւ զՓերդինանդ մահուընէ ազատող անծանօթ ասպետը՝ արտաքոյ կարգի մարդ մըն էր: Իր երիտասարդութիւնը տէրութեան մեծամեծ պաշտօններու մէջ անցուցած, եւ պատերազմներու մէջ քաջագործութիւններ ընելով՝ մեծ անուն ու փառք վաստկած էր, այնպէս որ թագաւորն իրեն դքսութեան պատիւ կ'ուզէր տալ:

Բայց իր ձիրքերուն, համբաւոյն եւ մանաւանդ համարձակախօսութեան համար՝ անթիւ անհամար թշնամիներ ունէր, որոնց գլխաւորն էր Ալմղոյ կոմսը։ Ասոնք զանազան զրպարտութիւններով ու դաւաճանութիւններով բանն այնչափի հասցուցին՝ որ կեանքը վտանգի մէջ իյնալով՝ ստիպուեցաւ ծառայով մը լեռները փախչիլ։ Երկայն ատեն չորս կողմը թափառելէն ետեւ՝ գեղեցիկ դաշտ մը հասաւ, որուն մէջտեղը ամայի ճնայած սիրուն պզտիկ մատուռ մը կար։

Ծերպահ ասպետը նոյն նուիրական տեղը մտաւ, ուր որ սիրած խորհուրդներն շարժելով՝ ծունկ ինկաւ եւ ինք զինքն Աստուծոյ յանձնեց, աղաչելով որ զինքն իր հզօր բազկին պաշտպանութեան տակ առնէ եւ ամէն վտանգներէն պահէ։ Երբ որ աղօթքը լմընցընելէն ետեւ դուրս ելաւ, քանի մը քայլ հեռու պզտիկ միայնարան մը տեսնելով՝ գնաց քանի մը հեղ դուռը զարկաւ։ Նոյն րոպէն անդիէն ձեր հոգիս մը դալով՝ պարապ տեղ դուռը կը զարնէք, բսաւ ասպետին. աս միայնարանը մարդ չկայ. մէջը բնակող ճգնաւորը շատոնց մեռած է եւ դեռ մէկը չեկաւ՝ որ անոր տեղը լեցընէ։ Ասպետն աս որ լսեց՝ շուտ մը միտքը դրաւ որ հոն ապաւինի։ Քիչ մը առեն ետքը՝ ծառային հետ մէկտեղ ճգնաւորի պզտիկ հագած՝ եկաւ տեղւոյն մեծերէն հրամանն խնդրեց որ հոն բնակին։ Աս հրամանն առանց դժուարութեան տրուեցաւ, մինակ ան թէսալիեամբ որ քովի մատուռը իրենք հոգան։

Ծերպահ ասպետին ընչից մեծ մասը յարքունիս առնուած էր, այսու ամենայնիւ դեռ բաւական հարստութիւն ունէր։ Ուստի մատուռն աղէկ մը նորոգել տալէն ետեւ՝ քովի միայնարանն ալ պզտիկ աղուոր վանք մը ձեւացուց, որուն մէջ իր եւ ծառային համար պատկեալ խցեր, սեղանատուն եւ ընթեր-

ցարան ըլլալէն զատ՝ քանի մը հատ ալ հիւրերու սենեակներ կը գտնուէր: Վանքին եռեւը վայրենի շագանակենիներու անտառակ մը կար, առջեւն ալ ամայի երկիր մը, որն որ ճդնաւորն ու ծառան պտղատու ծառերով զարդարեցին եւ ընդելնոց պարտէզ ըրին: Շուրջ դին գեղեցիկ դալարագեղ բլուրներ կային. իսկ բլուրներուն եռեւը գաղաթնին մինչեւ երկինք բարձրացուցած մերկ ու սեպ լեռներ:

Ասպետը նոյն առեղը Բեռնարդ անուամբ՝ ժամանակին ազօթքով, ուսմամբ ու երկրագործութեամբ կ'անցընէր: Շատ անգամ լեռներուն վրայ բժշկական խոտեր ու հանքեր կը ժողվէր, քիմիական փորձեր կ'ընէր եւ ատոնցմէ ընթացքը կը դիտէր: Ծառան՝ ինչպէս որ պատերազմներու մէջ իր հաւատարիմ ընկերն էր, նոյնպէս միայնութեան մէջ ալ չուզեց քովէն բաժնուիլ: Իրենց օրըստօրական պիտոյքը պարսիկն մատակարարած պատրաստներովը, այծերուն տրաց կաթովը եւ ծառային բռնած ձկերովն ու որսի անասուններովը կը հոգային: Թէպէտ ասպետական զգեստներն, ինչպէս ըսինք, հոծ ու ճդնաւորի զգեստ հագած էին, բայց առջի զգեստներն ալ քովերնին կը պահէին: Շուրջ կողմի գեղացիները զասպետը շատ կը սիրէին ու կը յարգէին, եւ ամէնքը մտքերնին անանկ դրած էին որ բարձր աստիճանի մարդ մըն է, որ նոյն միայնութեան մէջ կ'ուզէ անծանօթ մնալ:

Ամպրոպին թոյն խնդրելու համար գացած ճրպնաւորը՝ նոյն ասպետն էր: Խելացի եւ կենցաղագէտ մարդը կասկածի երթալով որ չըլլայ թէ թոյնը չար վախճանի մը համար ուզուի, սկսաւ անոր բերանը փնտռել: Քիչ մը գինի խմցընելէն եռեւ՝ թոյն ուզելուն պատճառը հարցուց: Պարկամիտ ասպիրիչը՝ գինիէն գուարթնալով եւ իր բնական շատախօսութենէն մղուելով՝ ամէն բան առջի առեղը պատմեց.

Փերդինանդին հիւանդութիւնը, Ալոնզոյ կոմսին ու իր ընտանեացն արտրնօք բերդէն ելլելը, Փերդինանդին քով՝ միայակ Փեւտոյին մնալն եւ ասոր քիչ մը թոյն դառնելու վրայ բաւատ բռնելը: Ասպետն այս ամենայն լսելով՝ յայտնապէս իմացաւ որ Փեւտոյին թոյն ուղելը՝ զՓերդինանդ մեռցընելու համար է: Ոսոսի սափրիչն ետ խաբեայ խոստանալով որ երկրորդ օրը ինք անձամբ թոյնը կը բերէ: Եւ քիչ մը ետքը ասպետական զգեստը հագած՝ ծառային հետ ճամբայ ելաւ, խելօք տղան Ալոնզոյին ձեռքէն ազատելու համար, որն որ իրօք ալ դլուխ հանեց, ինչպէս որ վերը պատմեցինք:

Փերդինանդին վէրքերը շատ չանցաւ ապէկցան եւ ինք իր առջի զուարթութիւնն առացաւ: Միակ յաւն այն էր որ ընտանիքէն հեռու է. բայց իմաստուն ասպետը տղուն նոյն նիւթերուն վրայ երբեմն հարցումները միշտ ուրիշ. բանի կը դարձընէր: Իր դիտաւորութիւնն այն էր որ անոր ուշ բլլալն առ այժմ ծածուկ պահէ եւ ապէկ կրթութիւն տայ, կ'ուզէր որ իր առջի տարիներուն յիշատակը մոքէն հանէ: Այսպէսով տղան կամաց կամաց իր պղտիկութեան առեն կեցած տեղերը կը մոռնար եւ ընտանիքը միայն խառնաշփոթ կը յիշէր:

Ինչեւ Փերդինանդին տասնուչորս տարեկան բլլալու առենը՝ իր պաշտպանին կենաց կերպին մէջ առանձին փոփոխութիւն մը չպատահեցաւ: Բոլոր ջանքն ու ճիգն այն էր որ իր պաշտպանելոյն ապէկ կրթութիւն տայ եւ անոր տասիճանին համաձայն եղած ամէն ուսումը սորվեցընէ: Նոյն ժամանակը յաւալի դէպք մը դիպեցաւ, այս ինքն իր հարատարիմ ծառան ծանր հիւանդանալով՝ որչափ որ ալ աշխատեցան զինքը մահուան ձեռքէն յափշտակելու՝ պարապ եղաւ. ծերունին կրծնի բոլոր մխիթարութիւններն ընդունելէն ետեւ՝ խաղաղութեամբ մեռաւ,

իր աչքն ու փերդինանդը սպոյ մէջ ձգելով, որոնք զինքը բարեկամի պէս կը սիրէին։

Փերդինանդոսին կրթասէրութիւնը պահանջելով որ դոնէ քանի մը տարի մեծ քաղքի մը համալսարանին մէջ ուսումը յառաջ տանի, ասպետն իր ծառային վերադարձաւ՝ որոշեց որ անոր հետ մէկտեղ Սալամանգա երթայ։ Ուսոի ամէն բան կարգի դնելէն ետեւ՝ ինք ճգնաւորի զգեստը փոխեց եւ պատանւոյն ալ նոյն ժամանակուան ազնուականաց զգեստը հագցնելով՝ իր սիրելի առանձնութենէն ելաւ, բոլոր դեղացւոց օրհնութիւնը հետը տանելով։

ԺԱ. Ա–ասպետի դէպքը։

Ասպետը Սալամանգա հասնելուն պէս՝ քաղքին երեւելի թաղերէն մէկը՝ հարուստ վաճառականի մը տան մէջ ազուր բնակարան մը բռնեց։ Հոն փերդինանդին հետ բնակելով՝ զինքը համալսարան կը խրկէր, ուր որ խելացի ու վոյժեռանդն պատանին մեծ յառաջադիմութիւն կ'ընէր։ Բայց հարկ թէ երեք տարի եղած էր, մէյ մ'ալ ասպետին վրայ կաթուած իջնալով՝ լեզուն բռնուեցաւ։ Քովը գտնուողներուն նշան կ'ընէր որ խօսիլ կ'ուզէ, բայց չկրնար։ Վաճառականը դրիչ ու թուղթ բերաւ. սակայն ձեռքն ալ բռնուած ըլլալով՝ եւ ոչ գիր մը կրցաւ գրել։ Ձեւերով միայն կրցաւ վաճառականին հասկըցնել որ պատանին իր քովն առնէ եւ ալէկ հոգայ։ Աղնուասիրտ վաճառականը զփերդինանդ դրկելով՝ խօսք առաւ։ Քանի մը րոպէէն՝ որբ պատանւոյն միակ բարեկամը հոգին աւանդեց, եւ իր որդեգիրն անպայման տրտմութեան մէջ ընկղմեց։

Փերդինանդ երած կորաւեան բոլոր մեծութիւնը նոյն աաեն չէր իմանար։ Ասպետին դիտաւորութիւնն ան էր, որ թագաւորը Գերմանիայէն դարձածին պէս՝ զփերդինանդ իրեն ներկայացնէ, եւ անոր՝ Ալվարես

կամին միակ որդին ըլլալը ցուցընելով՝ հայրենի ժառանգութիւնը ձեռք բերել ուզ։ Բայց աս խորհուրդներն իր յանկարծական մահուամբը փճացան։ Իսկ իր սեպհական ինչքերն ապգականացն անցնելով՝ Փերդինանդ դրեթէ երեսի վրայ մնաց, առանց գիտնալու իր ուվ ըլլալը։

Խեղճ պատանին ալ ուսումն յառաջ չկրնալով տանել՝ առիպուեցաւ յանձն առնուլ վաճառականին առաջարկութիւնը, որն որ ղինքն իր քովն առնուլ կ'ուզէր։ Արդէն յառաջուընէ իր մայրենի լեզուէն զատ՝ գերմաներէն, գաղղիերէն ու իտալերէն ալ գիտեր. քիչ ժամանակուան մէջ անգղիերէն ալ սորվեցաւ, որով եւ սկսաւ տիրոջը բոլոր թղթակցութիւնը հոգալ։ Ասով եւ իր աչքբացութեամբն ու հաւատարմութեամբը տիրոջը շատ սիրելի եղաւ։

Երբ անգամ վաճառականը վինքը հետն առած՝ Եւրոպայի երեւելի քաղաքները կը տանէր։ Անգամ մը Լոնտոն գնաց, ուր որ նոյն ատեն կայսեր կոմսը Աւստրիայի դեսպան էր։ Դեսպանը վաճառականը կանչել տուաւ, որ քանի մը գոհար գնէ։ Փերդինանդ խիստ ազէկ գերմաներէն գիտնալով՝ ատերը վինքը խաւրեց։ Կոմսն երիտասարդին մաքուր ու վայելուչ գերմաներէն խօսիլն որ լսեց, շատ զարմանալով՝ Դուք անտարակոյս Գերմանիա ծնած էք, ըսաւ. շատ կ'ուրախանամ որ հոս օտար տեղ հայրենակից մը կը տեսնեմ։

Ծառութիւն կ'ընէք, պատասխանեց Փերդինանդ, ես ապահասի եմ, եւ գոհարներու արկղիկը բացաւ։ Դեսպանն ամուսինը կանչեց որ քարերուն մէջէն ուշադիր ընտրէ։ Կոմսուհին ալ շատ ուրախացաւ երիտասարդին հետ իր մայրենի լեզուաւը խօսիլ կրնալուն համար։ Քանի մը կտոր բան ընտրելէն ետեւ՝ գինն որ հարցուցին, Փերդինանդ ճիշդ վերջին գիները զուսցեց, որուն հաւանելով՝ կոմսը խնդրեց որ

շուտ մը ամենուն ցանկը գրէ եւ առաջին ընդունելը Հաստատէ: Փերդինանդ դերմաններէն դրեց, եւ այնպէս վայելուչ եւ ուղիղ՝ որ շատ գովեստներ ընդունեցաւ:

Ետքը կոմսուհոյն առաջ գոհարներուն նայելով՝ Տիկին, ըսաւ, թողութիւն ըրէք համարձակութեանս, սխալմունք մ՚եղեր է: Քանի երկու հատ իրարու նման քարեր ունէի: Հրամանոցը հինգ առաջը՝ ապրդ է յառաջուան ընտրածներնուդ եւ իմ դին կտրածիս պէս գեղեցիկ կ՚երեւայ, բայց առջինին թանգրութիւնը չունենալով՝ դինն ալ քիչ մը նուազ է: Ուսոի թէ որ կ՚ուզէք նոյնը պահել, պէտք է որ աւելի առաջ առակինիդ եւս դարձընեմ:

Կոմսն ու կոմսուհին Փերդինանդին արդարութիւնը վրայ զարմանալով, սկսան հետը սիրով ու ընտանութեամբ խօսիլ եւ իր վիճակը հարցուցին:

Ես, պատասխանեց Փերդինանդ, վաճառականի մը քով աղքատ գրադիր մըն եմ, եւ վաճառականութեան մէջ մտնելուս միտակ պատճառն այն է որ բաւական ինչք չունենալով՝ հկրոյ ուսումս շարունակել:

Ո՞ղք, ըսաւ կոմսը. բայց նայեցէք, շատ կը բաղձայի ձեզի օգնել: Ես ալէկ կրթուած պատանի մը կը փնտռեմ, որն որ չէ թէ միտակ շատ լեզու գիտնայ, հապա նաեւ հաւատարիմ ըլլայ: Ուսոի թէ որ յանձն կ՚առնուք, գձեզ իմ անձնական գրագիր կ՚ընեմ: Նոյնպէս կրնաք ատեն հատարապետիս հաշիւներուն ալ վերակացութիւն ընել: Եւ ատ երկու պաշտօնին վճարքն ընդունելով՝ կը յուսամ որ գոհ կ՚ըլլաք:

Փերդինանդ ատ առաջարկութիւնը հաճութեամբ ընդունելով՝ ածապարեց դնայ վաճառականին իմացուց, որուն թէպէտ շատ դժուարն եկաւ իրմէ բաժնուիլը, բայց չուզելով միանգամայն անոր յառաջա-

դիմելեան արդելք ըլլալ, յօժարութեամբ թող տուաւ: Այսպէսով փերդինանդ՝ դեսպանին. քովը մնաւ:

Վ՚ինչ մը եաքը կալլաս կոմսը Վ՚իէննա կանչուեցաւ՝ իր դրացին ալ հետը նոյն մայրաքաղաքը գնաց. բայց հոն՝ կարծածին պէս երջանիկ ու հանդիստ չէր: Թէպէտ կոմսն ու կոմսուհին վրան խիստ դոհ էին եւ իրեն՝ որպէսզի պէս սէր կը ցուցընէին, բայց կոմսին պաշտօնատէրներն ու ծառաները՝ իր ընդունած սիրոյն վրայ նախանձելով՝ ամէն կերպով գինքը կը չարչարէին: Անոնց որ նեղ պատանին. քիչ մը եաքը հիւանդացաւ:

Նոյն ժիջոցին Վ՚իէննա եկեղեցական մեծ հանդէս մը պատահելով՝ բոլոր արքունիքն, ազնուականք ու հասարակ ժողովուրդը դունդ դունդ Ս. Ստեփանոսի մայր եկեղեցին կ՚երթային: Կոմսին ծառաները ալ գացին, եւ նոյն իսկ հիւանդը հոգացողն ալ ձգեց գնաց. սասանիլ փերդինանդ առանձին մնաց: Տենդէն ու ծարաւէն ասատիկ տանջուելով՝ քանի մը հեղ զանգակ զարկաւ, որ գուցէ մէկը կը լսէ. բայց եկող գացող չեղաւ: Անկարելի էլլել ուզեց, որ երթայ ջուր բերէ. սակայն եւ ոչ կրնար առէն շարժիլ:

Ան օրերը Օպերատորճեանց կոմսուհին կալլաս կոմսին այցելութեան եկած էր: Իր աննեկապանուհին որ ազգատոհմը ձեռքը ժամ երթալու համար սանդխէն վար իջնալու առեն՝ արտաքոյ կարգի զանգակի ձայն առնելով՝ ներս մտաւ ու. քաղաքավարութեամբ մը հիւանդին հարցուց թէ ինչ կ՚ուզէ:

Վ՚ազաչեմ, օրիորդ, կանչեց փերդինանդ, շնորհք ըրէք՝ ինծի քիչ մը լեմոնի օշարակ կամ դեղ ջուր մը հոգացէք. ծարաւէս կը պապակիմ:

Գնաց վրայ, պատասխանեց աննեկապանուհին, եւ շուտ մը գնաց պալ ջուր մը բերաւ եւ հիւան-

դին տալով՝ ըսաւ. Հիմակու հիմա աս առէք. հիմա կ'երթամ լիմնաւիշ ալ կը պատրաստեմ: Անմիջապէս խոհակերոց գնաց, եւ մարդ չգտնելով՝ սկսաւ լեմնն ու շաքար փնտռել, բայց բան մը չգտաւ: Ուստի տրտմութեամբ փերդինանդին եկաւ եւ ըսաւ. Ամօթ է որ գձեզ աս վիճակին մէջ առանձին թող են տուեր. մինչեւ որ հիւանդապահը դառնայ նէ՝ ես քովերնիդ կը կենամ: Աս ըսաւ ու պատուհանին քովը նստաւ՝ աղօթապիրքը բացաւ սկսաւ մտադրութեամբ կարդալ. երբեմն երբեմն ալ կ'ելլէր փերդինանդին ջուր կու տար: Ջուրը լմընալով՝ գնաց նորէն բերաւ:

Ա՛րշակ շնորհակալ ըլլալու եմ ձեզմէ, օրիորդ, ըսաւ փերդինանդ: Բայց դուք կենացս մէջ կարող պիտի չըլլաք հատուցում մ'ընել: Սակայն ապահով եղէք որ վարձքերնիդ Աստուծմէ կ'ընդունիք:

Ձեզմէ փոքր ծառայութիւն մ'ընելս՝ ինծի բաւական հատուցում է, պատասխանեց աղջիկը, եւ դարձեալ պատուհանին քովը նստելով՝ ընթերցումը յառաջ տարաւ: Քիչ մը եռքը անհոգ ծառան գալով՝ սենեկապանուհին ոտք ելաւ եւ հիւանդին առաջութիւն մաղթելով գնաց: Երկրորդ օրը իր տիկնոջ ճամբայ ելլելէն յառաջ՝ նորէն հիւանդին տեսութեան եկաւ, որպիսութիւնը հարցուց եւ քաղաքավարութեամբ մը հրաժարական ողջոյնը տուաւ:

Փերդինանդ առողջանալէն ետեւ՝ կալաս կոմսը բոլոր ընտանեօք Բոհեմիա գնաց, ուր որ բերդ մը եւ ընդարձակ կալուածներ ունէր: Փերդինանդ նոյն տեղը քանի մ'ամիս շատ ուրախ ու զուարթ կեանք անցուց, որովհետեւ հին բերդն ու մեծատարած երկիրները տեսնելով՝ իր տղայութեան առջի տարիներն անցուցած տեղուանքը շփոթ կերպով մը կը յիշէր: Կոմսը փերդինանդին աս զուարթութիւնը տեսնելով եւ նոյն տեղն կալուածապահը մեռած

ըլլալով՝ իրեն առաջարկեց որ անոր պաշտօնն ինք առնէ, որն որ Փերդինանդ սիրով ու շնորհակալութեամբ ընդունեցաւ։

ԺԲ. Ամուսնութիւն։

Փերդինանդին՝ կալլաս կոմսին կալուածապահն ըլլալն իմացուելուն պէս՝ տեղւոյն պաշտօնատերներն ու շատ պատուաւոր մարդիկ սկսան եռեւէ ըլլալ զինքն իրենց փեսացընելու։ Բայց պատանին իր հիւանդութեան առեն քիչ մը ժամանակ իրեն հիւանդապահութիւն ընող բարեսիրտ օրիորդը չէր մոռցած. անոր քաղցր վարմունքը, պարկեշտութիւնն ու աստուածպաշտութիւնը դեռ մտքին մէջն էին։ Ուստի երբ որ տեսաւ որ Հաստատուն վիճակ մ'ունեցաւ, կոմսէն հրաման խնդրելով՝ Օպերատորփեանց կոմսուհւոյն գրեց եւ աղաչեց որ իր սեներկապանուհւոյն ձեռքն իրեն չզլանայ։

Ո՞ւս հարկ է որ նոյն օրիորդին վրայ համառօտ տեղեկութիւն մը տանք։ Ա՛ս օրիորդը՝ որուն անունն էր Կատարինէ, անատուապահի մը աղջիկ էր։ Իր մանուկ հասակին մէջ հայրը կորսընցընելէն ետեւ՝ մօրը հոգատարութեամբն աղէկ կրթութիւն մ'ընդունեցաւ. եւ իր ժրութեամբն ու աշխուժութեամբը շուտ մը այնչափ յառաջադիմութիւն ըրաւ՝ որ քիչ մը ետքը սկսաւ իր բարակ գործուածներովն ու կարեկրելը մօրը օգնութիւն ընել։ Կատարինէ շատ անգամ Օպերատորփեանց կոմսուհւոյն համար կար կը կարէր ու այլեւայլ նիւթեր կը բանէր։ Անգամ մը կոմսուհին իր բանուածքն այնչափ հաւնեցաւ, որ վարձքն առաքելութեամբ տալէն զատ՝ զանազան զգեստեղէն ալ պարգեւ տուաւ։ Աղջիկը մօրը հետ առնոյ նայելու առեն՝ մատաքսեայ ձեռնոցի մը մէջ ադամանդեայ մատնի մը գտնելով, շուտ մ'առաւ կոմսուհւոյն տարաւ։

Կամուհին ասոր վրայ խիստ ուրախացաւ։ Ան նոյն մանկին շատոնց կորսուած կը կարծէր, ըսաւ. անշուշտ ձեռնտոյս հանելու առեն՝ մէջը մնացած պիտ՚որ ըլլայ։ Եւ թէպէտ բուն գտնելուս վրայ ալ շատ ուրախ եմ, բայց աւելի անոր վրայ կ՚ուրախանամ որ այսպէս եւս բերիր։ Ասոր հատուցումն օր մը անշուշտ կ՚ընդունիս։

Ան դէպքին վրայ շատ չմնցաւ՝ կատարինէին մայրը մեռաւ. ինք ան առեն տասնուչորս տարուան էր։ Երբ որ կամուհին ասոնք բանս իմացաւ, զինքը մխիթարեց ու խոստացաւ որ իրեն մօր տեղ կը բռնէ։ Եւ անմիջապէս զինքը քովն առաւ. բայց չէ թէ աղախնոյ, հապա իր աղջկան պէս կը նայէր, եւ ամէն օր աւելի աղէկ ճանչնալով՝ աւելը կ՚աւելնար։

Ան կերպով քանի մը տարի անցաւ։ Կատարինէ միշտ երջանիկ էր եւ երբեք սրտին մէջ ուրիշ բաղձանք չունէր, բայց եթէ իր բարերարին, իր երկրորդ մօրն աւելի հաճելի ըլլալ։ Երբ որ վ.ինէննա զփերդինանդ տեսաւ, քանի մը հեղ միտքն եկաւ որ այնպիսի մարդու մը հետ միանալով՝ շատ երջանիկ կ՚ըլլայ. բայց անմիջապէս աս խորհուրդը մտքէն հանեց, վասն զի չէր կրնար կարծել որ անիկա իրեն պէս աղքատ որբի մը հետ ամուսնանալ ուզէ։ Ուստի երբ որ կամուհին զինքը կանչեց ու փերդինանդին առաջարկութիւնը յայտնեց, խեղճ աղջիկը կարմրելով՝ սկսաւ առջեւը նայիլ. եւ թէպէտ այլայլութենէն կ՚երեւար որ նոյն առաջարկութիւնն իր ըղձից ալ ծրջափ համաձայն է, բայց միկէն ինք իրեն սիրելով՝ պատասխան տուաւ որ եթէ փերդինանդ իմանար որ ես աղքատ, օժիտ չունեցող ու որբ աղջիկ մըն եմ, անշուշտ միտքը կը փոխէ։

Ձէ, չէ, դուն հարուստ ես, պատասխանեց կամուհին. քու բարեպաշտութիւնդ, պարկեշտութիւնդ ու ժրաջիտութիւնդ՝ բոլոր ոսկեղէն ու արծաթեղէն բա-

ներկն պատուական օժիտ են: Եւ թէպէտ քեզմէ բաժնուիլն ինձի շատ դժուար է, բայց քու երջանկութիւնդ ամէն բանէն առելի կ'ուզեմ: Ուստի քու անուամբդ հիմա պատասխան կու տամ. բայց սա թէութիւնը պիտի դնեմ որ Հարանիքը բերդիս մէջ կատարուի, որպէս զի ննամոտ մօր մը պէս ամէն բան պատրաստեմ:

Փերդինանդ քանի մ'օր վերջը կոմսուհւոյն խընդրուածոյը Համաձայն՝ եկաւ: Հարանիքը չէ թէ մինակ բերդին մէջ ինն եղաւ, հապա նաեւ բոլոր գեղին բնակիչներուն մեծ ուրախութիւն պատճառեց, որովհետեւ կատարինէ՝ իր բարերար ու ազնիւ բնութեան համար՝ ամենուն սիրելի եղած էր: Պաակը կատարուելու համար եկեղեցի երթալու կէս ժամ մնացած՝ յանկարծ կալաս կոմսն իր ամուսնովը մէկտեղ հոն հասաւ: Զանազան խօսակցութենէ վերջը՝ կոմսը Փերդինանդին մատը փառաւոր մատնի մ'անցուց եւ ըսաւ. Ա՛ս մատնիով՝ ես Լոնսոն ղ.քեզ ճանչցայ. հիմա քեզի կու տամ, որպէս զի միշտ ինծի շատակ ըլլայ որ առաքինութիւնը՝ նոյն իսկ ա՛ս աշխարհ.քիս մէջ անվարձ չմնար: Նոյն առեն Օպերտորֆեանց կոմսուհին ալ կատարինէին ձեռ.քը մտերմաբար բռնելով՝ ես ալ քեզի մատնի մ'ունիմ ընծայ ընելու, ըսաւ. ա՛ս ան մատնին է՝ զոր դուն գաղտ եւ հաւատարմութեամբ կու տուիր:

Եկեղեցական հանդէսը կատարուելէն ու Ասուծոյ գոհութիւն մատուցանելէն ետեւ՝ փառաւոր խընջոյք մ'եղաւ. եւ քանի մ'օր վերջը Փերդինանդ իր ամուսնոյն հետ Բոհեմիա դարձաւ:

ԺԳ. Սպանիայի Ա–ոփը։

Երբ որ Փերդինանդ ու Կաստարինէ Բոհեմիայի ապատաժուտ լեռներուն ու մութ անտառներուն մէջ երջանիկ կեանք կը վարէին, եւ իրենց զաւկրները կամաց կամաց շատնալով՝ ծնողքներուն ուրախութիւնը կ'աւելցնէին, Ալոնզոյ՝ Սպանիայի գեղեցիկ ու ամենաբեր երկրին մէջ արտում ու դժբախտ կեանք մը կ'անցընէր։ Կրնայ ըսուիլ որ ինք աշխարհքիս մէջի ամենէն աւելի դժբախտ մարդիկներէն մէկն էր, թէպէտ եւ արտաքին երեւոյթէն լաբուտ անձինք՝ ինքն աշխարհքիս ամենէն երջանիկ մարդիկներուն կարգը կը դասէին։ Նոյն իսկ ինք ալ՝ Փերդինանդին մահուան լուրն առած առեն՝ ինք ղինքն երջանկութեան կատարը հասած կը համարէր, եւ ան մահուան լուրն իրեն այնչափ մեծ ուրախութիւն պատճառեց, որ չէր կրնար կողակիցէն ու զաւկրներէն ծածկել, որոնք սաստիկ արտմած էին։ Եղբօրորդւոյն մահուամբն ամէն բաղձայածը ձեռք բերած էր. մայրաքաղքին մէջ շքեղ ապարանք, այլեւայլ տեղեր՝ գեղեցիկ բերդեր, կալուածներ, անբաւ ինչք ու Սպանիայի Աւագութեան պատիւ։ Բայց շատ չանցաւ՝ իմացաւ որ բոլոր երկրաւոր հարստութիւնը՝ զմարդ երջանիկ չեկրնար ընել, երբ որ խղճմտանքի հանգստութիւն ու հոգւոյ խաղաղութիւն չունի։ Ան համոզուեցաւ այն օրուընէ սկսաւ ունենալ, որ օրն որ Փերդինանդին մահուան լուրն առաւ։ Նոյն իրիկունը երբ որ ամուսնոյն հետ պարտէզը կը նստէր, կոմսուհին լալով ըսաւ. Պէտք չէի խեղճ տղան Թոլ տալ. քովը մնայի նէ՝ դուցէ չէր մեռներ։ Բոլոր կենացս մէջ պիտի չկրնամ մոռնալ որ ողորմելւոյն լացին ողբին միտ չդնելով՝ ղինքը ձգեցի գացի։

Թոլ տուր, պատասխանեց Ալոնզոյ խստասրտութեամբ, Թոլ որ մեռնի իր գերեզմանին մէջ հանգ-

չէ. հիմակ աչքդ կենդանի մնացողներուն վրայ դարձուր. նայէ մէյ մը՝ անոր մահը մեր գալիքներուն ինչ երջանկութիւն բերաւ:

Երբեք աս բանս մոքէս չէր անցած, պատասխանեց պղնուական տիկինը: Փերդինանդին կեանքն ինծի ամէն հարստութիւններէն պատուական էր: Ի՛նչպէս կարելի է մէկու մը դժբախտութեան, մահուան վրայ ուրախանալ՝ անկից ընդունած ժամանակաւոր ինչքերուն համար: Աս բաւ եւ ինք զինքը չկրնալով բռնել՝ գնաց խուցը քաշուելու:

Նոյն միջոցին կոմսին երկու պզտիկ գաւկրները եկան: Շուշան՝ ամենէն պզտիկ աղջիկը՝ ձեռքը մեռած ագռաւի մը բռնած՝ պոռալով հօրը. Նայեցէք, հայրիկ, ուրուր մը աս խեղճ ագռաւին մեռցուցեր է. նայեցէք, ճերմակ փետուրներն ինչպէս իր արեամբ կարմիր ներկուեր են, վիզն ու կուրծքն ալ արիւնլուայ են: Ի՛նչ արիւնրուշտ անասուն պիտ'որ ըլլայ ուրուրն՝ որ այսպիսի սիրուն թռչուն մը մեռցուցեր է:

Այնպէս է, կանչեց Յակոբ՝ որն որ սպանուած ուրուրը թեւէն քաշկռտելով հետը կը բերէր, բայց իր պատիժն ալ դուաւ: Կը տեսնէ՞ք. պարտիզպանը զինքն անմիջապէս պատժեց. եւ շատ ալ ապէկ ըրաւ, վասն զի ով որ ուրիշը կը սպաննէ՝ ինք ալ մահուան արժանի է:

Ընտեղ տղոց աս խօսքերն Ալոնզոյին սիրտը սուր նետի մը պէս խոցեցին: Մէկդի կոչուեցէք, պոռաց գալիքներուն, ձեր շատախօսութեամբը գլուխս մի ցաւցընէք: Աս բաւ ու եղաւ պարտիզին ամայի կողմերը գնաց, ուր որ տասակ խաւսվութեամբ երկայն ատեն պտըտեցաւ: Իրեն միշտ անանկ կու գար որ աս խօսքերը կը լսէ թէ ՈՎ որ կը սպաննէ՝ մահուան արժանի է: ՈՎ. ինչպէս գառն բան է, կ'ըսէր ինք իրեն, իր գառապարտութեան վճիռն իր գալիքներուն բերնէն լսել:

Քանի մ'օր եաքը Ալֆոզոյ իր եղբօրը Մաարիա հոյակապ պալատը գնաց բնակելու, ուր որ շատ երեւելի մարդիկ եկան զինքը բարեմաղթելու։ Ընդունելութեան սրահը խիտ շքեղ ու փառաւոր էր եւ պանդան քաջ պատկերհաններու նկարներով զարդարուած։ Ալֆոզոյ Սպանիայի Ասպետութեան վառ ոսկի զգեստը հագած՝ ծանրութեամբ մը զամինքը կ'ընդունէր։

Դայց քիչ մը վերջը յանկարծ աչքը նկարի մը վրայ հինաւով՝ սկսաւ երեսին գոյնը նետել։ Նկարը Բեղերհեմի մանկանց կոտորածը կը ներկայացընէր. անոր մէջ քաշուած կառաղի մարդու մը կերպարանքը՝ որն որ դաշոյնը հրեշտաւկի պէս սիրուն տղու մը սիրտը կը խոթէր, զինքը խիստ ապշեցուց։ Ոսաի եւ իր ըսածը միտքը գալով՝ ես ալ անմեղ տղու մ'արիւնը թափելոյն, կ'ըսէր մտքէն։

Ան առանց չկրնալով դիմանալ՝ աչքն ուրիշ կողմ մը դարձուց. բայց հոն ալ Յովհաննէս Մկրտչին գլխատման պատկերն առջեւն եկաւ։ Ալֆոզոյ Ս. կաթոլիկին արիւնոտ գլուխը սկրտելէ վերջ դրուած նշմարելուն պէս՝ սկսաւ սաստիկ դողդողալ։ Թէ որ յանցանքս երեսէն գալու ըլլայ, կ'ըսէր ինք իրեն, ես ալ սատ արժանի եմ. իմ գլուխս ալ անշուշտ խայտառակութեամբ կը կտրուի։ Բայց Յովհաննէս անմեղ էր. իսկ ես . . .։

Տեսնելով որ ամենուն աչքն իր վրան է, եւ կարծելով որ իր ծածուկ յանցանքը երեսին վրայ կը կարդան, վրան մարելիք եկաւ, ծնկոցները սկսան կարկել։ Քալն ըլլալնէրն իրար անցան, ու շատ մը զինքը բռնելով՝ ուրիշ սենեակ մը տարին եւ բազմոցի մը վրայ նստեցուցին։ Ալֆոզոյ եղածին վրայ հիւրերէն թողութիւն խնդրելով՝ ըսաւ որ զինքն առանձին թողուն, այնպէս որ միտակ ամուսինը քովը մնայ։

Ա՛ռաջեմ գլուխ, բաա՛ կոմսուհին՝ շփոթելով, ինչ ունիս:

— Երանի՛ դնա, սրահին մէջէն երկու մեծ պատկերները վերցընել տուր:

— Ինչո՞ւ. հազար անգամ զանոնք տեսած ես, եւ միշտ ալ իբրեւ սքանչելի գործուածք՝ վրանին կը զարմանայիր:

— Հիմա տարբեր բան է. եւ որովհետեւ ես հասուն տէր եմ, չեմ ուզեր որ անոնք սրահիս մէջ դանուին: Ինծի նիւթական զարհուրանք կը պատճառեն: Ա՛ն գեղեցիկ տղան՝ որ կը սպանուի. . . : Ա՛ն ամբիւնուտ գլուխը. . . : Մինչեւ որ անոնք սրահէն չեն վերնար, ոտքս հոն չեմ կոխեր:

Կոմսուհին առ լսելով՝ առատիկ այլայլեցաւ. մէկէն սկսաւ մտքին մէջ ամուսնոյն անօրէն գործքին վրայ տարակոյսներ ծնանիլ:

Ո՞յն օրէն սկսեալ՝ Ալոնզոյ միշտ կը տխրանար, այնպէս որ բժիշկները խորհուրդ տուին որ օգտակար խաբէութեան համար գեղ երթայ: Կոմսն իր բերդերէն մէկը գնաց:

Վրանի մ՚օր վերջը վրան նիստ պարզ վերարկու մ՚առած ու գլուխը հասարակ գլխարկ մը դրած՝ գեղը պտըտելու ելաւ. կ՚ուզեր իմանալ որ բնակիչք իր վրայ ի՞նչպէս կը խօսին: Ճամբան՝ ոգոյ զբեաղ հագած գեղացի կնոջ մը հանդիպելով՝ հետը խօսելու սկսաւ, եւ տեսնելով որ գինքը չճանչնար՝ ինչո՞ւ սուգ կը բռնես, բաա՛. անշուշտ երիկդ կամ զաւկընեռդ մէկը մեռած պիտ՚որ ըլլայ:

Ըէ, պատասխանեց գեղացի կինը լալով ու հեծեծելով. չէ. բայց այնպիսի մէկը կորսընցուցի, զորն որ իմ զաւկընեռս պէս կը սիրէի, այս ինքն՝ մեր Փերդինանդ կոմսիկը:

— Ո՛հ, ուրեմն իրե՞ն համար սգոյ զբեաղ հագած եա:

— Ըրաւեր է.ք, պարոն, իրեն համար, եւ չէ թէ մինակ ես, հապա բոլոր մեր գեղի բնակիչները սեւ հագած են, որովհետեւ Փերդինանդին կորսուեամբը մեզի ու մեր ընտանեաց խիստ մեծ դժբախտութիւն եղաւ:

— Ուրեմն կը կարծէք որ ձեր հիմակուան տէրն իր եղբօրորդւոյն տեղը չնկրնար բռնել:

— ԸՀ՛մ .... քիչ մը դժուարին բան է: Փերդինանդին հիւանդութեան ու մահուան վրայ լսածնիս՝ մեզի այնչափ ազէկ չեկաւ: Մեռած առեն՝ ընտանիքէն եւ ոչ մէկը քովը դանուեր է. թէ որ իրենց մերձաւոր աղգականին հետ այսպէս անհոգութեամբ վարուեցան, ինչպէս կրնանք մենք իրենցմէ բարիք մը յուսալ: Կինը քիչ մը առեն լսելէն ետեւ՝ յորդ արցունք թափելով՝ Մեզի այնպէս կու գայ որ, ըսաւ, եթէ տղան ուրիշի մը ձեռք ըլլար, դեռ մինչեւ հիմա կենդանի կը մնար:

Ես խօսքերը Ալոնզոյին սիրտը այրատուր արդ պէս վիրաւորեցին, եւ մէկէն թող տուաւ դնաց: Ի՛նչ, կ՛ըսէր մտքէն, արդեօք եղածին վրայ կասկած մ՛ունին: Թէ որ առանկ բան կայ նէ, վայ ինծի, բանս բուռած է:

Այսպէս՝ ինչ որ կը տեսնէր, ինչ որ կը լսէր, ամէնն ալ գինքը կը յանդիմանէին: Որուն հետ որ կը խօսէր՝ կը կարծէր թէ յանցանքն երեսը կը գարնէ: Ի՛նչ օգուտ ինծի, կ՛ըսէր, կրծոցս վրայ ապառաժ դեայ նաչ կախել, թէ որ խղճմտանքս միշտ տակն ու վրայ է:

Գետոյ ալ գինքը շատ կը վախցնէր: Ալոնզոյ իրեն գրած էր որ գեղի խոստացած բերդս ու կալուածները հիմակու հիմա կրնաս ուզածիդ պէս վայելել: Բայց դեռ չեմ կրնար բոլորովին գեղի տալ, որովհետեւ առալ կասկածելի կրնանք ըլլալ: Մահնաբնէս եռեւ քուկդ ըլլան: Աղջեւս ալ ամենեւին

մ՝երեւար. մեր մէջն եղած կապակցութիւնը մարդ պիտի չհամնայ:

Խօք ալ ան առենէն վեր գինքը տեսած չունէր, որուն վրայ շատ կ՝ուրախանար: Վասն զի որչափ որ յառաջ գինքը կը սիրէր, այնչափ ալ իրեն չարագործութիւնն դործիք ըլլալէն ետեւ՝ կ՝ատէր: Իրմէ կը պարշէր, գինքն իրաւամբ խիստ դէշ մարդու տեղ դնելով, թէպէտ եւ ինքն էր որ բիւրակերպ խոստումներով ու ապառնալիքներով իրեն դործակից ըլլալու որոշած էր: Բայց միշտ վախի մէջ էր, մանաւանդ երբ որ լսէր թէ Փեարոյ քիչ մ՝առեն սեւամորճութեան մէջ իյնալէն ետեւ՝ բոլորովին անբուժելի եղեր է: Ալոնզոյ գինքը չորս կողմը վնասել տուաւ, բայց փուճ տեղ: Վախն ու կասկածն երթալով կը սաստկանար. թէ որ ինքն ալ ինծի պէս խղճմտանքէն կը տանջուի, կ՝ըսեր ինք իրեն, կրնայ ըլլալ որ երթայ ինք գինքը դատաստանի ձեռք մատնէ: Արդէն շատ անգամ լսուած է որ յանցաւորք՝ աւելի կախաղանի վրայ մեռնիլ, քան թէ անդադար խղճմտանքէն չարաչար տանջուիլ ուզելով՝ իրենք գիրենք դատաւորի ձեռք տուած են: Հա՛, այնպէս պիտ՝որ ըլլայ, եւ անտարակոյս գիս ալ մատնած է:

Վ՞երջապէս օր մը լսուելով որ Փեարոյ խղճուեր է, որովհետեւ իր գլխարկը, վերարկուն, խորտակած քնարը ծովեզրը դտնուեր են, Ալոնզոյ ասով քիչ մը հանդարտեցաւ: Սակայն շատ չանցաւ՝ խղճմտանքին խայթերն աւելի եւս սաստկացան: Իր մահուան պատճառն ալ ես եղայ, կ՝ըսէր, եւ չէ թէ միայն ժամանակաւոր, հապա նաեւ յաւիտենական մահուան պատճառ եղայ, գինքը դժոխք ձգեցի: Ոսոխ ես ալ ինչ բանի անկարելութիւն կրնամ ունենալ, բայց եթէ անոր եռեւէն երթալու: Ո՛հ, կորսուած անհրաժեշտ է:

Որպէս դի այսպիսի մտածմունքներէ ազատի, ուղեց ինք զինքը զբօսանաց տալ. բայց օգուտ չեղաւ, որովհետեւ իր ախտը խորհուրդներն ամէն տեղ հետեւէն կ'երթային: Անոր համար իր մէկ մենացեալ բերդին մէջ քաշուեցաւ, ուր ամէն մարդկային ընկերութենէ կը փախչէր, ցորեկն ի բուն մինակուկ խուցը կը կենար, եւ միայն անձրեւի օրեր եւ կամ իրիկուան մթին՝ ամայի կողմերը քիչ մը ժուռ դալու կ'ելլէր, որպէս դի ամենեւին մարդու երես չտեսնէ: Քալուածքն ու կերպարանքը կը ցուցընէին որ խոր տրտմութեան մէջ է, այնպէս որ օր մը գեղացի մը զինքը տեսնելով՝ քովինին ըսաւ. Նայէ աս մեր կոմսը չափէն աւելի հարստութիւն, շատ մեծ պատիւ, անթիւ անհամար կալուածներ եւ այն ամենայն ունի՝ ինչ բանի որ մարդս կրնայ բաղձալ, եւ ինչպէս դժբախտ կ'երեւայ: Ստոյգ կ'ըսեմ որ իմ վիճակս անոր վիճակին հետ չէի փոխեր:

Այն իսկ ինքն ալ շատ անգամ գեղացիները տեսնելով որ ուրախութեամբ եւ երգելով իրենց օրուան դժուարին աշխատութիւնէն ետ կը դառնան, հառաչելով կը զրուցէր. Ո՛րչափ աւելի երջանիկ կ'ըլլայի՝ թէ որ աս մարդիկներուն պէս աստիճան վիճակի մէջ գտնուէի եւ ազատ ըլլայի աս սրտի նեղութիւններէն: Ո՛հ, հիմայ կ'իմանամ որ մարդը աւելի դժբախտ ընողը՝ խղճի անհանգստութիւնն է: Աղքատութիւնը, ծանր աշխատութիւնները, նոյն իսկ ցաւերն ու հիւանդութիւնները, մանաւանդ թէ մահն իսկ՝ խղճմտանքի խայթերուն քով ոչինչ են: Երանի՛ անոր՝ որուն խիղճը հանդարտ է. ամենէն աղքատ գործաւորն ալ ըլլայ, միշտ հարուստ է: Խղճի հանգստութիւնը՝ բոլոր աշխարհքիս գանձերէն վեր է, եւ անոր քով բոլոր շքանշանները՝ տղու խաղալիկ են:

Ժ.Գ. ՅԱՆԳԱՄԸԸԼ ԿԸ ՂԸԼԱՅ։

Ալոնզոյին ներքին ցաւոյը վրայ ուրիշ ցաւեր ալ եկան, որով վերջին ասոնցմէ դժբախտութեան մէջ ինկաւ։ Իր պզտիկ զաւկընները դրեթէ եաեւէ եաեւ ծաղկէ վեռան։ Ա կորուստներն իրեն սրտին մեծ վիշտ էին. սակայն առանձինն ան պարագան որ ամէնն ալ ծաղկի հիւանդութենէ կը վեռնէին, զինքը շատ կ'այլայլէր ու կը վախցընէր, որովհետեւ յայտնի կը տեսնէր որ Ասուած զինքը պատժելու համար՝ իր որդիքներէն նոյն հիւանդութեամբ կը վեռցընէ, որ ինք միջոց առած էր եղբօրորդին մէջառելէն վերցընելու համար։

Բայց ամէն բան ասով լմընցած չէր։ Իր անդրանիկ աղջիկն ալ ամուսնան տնէ ու առաքինի եւ բիտաատարդ մը կնութեան ուզած էր։ Ասոր թէ աղջիկն ու թէ մայրը կը բաղձային, եւ արդէն հաւանութիւնն տալու յօժար էին։ Բայց Ալոնզոյ ատ խնամութիւնն արհամարհելով մերժեց, ըսելով որ երիտասարդը ատոր ասոնց ամուսնան է ու բաւական հարստութիւն չունի. եւ խեղճ աղջիկը տխրեց ծեր ու չարաբարոյ դէմքի մը հետ ամուսնանալու, որ հարստութենէն ուրիշ բան չունէր։ Բարեխիղճ Եւդինէն հօրը կամացը ակամայ հնազանդեցաւ, բայց քիչ մը վերջը քանի տարուան մեռաւ։ Ասոր վրայ հօրը պատուած ցաւն անկարելի է յայտնել. միշտ ինք զինքը մեղադրելով կ'ըսէր. Իմ հպարտութեամբս ու ագահութեամբս աղջիկս դերեզմանն խոթեցի։ Եղբօրս միամօր տղան մեռցընելուս համար՝ իմ բոլոր զաւկներս մէկիկ մէկիկ կը մեռնին. պատասխան պիտի տամ։

Ա՛ս իր դուշակութիւնն ալ շատ չանցաւ՝ կատարուեցաւ։ Փիլիպպոս՝ իր անդրանիկ ու ամենէն աւելի սիրելի որդին, որն որ բաղմաթիւ զաւկընե-

բուն մէջէն՝ մինակ կենդանի ճնացած էր, Հօրը մոլութեանցը կը հետեւէր, եւ իրմէ լսած սկըզբունքներուն համեմատ՝ իր անձնական պատիւն ամէն բանէն վեր կը դասէր։ Առաքինի մայրը թէպէտ շատ կը ջանար որ զինքն ուղղէ, բայց պարապ տեղ։ Պատիւը, կ'ըսէր մայրը, ազնիւ բան է. բայց ճշմարիտ ըլլալու համար՝ առաքինութեան հետ միտեղ պիտի ըլլայ։ Թէ որ ճշմարտապէս պատուաւոր մարդ կ'ուզես ըլլալ, պէտք է որ զգուշանաս չէ թէ միայն ան բաներէն՝ որով մարդկան առջեւն անարգ կ'ըլլաս, հապա նաեւ Աստուծոյ առջեւն ալ անարգ ընող բաներէն։ Բայց երիտասարդը մօրը խրատները բանի տեղ չէր դներ, եւ միշտ Հօրն օրինակին եւեւէն կ'երթար, ուստի ամենափոքր բանի ալ չէր կրնար տանել, որն որ իր պատուոյն դէմ կը կարծէր, եւ անմիջապէս վրէժ առնել կ'ուզէր։

Օր մը բարեկամէ մը թեթեւ նախատինք ընդունելով՝ մենամարտութեան կանչեց, վիրաւորեց հակառակորդն ու մեռցուց. բայց ինք ալ երեք վէրք առած ըլլալով քանի մ'օրէն մեռաւ։ Ասիկակ Աբնըզիին ցաւացը լսումն եղաւ։ Երեք վէրք, կը պոռար, երեք վէրք։ Ա՛ս բանս ամենէն սոսկալին է։ Փեւտոյ ալ զփեղրինանդ երեք տեղէ վիրաւորած էր։ Ո՛հ, ըրածիս պատիժը գտայ։ Ա՛լ արտմութիւնն ու խըզճին խայթերը վերջին աստիճանի աստակացան։

Ու թէպէտ աս իր արտմութիւնն ու խղճմտանքին խայթերը մարդիկներէն ծածկելու շատ կը ջանար, բայց կողակիցն չկրցաւ զաղտնի պահել։ Սիրալիր կոմսուհին սեպ կ'աշխատեր զինքը քաջալերելու, եւ միշտ կը հարցընէր. Ի՞նչ ունիս, սիրելիս, ինչո՞ւ կը նեղիս. կ'աղաչեմ սիրտդ դորովագութ կողակիցիդ բաց. գուցէ ասով կը թեթեւնաս, գուցէ քիչ մը կը մխիթարուիս։ Բայց Աբնըզի միշտ լռութիւն կը պահէր, որովհետեւ ինք իրմէ կ'ըսէր թէ

ոճրագործութիւնս այնչափ մեծ է՝ որ անկարելի է թէ մէկու մը կարող ըլլամ յայտնել։

Սակայն ցօղերիները մեծ ուռւապանքով սրտին մէջ ծածկած անձկութիւնները՝ գիշերներն իր կամացը դէմ կը յայտնէր։ Շատ անգամ քնոյն մէջ՝ անշուշտ զարհուրեցուցիչ երազներէ խռովելով՝ զօռացած խօսքերը՝ կոմսուհւոյն տարակոյսները վերջնականապէս հաստատած ճշմարտութիւնը յայտնապէս իմացուցին։ Երբեմն Ալընզոյ մէկէն կը սկսէր պոռալ. Մէկդի գնա, մէկդի. ի՞նչ այնպէս սպառնալից կը նայիս. ինչո՞ւ երեք վէրքերդ կը ցուցընես, որոնք արդէն միշտ աչքիս առջեւն են։ Թօղուլթիւն տուր, կ՚աղաչեմ, թօղուլթիւն, սիրելի Փերդինանդ. խելքս վրաս չէր, բռածս չէի գիտեր։ Թօղուլթիւն տուր. դուն հիմա երկինքն ես. իսկ ես ոտքերուդ, ես՝ գժոխքին բոլոր տանջանքները սրտիս մէջ կը կրեմ. չորս կողմս մութ ու բոց կը տեսնեմ... կ՚այրիմ, վա՛յ ինծի... կորսուեցայ...։

Շատ անգամ Պիանգա ցօղերին ալ երկանը բերնէն առնակ խօսքեր կը լսէր։ Հեզ մը՝ խորունկ մտածմանց մէջ ըլլալով եւ տիկնոջը գալը չիմանալով՝ ուրիշ խօսքերու մէջ ատոնք ալ բաւ. Տանս վրայ Աստուծոյ անէծքը կայ։ Զաւիրներս օտարին ընչիքը հարստացընել ուզեցի. իսկ անոնք եւ ոչ իմինս վայելեցին։ Օտար աղայ մը մեղցնելուս համար՝ բոլոր իմիններս ալ կորսընցուցի։ Կը կարծէի որ առհմն երեւելի պիտ՚որ ընեմ, եւ ահաւասիկ ցեղիս մէջ ես միայն մնացի։ Ա՜նհիաս, կը համարէի որ ապօրինաւոր միջոցներով մեծ երջանկութեան պիտի հասնիմ. եւ ահա մարդիկներուն մէջ ամենէն դժբախտն ու ողորմելին եղայ։ Պիանգա դողալով ատոնք լսելէն ետեւ՝ առանց իմացուելու գնաց։

Խեղճ կոմսուհին արդէն զաւակացը մահուան վրայ սաստիկ ցաւոց մէջ էր, երբ որ էրիկն ալ այն-

պիտի յուսահատական վիճակի մէջ կը տեսնէր, կը հիւծէր կը մաշէր։ Ամեն պէս որ քիչ մը եարքը ալ բո-լորովին ակարանալով՝ հիւանդցաւ, անկողին ինկաւ։ Զգալով որ վերջն բոպէն մօտիկցեր է, օր մ'որ Ա-լենոյ անկողնոյն քով տրտմութեամբ կը նստէր, հրեշտակային նայուածքով մը ամուսնոյն նայելով եւ ձեռքէն բռնելով՝ Սիրելիս, ըսաւ, ահաւասիկ քեզ-մէ կը բաժնուիմ. հապա քանի մը վայրկեան կեանք ունիմ։ Կ'ազաչեմ, սիրոյ, խաղաղութեան ու հաշ-տութեան վերջին խօսքերուս միա դիր։ Երկայն ա-տեն վեր քու տրտիդ ծածուկն իմացած էի։ Դուն փերդինանդնիս մեղցընել տուած ես։ Ա՛ս բանս շատ անգամ քու բերնէդ լսեցի։ Սորդ է յանցանքդ մեծ է. բայց մի յուսահատիր։ Աստուծոյ ողորմու-թիւնն անսահման է։ Աստուած՝ միամտութեամբ ու սրտանց ղջայողին կը ներէ. ածապարէ, հաշ-տուէ իրեն հետ. հոգւոյդ փրկութեան եռեւէ եղիր, որ չըլլայ թէ անդիի աշխարհք յաւիտեան իրարմէ բաժնուինք։

Ալենոյ՝ որ մինչեւ նոյն տեղն տակն աչքէն արցունք թափած չէնէր, եւ սիրտն ամէն մխիթարութեանց անմատոյց ժայռ մըն էր եղած, այլայլելով՝ ամու-նոյն պաղած ձեռքը պագաւ եւ աչքէն արտասուաց հեղեղ մը թափելով՝ ըսաւ. Սիրելի՛ պիտոգաս, երկնայի՛ն հրեշտակ, ուրեմն թէպէտ դիտես որ ես տառնապէն ալ դէշ եմ, այսու ամենայնիւ վրաս կը դթաս եւ դին կը սիրես։ Ա՛ս քու վարմունքդ ինծի քաջալերութիւն կու տայ։ Այո՛, Աստուծոյ ողոր-մութեան կը յուսամ. որովհետեւ դուն ինծմէ այն-չափ վիշտ կրելէն ետեւ՝ կը ներես ու դին կը սիրես, կը յուսամ որ Աստուած ալ կը ներէ, ու երկինք մէկզմէկ կը տեսնենք։

Պիտգա մխիթարուելով եւ ամուսնոյն վրայ սիրոյ վերջին հայեցուած մը ձգելով՝ հոգին աստ-

դէց: Ալոզոյ մեռելոյն անկողնոյն առջեւը ծունկ կ'իյնայ եւ ձեռաւբները վեր վերցուցած՝ կը կանչէ. Տէր Աստուած, դուն՝ որ քովդ առիր աս հրեշտակը, որուն ես անարժան էի, ամենակարող բազուկդ ողորմութեամբ ինծի երկրնցուր եւ զիս իրեն ու քեզի մերձեցուր. շնորհք տուր ինծի որ օր մը կարող ըլլամ իրեն պէս մեռնիլ: Ամէն դործքերուդ մէջ զարմանալի ես. բայց աւելի զարմանալի ես՝ երբ որ մեղաւորները փրկութեան ճամբան կը բերես: Աս զարմանալիքդ իմ վրաս ալ ցուցուր, ամենողորմ ու բարերար Տէր:

ԺԵ. ՃՇմարիթ պաչի:

Կոմսը կողակցին մահուընէ ետեւ՝ իր ամենէն հեռաւոր հին մէկ բերդը քաշուեցաւ, որն որ ախուր անտառներու եւ լեռներու մէջ կը գտնուէր: Հետը աննեկապանէ մը զատ ուրիշ մէկն առած չէր: Հոն բոլորովին աշխարհքէ հեռու ապրիլ կ'ուզէր. ուստի ժամանակը՝ ամուսնոյն թող տուած հոգեւոր դրքերը կարդալով՝ կ'անցընէր, որմէ մեծ մխիթարութիւն կը գտնէր: Սակայն խղճմտանքը բոլորովին հանդարտ չէր: Քիչ մը վերջը հիւանդանալով անկողնին ինկաւ: Իր հաւատարիմ ու ախրատէր աննեկապանը առնելով որ տէրը մեծ վտանգի մէջ է, անդամ մը համարձակեցաւ պզուշութեամբ իրեն հասկցուց որ աղէկ կ'ընէ եթէ հոգւոյն իրողութիւնները կարդի դնելու ըլլայ: Մարդս, ըսաւ, ամէն առեն, բայց մանաւանդ հիւանդութեան ժամանակ կրօնի մխիթարութեան եւ օգնականութեան կարօտութիւն ունի. անոր համար աղէկ կ'ընէք՝ եթէ որ քահանայ մը կանչելու ըլլաք:

Աս կարօտութիւնն ես արդէն շատոնց կը զգամ, պատասխանեց կոմսը հառաչելով. բայց կրնա՞ս ինծի անանկ քահանայ մը գտնել, որուն վրայ կարենամ բոլորովին վստահ ըլլալ:

Հոսկից հինգ մըն հեռու Փրանկիսկեանց վանք մը կայ, ըսաւ սենեկապանը, ուր որ շատ ծերուն ու յարգելի վանականք կը գտնուին, որունք աշխարհքէս բոլորովին հրաժարած՝ օրերնին Աստուծոյ ծառայութեան մէջ կ'անցընեն: Թէ որ հրամայեն կու տաք նէ՝ ձեր անուամբը վանահօր գրեմ որ կամ ինք անձամբ գայ եւ կամ խնամատուն ու փոխառու քահանայ մը խաւրէ:

Ընծայ ատ բանս սիրով յանձն առաւ. եւ սենեկապանը նամակ մը գրելով՝ ծառայի մը ձեռք տուաւ եւ հրամայեց որ անմիջապէս Ջորի հեծնայ ու գայ քահանային համար ալ հետն ուրիշ Ջորի մ'առնած՝ Փրանկիսկեանց վանքն երթայ, նամակը վանահօր ձեռքը տայ:

Իրիկունը՝ երբ որ մութը կոխելու վրայ էր, վանականն եկաւ ու իր մեծաւորէն գրուած նամակ մը տուաւ սենեկապանին ձեռքը, որն որ վեր ի վերոյ մը կարդալէն ետեւ՝ առաւ ղինքը կոմսին խուցը տարաւ եւ ըսաւ. Ահաւասիկ, տէր իմ, մեծարգոյ վանահայրը հրամանոցը իր վանքին ամենէն յարգելի քահանաներէն մէկը՝ ղՀայր Անտոնիոս կը խաւրէ:

Կոմսն անոր այսպէս շուտով գալուն վրայ քիչ մը պլպլելով՝ առանց խօսք մ'ըսելու մեծարանօք կը նայէր յարգելի վանականին, որն որ հասակն առած էր, երեսները դեղնագոյն ու վախտ, գլուխն ալ գրեթէ բոլորովին ճաղատ: Քահանան ալ իր կողմանէ՝ կոմսին առջեւն եկած առեն՝ շատ պլպլելու թեան մէջ մտաւ եւ անոր ոտքերուն վրձակէն այնպէս շարժեցաւ, որ աչուընեռէն սկսաւ արցունք թափիլ:

Ընծայ ղինքը քովը նստեցընելով՝ Յարգոյ Հայր, ըսաւ, ձեր վշտակցութիւնը զիս մեծապէս կը քաջալերէ եւ ձեզի վստահելու կը յորդորէ: Բայց գիտցէք որ ձեր արտասուացն արժանի չեմ, որովհետեւ խիստ մեծ մեղաւոր եմ, եւ խղճիս վրայ զարհուր-

բելի գաղտնիք մ'ունիմ, որն ար չեմ համարձակիր յայտնելու:

Ան քաւ ու վեր վերցուցած գլուխը նորէն բարձին վրայ դնելով՝ երեսը ձեռնոցներուն գոցեց: Խուցը սխուր լռութիւն մը պատեց. միայն ճօճանակին միակերպ ձայնը կը լսուէր, երբեմն ալ հիւանդին հեծելը:

Վիչ մ'առնէ ատանկ լռութեամբ անցընելէն ետեւ՝ կրօնաւորը տեսնելով որ Ալոնզոյ յանցանքը յայտնելու մեծ դժուարութիւն կը կրէ, Որովհետեւ, ըսաւ, դուք չէք համարձակիր մեղքերնիդ խոստովանելու, ես կ'ուզեմ ձեզի օգնել: Դուք փեսայ անունով մէկու մը յանձնեցիք որ եղբօրդինիդ թունով կամ սրով մեռցընէ, որպէս զի անոր ստացուածը ձեռք բերէք:

Ո՛չ, պոռաց Ալոնզոյ զարհուրելով ու վեր ցատքելով եւ ապշութեամբ մը կրօնաւորին կը նայէր. Հայր, աս բանս ուսկից գիտէք. ձեզի ո՞վ պատմեց:

— Խաւարէն որ գիտնամ, հարկաւոր չէ իմանաք թէ ուր ըսած է. բայց ապահով եղէք, աշխարհքիս մէջ ինծմէ զատ մարդ չիպիտեր: Եւ զձեզ վախթարելու համար՝ աս ալ կրնամ ըսել որ մեղքերնիդ գործքով կատարուած չէ... եղբօրդինիդ դեռ կենդանի է:

— Ո՜նչ. փերդինանդ դեռ ողջ է, դեռ կ'ապրի: Յանուն Աստուծոյ կ'աղաչեմ ըսէք, երթա՞ւ կը խօսիք:

Այո՛ ողջ է, պատասխանեց վանականը հանդարտութեամբ: Աստուծոյ նախախնամութիւնը միշտ վրան հսկելով՝ գրեթէ հրաշքով զինքը փրկեց: Դանակը բթացած եւ մարդասպանին բազուկն անզօր էր. իր քարի պէս կարծր սիրտն ալ յանկարծ կարկղնալով՝ անոր խնայեց: Անձեղ ատեն արիւնը թէպէտ վազեց, թէպէտ վիրաւորեցաւ, բայց վէրքերը

մահացու չէին։ Ուսոի Փերդինանդ դեռ ողջ է, դեռ կ՚ապրի։

Ո՛հ. երանի՛ թէ առոյգ ըլլար, կանչեց ուրախանալով Ալոնզոյ, երանի՛ թէ Փերդինանդ կենդանի ըլլար, եւ ես իրօք մարդասպան չըլլայի։ Ա՛լ դժուարութիւն չէի դպար խոստովանելու, եւ ինչքան ուրախութեամբ իսկ օրինաւոր տիրոջը կու տայի։ Սակայն աս յոյսը պարզ երեւակայութիւն մըն է. անկարելի բան է։ Բայց կ՚ապաշխեմ, Հայր, պատմութիւնը շարունակեցէք, պատմեցէք ինծի Փեառոն տղան ինչ ըրաւ։

— Նըր որ Փեառոյ կիսամեռ տղուն առջին անշարժ կեցած՝ ինչ ընելիքը եւ ձեր բարկութենէն ինչպէս պրծելիքը չէր գիտեր, Աստուած տղուն ապաւիչ մը խրկեց։ Բեռնարդոս տէր Ոիոյ յանկարծ նեղս մտաւ, տղուն վէրքերը պատեց ու հետն առաւ գնաց։

Բեռնարդոս տէր Ոիոյ, պռոսպ Ալոնզոյ սաստիկ զարմանալով, Բեռնարդոս տէր Ոիոյ՝ իմ թշնամիս, որն որ սէրութենէն աքսորուեցաւ եւ կը կարծուէր թէ Սպանիայէն փախած ըլլայ։

Աւյ՛, ան պատուական մարդը, որն որ լեռները փախած էր եւ հոն ճգնաւորի պէս կ՚ապրէր։ Ինք զՓերդինանդ իր միայնարանը տարաւ, ալէկ կրթեց, եւ եաքէն Սալամանդայի դպրոցը դրաւ. մինչ ալ ունէր որ թագաւորին առջին հանէ եւ Ալմարէս կոմսին օրինաւոր ժառանգն ըլլալը յուցընէ։ Ան բանս դիւրաւ կրնար դլուխ հանել, որովհետեւ Փեառոյ ըրածին վրայ զղջալով՝ ամէն բան խոստովանեցաւ, եւ ձեր թղթերն ալ՝ որոնցմէ յանցանքնիդ յայտնապէս կը տեսնուէր, անոր տուաւ։ Ուսոի նոյն թղթերը, Փերդինանդին կուրծքի երեք վէրաց տպիչը եւ դերեզմանին մէջ եղած զաճէ արձանը՝ բաւական էին իր խօսքին ստուգութիւնը յուցընելու եւ ձեր

եղբօրորդին իր առաջուածոյ մէջ հաւատաւոր։ Բայց մահը վրայ հասնելով՝ զբեռնարդ մէջաւեղայ վերացաւ։ Փերդինանդ ալ իր ծագումը չճանչնալով՝ վաճառականի մը հետ Լոնտոն դնաց, հոն Աստրիայի դեսպանին քով շնորհք դտնելով՝ հետը Վիէննա, դարձաւ, եւ հիմա Բոհեմիա է, ուր որ իր ամուսնոյն ու զաւկրներուն երջանիկ կեանք կ'անցրնէ։

Ընդոյ առնք լսելով՝ ուրախացաւ մնաց, մտածելով որ այնպէս խոյտառակ ըլլալու վտանգի մէջ է եղեր։ Բայց շատ մը առ բանս մտնալով եւ մինակ փերդինանդին կենդանի ըլլալը յիշելով՝ սիրտն ուրախութեամբ լեցուեցաւ։ Ոտտի ձեռուընեն երկինք վերցընելով՝ ըսաւ. Տէր Աստուած, ինչպէս շնորհակալ ըլլամ քեզի, որ այսպէս ամէն բան յաջողցուցիր։ Շնորհակալ եմ հազար անդամ, եւ ուրիշ շնորհք չեմ խնդրեր քեզմէ, բայց այնչափ կեանք՝ որ կարենամ մեղքերուս վրայ ապաշխարել, եւ չմեռած՝ զփերդինանդ տեսնել։

ԺԶ. Հին ձանօթ մը։

Ընդոյ քիչ մը հանդարտելէն եւ ուրիշ քանի մը բաներու վրայ ալ հարցումներ ընելէն ետեւ՝ վերջապէս խօսքը Փեռդինին վրայ եկաւ։ Երբ որ աս ողբալի մարդը կը մտածեմ, ըսաւ կոմսը, շատ կը ցաւիմ. իր կորաեան ալ՝ ես պատճառ եղայ։ Ինչ դէշ մարդ չէր, միայն քիչ մը թեթեւամիտ էր։ Մինակ իմ առաջ յոյսերէս եւ ըրած ապառնալիքներէս առիպուեցաւ ան ոճիրը գործելու։ Բայց իրեն մեծապէս շնորհակալ ըլլալու պարտական եմ որ Փերդինանդին կենսյը խնայեց։ Ձիս Բեռնարդ տէր Ոխյին մատնելուն եւ նամակներս անոր տալուն ալ սիրով թողութիւն կու տամ։ Դուք ալ, յարգոյ Հայր, ձեր արժանաւոր ազօթքին մէջ զինքը մի մոռնաք։

Ո՜հ, ինծի յարդոյ մ՚ըսէք, կանչեց մէկէն կրօնաւորն՝ աչուընեբէն արցունք թափելով, ես մեղաւոր մարդ մըն եմ... ես եմ ան փետրոն՝ որ գձեզ խաբեցի ու մատնեցի:

Ընդոյնին զարմացումը չկրնար խօսքով բացատրուիլ. աչուընեբուն չէր կրնար հաւատալ, չէր կրնար համոզուիլ որ փետրոյ դէմ կենդանի մնացած եւ կրօնաւոր եղած ըլլայ: Չէր կրնար կարծել որ առջեւը կեցող խորշոմերէս ու ճաղատ ծերուկին՝ ան գանգրահեր ու վարդագոյն դիմօք զուարթ քնարահարն ըլլայ: Վերջապէս ձեռքէն բռնելով՝ երկայն ատեն երեսը նայելէն եաեւ՝ կերպարանացը վրայ իրեն ծանօթ գծագրութիւնը ճանչնալով՝ բաւ. Աստուած օրհնեալ ըլլայ, որ զձեզ ողջ պահեց եւ ապաշխարելու ժամանակ տուաւ: Երկուքս ալ ծերացանք եւ շատ փոխուեցանք. երկուքս ալ աշխարհ.քիս ունայնութիւնը տեսանք: Երկուքնիս ալ մեր անձնական դժբախտ վորձառութեամբն իմացանք որ չզապուած կիրքերը զմարդ ինչ ատիճանի չարագործութեանց մէջ կը ձգեն, որոնք սրտի խաղաղութիւնն ու հանգիստը բոլորովին կը վրդովեն: Բայց ես ձեզի թշուառութեանց պատճառ եղայ, եւ հիմա թափած արցունքնիդ վրս կ՚ամբաստանեն: Թողութիւն ըրէք: Դուք անփորձ երիտասարդ մըն էիք. իսկ ես հասակս առած էի ու աշխարհ.ք կը ճանչնայի. եւ ձեզի աքինութեանց առաջնորդ ըլլալս սեղ՝ չարիք գործելս զրգռեցի: Բայց կ՚ապաչեմ պատմեցէք զլսնիդ եկածները:

Տէր, թէ որ ողորմելի մարդս մը պատմութիւնը կրնայ ձեզի հաճոյական ըլլալ, ահաւասիկ աս է: Ձգրագործութենէս քիչ մ՚ետքը երբ որ պղպղութեան սասակութիւնն անցաւ, եւ ձեզմէ ան գողութեան թուղթն ու ձեր խոստման կրկնութիւն ընդունեցայ, ելայ ան ազնուական օրիորդին տունը գայի, ո-

բուն հետ կ'ուզէի կարգալ, եւ յայտնելով որ ձեր առաքինութեամբը մեծ կալուածներու տէր եւ զաճ եմ, իր ձեռքը խնդրեցի: Բայց անիկա իր սուր մտօք բանը մակաբերելով՝ ազնուական բարկութեամբ մը կանչեց. Ի՛նչ, Ալնզոյ ապ բաները քեզի՞ պարզեւեց: Իրեն ի՞նչ մեծ ծառայութիւն ըրիր՝ որ այնպիսի պարգեւ կամ հաստուցում ընէ: Կարծեմ եւ բաժշտութեանդ համար չէ: . . . Ըլլայ որ իր եղբօրորդւոյն մահը շուտցընելուդ համար պարգեւ ըրած ըլլայ: Եւ իմ պլայլութենէս տեսնելով որ կասկածն ատոր պէս, աւելի եւս սաստկութեամբ վրան աւելցուց. Ա'նամօթ, ի՛նչ, կ'ուզես որ ես մարդասպանի մը ընկեր ըլլամ. չէ, չէ, ամենեւին: Ես զքեզ մինչեւ հիմա պատուաւոր ու առաքինի երիտասարդ մը կը կարծէի, անոր համար ալ իմ բախտս քունկինիդ հետ միացընել կ'ուզէի. բայց հիմա կ'իմանամ որ արուաքինի զեղեցիկ երեւոյթներու տակ՝ չար ու ապականեալ սիրտ մը ծածկուած է եղեր: . . . Թէ որ միշտ առաքինի մնացած ըլլայիր, անշուշտ ծնողքս իմ աղաչանացս զիջանելով՝ մեր ամուսնութեան կը հաւանէին: Բայց հիմակ եւ ոչ երեսդ տեսնել կ'ուզեմ: . . . Գնա մինչեւ հիմա քեզի ունեցած բարեկամութեանս շնորհակալ եղիր, որ զքեզ դատաւորաց ձեռք չեմ մատներ եւ ոճրագործութեանդ գաղտնիքը հետս գերեզման տանիլ կ'ուզեմ: . . .

Ա՛ս ըսելով՝ արտասուալից աչուքներն երկինք վերցուց եւ արտաքոյ կարգի տրտմութեամբ կանչեց. Տէր Աստուած, ո՛րչափ խաբուած եմ եղեր. բայց հազար փառք՝ որ ատենին աչուքներս բացիր:

Նակ եւս ա՛ս խօսքերը լսելով՝ ցաւէս ու ամօթէս գետինը կ'անցնէի եւ առջեւն անշարժ կեցած՝ չէի համարձակեր ո՛չ շարժուիլ մ'ընելու ո՛չ ալ խօսք մ'ըսելու: Ա՛ս վիճակը քանի մը րոպէ տեւեց, եւ ինք նոյն ատեն իր աղօթքը լմընցընելով՝ վեր կերպարանօք

մ՝ըսաւ. Շուտով առջեւէս կորսուէ եւ ինչ մ՝ալ չըլլայ որ դառնէս ներս մտնելու յանդիման։

Ըեմ կրնար խօսքով բացատրել դժնուած վիճակս. դրեթէ ինք զինքս բոլորովին կորսընցուցած էի, ոչ ուր եղածս, որ ինչ ըսածս գիտէի։ Աս կերպով անէն հեռացայ։ Բայց քիչ մը վերջը խելքս վրաս գալով եւ թմրած խղճմտանքս արթննալով՝ գործած չարեացս մեծութիւնը ճանչցայ, ու միտքս դրի որ ձեռքէս եկածին չափ աեղը լեցընեմ։ Եւ ո՞րտեղ հանգած էի որ գիտնամ աղաւոյ աապետը՝ ինծի ծանօթ եղող լեռնաբնակ ճղնաւորն է, իրեն գայի եւ ձեր թղթերն անոր ձեռքը տալով՝ աղաչեցի որ փերոզինանդին իրաւունքն երեւան հանելու համար ամէն ճիգն ի գործ դնէ։

Ես ալ նոյն մտայղացեալ եմ, պատասխանեց աապետը. բայց պէտք է որ յարմար ժամանակին սպասենք։ Միտքս ան է որ բռնական միջոցի մը ձեռք չզարկած՝ նախ չանամ բարեկամական կերպով գԱլոնզոյ համոզելու որ եղբօրորդւոյն ժառանգութիւնն իրեն դարձնէ. եւ երբ որ աս միջոցն օգուտ չ՝ըներ, ան ատեն պատշաճ եղած հնարքները կը բանեցընեմ։ Իսկ աս թղթերը ինքած՝ կարմուսեան վանքի մը վանահօր ձեռքը կը յանձնեմ, որպէս զի իբրեւ խոստովանանքի գաղտնիք՝ քովը պահէ, եւ միայն ինծի ապ՝ առանց ինքը բանալու։ Անոր համար դուն ալ հիմակու հիմա պէտք է որ լուութիւն պահես։

Ես ըլլալէն ետեւ՝ միտքս դրի որ աշխարհքէ քաշուիմ եւ վանք մտնեմ։ Բայց որովհետեւ վախի մէջ էի որ չըլլայ թէ գձեզ մատնած ըլլալս իմանալով՝ վրէժ առնել ուզէք, եւ կամ ձեր յանցանքին գաղտնիքը գիտնալուս համար՝ զիս ալ ջնջտեղէն վերցընելու ետեւէ կ՝նայք, անոր համար գացի ծովեզրն քով քնարս կատրեցի նետեցի, գլխարկս ու վերարկուս ալ հոն դրի, որպէս զի կարծեցընեմ թէ ծովուն մէջ խըղ-

դուած եմ: Անկէ ետեւ՝ Փրանկիսկեանց կրօնը մտայ, եւ հոն ինչ գինքս բոլորովին Հոգեւորի տուի:

Ինչ աստեն է որ ըստ պատահման կամ մտնաւանդ Աստուծոյ նախախնամութեամբը լսեցի որ Բեռնարդ՝ Փերդինանդին դաղանիքը չհայտնած՝ մեռաւեր է, նոյնպէս ձեր եղբօրդ՝ վիճակն իմացայ: Դարձեալ քիչ մ'առաջ լսեցի որ դուք աս բերդն եկեր էք եւ որտեղ ախտը կեանք մը կ'անցընէք: Ուստի ուղեցայ Հետերնիդ տեսնուիլ՝ գտնուած վանքիս վանահօրն աղաչեցի որ գիս ձեր բերդին մերձաւոր վանքը խաբէ: Քանի մը օր է որ հոն հասայ, եւ արդէն կ'ուզէի մեծիս երթալ հրաման խնդրել որ ձեզի այցելութեան գամ, մէյ մ'ալ ինք ինծի հրամայեց որ գամ ձեր հիւանդութեան տեղն ձեզի կրօնի նպաստները մատուցանեմ: Ա՛ս կերպով ահաւասիկ այդչափ վշտերէն վերջը Աստուած շնորհեց որ իրար տեսնենք: Արդ թէպէտ գձեզ խոստովանանք ընելու խաբուեցայ, բայց որովհետեւ ձեզի մեղսակից եմ, անոր համար չեմ կրնար գձեզ խոստովանցընել: Սակայն կրնամ այնպիսի մէկը ցուցընել, որուն կրնաք բոլորովին վստահիլ: Վանք մնացեր ետեւ ալ երկայն տեղն արտի խաղաղութիւն չունէի. ըրած եղեռնագործութիւնս միշտ աչքիս առջեւն էր, կ'իմանայի որ Աստուծոյ աւջին մարդասպան եմ: Վերջապէս նոյն տեղն գտնուած վանքիս յարդելի ծերունիներէն մէկուն սիրտս բացի, որն որ Աստուծոյ ողորմութիւնները յիշեցուց, գիս մխիթարեց, զօրացուց, արտի խաղաղութիւն տուաւ: Կ'ուզէք նէ՝ ան պատուական ծերը կանչել տամ:

Ընդոյ հաւանեցաւ: Եկաւ ծերունին եւ երեք օր բերդը կենալով՝ հոմանք խոստովանցուց: Ընդոյ հոգւով առողջանալուն պէս՝ մարմնով ալ սկսաւ առողջանալ, եւ միտքը դրաւ որ երթայ գՓերդինանդ գտնէ ու ժառանգութիւնն անոր դարձընէ:

ԺԷ. Անբաւարարեան հոգոյցում։

Կոմն առաղջութեան մէջ կատարեալ հաստատուելուն պէս՝ Հ. Անտոնիոսին հետ դէպ ի Բոհեմիա ճամբայ ելաւ։ Վիէննայէն անցնելու առեն՝ Կալլաս կոմսէն Փերդինանդին ուղղուած նամակ մ'առաւ, որուն մէջ աս միայն գրուած էր որ նոյն նամակը բերողը՝ Սպանիայի Աւազ մլին է, որն որ Բոհեմիա կը ճանապարհորդէ ու քիչ մ'առեն բերդին մէջ պիտի կենայ. եւ կալուածապահին կը յանձնուէր որ անոր՝ իր առիճանին վայլած պատիւն ընէ։

Ա՛մբանեցուն անհարթութենէն շատ նեղութիւն կրելէն առեւ՝ վերջապէս կառքը բարձր լերան մը վրայ ելաւ, ուսկից Կալլաս կոմսին բերդն ու Փերդինանդին բնակարանը կը տեսնուէր։ Սիրելի Հայր, ըսաւ կոմսը, չէք գիտեր սիրտս ինչ այլայլութեան մէջ է. կը վախնամ որ չըլլայ թէ Փերդինանդ ինս առէ եւ իբրեւ հրեշ մը նայի՝ երբ որ իրեն դէմ ըրածներս իմանալու ըլլայ։ Ո՛հ, ինչպէս դժուարին բան է ծերունեայ, հօրեղբօր մը՝ երիտասարդի մ'առջին յանցաւոր երեւալ։

— Մի վախնաք, սիրելի կոմս, ապահով եմ որ Փերդինանդ չիգիտեր թէ դուք զինքը սպաննել ուզած ըլլաք։ Ինք կը կարծէ որ ամենայն ինչ քնացուցիչ խեղդութեան հետեւութիւնն է. ինս ալ անկարելի է որ ճանչնայ։ Այսու ամենայնիւ պէտք է փորձենք որ աս պատմութեան վրայ ինչ գիտէ, որպէս զի չըլլայ թէ հարկաւոր եղածէն աւելի բան իմանայ։

— Խրատեցէք ինձի, եւ աս միջոցով կրնանք իմանալ որ արդեօք ան կալուածապահը առաքիւ Փերդինանդն է՝ թէ չէ։

Հառնէն վար իջնալով՝ գետ մը հասան, ուր որ կառքը թող տուին ու ոտքով բերդը գացին։ Ալեն-

ղղ իր Աւագութեան փառաւոր ղգեստը՝ լայն վերարկուով մը կը ծածկէր, իսկ Հ. Անտոնիոս իր վանքի ղգեստն էր:

Ներսին պարտիզին դուռը բայց ըլլալով՝ ներս մտան, եւ ծառափողոցի մը միջէն անցնելով՝ պզտիկ ծառերու պարտէզը հասան: Հոն վարդապետն այտերով տղայ մը տեսան, որն որ պտղալից կեռասենիէ մը վրայ ասղուխ մը կոթընցուցած՝ կեռաս կը քաղէր եւ քաղածը քովը դոգնոցը կը ձգէր. ուրիշ սիրուն տղայ մ'ալ անկէ կ'առնէր կողովին մէջ կը շտկէր: Տղաք օտարականները տեսնելնուն պէս՝ գործերնին թող տուին, եկան յարգութեամբ կրծնաւորին ձեռքը պապին, Ալոնզոյին ալ քաղաքավարութեամբ բարեւ տուին:

Տեառնէ, բաւ ամենէն մեծն՝ որ շուրջ եօթը տարեան կայտառ տղայ մըն էր, անշուշտ պարտէզնիս պտրտիլ կ'ուզէք: Կարօղս, բաւ՝ եղբօրը դառնալով, դուն քիչ մը աս տէրերը պտըտցուր, ես երթամ հայրս կանչեմ:

Երկու տղաք օտարականները պարտիզին չորս դին պտըտցուցին եւ ամէն բան ցուցուցին: Վերջապէս հայրերնին ալ եկաւ: Ալոնզոյ դիմացն ելաւ եւ ձեռքը կալաս կոմսին նամակը տուաւ: Փերդինանդ կերեսնէք յարգութեամբ ընդունելով՝ առաւ նամակը կարդաց, եւ զարմացմամբ մը Ալոնզոյին երեսը նայեցաւ՝ թէ իրեն եւ թէ կրօնաւորին իր մեծարանքը մատոյց: Բայց Ալոնզոյ ծնկաբերուն վրայ սկսաւ թիւն ղգալով՝ նստեցաւ եւ ուզեց որ Փերդինանդ իր եւ Հ. Անտոնիոսին միջտեղը նստի:

Քանի մը քաղաքավարական խօսքերէն եաքը՝ Փերդինանդ բաւ. Ուրեմն, Տեառնէ իմ, դուք Սպանիոյի էք: Իմ հայրենիքս ալ Սպանիա է, տղայութեանս գեղեցիկ ու զուարճալէյ տարիները հոն անցուցեր եմ:

Ի՜նչ, դուք Սպանիա ծնած էք, կանչեց կոմսը՝ զարմանալ ձեւացընելով. ծնողքնիդ ով են: Ի՛նչպէս եղաւ որ լեռնային ու մաղաւախիտ Բոհեմիան՝ դեղիկ Սպանիային վեր դասէք եւ հոս բնակիք: Պա՛տճառ ձեր հոս գալուն պատճառ եղող դէպքերը պատմեցէք ինծի:

Գ՚ըսէիս անցած բաները շատ զարմանալի են, պատասխանեց Փերդինանդ. տղայութեանս դէպքերն ինծի երազի պէս կու գան: Ես հին բերդի մը մէջ կը բնակէի, որուն չորս կողմը դեղեցիկ պարտէզներ կային: Տիկինը՝ զոր ես մայրս կը կարծէի, եւ եաքէն իմացայ որ չէ եղեր, զիս շատ կը սիրէր: Տէրը՝ զոր նոյն ժամանակ իմ հայրս կը համարէի, տուն քիչ հեղ կու գար, եւ զիս այնչափ չէր սիրեր. ամէնքս ալ իրմէ կը վախնայինք: Եղբարցս մէջէն միայն երեքին անունը կը յիշեմ. մէկը Եւգինէ կը կոչուեր, երկրորդը՝ Փիլիպպոս, երրորդը՝ Կարոլոս. իսկ մէկալ պզտիկներուն անունը մոռցեր եմ: Ահաւասիկ բոլոր յիշածս աս է: Նոյնպէս աս ալ միտքս է որ օր մը ծանր հիւանդանալով՝ մայրս, եղբարքս ու քոյրերս եկան գացին եւ զիս միայնակ թողլ տուին, որովհետեւ ախրը հիւանդութիւնս տարափոխիկ ըլլալով՝ այնպէս հրամայած էր: Այսպէսով քովս միայնակ փեարոյ անունով մէկը մնաց, որն որ քաջ քնարահար էր եւ զիս շատ կը սիրէր: Բայց մէկէն խենթենալով՝ կ՚ուզէր դանակով մը զիս մեռցընել. սակայն ողջանքիս լսելով՝ ինծի խնայեց: Ի վերայ այսր ամենայնի՝ երէք տեղէ վիրաւորեց, որոնց սպիները դեռ կեցած են:

Ընդոյ մատրօնէսեամբ պատմութիւնը մոխիկ ըրաւ, եւ իր կողակցին ու որդւոցը խօսքը լսելով՝ սիրտն եկաւ, սկսաւ լալ: Նոյնպէս փեարոյին երեսին գոյնը նետած էր եւ աստիկ կը դողար՝ երբ որ խօսքն իր ըրած ոճրագործութեան վրայ եկաւ: Բայց եր-

կուքն ալ շատ ուրախացան տեսնելով որ փերդի-նանդ իրենց դատաճանութիւնը չհիմեր: Իսկ ինք անկէ ետեւ պատմեց իր միայնութիւնն ու պաշտպա-նին մեռնիլը, եւ թէ ինչպէս Լոնտոն դնաց, եաքը՝ վիէննա ու վերջապէս Բոհեմիա:

Ալոնզոյ աս բաները լսելով՝ հաւատաութեամբ իմացաւ որ խօսողն իր եղբօրորդին է: Բայց որպէս զի աւելի ապահով ըլլայ, պատմութիւննիդ, ըսաւ, սուտիս արտաքոյ կարգի բան մըն է. բայց ձեր ընտանեաց վրայ ուրիշ բան չէք դիտեր:

Ըէ, պատասխանեց պատմութեամբ փերդինանդ: Իմ պաշտպանս խոստացած էր որ աւենը դայ նէ ծննդեանս գաղտիքը կը յայտնէ. բայց իր յանկար-ծական մահուամբը՝ խոստումը չկրցաւ կատարել:

Լաւ, ըսաւ Ալոնզոյ, դուդէ ես կրնամ ձեր ծնընդեան վրայ տեղեկութիւն մը տալ. բայց պէտք է նախ ապահով ըլլամ որ դուք սուտիս ան տղան էք, զոր որ փեսդոյ դանակով վիրաւորեց: Կրնամ վերքերնուդ սպիքը տեսնել:

Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց փերդինանդ, եւ ան-միջապէս բաճկոնը բանալով՝ սպիները ցուցուց:

Ըն աւեն Ալոնզոյ ոտք կ'ելլէ, փերդինանդին կը փաթթուի եւ աչուըներէն արցունք թափելով՝ կ'ը-սէ. Ո՛վ փերդինանդ, դուն իմ եղբօրորդիս ես, դուն Ալմարէս կոմսին ժառանգն ու Սպանիայի Աւագ ես:

Արտաքոյ կարգի դժբախտ պատահմանէր վրայէ վրայ դալով ժառանգութենէդ զրկուեցար եւ առանց ծա-դումդ դիտնալու մեծցար: Ես ալ զքեզ մեռած կը կարծէի, բայց երբ որ իմացայ որ դեռ կ'ապրիս, Սպանիայէն ելայ հոս եկայ, որպէս զի զքեզ տես-նեմ, կրած անիրաւութեանդ հատուցում ընեմ եւ զքեզ փառաւորութեամբ հայրենիքդ տանիմ: Ո՜հ, որչափ երջանիկ կը համարիմ զիս որ զքեզ գտայ, սիրելի փերդինանդս: Չիս իրաւ հօրեղբայր ճանչ-

յիր, զիս սիրելդ յայտնէ եւ անկէ ետեւ ուրախութեամբ կը մեռնիմ:

Փերդինանդ աչքէն արտասուաց հեղեղ մը թափելով՝ կրկին կրկին Հօրեղբօրը ձեռքը կը պագնէր: Ալոնզոյ ալ ուրախութենէն կու լար. բայց աս իր ուրախութիւնը արտմութեամբ խառն էր, որովհետեւ կը մտածէր որ եթէ եղբօրորդին՝ իր ւ՛նչ ասպիճանի յանցաւոր ըլլալն իմանալու ըլլայ, անշուշտ հիմակուան ցուցուցած սէրը շատ կը նուազի եւ գուցէ ալ ատելութեան կը փոխուի: Վերջապէս աս մտածմունքը մէկդի ընելով՝ վերարկուն բացաւ եւ կրծոցը վրայ կախուած ադամանդեայ ատաղը ձեռքն առնելով՝ Ահաւասիկ, ըսաւ, ասիկա Սպանիայի Ատոդութեան նշանն է, որն որ՝ զքեզ մեռած կարծելով՝ մինչեւ հիմակ ես կը կրէի. այլ քուկդ է: Եկուր կուրծքդ կախեմ, որպէս զի ընդունած վէրքերուդ փոքը հատուցում ը՛ըլլայ:

Ո՛հ, ան վէրքերն ընդունած առենս, չէի կարծեր, կանչեց Փերդինանդ, որ օր մը իմ փառատութեան առիթ պիտ՛որ ըլլան: Այսպէս Ատոդած՝ դժբախտութիւններս միշտ մեր ապիկութեան կը դարձընէ:

Ոյն միջոցին կառարինէ օտարականները բարեւելու համար անդիէն կու գար. բայց յանկարծ Փերդինանդին կուրծքն ադամանդեայ ատաղը տեսնելով եւ անոր տրուած Ալվարէսի կոմս անունը լսելով՝ պաղեցաւ ճնաց: Կեցած տեղն անանկ դիրք մ՛ունէր, որ ինք ամուսինն ու կոմսը կրնար տեսնել՝ առանց տեսնուելու: Ալոնզոյ խօսքը շարունակելով՝ բաւ. Սիրելի եղբօրորդիս, կառքս պատրաստ է, շուտով երթանք, զքեզ եւ ընտանիքդ կայսեր առջեւը հանեմ, որպէս զի ինք՝ իբրեւ Սպանիայի թագաւոր՝ զքեզ քու ատիճանիդ մէջ հաստատէ: Բայց ամուսինդ ւ՛նչ տոհմէ է:

— Երման անունով անտառապահի մը աղջիկն է։ Ի՜նչ, պոռաց Ալոնզոյ տեղէն ցատքելով, ի՜նչ, անտառապահի աղջիկ. աս չեկրնար ըլլալ, անկարելի է։ Ասով բոլոր ուրախութիւնս փճացաւ։

Փերդինանդ աս խօսքին վրայ սաստիկ տրտմեցաւ։ Իսկ Ալոնզոյ քիչ մը մտածելէն ետեւ՝ խօսքը յառաջ տանելով ըսաւ. Ստոյգ է որ գուն ընտանեցդ ինչպիսի ազնուական ու հին ցեղէ ըլլալը չէիր գիտեր, ապա թէ ոչ՝ անտառապահի մը աղջկան հետ չէիր կարգուեր։ Ուստի պէտք է աւոր ճար մը հոգալ, ամուսնութիւնդ ջնջել, ապա թէ ոչ՝ ցաւ կը մեռնիմ։

Պատասխանէ աս խօսքերը լսելով՝ սիրտը կատ կատ կ'ըլլար. աչուընեւրէն արցունք թափելով՝ կեցած տեղէն հեռացաւ։

Ալոնզոյ երկայն ատեն վեր վար պտըտելէն եւ երեսին ձեռքը ճակատը զարնելէն ետեւ՝ մէկէն հ. Անտոնիոսին առջին կենալով՝ ըսաւ. Հայր, աւոր ճար մը փնտռեցէք։ Ինծի անանկ կ'երեւայ որ անձանց սխալմունքն ամուսնութիւնը լուծելու բաւական պատճառ է։

Այո՛, պատասխանեց կրօնաւորը ծանրութեամբ, անձանց վրայ եղած սխալմունքն երբեմն ամուսնութիւնն անվաւեր կ'ընէ. բայց աս դէպքը գատ բան է ու խնդիրը խիստ դժուարին կ'երեւայ. անոր համար պէտք է եկեղեցւոյ դերապետն իշխանութեան դիմել, որ աւոր որոշումը տայ։

Ամուսնութիւնը լուծելուն վրայ երկայն խորհրդածութիւններ ընել հարկաւոր չէ, պատասխանեց Փերդինանդ տաքութեամբ մէջը նետուելով, ոբովհետեւ ես կնոջմէս չեմ բաժնուիր. Սպանիայի թագն ալ ատոր նէ՝ չեմ ընդունիր։ Ես Ատուծոյ առջեւը խոստացայ որ մինչեւ գերեզման ամուսնոյս հաւատարիմ մնամ։ Ստոյգ է շատ ուրախացայ կոմս

ըլլալս խմանալով. բայց աս պարագան աչուըներս բացաւ, առանց արժանապատուութեանդ ոչինչ ըլլալը ճանչցայ. անոր համար սիրով կը հրաժարիմ։ Այնպէս իմ սիրելի հօրեղբայրս տեսնելուս վրայ շատ գոհ եմ, բայց խիստ կը ցաւիմ որ ինծի պահանջածը չեմ կրնար ընել։

Ես բաւ եւ պիրենք հոն թող տալով ամուսնոյն քովը գնայ։

ԺԸ. Եւջանիկ ընպանիք։

Երբ որ Փերդինանդին սրտին հիւր եկած ըլլալը հօրը ծանուցանելով կանչած էր, ասիկա ամուսնոյն քովը կը դանուէր, որն որ քիչ մը վերջը դալ խոստացած ըլլալով, Փերդինանդ անոր այսչափ ուշանալուն վրայ տարակուսի դնաց եւ սկսաւ չարս կողմը փնտռել։ Ասոնք երբ որ պինքը խցին մէջ դտան, որ զաւկրներուն հետ նստած՝ տրտմութեամբ կուլար, մէկէն քովն երթալով՝ Ի՞նչ ունիս, սիրելի կաստիլիա, բան չեմ կրնար իմանալ, աս լացերուն ու ողբերուն պատճառն ի՞նչ է։

Ամուսինն աչուըները վեր վերցնելով եւ երիտասարդը կրծոցը վրայ ադամանդէ տառը տեսնելով՝ բաւ. Ստուդիս աս առաջն ինծի ու զաւկրներուս համար չարաբաստիկ առող մ՚եղաւ։ Դուն հիմա կոմս մըն ես, իսկ ես՝ ողբալէն անտառապահի մը աղջիկ։ Հօրեղբայրդ գքեզ անշուշտ պիտի ատիպէ որ կին ու զաւկրներդ թող տաս։ Ո՜հ, ի՞նչ առաջիկ ցաւ է ասիկա ինծի։

Ի՞նչպէս կրնաս առանց բան մը մտքէդ անցընել, պատասխանեց Փերդինանդ կէս մը վշտացեալ. բայց քու սիրոյդ եւ այլայլութեանդ առաջին նայելով՝ կը ներեմ աս կասկածդ՝ որն որ քիչ մը առեն իմ վրաս ունեցար։ Սակայն, սիրելիս, ամենեւին մի վախնար, գքեզ թող չեմ տար, քեզմէ չեմ բաժ-

նուիր: Հօրեղբօրս առջեւը ժառանգութենէս ու ստիճանէս Հրաժարեցայ, քու առջեդ ալ ասոնց չարաչար ապամանդեայ աստղէն կը Հրաժարիմ: Ան կապն՝ որով մէկտեղ կապուեցանք, սուրբ ու անլուծանելի է. երդումնիս Աստուծոյ ըրինք, ուստի միայն Աստուած կրնայ քակել:

Ասոնք զրուցելով՝ կնոջը քով նստեցաւ եւ կը ջանար ամէն կարելի կերպով զինքը մխիթարել ու ապահովցնել: Կատարինէին ցաւոց արցունքներն ուրախութեան արտասուաց դարձան, եւ շատ անգամ կրկնեց. Ո՜հ, իմ Փերդինանդս, ծրչափ սիրելի ես ինծի. կարծեմ թէ առջի սէրս Հիմակ աւելի մեծցաւ, որովհետեւ քու սէրդ ու Հաւատարմութիւնդ սասիկ փորձոյ մէջ մտան եւ անապական դտնուեցան:

Փերդինանդ ալ սասիկ պլպլած էր. երկուքն ալ զաւկընեռնին դրկեցին, որոնք ինչպէս որ յառաջ իրենց մօրը ստամուխեան մասնակից կ'ըլլային, նոյնպէս Հիմակ ալ իրենց ծնողաց ուրախութեան վրայ կ'ուրախանային:

Ասկէ թէ Փերդինանդ իր ամուսինը մխիթարած ու ապահովցուցած էր, եւ տղաք ուրախութեամբ կը ցատքռտէին, մէյ մ'ալ Ալոնզոյ Հ. Անտոնիոն Հետ ներս մտաւ: Կատարինէ ու տղաք պլպլեցան, եւ պզտիկ աղջիկն՝ որն որ Հօրը սեղանին վրայ դրած տառեղ Հետ կը խաղար, վախէն դեռեռնը ձգեց ու մօրը քովը վազեց: Ալոնզոյ անմիջապէս խօսքը Փերդինանդին ուղղելով՝ Սիրելի եղբօրորդիս, ըսաւ, աղէկ մտածէ. խօսքս չնչին բանի վրայ չէ, Հապա անբաւ Հարստութեան, պատուոյ եւ Հին տոհմէ յառաջ եկած պղնծականութեան վրայ է: Ամուսինդ՝ կոմսուհւոյ պատիւ չնկրնար առնել, որովհետեւ Հատարակ անձ է: Երբեք զինքը բարձր պղնծականոց ընկերութեան մէջ չես կրնար

*ատնիլ։ Միտ դիր մէյ մը ատկէ ինչ մեծ դժուա-
րութիւններ կը ծագին։ Նոյն իսկ քու զաւկըներդ
չեն կրնար կոմունթիւնդ ժառանգել, հապա յար-
քունիս կը գրաւուի։ Ես քու ամուսնոյդ ու զաւկը-
ներուդ համար աս կամ ուրիշ բերդ մը կը գնեմ,
որպէս զի կարող ըլլան հոն երջանիկ կեանք անցը-
նել. դուն հետս Սպանիա եկուր։ Շատ կը ցաւիմ.
բայց ինչ ընենք, հարկաւոր է։*

*Ալոնզոյ աս խօսքը լմընցնելուն պէս՝ կատարինէ
ու տղաք սկսան բարձրաձայն լալ ու հեծել։ Բայց
Փերդինանդ հառաւոտութեամբ մը Ալոնզոյին առջեւը
կենալով՝ Սիրելի հօրեղբայրս, ըսաւ, արդէն վերջին
որոշումս լսեցիք, անկէ ուրիշ բսելիք չունիմ. աւե-
լի կ'ուզեմ աղքատ մնալ եւ երդմանս հաւատարիմ,
քան թէ հարուստ ու երդմնազանց ըլլալ։*

*Կոմն աս պատասխանին վրայ սկսաւ լացին մէջ
մեծ քայլերով պտըտիլ, եւ քիչ մնաց որ պզտիկ
աղջկան գետինը ձգած ադամանդեայ աստեղ վրայ
պիտի կոխէր։ Նայէ, ըսաւ բարկութեամբ Հ. Անտո-
նիոսին, եղբօրորդւոյս աներեսութեան. տոհմիս պա-
տուանշանը գետինը նետեր է, որպէս զի կոխուի. աս
զարհուրելի բան է։*

*Իր կատաղութիւնը վերջին աստիճանի հասած
էր։ Բայց Հ. Անտոնիոս մօր ու տղոց թափած ար-
ցունքէն շարժելով՝ կոմսին ձեռքէն բռնեց ուրիշ
խուց մը տարաւ եւ հոն սկսաւ հետն այսպէս խօ-
սիլ. Տէր, պարապ տեղ կը ջանաք զանոնք իրարմէ
բաժնել, եւ համարձակ խօսելու համար՝ ասիկա
պարզապէս ձեր հպարտութենէն, ձեր ամբարտաւա-
նութենէն յառաջ կու գայ, եւ ոչ եթէ խոհեմ
մտածութենէ մը։ Դուք հպարտութեամբ՝ չէ թէ
մինակ ձեզի, հապա նաեւ ձեր ընտանեաց մեծ վնաս
հասցուցիք. ձեր անձին, ամուսնոյն ու տղոց այնչափ
թշուառութեանց մի միայն պատճառն աս է։ Ա-*

զնուաստիրտ Պիանզան անշուշտ դեռ կ՚ապրէր՝ թէ որ իրեն ցաւոցը պատճառ չտայինք։ Փիլիպպոս անդրանիկ որդինիդ այնչափ շուտ չէր մեռներ, թէ որ իրեն չար օրինակ չըլլայինք։ Փերդիննանդին այնչափ թշուառութեանց պատճառն ալ է, արդէն գիտէք։ Իմ վրաս հարկ չկայ խօսիլ. դուք ալ գիտէք որ ձեզ ամբարտաւանութեան գործիք ընելով՝ ինչ խեղճութեան մէջ ձգեցիք։ Բոլոր կեանքերնիդ աս մտքին պատճառաւ ուրիշ բան չեղաւ՝ բայց եթէ տառապանաց շղթայ մը։ Եւ հապա թէ Աստուած զձեզ խղճմտանքի նեղութենէն ազատելու համար աս մեծ շնորհքն ըրաւ, որ առաքինի փերդինանդոսը տեսնէք, անմիջապէս նորէն կը սկսիք գինքն, իր ամուսինն ու զաւկները չարչարել։ Եթէ որ այսպէս կը վարուիք, յայտնի կը ցուցընէք որ ղջմանիդ ու դարձերնիդ կատարեալ չէ։ Թէ որ կ՚ուզէք ճշմարիտ քրիստոնեայ ըլլալ, պէտք է որ խոնարհ ըլլաք։

Ալոնզոյ աս խօսքերէն շարժելով՝ քանի մը րոպէ խորունկ մտածելէն ետեւ՝ ըսաւ. Յարգոյ Հայր, խրատ ունիք. Թէ որ ինծի միշտ ճշմարտութիւնն ըսուէր, ինչպէս որ դուք հիմա կ՚ըսէք, շատ տարբեր մարդ կ՚ըլլայի։ Ուստի շնորհակալ եմ ձեր բարի խրատներուն համար, եւ կ՚ուզեմ ալ անմիջապէս իրօք ի գործ դնել։

Ես ըսաւ ու շուտ մը փերդինանդին քովը գնաց, որն որ ամուսինն ու զաւկները չորս կողմանէ պաշարած կը բռնէին, կարծես Թէ արգելելու համար որ գինքը չառնեն տանին, եւ զուարթ դէմքով մ՚ըսաւ. Սիրելի եղբօրդիս, սիրելի հարս, ձեր ամուսնութեանը հաւանութիւն կու տամ. ձեր միութեան ու սիրոյն մէջ մնացէք. ասկից վերջն ալ այնպէս երջանկութեամբ ապրեցէք, ինչպէս մինչեւ հիմա կ՚ապրէիք։ Աստուած ձեր պատկն օրհնէ, ձեր

ու տալքնեբուդ վրայ իր առաջ շնորհքը զեղուց։ Նոյն բոպէին՝ սրտին մէջ այնպիսի գաղտնութիւն եւ ուրախութիւն մը կը զգար, որ կեանքի մէջ նմանը զգացած չունէր։

Ա՛ս հաշտութենէն ետեւ՝ բոլոր ընտանիքը մէկտեղ սեղանի նստեցան եւ արտաքոյ կարգի մեծ ուրախութեամբ անցուցին նոյն իրիկունը, այնպէս որ իրարմէ բաժնուելու առեն՝ կոմսն ըսաւ. Տէր Աստուած, իմ ծերութեանս ինչ երջանկութիւն պատրաստեր ես. հոյակապ բերդիս մէջ ես տրտում էի, եւ չորս կողմս խոր լռութիւն մը պատած էր։ Ամուսինս, զաւկներս մեռան. եւ ահաւասիկ ինծի մէկ ուրիշ զուարթ ընտանիք մը շնորհեցիր։ Բոլոր սրտով շնորհակալ կ'ըլլամ քեզմէ, Տէր։

Ալոնզոյ քիչ մ'առեն ընտանեացը քով ուրախ օրեր անցուց։ Նոյն օրերը յանկարծ կալլաս կոմսն իր ամուսնոյն ու Օպերատորֆեանց կոմսուհւոյն հետ Բոհեմիա եկաւ զբերդինանդ եւ զԿատարինէ շնորհաւորելու համար, որովհետեւ բերդինանդ ամէն բան իրենց խնայուցած էր։ Ալոնզոյ խիստ զարմացաւ եւ ուրախացաւ երբ որ տեսաւ թէ կալլաս կոմսը բերդինանդին հետ չէ թէ միայն իրրեւ հաւատարիմ մը հետ կը վարուէր, հապա նաեւ մեծ յարգութիւն ալ կը ցուցընէր, նոյնպէս երկու կոմսուհիները կատարինէին հետ սիրով եւ ընտանութեամբ կը վարուէին։ Հիւրերը մէկ երկու օրէն եւս դարձան. Ալոնզոյ ալ բերդինանդին եւ անոր ընտանեացը հետ վիճնա երթալով՝ հայրեր առջեւն ելաւ, եւ առանց իր յանցանքը յայտնելու՝ եղբօրորդւոյն պատմութիւնը պատմելէն ետեւ՝ խնդրեց որ իրրեւ Սպանիայի թագաւոր՝ զբերդինանդ իր իրաւանց ու աստիճանին մէջ հաստատէ։

Այսրը պատասխանեց որ Սպանիական օրինաց նայելով՝ բերդինանդին զաւկներն Ալվարէս կոմ-

սին չէն կրնար յաջորդել, որովհետեւ մայրերնին ապ-
հուական չէ, եւ ոչ ինք կրնայ աս օրէնքէն բաց-
առութիւն ընել: Բայց խոստացաւ որ իբրեւ գերմա-
նիայի կայսր՝ ինքնք ուրիշ կերպով մը ապնուական-
նութեան հանէ: Միանգամայն խնդրեց որ եղբօրը-
դին եւ անոր ամուսինն իրեն բերէ:

Ընդդէմ եղբօրորդւոյն ու անոր ամուսնոյն կոմսա-
կան աստիճանին համեմատ փառաւոր պղեսոններ հագ-
ցընելով՝ կայսեր ներկայացուց: Ինքնակալը զինքնք
շատ սիրով ընդունելով՝ ըսաւ. Փերդինանդ Ալվա-
րեսեանց, ձեր հօրեղբայրն արդէն բաւած պիտ'որ ըլ-
լայ թէ ինչ պատճառի համար ձեր ապանիական
կոմսութեան ժառանգութիւնն որդիքներնուդ չեմ
կրնար անցընել: Բայց հիմա Սիլեզիայի մէջ ծախու
պեղեցիկ կոմսական կալուած մը կայ. ուստի անիկա
գնելով՝ Գերմանիա բնակեցէք: Եւ ինչպէս որ Սպա-
նիայի մէջ ձեր հայրն ու հօրեղբայրն ինծի հաւատա-
րիմ էին, այնպէս դուք ալ Գերմանիայի մէջ եղէք:
Հօրեղբայրնիդ պատերազմի մը առեն՝ թագաւորա-
կան գանձին փոխ առակ առած էր, որն որ նոյն կոմ-
սական կալուածը գնելու բաւական է. ուստի անմի-
պէս հրաման կու տամ որ նոյնը ձեզի տրուի: Իսկ
կատարինէ տիկնոջ ազնուականութեան թղթերը
քանի մ'օրէն կ'ընդունիք իմ կնքովս կնքուած:

Ընդդէմ խնամուրացաւ աս կայսերական շնոր-
հաց վրայ եւ Փերդինանդին ու անոր ընտանեացը
հետ մեկտեղ Սիլեզիա գնաց: Կոմսական կալուածը
շատ պեղեցիկ գտան եւ անմիջապէս առնելով՝ հոն
հաստատուեցան: Փերդինանդ ու Կատարինէ միշտ
ապուածասիրաշատ ու համեստ ճնային, եւ իրենք
զիրենք երջանիկ կը համարէին, չէ թէ անոր համար՝
որ հարստացան, հապա անոր համար՝ որ իրենց չորս
տղոցն եղողներուն աւելի առաքութեամբ օգնութիւն
կրնային ընել:

Ընդոյին միտքն ան էր որ ամէն բան կարդի դնելէն ետեւ՝ հայրենիքը դառնայ. բայց իր ընտանեաց աղաչանքովը միտքը փոխեց եւ հաստատեց որ մինչեւկ կենացը վերջն բոպէն հոն մնայ: Չէ, չէ, կ'ըսէր, սիրելի զաւակներս, գէթ չեմ կրնար թողուլ. բոլոր կեանքս ձեզի հետ կ'ուզեմ անցընել. աչքերս դուք պիտի դոյէք: Սպանիայի մէջ ամէն բաղձացածներս ունէի, գեղեցիկ երկիրներ, պատիւ ու հարստութիւն. այսու ամենայնիւ երջանիկ չէի, որովհետեւ սրտի խաղաղութիւնն ու խղճմտանքի հանգիստը կը պակսէր: Իսկ հոս ձեր քովն՝ աշխարհքիս ամենէն երջանիկ մարդն եմ:

Իսկ Հ. Անտոնիոս իրենց փառաւոր մատրան առաւածային պաշտօնը կատարողն եղաւ: Ընդոյ իր կենաց մնացորդն առաւածպաշտութեամբ կ'անցընէր. իր փոյթն ան էր որ առաքինութեան գործքերով Աստուծոյ հաճոյ ըլլայ: Միշտ ալ կ'ըսէր. կեանքիս ամառը ցաւալի եղաւ, փոթորիկներով անցաւ: Չեմ գիտեր Աստուծոյ ինչ շնորհակալութիւն մատուցանեմ որ կենացս աշունն այսպէս դեղեցիկ ու երջանիկ ըրաւ: Ինչ գինքս բոլորովին Աստուծոյ տալէս ետեւ՝ միայն կը ցայտ սրտի խաղաղութիւն ունենալ: Ոսոխի անձինս փորձովն ալ իմացայ որ մարդ առանց Աստուծոյ երկիւղին, առանց սիրոյ ու մարդասիրութեան եւ ոչ ատ աշխարհ.քիս մէջ ճշմարիտ վայելք կրնայ ունենալ:

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ՎԻՊԵՐ

Ժ. ԱԼԵՔՍԱՅԻ

ԿԱՄ

ՊՐԷՃԽՆԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ալեքսէյին իր հօրը գրած նամակը:

Ո՛հ հայր, ինչ պայծ. ամէն պատահածները ձեղի ինչպէս պատմեմ. ձեզմէ ինչ ծածկեմ, ինչ խնայե-նեմ... : Ա՛լ ոչ լսածս ուչ ըրածս գիտեմ: Իրերը զա-զախարնեցս իրար կ՛անցնին ու կը խառնակին. բա-ւանդակ մտածմունքս ու խորհուրդներս իրարու վրայ կը խառնին ու կը շփոթին: Այսու ամենայնիւ պէտք եմ խնայբնել: . . . Ձեմ գիտեր ուսոի սկսիմ:

Ծորեքշաբթի իրիկուն, քրոջս հետ մօրեղբօրս, քոմն էինք: Յանկարծ Եւդինեէին վրայ անհանդստութիւն մ՛եկաւ. քանի մօտեցաւ բանն իմացուց եւ աղաչեց որ շուտ մ՛ելլինք տուն երթանք: Ժամն հինն էր. կառ-քերնիս եաո խրճած էի, որն որ զմեզ առնելու համար տան ու կեսին պիտ՛որ դառնար:

Ակռիր քիչ մը, ըսի Եւդինեէին, վարձակառք մը բռնել տամ:

Ձէ, Ա՛լեքսի, պատասխանեց քոյրս, տաքով եր-թանք. տպա թէ ոչ՝ պէտք ենք ոտաոել. աւելի շու-տով կը հասնինք:

— *Նայց վարձակառք մը...*

— *Ո՛հ, շատ ուշ կ՛ըլլայ, կ՛աղաչեմ, ելլենք եր-թանք:*

Ելանք: Արձակ օդն Եւդինեէն կապուրեցուց վրայ բերաւ. թեւս մտաւ եւ սկսանք աղեկ քալել: Վառենի փողոցը հասած առենիս՝ այնպէս անմտորդի ու մութ եր, որ քոյրս զարհուրեցաւ: Բազկիս վրայ յեցած

թեւին դողդոջալը կը զգայի. ինք զինքը քաջալերե-
լու համար ինչ մը հազայ եւ կրցածին չափ ինծի մօ-
տեցաւ:

Ան վախնաձ կոր, ե՛ւ ինձ, հարցուցի իրեն:

— Դայց... նայէ ինչ մը աս փողոցն ինչպէս մութ
ու լուին է:

— Կ'ուզէա վարձակառք մը բռնենք:

— Ո՞րա կը հասնինք:

— Ուրեմն ի՞նչ վախնար:

— Ո՞անդարտ եղիր. միայն քիչ մ'աւելի շուտկեկ
քալենք:

Ընթացքնիս քիչ մ'ալ շուտցուցինք: Օրիորդի
փողոցէն կ'անցնէինք, ինչ մ'ալ ելլինէն անձկութեամբ
մը դարձաւ եռեւ նայեցաւ. իսկ ես անհամբերու-
թեամբ իրեն նորէն դառնալու նայելու ժամանակ թող
չէի տար:

Յառաջ երթանք. հիմա կենալ կ'ուզես, ըսի:

— Կարծեցի թէ եռեւէս մարդու քալուածքի ձայն
մ'առի:

— Վնեղի կ'ըսեմ որ վախ մ'ունենար:

Ցոյն րոպէն ահագին հարուած մը դլխուս զարկաւ,
եւ դլխարկս աչացս վրայ ինկեցուց: Ելլինէն ոտքաղակ
մը փրցուց, որն որ անմիջապէս խղդուեցաւ. ես ալ
ակռայ կանչուրտուել. բազուկներս երկընցուցի ու ձեռքս
զգեստի վերնի մը պատահեցաւ. կատաղութեամբ մը
բռնեցի, բայց ձեռքս ինկաւ: Գլխարկս գրեթէ ամբողջ
երեսս կը ծածկէր. մեծ դժուարութեամբ, երեսս պա-
տռելով ու հոգիս բերանս գալով՝ հազիւ կրցայ վեր
հանել: Ան առեն մարդ մը տեսայ՝ որն որ ձիւդինէն
առած կը փախչէր: Ա՛ս տեսածիս պէս... ո՜հ, չեմ
գիտեր ինչպէս բոլոր երակներս չճաթեցան: Ցափշտա-
կողին վրայ նետուեցայ. իրեն հասնելու վրայ էի, ին-
չ մ'ալ ամպամբ քցրս հրեց տալայատակին վրայ ձգեց
փախաւ...:

Խեղճ Եւդինէն վեր վերցուցի, բայց ամենեւին անշարժ էր. գեռինը նոտոյ գինքը բազկացս մէջ առի եւ կրկին ու կրկին անգամ յանուանէ կոչեցի: Ամենեւին պատասխան չէր տար. կարծեցի թէ մեռած է եւ սկսայ լալ:

Մօտաւոր փողոցին պահանորդը վեր աղաղակեցաւ եթէ էր. պահակապանքն անմիջապէս հասան: Առջի բերան ապաւոդը գնա կարծեցին եւ զմեզ պաշարեցին. պաշտօնականն ինձի պանապան հարցումներ ըրաւ. իսկ ես այնպէս սաստիկ կը հեծկլտայի՝ որ հազիւ կարող կ'ըլլայի իրեն պատասխան տալ: Երբ որ եղածն իմացաւ, իր մարդիկներուն մէկ մասը վրանիս յարձակողին եռեւէն խրկեց. իսկ ինք ուրիշ քանի մը հոգւով քովերնիս մնաց: Փողոցի կանթեղները հազիւ թէ քիչ մը լոյս կու տային, պաշտօնականը լապտեր մը վառել տուաւ: Անոյ ատեն որ Եւդինէն դեղնցած, երեսին գոյնը նետած, մազերը ցրուած, աչուքները գոցած, բերանը կիսաբաց էր: Գրեթէ ինք գինքս կորսնցուցի...: Ջինքը բազկացս մէջ սեղմեցի, սրտիս վրայ ճնշեցի: Ա յնպիսին գինքը կենդանացուց ու արթընցուց. կարծէին հառաչանք մ'ելաւ, մեղմիկ մը գլուխը շարժեց, ու աչուքները բացաւ:

Ուրեմն մեռած չէ, պոռացի, Եւդինէ, Եւդինէ:

Դարձեալ գինքը գրկեցի. ընդդէմ չկեցաւ, բայց այնպիսի դաժան նայուածք մը նայեցաւ ինձի՝ որ սկսայ դողալ:

Պէտք էք աներնիդ դառնալ, գրուցեց ինձի պաշտօնականը, մենք օրիորդը կը բերենք:

Ձէ, չէ, պոռացի, ես անձամբ կ'ուզեմ գինքը տանիլ, ես ինքնակ կ'ուզեմ գինքը տանիլ:

— Օրիորդն աւելի հանդստեամբ կ'երթայ եթէ որ երկուքնիս միասին գինքը տանելու գլանք:

— Այսպէս է... ինձի քիչ մը օդնեցէք:

— Ո՞ւր կը բնակիք:

— Ա՛ս տեղայ շատ մօտ, պուռիոնեի փողոցը:

— Երթա՛նք:

Երբ որ տուն հասանք, Գլէօրին ձիանքը կը լծէր սմեղ դալու առնելու համար: Ջինքն անմիջապէս վերադարձին խաւրեցի:

Ուզէինէն անկողինը ջերմացրնել տուի, եւ շուտ մը ջինքը պառկեցուցին: Քիչ մը տաքնալուն պէս՝ ինք ջինքը կտրիճցուց. անկողինը յարդարելու համար դէպ իրեն ծռեցայ. բայց տատակութեամբ մը ձիս եառ հրեց. երկրորդ փորձ մ՚ընել ուզեցի, իսկ ինք աչուքներս համբուրեց տպատնակէք ըրաւ:

Քիչ մը եաքը վիրաբոյժն եկաւ: Գլխոյն վէրքը խորին մտատրութեամբ զննեց, եւ միտ դրի տեսայ որ ջրմունքը կը խածնէր ու ճակատը կը կնճռէր: Երկու թեւէն ալ արիւն առաւ, վրէն վերայ շուտ մը տրուկ դնել տուաւ, եւ դայտած առեն խոստացաւ որ վտանգ կը դառնայ: Ուզինէն քիչ մը հանդարտած կ՚երեւար. աչուքները դոյնէ եւ մէկ ու կէս ժամու չափ քնացաւ: Բոլոր տպատաւորները խառնած էի, եւ քոյրս առանձին թողուլ չուզելով՝ իրեն հիւանդապահն եղայ: Ա՛խ մ՚ալ յանկարծ ուր աղտրակ մը վերցուց ու զինքն անկողինէն դուրս տեսայ. անմիջապէս ցատքեցի դայն զինքը բռնեցի: Ո՛հ, զինքն ան վայրկեանը տեսնելիք որ հետս կը կռուէր ու զիս կատր կատր ընել կ՚ուզէր: Ստատիկ ջղաձգութիւն մ՚եկած էր վրան. բոլոր անդամները կարկամեցան, բոլանդակ ջերը քաշուեցան, բոլոր մատուքները ցնցմամբ ծալուեցան. դէմքը տպեղացաւ, աղրանները կը կրճտէր, ըրձունքն ու վերվերուքը բերնէն կը վազէր. զարհուրելի ու գարշատեսիլ մէկն եղաւ: Գարշատեսիլ... ինք՝ որ այնպէս բարենշան, այնպէս հեզ է:...:

Ցատրդի մը չափ նոյն զարհուրելի վիճակին մէջ մնաց, եաքը հանդարտեցաւ. տուի զինքն անկողինը դրի, եւ հոն հանդարտ մնաց:

Երկրորդ օրը կանուխ վերաբոյժը քանի մը արուեստակից ընկերներով եկաւ: Խորհրդակցութիւն մ՚եղաւ: Ուզեցի ներկայ դառնալ, դէմ դրին. աղաչեցի, պաղատեցի. դուրս հանեցին զիս: Քովի սենեակն ապաստեցի: Տէր Աստուած, ինչ վայրկեան. սիրտս այնպէս տաւտիկ կը թնդար, որ կարծես թէ կուրծքէս դուրս պիտ՚որ ելլէր, բոլորովին տակնուվրայ եղած էի, մէյ մը կը յուսայի, մէյ մը կը վհատէի, նման յանցաւորի մը՝ որ իր վրայ կատուելու վճռոյն կը սպասէ: Վերջապէս դուռը բացուեցաւ:

Ուրեմն, պուապի:

Ամ ոք պատասխան տուաւ: Ա՛լ երկրորդ անգամ հարցնելու վրաս զօրութիւն չմնաց. բոլանդակ մարմինս տերեւի մը պէս կը սարսէր. Բ. բժիշկն ամենէն վերջն ելաւ եւ ինծի ըսաւ.

Հիւանդէն նորէն արիւն առի. երկու ժամէն դարձեալ վնդրը տեսնելու կու գամ: Եղբը կէս ձայնիւ մ՚ասա ալ ըսաւ. Ձեզի խորհուրդ կու տամ որ քահանայ մը բերել տաք. ապահովութեան համար պէտք է կարելի եղածին չափ շուտ վերջին խորհուրդները մատակարարել տալ:

Ուրեմն ա՛լ յոյս չկայ, պուապի:

— Ախիկա չեմ ըսեր:

— Ա՛հ, մոքերնիդ հասկցայ, Պարոն, մոքերնիդ հասկցայ:

Ն՛իհասարդ, ըսաւ Պր. Բ. ծանրութեամբ մը. Աստուած չկայ մի:

— Աստուա՜ծ... քո՛ւր իմ... այո՛. Ա՛հ, Պարոն...:

Ընթրիք ընելու համար ծնկի վրայ ինկայ, բայց զօրութիւն չէր մնացած. վրաս մարելիք եկաւ, կարծեցի թէ պիտի մեռնիմ. ինք զինքս կորսընցուցի:

Երբ որ խելքս վրաս եկաւ՝ ինք զինքս անկողնիս վրայ գտայ. Պր. Բ. քովս էր ու դեռ շիշ մը ձեռքը կը բռնէր: Բժիշկը տեսնելով՝ քոյրս միտքս եկաւ:

Եւդինէն, պարոն, Եւդինէն ինչպէս է... : Պէտք է որ երթամ զինքը առնեմ :

— Հիմա չէ, նախ որմէհետեւ պէտք է զինքը թո-ղուլ որ հանդչի, եւ երկրորդ՝ որմէհետեւ դուք իսկ պէտք էք քիչ մը հանգիստ առնել :

— Ո՞ւ, հանգիստ առնել. եթէ դուք իմ տեղս ըլլայիք, կրնայիք...

— Ձեզի համար չէ նէ՝ ձեր քրոջը համար ըլլայ :

— Ո՛հ, պարոն... :

— Կ՛արդելեմ ձեզի որ ժամէ մը յառաջ քովը չերթաք :

— Ժամ մը :

Ընկողնոյս վրայ փուռեցայ ու քնանալու կը ջանայի. մէյ մ՛ալ յանկարծ հեռուէն շշնջիւն ու աղաղակներ լսեցի. ականջ դրի ու Եւդինէին ձայնը ճանչցայ : Ան առեն անկողնէս վար ցատքեցի, բժշկին ձեռքէն, որն որ զիս բռնել արգելել կ՛ուզէր, պրծայ փախայ. Փլէօրին ալ՝ որ զիս կեցընել կ՛ուզէր, մէկդի ըսի. ու վազեցի քրոջս սենեակը մտայ : Խեղճը զարհուրելի ճղնաժամի մը մէջ էր, աստիկ կը տանջուէր. երկու հոգի անհնարին դժուարութեամբ հաղիւ կարող կ՛ըլլային զինքն անկողնոյն մէջ բռնել : Ան որ առաջ՝ սիրտս կտոր կտոր եղաւ. դողդում ու սարսափ մ՛առաւ զիս, եւ վախէս ու ցաւէս անշարժ ու անմռունչ տեղս կեցայ :

Երբ որ սկսաւ քիչ մը հանդարտիլ՝ քահանան հառաչ ու տուր խորհուրդները մատակարարեց : Ան առեն քիչ մը յոյս ունեցայ : Եւդինէն Աստուծոյ պաշտօնեան ճանչցաւ : Քահանային ձեռքը սեղմելով՝ խնացուց թէ անոր ամէն յորդորներն ու խրատները կը լսէ եւ կը հասկընայ : Քահանան իրեն արձակուեմ տուաւ, եւ արձակման խօսքերն արտասանելուն պէս՝ քրոջս երեսը հրեշտակային հանդարտութիւն մը սիրեց, ինծի այնպէս երեւցաւ որ իր դադնատ շրթանցը վրայ թեթեւ ժպիտ մ՛երեւցաւ... : Քովը ծնկան վրայ իջայ, ձեռքին

մէկը բռնեցի, արցունքովս թաց եւ սրտիս վրայ դրի ճնշեցի։

Ն՛ւդինէ, Ե՛ւդինէ, կը պոռայի։ Հանդարտիկ դլուխը դարձուց. ոկար Հայեցուածքն իմ վրաս հանդչեցուց, եւ եաքը... աչքին տեսութիւնը մարեցաւ, բռնած ձեռքս՝ ակաա պաղիլ...։ Տառապեա՜լ Հայր, քու Եւդինէդ ալ չկար։.....

..... Յանկարծ ձեռքս մնացած զգեաոի փեղքը մարքս ինկաւ. դարձուցի վնաոեցի ու մէջը՝ թաշկինակով նամակ մը դայ, որն որ վրան Պր. Տրտադուբին Հասցէն ունէր։ Վազեցի արդարութեան իմաց րրի. առեանն անվիջապէս ակաա խուզարկութիւններ ընել, եւ աա առաա եկան ինձի իմացուցին թէ ամէն խուզարկութիւն անօգուտ է. սպանողը Բեղդիա երթալու անցագիր Հոդացած ըլլալով՝ օտար երկիր անցեր է։

Ո՜հ, թշուառակա՛ն. Հիմակ առանց կարծեաց ըրած չարեացը վրայ կը ծիծաղի. ինք զինքն ապահով կը Համարի, որովհետեւ մեր ոահմաններէն անցեր է. բայց զէս ապաննելու մոացեր է։ Մեր օրէնքները չե՞ն կրնար իրեն Հետամուա ըլլալ. լա՛ւ է, ես իմ վրէժս կ՛առնեմ։ Պէտք է որ զինքը գանեմ, պէտք է որ ըրած ոճրապարծութեան պատուհասը կրէ։ Կարող չեմ ըլլար ապրիլ՝ թէ որ վրէժ չենք առներ...։

Ա՛յսպէս ուրեմն, ալ ասկից եաքը ձեր Եւդինէն պիտի չտեսնէք, եւ ոչ իսկ անոր դին կարող պիտ՛որ ըլլաք տեսնել։ Ի՛նչպէս ձեր սրտէն արիւն պիտի երթայ. ի՛նչ պիտի կրէ ձեր Հայրենի գութն ու գորովը։ Եթէ Հոս գտնուելու ըլլայիք, գո՛նէ... մկաեղ կու լայինք։... Մօրս մահը միաքս կու գայ. գուք ձեր արցունքը կը Համբուրէիք, եւ մենք ալ ձերինը կը ջնջէինք կը սրբէինք. կը ջանայինք սփոփել զձեզ, գուք զմեզ կը մխիթարէիք։ Մեղմ Աասուծոյ վրայ կը խօսէիք,

մեղի Ս. Աստուածածնի վրայ կը խօսէիք . . . Իսկ հիմա՛կ, ես մինակ եմ, ես բոլորովին առանձին եմ: Պատրաստ տեղ Ջանոյի ինք զինքս հաւատոյ ու կրօնի դիրքը ձգել, ամենեւին կարող չեղայ: Ա՛լ ապօթք ընել չեմ կրնար. աւելից վերջը ես առջինը չեմ. դժնդակ հոգ մը ներսի դիս կ՝այրէ կը տաշտէ ու կը նեղէ զիս: Ուրիշ բանով մխիթարութիւն չեմ կրնար գտնել՝ բայց միայն վրէժխնդրութիւն ընել կարող բլլալուս յուսովը . . . :

Աստուածեղէք մէյ մը: Գալ ձեռքէս յափշտակել: Երբ որ իրեն լսեր էի որ ամենեւին վախ չունենայ: Երբ որ զինքը պաշտպանելու համար վրան էր վստահացած: Ես եղբը ուրիս առջեւ զինքը ապտնելու յանդգնիլ. վատութեամբ ապտյատակին վրայ ձգել . . . : Ես ես հանդարտ մնամ, ու կնոջ մը պէս լալով գոհ բլլամ . . . : Չէ, բանկայոս մէջ զօրութիւն ունիմ, արիս մէջ քաջասրտութիւն ու հոգւոյս մէջ կամք ունիմ. որովհետեւ քոյրս ապատել կրցայ, անոր վրէժը կ՝առնեմ . . . :

ԱԼԻՔՍԻ ԱՆԴՈՒՈՒԵԱՆՑ

Բ. Յոյզերու Ներքին:

Ալեքսի նամակը լմնցնելէն եղբը՝ ձեռքի գրիչը ջախջախեց: Երեսը կրակ կտրած էր, աչուընեբէն շանթեր կ՝արձակէին, շրմունքը չարադուշակ խօսքեր կը մռմռային. բռնադակ շարժուձեւերը դժնէութիւն ու գաժանութիւն մը յոյց կու տային. նամակը ծալելու առեն քիչ մնաց կը պատռտէր: Կարդ կանչեց, բայց եկող չեղաւ. դէպ ի զանդակի շուանը նետուեցաւ, եւ այնպիսի բարկութեամբ քաշեց՝ որ շուանը փրթաւ:

Քիչ մը եղբը հանդարտ ու ծանրաշարժ քալուածքը մը լսուեցաւ, Ալեքսիին դուռը բացուեցաւ ու ծառայ մը ներսուեցաւ:

Ա՛ս ինչ է, Գլէօրի, ժամ մը կ՝ըլլայ քանի որ զքեզ կանչելու համար զանդակը հնչեցուցի:

Ֆլէօրի առանց պատասխան տալու յառաջ եկաւ, եւ Ալէքսիին նամակը կնքելու զբաղած առեն՝ ասոր քանի մը պէս անշարժ ու անմռունչ կեցաւ: Որչափ որ Ալէքսին խռոված ու զայրացած կ'երեւար՝ այնչափ ալ Ֆլէօրի ընդհակառակն անհոգ ու հանդարտ կերպարանքը մը կը ցուցընէր: Ա՛ս ծառան ան առեակ մարդիկներէն էր՝ որոնք կարծես թէ ո՛չ բանի մը վրայ կ'ուրախանան եւ ո՛չ ալ բանէ մը կը վախնան. նայուածքը միշտ նոյն մնաց, դէմքն առեներէն չէր փոխուեր, երեսացը վրայ եւս ո՛չ փոքր այլայլութիւն կը նշմարուէր: Ա՛ս երկու անձանց դառնած իրարու բոլորովին հակառակ վիճակը կարդացողը կրնայ երեւակայել:

Ա՛ռ, Ֆլէօրի, սա նամակը, դնա թղթատարին քով ձգէ:

— Կ'ելնա՛ս վրայ, պարո՛ն:

— Նաքը կ'երթա՛ս երկու սուրհանդակի ձիանք կը բռնես, որոնք ժամը երեքին հոս պիտի դառնան:

— Կ'ելնա՛ս վրայ, պարո՛ն:

— Ցուն դառնալէդ ետքը զգեստի ծրարդ պատրաստէ. Աննային ալ ըսէ որ իմ զգեստներուս կապոյնները կապէ: Գուցէ երկայն առեն դուրս կը ճնանք:

— Ա՛նոնք երկուքնի՞ս:

— Այ՛ն, մենք երկուքնիս:

— Կ'ելնա՛ս վրայ, պարո՛ն:

— Ա՛հա նայէ. մեռելաթաղները...:

— Կ'ելա՛ծ են, պարո՛ն. օրիորդին դադարն ալ մեծ դրան մէջ դրած են, եւ...:

Ծառան խօսքը կտրեց առանելով թէ տիրոջը վրայ ինչ ազդեցութիւն կ'ընէ: Քիչ մը առեն շփոթած երեսը նայեցաւ. ետքը գլուխը շարժելով՝ հանդարտութեամբ ելաւ գնաց:

Ծառային հրահրութիւնները հասան, եւ Ալէքսի զինքը ընդունելու համար սրահը գնաց: Հարկ եղաւ որ

ինք զինքը բռնէ եւ սրտին կակիծն ու ցաւը ծածկէ, երեսը շիտակէ ու անտարբեր խօսակցութեան մը մասնակից ըլլայ: Ծողովականք ազատէն տեսիլ մը կը ներկայացնէին. ամենուն երեսը տխրութիւն մը տիրած էր, ամէնքը սեւ զգեստներ հագեր էին, ու միայն ցած ձայնիւ կը խօսէին. մարդ կարծէր թէ կը վախնային որ մէկը չարթընցնեն...

Ծառայ մ'եկաւ խնայուց որ ապոյ կառքերն եկած են: Ամէնքն ոտք ելան եւ իւրաքանչիւր զգոյշ կառք մտաւ, Ալեքսի ամենէն վերջին կառքը նստաւ: Երբ որ ամէն կառքերը լեցուեցան՝ Եւգինէին դագաղը շքեղ ու փառաւոր կառաց վրայ դրուեցաւ, որն որ փետրէ ցցուններով պերճ զարդարուած էր. ծածկոյթները ճերմակ մետաքսէ էին, որոց եղջիւրը երկայն ոսկեթել ծոպերով կը վերջանային. դագաղին վրայ ոսկեառակ ծաղկանց անպաճոյճ պսակ մը դրուեցաւ, ի նշանակ անմեղութեան ու կուսութեան, եւ յուղարկաւորքը ճամբայ ելան:

Ներեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պաշտօն եղաւ: Ալեքսի ուզեց աղօթել, եւ սկսաւ տէրունական աղօթքը ըսել: Բայց երբ որ "Թող մեզ պարտիս մեր՝ որպէս եւ մեք թողումք...,, խօսքերուն հասաւ, աղօթքը դադրեցուց, աչուքները խորանէն դարձուց եւ նայուածքն եւգինէին դագաղին վրայ սեւեռեց:

Ո՛ւ թողութիւն տամ... ես ներեմ... մեռածք ինք լրեն. ո՛չ երբեք, ո՛չ երբեք: Եթէ իմ վրաս յարձակում եղած ըլլար, եթէ ինծի չարիք հասուցած ըլլային՝ շատ սիրէի. բայց չէ, իմ քոյրս մեղցուցին, աչքիս առջեւը զինքն սպաննեցին: Արդարութեան առնեմը դայի, վրէժխնդրութիւն պահանջեցի. բայց առնեմն ինծի պատասխան տուաւ թէ Ջեմ կրնար: Լաւ է սրեմն, ես անձամբ կրնամ վրէժս առնել. ես անձամբ կ'ըլլամ վրէժխնդիր. պէտք է որ ես ինք լրեմս վրէժ լնդրեմ...: Ներել, թողութիւն տալ... այն,

երբ որ միայն նախատանօք մը մարդ թշնամուած ըլլայ, երբ որ միայն թեթեւ չարիք մը կրած ըլլայ, եւ երբ որ ներելը՝ կարելի է. բայց ես, ես ամենեւին չեմ կրնար . . . :

Հետը բերած աղօթագիրքը մեքենապէս բացաւ. աչքին՝ փորագրուած պատկեր մը հանդիպեցաւ, որն որ կը ներկայացնէր զՅիսուս խաչեալ: Որդին Աստուծոյ խաչին վրայ գամուած՝ առաւել աստուածավայել կերպարանք մ՚ունէր: Անապատին ու անգութ դահիճները դժոխական ծիծաղով մը վրան կը նայէին. իսկ ինք Փրկիչը ցաւոցը աստակութենէն մարած աչուըները երկինք կը վերցնէր, կերպարանացը վրայ՝ Աստուծոյ կամացը հետ ունեցած համակամութենէն յառաջ եկած հանդարտութիւն մը կը տիրէր, եւ իր կիսաբաց շրթունքը մարդասիրութիւն ու թողութիւն կը յայտնէին: Փորագրուած պատկերին ներքեւը՝ հետեւեալ արտաշարժ խօսքը կը կարդացուէր. Հայր, թո՛ղ դոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն:

Ալեքսի գրուածն որ տեսաւ, գիրքն անմիջապէս դոցեց, ու դժկամակութեամբ մը՝ նստած աթոռին վրայ նետեց. այնպէս պղպղած ու խռոված էր՝ ինչպէս ամբաստանուած յանցաւոր մը, որն որ դատաւորաց իրեն դատը քննելու առեն՝ օրինաց մատեանը բանայ ու իր դատապարտութեան վճիռն անմիջապէս գիտցնել:

Այն միջոցին պաշտօնեն ատարեցաւ. ներկայ եղողները դադրեցին վրայ քանի մը կաթիլ օրհնեալ ջուր սրսկելեն, եւ եղբը սրբիով բռնուած մարդիկ եկան մօտեցան եւ անտարբերութեամբ ու ազմկալից բրտութեամբ դադարը վերցուցին տարին:

Նորինէն իրեն համար պատրաստուած կառքին վրայ դրուեցաւ, եւ յուղարկաւորքը սկսան դերեզմանոյ երթալ: Հոն բարկութեան եւ վրէժխնդրութեան գեր Ալեքսիին սրտին ամենէն զարհուրելի հարուածը պիտի տայ եղեր:

Ծշուառ երիտասարդը կառքին անկիւնը քաշուած, տխուր խորհուրդներու մէջ ընկղմած՝ լուռ կը կենար, դէմքը կծծոյը վրայ խոնարհած, ճակատը խորշոմած կիճռած, աչքը յառած սեւեռած էր, եւ երեսին թե՛ թե՛ եւ շարժուձեւերէն՝ սրտին մէջ ունեցած զարհուրելի պատերազմը կը նշմարուէր. խիղճը կրկին հետ կը կռուէր: Դժբախտութեամբ առ ներքին մաքառումը քիչ տեւեց, ցաւը՝ խղճմտանքին ձայնը լռեցուց ու յաղթանակով կիրքն աւելի բռնութիւն առացաւ:

Կառքին պատուարին մօտ հասած առենին՝ պալեւայլ խաղերու զբաղած դատարկաշրջիկ մարդկան ազգակները, տարճանակներու արձակման ձայները, եւ բաժշտաց ցուի ու անպատկառ երգերն ու բաղմաթիւ հեռաքերիներու բարձրաձայն քրքիջները Ալէքսիին բարկութիւնն աւելի գրգռեցին:

Քիչ մը ետքը դերեզմանոց մտան: Կառքին պատուարին քովերն եղած աղմուկներուն ու աղաղակներուն յաջորդեց տխուր լռութիւն մը: Սգոյ կառքերուն ցաւագին ցնցուումներէն ու շիրիմներու քարերը քանդակող գործաւորաց մրճերուն ձայներէն զատ՝ բան չէր լսուեր: Երկինքն ամպապատ էր. դեղձերն ու նոճիները հովէն տատանելով՝ կարծես թէ մեռելի երգ մը կ'երգէին: Ալէքսիին վիշտն ու տառապանքն իւրաքանչիւր քայլին կ'աւելնար. կառքէն եղած առեն լսած ուրախութեան ձայներն ու ծիծաղները վրան շատ դէշ ազդեցութիւն ըրած էին. բայց առ լռութիւնն ու թախծութիւնն ալ սիրտը կտոր կտոր կ'ընէր:

Վ՚երջապէս կառքերը կեցան: Ալէքսին կախաղանին քով հասած մահապարտի մը պէս կը դողդողար: Առաջիկ գործարութեամբ կառքէն վար իջաւ. դիմացի մը պէս առջին անդին կը տատանէր, բոլոր արիւնը ոտքերուն սիրտը կը վազէր. հետզհետէ տեսած էր քրոջը հետ նոր բացուած դերեզմանը, որուն քով ձեռնթին բահ բռնած մարդիկ կը կենային:

Ա՛լ ղինքն իր գրպէն վերջին ծախսերուէն ալ ի հիանջենաւորս պիտի բաժնէին: Ան մտածմունքն իրեն ամենէն զարհուրելին ու ամենէն ցաւագինն էր: Հատուցումն այսպէս կը պատահի. քանի որ դեռ մեռելոյն մարմինը թաղուած չէ, կարծես թէ տակաւին բոլանդակ յոյսը չէ մարած, դեռ ամէն բան չէ լմընցած. սոյպ է միակ մը գաղ ուրիշ բան չհիմնար, բայց գոնէ բան մը կը մնայ, ուր որ դերեզմաննոցէն դառնալէն վերջը՝ ոչինչ, ամենեւին ոչինչ . . . :

Ընթրիքն յառաջ գնաց:

Օդուշայիր, կանչեց իրեն՝ դերեզմանի փորձանքին մէկը, ղինքը ամարտութեամբ հրելով:

Ներմինէին դադարը կը բերէին: Դժբախտ երիտասարդը բարձրագոյն ցաւագին հառաչանք մ՝ ըրաւ. առակ մը խառար աչքերը պատեց, եւ քիչ մնաց գետինը կ՝իյնար: Դադարը հազար չարաններու վրայ դրաւեցաւ. չորս հոգի ծայրերէն բռնեցին:

Վ՞երցուցէք, պոռաց անոնցմէ մէկը:

Դադարը դերեզմանին վրայ կախուած երեւցաւ, անկից եռեւ ալ խեղճ երիտասարդը զանիկայ չտեսաւ: Ո՛հ, ան ատեն ալ ինք ղինքը չկրցաւ բռնել. աղմանեը կը կրճատէր, առիւծի մը պէս մռնչիւն մը հանեց: Վերջապէս ոտան դերեզմանը դոյել:

Ներմինէ, ներմինէ, պոռաց... Անէծք... Դժոխք ...: Իմ ներմինէս:

Թաբեհաններէն ղինքը կառքի մը մէջ դրին. հարկ եղաւ ղինքը բռնել ու ատոր մը պէս առաջնորդել. ոչ բան մը կը լսէր, ոչ բան մը կը տեսնէր, ոչ բան մը կը զգար. աչուքները կրակ ու բոց կտրած էին, աչքէն կաթիլ մ՝ալ արցունք չէր կրնար թափել. շղթայնքը բարկութեամբ փակուած էին: Մէկ մտածմունք մը միայն, բայց ծանիչ ու սպառիչ մտածմունք մը՝ գլուխն ու սիրտը լեցուցած էր: Պէտք է որ իր վրէժը լանդրեմ. վրէժս պէտք է որ առնեմ:

Երբ որ Ալեքսի տուն կը մտնէր, ժամը երկուք կ՚արկաւ։

Գլէօրի։

— Բռամպլեցէք, պարոն։

— Ի՞նչ ըսիր։

— Բռամպլածնիդ կառաբեցի։

— Կամմիկս։

— Տարի։

— Ծրարները։

— Մէկ մատն արդէն պատրաստուած է։

— Հիանալը։

— Ժամը երեքին հոս կ՚ըլլան։

— Գնա Աննան ինծի խաբէ։

Աննան տարիքն առած կին մըն էր, որն որ աւելի տանտիկնոջ քան թէ աղախնոյ տեղ կը բռնէր։ Անդուռեանց պարոնին զաւկընեըն իրեն տղոցը պէս կը սիրէր. բայց հետերնին ալ քիչ մը մօր պէս կը վարուէր։ Նեղանալով եւս Ալեքսիին քովը գնաց, եւ նախ ինքն սկսաւ խօսիլ։

— Սուտիւ, պարոն Ալեքսի, չեմ դիտեր ինչ...։

— Ըղէկ է, Ա՛ննա. ծրարները սէր են։

— Ծրարները... առանց բան մ՚ըսելու կ՚ելլէք կ՚երթաք. եւ ոչ տեղեկութիւն մը կու տաք։ Կապոյտները պատրաստ։ Ես ինչ դիտնամ ինչ կ՚ուզէք. դիտցածիս պէս ընեմ, եաքը հապար խօսք ըսելու է։

— Ընենա։

— Բայց բաժա տոյդ է։

— Ծրարները պատրաստեցիր, այն կամ ոչ։

— Դեռ լմընցած չեն։

— Ընանկ է նէ՝ շուտ ըրէ, թամքի տրճանակները ալ մէջը դիր։

— Տրճանակները։

— Թամքի տրճանակները, կ՚ըսեմ կոր քեզի։

Ալեքսիին խօսելուն հրամցնակատ ու զայրագնեալ

կերան ամէն հարցումն ու բողքումն արդելից: Անոնք անմռունչ ու անշարժ կեցան միայն: Ալեքսի դառը ցուցընելով՝ գնաց, Անոնց, ըսաւ:

Անոնք երեսնուորդին վրայ երկիւղալից աչքընելով նայելով՝ եւս գնաց: Մէկէն միտքը զարհուրելի ու սոսկալի խորհուրդ մ՚ինկաւ. երեւակայեց որ ինքզինքը մեռցընել կ՚ուզէ:

Երբ որ Ալեքսի առանձին մնաց, սկսաւ սենեկին մէջ մեծ մեծ քայլերով երթալ գալ: Կ՚ուզէր վերծանութեան յստակութիւն մը մտածել, բայց անկարելի եղաւ. ոճրագործութիւնը խորհելու համար դեռ շատ համբակ էր. խաւարչային տեղոյ մէջ բան մը տեսնել կրնալու համար՝ պէտք է որ աչքըները նոյն մթութեան վարժած ըլլան: Յանցանք մ՚ընել ուզած առաջինն՝ կրծնը հայրական դիմութեամբ արտերնիս նայելով՝ մեզի սաստիկ նեղութիւն ու այլայլութիւն մը պատճառ կու տայ: Ախտէս կ՚երեւայ որ առաքինութենէ դուրս եղած առաջինն՝ այլ մեր բնական դրից մէջ չենք. յանցանք մը գործելու միայն դիտաւորութիւնն ալ ունենալով՝ դժբախտ վիճակի մէջ կը գտնուինք: Ալեքսի բոլորովին ինքզինքէ դուրս եկած էր. գրեթէ մտածելու ալ կարողութիւն չունէր: Երկայն ժամանակ սաստիկ տպաւորութիւն ընդունող սենեկին մէջ վեր վար պտրտեցաւ. եղբօր դիակին դարանին քով կենալով՝ ձգտողութեան մէկը բացաւ ու մէջէն վիրաւոր եւ գեղեցիկ սուր մը հանեց. պատենէն քաշեց դուրս հանեց ու սկսաւ մտադրութեամբ դիտել:

Ո՛հ, ծանօթ նոյն բռնէն Անոնի ներս մտաւ:

Ո՛հ, պարո՛ն Ալեքսի, պոռաց, ինքզինքդ չէք մեռցըներ, այնպէս չէ՞...: Ըսաւ ու սուրը ձեռքէն առնելու համար վրան վազեց: Խեղճ կինը մտատանջութիւնը կարեց: Ալեքսին բարկանալով՝ ամարտութեամբ զինքը հրեց: Ան առեն Անոնի ծնկան վրայ ինկաւ, եւ արիւնած ձեռուըները սիրտին առջեւ վեր վերցընելով՝ ա-

զաղաւիեց. Պարոն Ալէքսի, Պարոն Ալէքսի, ուրեմն կ՚ուզէք այսպիսի մեծ ոճրագործութեան ձեռք զարնել: Մէյ մը հայրենիդ յիշեցէք.... Հոգիդ մէյ մը մտածեցէք...:

Ալէքսի կ՚ուզէր հեռանալ. բայց Աննա զգեստէն բռնեց թող չտուաւ:

Մտածեցէք որ եթէ գժուիք երթալու ըլլաք, Պարոն Ալէքսի, յաւիտեան հոն կը մնաք...:

— Ո՛հնա, թո՛ղ տուր զիս:

— Այրեցիդ, քոյրերդիդ ալքայութիւն են, Պարոն Ալէքսի, դուք ալ հո՛ն պէտք էք երթալ:

— Օ՜հ թո՛ղ տուր, կ՚ըսեմ քեզի:

— Յաւաղ այնպէս բարեպաշտ էիք, Պարոն Ալէքսի:

— Լո՛, ա՛լ թո՛ղ տուր զիս:

Ալէքսի ուժգին ճիգ մ՚ըրաւ. Աննան գետինը ձգեց եւ ելաւ գնաց դուռը ահագին թնդմամբ մը գոցելով:

Ծնարները պատրաստուած ու կառքին մէջ աեղաւորուած էին. սուրհանդակի ձիուքն եկած, լծուած ու ճամբայ ելլելու պատրաստ էին: Ալէքսի կառք մտաւ, Գէօրիին ալ հրամայեց որ քովը նստի: Սուրհանդակն ալ իր ձիան վրայ հեծաւ:

Ո՞ւր պիտ՚որ երթանք, պարոն:

Դէպ ի Պրիւսէլ, պատասխանեց Ալէքսի:

Գէօրի պարմցած ապշած՝ սիրտն երեսը նայեցաւ. սուրհանդակը խարտեանը ճայթեցուց, ու կառքը սուրալով ճամբայ ելաւ:

Գ. Տառապիլ հայր:

Հոգիս՝ եթէ ընթերցողին հաճոյ է՝ քիչ մը պարապ անցնինք:

Հոն գիշեր կարմիր գլխարկի փառաւոր փողոցը կը գտնենք: Դէպ ի ձախ կողմը, ակռբանոցէն քիչ մը հեռաւ՝ մեծակառոյց տուն մը կը տեսնուի, որն որ աւելի

պալատի կը նմանի: Ներս մտնելը, առաջին դասիկանն ելլելը, առաջին դուռն որ բանալը, ճաշարան կը մտնելը: Սեղանը տակաւին վերցուած չէ, նախաճաշը դեռ նոր լմընցեր է: Կաշնակահանքն անշուշտ քովի սրահը պատեր են, որուն դուռը կիսաբաց է մնացեր. յառաջ երթալը ու ներս մտնելը, որպէս զի եղածն աղէկ տեսնենք:

Երբ քեզ ու փոտաւոր բազմոցի մ՚անկիւնը նստած երիտասարդ մը՝ ամենէն աւելի եռանդեամբ խօսակցութեան մասնակից ըլլալ կ՚երեւայ:

Իր քոյրը, որն որ բազմոցին մէկալ ծայրը նստած է, երբեմն եղբօրը երեսը ծուռ աչքով կը նայի, որով անոր ծիծաղելու առիթ կու տայ: Բայց անոր դէմքին շարժուձեւերն ու աչքի ծայրովը նայելն աւելի շնորհաւորութիւն քան թէ ծաղրածութիւն կը ցուցընեն:

Պարեկին քիչ մը հեռու երկրորդ բազմոցի մը ծայրը նստած է. իրեն ամէն շարժմանցը մէջ վայելուչ եւ քաղցրաբարոյ տիկին մը, որուն երեսէն ու աչուըներէն ուրախութիւնը կը շողայ. պլեւայլ հարցումներ կ՚ընէ ու շատ կը խօսի:

Իրեն քովն երիկը նստեր է: Ինքնին քիչ հարցումներ կ՚ընէ, բայց աւելի կը քննէ, կը մեկնէ ու կը վճռէ:

Հասակ յետոյ դէմառաջ անձը, որուն ամէն հարցումներն ու խնդիրները կ՚ուղղուին, որուն բոլոր խօսքերն ամենուն մտադրութիւնը կը գրաւեն՝ յիանալեայ պատուական մարդ մըն է: Քաղցր եւ վեհ կերպարանք մ՚ունի, խօսուածքը ծանր ու յանկուցիչ, կենցաղավարութիւնը վայելուչ եւ ընտանի: Շարժմունքն ու վարմունքը հին քաղաքապետ մը կը ցուցընեն, որուն հազած զգեստներն ալ կը վկայեն: Սեւ սնտպդեստ, սեւ բաճկոնակ, սեւ թիկնոց ու սպիտակ փողպատ, շապկին գնդասեղը՝ ադամանդեայ փոքրիկ խաչ մըն է: Վերջապէս (ներեա՛ս այս փոքր գնոտթիւնն ալ ընելու)

բազկաթոռին վրայ անտարբերութեամբ կրթընցուցած ձեռքը մտածեի մը կը տեսնուի:

Ընտանիք հինայ ինչն ալ սկսաւ խօսելու. միտ դնենք թէ ինչ կ՚ըսէ:

Տիկին, մօրեղբայրն մահուան տեղին ինձի մեծ հոգ պատճառեցին: Նոյն տաեն դեռ շատ պզտիկ էին. կրնաք կրթելու Հոգը բոլորովին վրաս կը մնար, բայց դործերս տանեներին ինձի ժամանակ թող չէին տար: Տէր Առաւած, կ՚ըսէի ինք իրեն, թէ որ երկուքին մէկը չարութեան կողմը դարնէ . . . : Առաւած գիտէ որ ամիսը տասն մեծ ու տասիլի վիշտս ու դժբախտութիւնս կ՚ըլլար: Այս երկիւղը միտքս Հնարք մը ձգեց, որուն անշուշտ պարտական եմ այսօրուան օրս սիրելի տղոցս ինձի պատճառած վհիմարութիւնը: Տօնական դիւանին Հաղորդչի ու երկուքին ալ ձեռքէն բռնած՝ եկեղեցի տարի: Հոն տեսնուածը Կուսին մատուռը մոմ, խորանին առջեւ ծնկան վրայ ինկած, տղաքս քովս առի ու թեւերնին մտած՝ բոլոր եռանդեամբս Ս. Առաւածածնոյ աղաչեցի պաղատեցի որ իրենց մայրն ըլլայ, եւ խնդրեցի որ ալէկ տղէք ու բարի քրիստոնեայ ըլլան:

— Ըղձքնիդ ընդունելեան:

— Ա՛ յուսամ, Տիկին: Բայց առ դեռ ամէն բան չմտընցաւ:

— Դեռ վախ ունիք:

— Ա՛ վախնամ . . . չէ: Եղիեզէն, կը յուսամ որ միշտ բարի ու չեռանեռանոտ կը մնայ:

Տիկինը դլխովը նշան մ՚ըրաւ, ու ժպտելով որդւոյն նայեցաւ:

Բայց Ալեքսին, կրակ ու բոց տղայ մըն է: Հիմա կենտրոն ամենալռանոտ Հատակին մէջ է . . . : Մէյ մ՚ալ ուղիղ ճամբէն խոտորելու ըլլայ՝ կը վախնամ որ շատ կը հեռանայ:

— Ուրտէն վրայ սէր ու Համարում ունի:

— Վ՚երջին տասիճանի :

— Ես առեն ամենաւելին վախնալու բան չունիք : Եթէ երբեք պակսելու բլայ, քոյրը դինքն ուղղութեան կը բերէ :

— Նոյն ամենայնի ես ալ այսպէս կը մտածեմ :

— Հիմակ ինչ բանի զբաղած է :

— Ուժշկութիւն կը սորվի :

— Ուժշկութեան վարպետ պիտ՚որ բլլայ :

— Նշկու տարիէն :

— Ուրեմն ձեր բարեկայութեան ժամանակ տասնուեւեօն ինքն է :

— Այ՛, այսպէս է : Բայց բանէ դործքէ տղեկ կը հասկընայ. արդէն երկու տարի կայ որ մօրն առողջութիւն կը վայելէ. Թող առած եմ որ ամէն բան ուղածին պէս կարդադրէ :

Ան վերջին խօսքը լսելու առեն տիկինն իր տղոյն ակնարկութիւն մ՚ըրաւ. երկուքնալ ժպտելով դուրս ելան, եւ խօսակցութեան նիւթը փոխուեցաւ :

Պարոն Անդուեանց, որուն մտքը վառոհական ձայնով մը խօսիլ, կը յուսամ որ այլ բանը լմընցած է : Ախոռատէր փարիզ կը տանիք, եւ երեք շաբաթ, մէկ աւելի չանցած՝ ձենք ալ կու գանք Հարսանեաց հանդէսը կատարելու :

— Տիկին, տիկին, շատ կ՚ուշանայիք . . . :

— Ո՛հ, ամուսին այսպէս է. մտացը մէջ բան մ՚որոշելուն պէս՝ քաւաւուն բան, հոգալ բան ալ եղեր է՝ աշխարհք վրէի՝ պէտք է որ անմիջապէս ի գործ դրուին :

— Ի՞նչ բանիս պարտաւ աեղ ապասեիք. ամէնքս միասանեաւ հաւանեաւ ենք, անոնք իրարու յարմար են, ամենեւին արդելք մը չեմ աեսներ : Գիտէք արդէն որ տարիէ մը վեր Ախոռատանիս կը համբերէ :

— Լաւ է, տիկին, աս իրիկուն փարիզ կը դրեմ. աւոր վրայ Եւդինէին խօսք մը կ՚ըսեմ. եւ եթէ ինք

դէմ չխդնել, ան առեն պատանին հետս կ՚առնեմ կը տանիմ:

— Այսպէս աղէկ է:

— Վնասուր պայմանս չմոռնաք. կ՚ուզեմ որ քովս բնակին:

— Լաւ է, աս բանխ վրայ ձեր փեսային հետ կը խօսիք:

Նոքը երկանը դառնալով՝ ըսէ, բայեկամ, երբ որ փարիզ կ՚երթանք, մեյ մը կը նայինք թէ Յուլեանէն ինչ. Ալեքսին ինչպէս կը դանէ:

Ի՛նչպէս, սիկին, ընդհատեց խօսքը Պր. Անդուռեանց, ի՛նչ, անանկ խորհուրդներ ալ ունիք . . . :

— Յանցանքը ձերն է:

— Ի՞մս:

— Ինչու այնպէս բարեհնչան ու բարեկիրթ զաւկըներ ունիք:

Պր. Անդուռեանց ոտք ելաւ ու խորունկ ծռելով բարեւ տուաւ ու ըսաւ. Շողոքորթութիւններդ, սիկին, չեն ջաւսպոլէր:

— Ընդկ է: Դամանկնիդ գրելու չմոռնաք:

— Հիմա կ՚երթամ կը գրեմ:

Խրախճ բաժնուեցան դացին:

Կէս ժամ կար՝ քանի որ Պր. Անդուռեանց սենեակը քաշուած էր:

Օրիորդութուի մը վրայ նստած՝ եղբայրները ամուսնութեան վրայ կը մտածէր. միտքը կը բերէր անոր Ալփոնսային հետ առաջին անգամ տեսնուիլը: Խոկցան հազիւ թէ երեսը նայելու կը համարձակէր: Հազիւ թէ շրթունքը վախով քանի մը խօսք կը թոթովէին. ամօթաձած կարմրութիւն մը երեսը կը ծածկէր, կը շփոթէր կը ճնար. վարմանցը բնական շնորհքն ու վայելչութիւնը կը կորսընցրնէր: Բայց ազնուամիտ երիտասարդին բարեբարոյութիւնն ու հօրը խորհուրդներն անոր երկչոտութիւնը շուտով կը փարատէին: Ան առեն ամէն

բան կարդի կը մտնէր. Եւ ինչն ձեռքը կու տար: Ասուած ալ աս ամուսնութիւնը կ'օրհնէր: Եւ երբ բազմաթիւ տղայք իրենց անուն ժպիտներովն ու մանկական զուարթութեամբն իրենց բարեփառ պապան քով շաղփաղփելու կու գային. պատմութիւն մը լսելու համար ծնկոտնիներուն վրայ կը յարձակէին կ'ելլէին...: Երազէ երազէ, դժբախտ Հայր. շատ չ'երթար պիտի արթննաս: Ո՜հ, ինչպիսի արթնութիւն:

Աղն ալ միջոցին ծառայ մը նամակ բերաւ. աս անհամակն էր՝ զորն որ մենք պատմութեանս սկիզբը կարդացինք: Պր. Անդուեանց որդւոյն գիրն անմիջապէս ճանչցաւ. շրթանց վրայ ժպիտ մ'երեւցաւ. բայց յանկարծ դէմքին զուարթութիւնը փոխուեցաւ, բովանդակ մարմինը դողաց ու սարսաց. նամակին կնիքը նշմարած էր. ինչո՞ւ սեւ է:

Ձախող եւ չարաղուշակ նախազգածութիւն մը սիրտը տակնուվրայ կ'ընէ. դողալով դողդողալով նամակը կը բանայ, երեսը կրակ կտրած ու արտաբախ արտաքնոտ կը սկսի կարդալ: Տէր Աստուած, ինչ հարուած... ինչպէս կարելի է աս խեղճ ու թշուառ հօր վիճակին նկարագիրն ընել: Ապշած, ընդարմացած ու շնչասպառ՝ աս զարհուրելի պատմութեան ամէն մանրամասն պարագաները կը սպառէ կը լմընցընէ: Երեսին վրայ ամէն տեսակ դէմքոյ փոփոխութիւններն իրար կը յաջորդեն, շնչառութիւնը կը դադրի. ճակտին վրայ պաղ քրտինք կը վազէ. ամէն խօսք, իւրաքանչիւր բառ ինքը կ'ընկճէ, սիրտը նոր վէրք կը բանայ. ի վերայ այսր ամենայնի նամակը կը կարդայ ու շարունակ կը կարդայ: Բայց աս խօսքին լմե՞ ալ Եւդինէդ չկայ՝ արտին վէրքը տաժիկ մեծ եղաւ, ալ չկրցաւ աւելի կարդալ. Ջլատուղէն նամակը ճմռտրկեց. արցունքը աչքէն հեղեղի պէս կը հոսէր. վերջապէս վայրկենի մը մէջ վրայէ վրայ դիպուած կուտակած այնչափ ցաւերը տաժկանալով՝ շառաչմամբ ճայթեցան:

Ո՛ղջիկս. աղջիկս... Ե՛ւ ինչպէս բարի, այնպէս անմեղ... ա՜հ. սրչափ թշուառ եմ...: Գիտէի որ խիստ չար մարդիկ կան, գիտէի որ այնչափ մեծ ոճրագործութիւնք կ՚ըլլան. բայց երբեք այսպիսի անգթութեան, այչափ անողորմութեան նախատես չէի կրնար ըլլալ...: Մեռնի՛ր է.., մեռնի՛ր է... խեղճ զաւակս, սիրելի դաւտրս, այնչափ հոգով ու խնամքով անուշցուած ու մեծցուած աղջիկս...: Իմ ձայս ալ չունէի, եւ ոսկեայ ան ալ ինծմէ կ՚առնեն. միայն դաւտր մ՚ունէի, եւ ոսկեայ ձեռքէս կը յափշտակեն ու կը սպաննեն... Աւտուա՜ծ իմ, Աւտուա՜ծ իմ:

Ա՛ւ թշուառ հայրը չէր լար, հապա կը հեծկլտար. կրած ցաւը աստիճան սիրտը կոտր կոտր ընելու բան էր, եւ շուտով իր վերին աստիճանը հասաւ. բայց կրծնի իր աստուածային խօսքերովն ալ ատոտպեալ հօր արտին Ջ ելած փոթորիկը հանդարտեցուց խաղաղցուց, եւ զանիկա իր յոյսերովն ու մխիթարութիւններովը լեցուց: Ան ատեն պր. Անդուեանին դլուխը շիտկուեցաւ բարձրացաւ, արցունքով փայլած աչքերը դէպ ի երկինք վերցուց. համակերպութեան հառաչանք մը լսուեցաւ, եւ զոհը կատարուած էր: Քիչ մ՚ատեն լռութիւն տիրեց, ու երբր հառաչանաց մէջ որշակի ալ խօսքերը լսուեցան: Աստուա՜ծ իմ, դուն տուած էիր... դուն առիր... Քու սուրբ կամքդ օրհնեալ ըլլայ:

Երեք ժամ երբր պր. Անդուեանց փարիզ երթալու ճամբան կը գտնուէր: Առանց մէկու մը բան ընելու՝ ճամբայ էր ելած, միայն սենեկին մէջ կարճատօտ նամակ մը ձգած էր, որուն մէջ իր երթալուն մեկնութիւնը կու տար:

Այս ճամբորդութեան ժամանակ իր միտքը պաշարած տխուր խորհուրդներն ի մէջ բերելու ձեռք չեմ զարներ. հայր պէտք էր ըլլալ չէ թէ միայն զանոնք պատմել կարող ըլլալու համար, հապա հայր պէտք էր ըլլալ՝ նաեւ հասկընալ կարող ըլլալու համար: Այիկայ

ըսելու չեմ վախնար, եւ ըսածիս վկայ կը կոչեմ քրիստոնեայ հարց վերծանութիւնը, որովհետեւ առնք առուգիս իրենց զաւկներէը շատ կը սիրեն: Եթէ կրծեն զՊր. Անդուռեանց չըսէին, եթէ հաւատքն անոր իր առաուածային զօրութիւնը չզգեցուցանէր, այնպիսի առաւիկ եւ դժնդակ վշտաց առկ կ'ենթարկը մնար, ալ ջկանը մահուանէն եառքը ա՛լ երկայն չէր կրնար ապրիլ:

Կայց առաւաւելալ հայրն իր գժբախտութիւնը դեռ ամբողջ չէր ճանչցած: Ցաւն արդեօք է զինքն Ալէքսիին նամակն ամբողջ կարդալու. յուսահատութենէն թուղթը ճմռտրկած բզկտած էր, եւ երեւակայելով թէ նամակը կարդացեր լմընցուցեր է՝ առանց ըսածն իմանալու դրպանին մէկուն մէջ նետեր էր: Ճամբորդութեան մէջ ուզեց նորէն կարդալ, բայց չկրցաւ դանել:

Ի՞նչ պիտ'որ ընեմ, բաւ ինք իրեն. մէջը գրուածը չեմ գիտեր մի . . . : Եւ ալ նամակին վրայ չմտածեց:

Ներքինէն մոքէն հանելու համար սկսաւ Ալէքսիին վրայ մտմտալ. բայց աս ալ ուրիշ տեսակ տանջանք մ'եղաւ: Արդեօք զինքն ի՞նչ վիճակի մէջ պիտ'որ գտնեմ . . : Աս զարհուրելի հարուածն արդեօք ի՞նչպէս տարած է . . . եթէ ցաւէն հիւանդ պառկած ըլլայ. թէ որ ինքն ալ մեռ . . . : Ո՛հ չէ, չէ. բարեգութն Աստուած զինքն ինծի կը պահէ . . . : Ի՛նչպէս կը սիրեմ զինքը. ա՛լ զինքը չեմ թողուր: Ո՛րչափ երկայն կու գայ՝ մինչեւ որ զինքը գրկացս մէջ պնդեմ . . . :

Փարիզի զանգակատուններն ու եկեղեցիները սկսան հեռուանց երեւալ: Պր. Անդուռեանց բերնէն աղաղակ մը հանեց. սուրհանդակը խարտեանը ճայթեցուց, ու ձիանքն սկսան առատիկ արագութեամբ վազել:

Կամաց կամաց սկսաւ մայրաքաղաքը յայտնապէս ու պայծառապէս առնուիլ. զինքը պատող թեթեւ մէգն ու մշուշն անօսրացաւ ու փարատեցաւ. հոյակապ շէնքերն ու հաղարաւոր տները շքեղ եւ վեհ կերպարանօք երեւան եկան. մեծատարած եւ մարդաշէն

քաղքին բարձրադոյն տեղերն ու տղմուկը սկսաւ լսուիլ: Հակային շատ հեռու չէին, որովհետեւ արդէն անոր շնչառութիւնը կը լսուէր. եւ իրօք քիչ մը ետքը կառքը կեցաւ. քաղքին պատուարին քով հասած էին:

Պր. Անդուեանց Փարիզ մտնելու առեն՝ խիստ պլպլած ու խաւխած էր. արեւն բարեխառնը կրկնապատկեցաւ, կը դողար առանց դիտնալու թէ ինչու: Որչափ որ իր տան կը մօտիկնար՝ այնչափ ալ արեւն խաւխութիւնը կ'աւելնար: Կը փափաքէր ընդդիմիլ ու ախթատրել իր սրտին, եւ սակայն կը տարակուսէր թէ արդեօք կարող պիտ'որ ըլլայ զինքը առնել: Հետն ինչպէս խօսելու է. ինչ ըսելու է. իր գալուստն անոր վէրքերը նորէն բանալու, բոլոր վշտերն ու տառապանքը նորոգելու չէի՞ն մի. դուչ աւելի աղէկ է առաջին առաւօթին քիչ մը յապաղել... բայց, չէ... բայց, այո...:

Ա՛ս անորոշութեան մէջ Պր. Անդուեանց իր տունը կը նշմարէ. տան առջեւ կը հասնի, կառքէն կ'իջնէ: Ան առեն աչուըներն երկինք կ'ամբառնայ, զօրութիւն ու արիւթիւն կը լեցնէ, եւ սրտոյն անհետակը կ'երթայ... մարդ չկայ...: Իր խուցը կը մտնէ... հոն ալ մարդ չկայ...: Կը կանչէ. պատասխան չկայ: Տառապեալ հայրը չիզխաեր ինչ մտածէ. կը խաւսի, կ'աղմկի, կը վանայ: Ծառաները կանչելու համար զանգակ կը զարնէ: Անոնք կը վազէ կու գայ, եւ Պր. Անդուեանք միտակ առնելով վախէն կը պոռայ:

Ա՛խքսին ոբր է:

— Ա՛հ, պարոն...:

— Ո՞ւրտեղէ...:

— Երէկ ճամբայ ելաւ:

— Երէկ ճամբայ ելաւ...:

— Ա՛րտաւէր որ հրամանոցը կ'երթայ. բայց ես...:

— Ինծի կու գայ:

— Հրաման էք, պարոն. բայց...:

— Պարոն՛յ :

— Պարոյ :

— Նամակին մէջ ատոր վրայ ամենաբան խօսք մը չէր ըներ :

Պր. Անդուռեանց թերթ-ակալը գրպանէն կը հանէ, եւ կը սկսի բոլոր մէջն թղթերը մէկիկ մէկիկ դարձընել : Նամակը գտնելն անկարելի է :

Խեղճ հայրն ինք իրմէ ելած էր. տաքութիւնը երեսը զարկեր էր, քրտինքը մաղերէն կը վազէր. երեսը սրբելու համար թաշկինակը հանեց, ու գրպանէն գեւտինը թղթի կտոր մ՛ինկաւ : Աննան թուղթը վերցուց ու սիրտը տուաւ :

Ա՛ս ինչ է :

— Պարոն, հիմա հրամանոցը գրպանէն ինկաւ :

— Տէր Աստուած, ճիշդ քիչ մը յառաջ փրնտուածս էր :

Կ՛առնէ, կը բանայ, կը կարդայ. հիմակ իրն ամբողջ իր ստուգութեան մէջ կ՛իմանայ :

Ա՛լէքսի, Ա՛լէքսի, վըկ՛ժ առնել. քրիստոնեայ մը : Ո՛հ, մինչեւ հիմա տղոցս մէկը միայն կորընչուցած կը կարծէի . . . :

Պր. Անդուռեանց ստամիկ ու ցաւալից աղաղակ մը հանեց ու բազկաթոռի մը վրայ ինկաւ ծնաց. աչքերը գոցուեցան, երեսը մահաբեր դեղնութիւն ծածկեց : Մարած նուաղած էր :

Դ. Պապմաճեան մը :

Վ՞երը տեսանք որ Փլէօրին մեծ զարմանքի մէջ ինկաւ, լսելով որ իր տէրը ուրհանդակին պատուէր կուտայ Պրիւսէլի ճամբան բռնելու : Որովհետեւ ինք եբեւակայեր էր թէ Պօրտոյ պիտ՛որ երթան Անդուռեանց պարոնին քովը, կարծեց որ Ալէքսին սխալեր է, անոր համար աչքը սեւեռած՝ անոր կը նայէր, իբրեւ թէ լսել կ՛ուզէր որ կը սխալիս :

Ալեքսին ձեւացուց թէ անոր իր երեսը այնպէս յառած նայելը չհաճեցաւ։ Խելք մտքէն շիոմիեցաւ ձեռք ակառ ականջը քերել, հազալ, շարժեցաւ, փոխոխակի մէյ մը ախոյեանը՝ մէյ մը ձիերուն կը նայէր. բայց պատրաստ ոեղ։

Ի՛նչ ընելիքը չէր գիտեր։ Ի հարկէ պէտք էր ձեռնաոակութիւնը մէկդի թողուլ ու խօսելու սկսիլ։ Գլէօրի ճարտարախօս էր. երէք անգամ խօսելու համար բերանը բացաւ, երէք անգամ ալ շնչափողն ապուռամբ գոռնուեցաւ. բառերն՝ արտասանելէն յառաջ՝ ճամբան կը ապառէին. վերջապէս վերջին ճիգ մ՝ընաւ։

Կ՝ազաչեմ, պարոն, զրուցեցէք . . . ։

— Ի՞նչ։

— Բայց, պարոն, . . . բայց . . . ։

— Ի՞նչ բայց։

— Ընդհէնք պարապ երթալու համար պրիւսէլէն անցնելու է։

Ալեքսի ուսերը վեր վերցուց ու քաշուած անկիւնը աւելի կծկեցաւ։ Գլէօրի անոր ըրածին վրայ ապշած կը նայէր։ Քիչ մ՝առեն աչուքները սեւեռած, բերանը կիսաբաց ու դէմքն անփոփոխ կեցաւ. ետքը գլուխը քիչ մը շարժելով՝ մռթմռթաց. Կարծես թէ ամենեւին խօսք մը չըսի . . . ։ Բայց ես առաջիւ կարծէի թէ պրիւսէլ՝ Պարոյի ճամբուն վրայ չէ . . . ։ Քանի անգամ արդէն Պարոյ գացած ունիմ, բայց պրիւսէլէն երբեք անցած չեմ . . . դոնէ ինծի այսպէս կ՝երեւայ։ Բայց գուցէ ասիկա ուրիշ աւելի կարճ ճամբայ մ՝ըլլայ։ Ի վախճանի՝ ամէն ճամբայ Հռոմ կը տանի. քնանանք։

Գլէօրի աչքը դեռ նոր գոցած էր. մէյ մ՝ալ Ալեքսի յանկարծ տաքութեամբ գլուխը վեր վերցուց։

Ինծի նայէ, Տըւտրուս անունով մէկը կը ճանչնա՞ս։

— Չըսանայեցէք, պարոն։

— Չեզի կը հարցնեմ որ Տըւտրուս անունով մէկը կը ճանչնա՞ս։

— Պր. Տրտաւնեան, դէր, զարդարուած մազերով ու պարծենկոտին մէկը։

— Եայ։

— Փէհ... բոլոր Փարիզի մէջ ինծի պէս զինքը ճանչցող մէկը չկայ...։ Օրիորդին թաղմանն ալ ներկայ պիտի եղած ըլլայ։

— Ուսոմ կը մոռցաբերես. բան մը դիտես։

— Ըսպա՜...։ Չէ... չէ... բան մը չկայ։

— Ֆլէօրի, գոհ ես քովս գտնուելուդ վրայ։

— Եայ, գոհ եմ, պարոն Ալէքսի։

— Միտք չունիս քովէս երթալու։

— Չէ, պարոն Ալէքսի։

— Լաւ է ուրեմն. թէ որ Տրտաւնեան վրայ բոլոր դիտցածներդ չես ըսեր՝ գլխով քովէս կը հանեմ։

— Իրեն դէմ կը բարկանաք։

— Ո՛ի վախնար։

— Ինք ինծի դէմ կը գայրանայ։

— Ինչո՞ւդ պէտք է։

Ֆլէօրի ձեռքով երեսը շօշափելով ու դրպանէն թաշկինակը հանելով՝ Ուոմհեռու այսպէս է, ըսաւ, ահա ամէն բան եղածին պէս ձեղի ըսեմ։

Վ'անի մ'անդամ քիմքը սրբեց, թեթեւ մը հազաց ու այսպէս սկսաւ։ Քիչ մը առեւտ վեր Պր. Տրտաւնեան զիս սեմնելուն պէս՝ կը սկսէր Եւդինէ օրիորդին վրայ հարցումներ ընել։ Երէկ շատ մ'եղաւ, թխիլիի պալատին մէջէն կ'անցնէի տուն դառնալու համար։ Գիտէք, պարոն, թխիլիին ամէնէն կարճ ու ամէնէն զուարճալի ճամբան է. դեռ սխտոր քովէն հոտ կը փչէ, ասկից զատ՝ ան Ռիվոլիի փողոցը...։

— Լաւ է, լաւ է, հիմա խորհրդածութիւններդ մէկդի ձգէ։

— Ուրեմն թխիլիին կ'անցնէի, ան մեծ ծառաստողոցէն, որն որ ինչպէս գիտէք ամէնէն գեղեցիկն է...։ Մէկէն ի մէկ դիմացս Պր. Տրտաւնը չելլէ մի։

Ո՛հ, ըսի ինք իրեն, հիմա կու գայ ինծմէ դարձեալ ըսա սովորութեան՝ եւզինէ օրիորդին վրայ տեղեկութիւններ կ՚ուզէ։ Գլուխս դեռինը ծռեցի, զինքը չառնելու զարկի եւ եռեւս դարձայ՝ իբրեւ թէ գեռնէն շաղանակ մը վերցընել կ՚ուզեմ։ Բայց Պր. Տըլաքուռ հետաքրքիր դէպ իմ կողմս սկսաւ գալ։

Գլէօրի, Գլէօրի, կանչեց։

Ա՛լ վախուստ տալն անկարելի էր։ Մեծ զարմանք ցուցընելով՝ դարձայ իրեն ու մեծ քաղաքավարութեամբ զինքն ողջունեցի։

Ըն առեն ուրիշ անդամուան պէս սկսաւ ինծի եւ դինէ օրիորդին վրայ հարցումներ ընել թէ օրիորդն ինչպէս է, առողջութիւնն ինչ վիճակի մէջ է, ինչ կ՚ընէ. հայրը Պարոյ ըրած ճամբորդութենէն շատով պիտի դառնայ. օրիորդն ու Պր. Ալեքսի ներ դեղ պիտի երթան։ Իսկ ես Համուօտիս պէտք եղած պատասխաններն տալէս ու իրեն պարտ ու պատշաճ յարգութիւնս ընելէս ետքը՝ դարձի. ան առենէն վեր զինքը մէյ մ՚ալ չտեսայ, ու վրան խօսք մը չլսեցի . . . ա՛հաւասիկ բոլոր դիտցածս։

Ալեքսի՝ որն որ ծառային պատմածներէն եզրինէին ապրուստն պատճառին վրայ բաւական լաւատրութիւն առած էր եւ ունեցած տարակոյսները փարատած էին, Գլէօրիին խօսքը ընդհատելն պէս՝ բարկութեամբ կանչեց։

Գլէօրի, Գլէօրի, ինչո՞ւ յառաջապէս ասոնք մեզի չըսիր։

— Տէր Աստուած, պարոն, ըսելս վախցայ։

— Վա՛խցար, եւ ատով մեծ դժբախտութեան պատճառ եղար։

— Մեծ դժբախտութեան։

— Այո՛, մեծ դժբախտութեան։ Մեկի քիչ մը անհաճոյ ըլլալէն վախցար, ու մեծեղբեռն չարեաց պատճառ եղար։ Առուակէ մը վախչելու համար՝ գետ անդունդ մը կործանեցիր։ Ամէն բանին առջեւը կրնայիր

առնել, ամէն բան կրնայիր խափանել. խօսք մը, միայն բառ մը զոհացած ըլլայիր՝ կ՚ազատէինք: Ո՜հ, անէծք, թշուառութիւն . . . : Կը տեսնեմ, Ֆլէօրի, դուն ես իմ քոյրս մեռցընողը . . . :

— Պարո՛ն Ալէքսի:

— Այո՛, դուն ես, քու լռութիւնդ է. եթէ վրան նիս քիչ մ՚աւելի վստահութիւն ունենայիր, եթէ մեզի բաէիր՝ այսպէս ու այսպէս բան մը կայ, ան տաեն կը տեսնէինք, ան տաեն կ՚խնդայինք, ան տաեն կը կանխէինք, սպասողին առջեւը կ՚առնէինք. անոր դժոխքան խորհուրդը կը խափանէինք. Եւ ինչո՞ւ պիտի . . . : Բայց դուն մեղսակցի պէս բանը պահեցիր, տղա մը պէս վախկոտ եղար, ու օտարականի մը պէս վրանիս վստահութիւն չունեցար: Ամենեւին կասկած մը չունեցած տեսնիս մեզի դաւաճանութիւն եղաւ. քոյրս սպանուեցաւ: Գիտես այսպիսի ոճրագործութեան մը ձեռք զարնելու յանդգնող անօրէնն ո՞վ է: Լսէ ուրեմն. ան հրէշն է, որուն անունը քիչ մ՚առաջ յիշեցիր:

— Պր. Տրլադ՞ուռ:

— Տրլադուռ . . . : Հիմա կը հասկնամ . . . : Գուցէ ուր երթալնիս չես գիտեր. գիտցիր ուրեմն, իր տեսէն կ՚երթանք: Վաղ մարդու մը պէս երեր վիսեր է. բայց ես զինքը կը գտնեմ, տեսէն կը հասնիմ: Պիտի գտնեմ զինքը, պէտք է որ գտնեմ զինքը. մինչեւ որ իրեն չհասնիմ՝ չեմ հանգչիր. պիտի հասնիմ իրեն ու զինքը պիտ՚որ մեռցընեմ . . . :

Ըսնք բաւ ու դարձեալ իր անկիւնը քաշուած՝ առջինէն աւելի սխուր դէմքով իր խորունկ մտածմանց մէջ ընկղմեցաւ:

Իսկ Ֆլէօրի չէր կրնար լսածներուն հաւատալ: Սոսկաց, կ՚ըսէր ինք իրեն, կամ սիրտս խեղքը գլուխը չէ, կամ ես խելքս թռուցեր եմ: Պր. Տրլադուռ Եւգինէ օրիորդն սպաննէ. անկարելի է: Պր. Տրլադուռ արուես-

ոչ յեղուզակ չէ. ստուգիս այնպիսի մէկը չէ որ երթայ ճամբան մարդու վնաս յարձակի ու վնասըմնէ . . . : Եւ եսլը, այսպիսի բան մը մտածել թէ իրեն պիտի պատահինք՝ որովհետեւ պէտք է զինքը դանել. չենք գիտեր որ ուր է գացեր, ուր կ'երթայ, ուր պիտի երթայ. բան չկայ. յառաջ երթանք. անշուշտ զինքը պէտք է դանել, ուրեմն ի հարկէ պիտ'որ դանենք զինքը: Իսկ ես կ'ըսեմ որ հետեւաբար զինքը պիտի չդանենք. որովհետեւ (եւ ասիկայ ամէն օր կը տեսնենք) երբար մարդ բանի մը վճռապէս հարկաւորութիւն ունի՝ ճիշդ նոյն տեղն ձեռքէն կը պրծի կը կորսուի . . . : Եթէ Պր. Ալեքսի քիչ մը խորհրդածելու կարողութիւն ունենար, մարդ կրնար իրեն խօսք հասկցընել. բայց սա վայրկենիս մէջ ճար չկայ, եւ ոչ մտածելու է. իմ սիրելի խեղճ տիրոջս խելքը բան մ'եղած է . . . խելքը թռուցեր է . . . խենթեցած է . . . :

Ալեքսի կը մտածէր Գլէօրի ու անձկութեամբ սիրոյն երեսը կը նայէր :

Ալեքսին աչուընելը դեռ նոր սեւեռած էր, աղրտանելը թեթեւ մը կը կրճատէր, հնչառութիւնը հնչուն ու երեսուն էր. բոլանդակ կերպարանքը կնճռած քաշուած էր : Վերջապէս ստուգիս քիչ մը խենթի կերպարանք ունէր :

Ալեքսի ուշադիր Գլէօրին իրեն կը նայէր՝ այնչափ աւելի մեծագոյն անձկութեան մէջ կ'իյնար, միտքը տեղատիւն խորհուրդներ կը պատէին, եւ խառնութիւնն ու երկիւղը զինքը կը պաշարէր : Ա'լ անկից եսլը Ալեքսիին լռութիւնը, ճամբուն տառանձնութիւնը, կառապ թաւալման միակերպութիւնը, եւ մինչեւ ծառերն իսկ՝ որոնք ճամբուն վրայ այնպէս արագութեամբ կը փախչէին, ամէնն ալ խեղճ ծառային աչն ու տարտափը կ'աւելցընէին :

Գլէօրի փարիզ բնակած ժամանակ քանի մ'անգամ պիեէմի հիմարութեան տեսնելու գացած էր, հոն շըշ-

թագակապ յիմարներէ ու անոնց կառավարութիւնը առած էր. անոնց ըրած արուեստը կարգի բաներէն ալ լսեր էր: Ար՛ի հիմակ ան բաներուն յիշատակը միտքն իյնալով՝ սկսաւ վախնալ որ իր տէրն ալ ան խեղճ ոլորմելիներուն պէս ըլլայ:

Ալէքսի նոյն միջոցին շարժում մ՛ընելով, Փլէօրի վախէն վեր ցատքեց, հառաչեց, խեղճ մարդը սկսաւ դողալ ու սարսռալ: Երիտասարդը թեւին մէկին երկընցուց. եւ ծառան կարծելով թէ վերջին ժամը հասեր է՝ նստած անկիւնը կծկեցաւ, ու սկսաւ պղջման ներդործութիւն ընել... : Բարեբախտաբար թեւը վերարկու մը վերցնելու համար երկընցուած էր. հառաչանքները նոյն պղեատին ծալքերուն տակ խլրտուելան, խեղճը նորէն անշարժ վիճակի մէջ մնաւ, եւ Փլէօրի քիչ մը հանդարտելով՝ իր մէթին խորհրդածութիւններն ու ախորժին դուշակութիւնները մոլկարերութիւնները շարունակեց:

Ալէքսի վիճակի մէջ մեր ճամբորդները պրիսել հասան, ու քաղքին երեւելի պանդոկներէն մէկուն առջեւ կառքէն վար իջան:

Ասկ Տըլադուա, որն որ նախընթաց իրիկուն հոն հասած ու փարիզի լրագրաց մէջ իր ապատութեան դէպքին արդարութեան առեանէն իմացուելին ու զինքը դատելու համար խուզարկութիւններ ըլլալը կարդացած էր, որպէս զի Գաղղիայի սահմաններէն քիչ մը աւելի հեռանայ, մի եւ նոյն առեն մերձաւոր պանդոկէ մը ուրհանդակի կառք կը մտնէր Անվէր երթալու համար:

Ե. ԱՀ– ՄՈՒՊԸ։

Ալեքսի Անդուռեան բարի ու քրիստոնէական կրթութիւն մ՚ընդունած էր, բայց այնպիսի դիւրազգած եւ ջղալից բնաւորութեան ու խառնուածքի մը տէր էր՝ որ կամ մեծ առաքինութիւններու կամ մեծ պակասութիւններու կը տանի զմարդ։ Մինչեւ նոյն առեն իր վարքն անսոդոմնելի էր, ու կեանքը դալարապեղ մարգերու մէջէն անցնող վտակի մը պէս հեզիկ ու հանդարտիկ ահաճ անցած էր։ Բայց ահա դիմացն արդելք մը պատահեցաւ. ան առեն ջուրն ու ալիքները վրայէ վրայ դիզուեցան, կատաղի վիճակի մէջ մտան, սկսան մռնչմամբ ձայն հանել, մրեգնութենէ եռալ ու փրփրալ. բոլոր օդը թնդմամբ ու փրփրով լեցուցին, եւ առուակը հեղեղ էր դարձեր։

Ներիսաարդի մը սիրտը՝ կրակոտ նժոյդի հետ նմանութիւն ունի։ Երբ որ կրծնին պատուական անձնոյին առաջնորդուած է, հանդարտ ու քաղցրահամբոյր կ՚ըլլայ, զքեզ առաքինութեան ծաղկաւէտ եւ զուարճալի դաշտերը կը տանի. բայց վայրկեան մը միայն վրայէն աս անձը հանէ, կը տեսնես որ կ՚ըմբոստանայ, կը զայրագնի, եւ զքեզ անդնդէ անդունդ կը քաշէ կը տանի։

Ծշուառ Ալեքսին միշտ աչքին առջեւն ունէր իր սիրելի քոյրը մահուան անկողնոյն մէջ. զանիկայ դեղընցած ու ժժգունած կ՚երեւակայէր, որն որ քահանային վերջին խօսքերը զրուցելու առեն՝ մահուան քունը կը տնջէր. դեռ ան պաղ ձեռքը կը շօշափէր՝ որն որ այնպիսի անդթութեամբ իրեն ըսեր էր թէ Եւդինէն մեռաւ։ Ո՛հ, աս մռայծմանց ժամանակ՝ խիղճը պարապ տեղ կը կռուէր, պարապ տեղ բանականութիւնը ձայնը լսեցընել կ՚ուզէր. Ալեքսի ալ չէր լսեր, ալ բան մը չէր հասկընար, բոլոր արիւնը կ՚եռար, ինքն ալ բոլորովին տաքն ու վրայ կ՚ելլար. վրան տեսակ մը կատաղութիւն

կու դար, եւ եթէ նոյն վայրկենի մէջ զնուիրեն ապա-
նոզը ձեռքն իմնար՝ եղընգներովը կը մագլէր, ոտըք-
ներուն տակ առած կտոր կտոր կ՚ընէր...:

Պրիւսել հասած առեն՝ ժամանակն ուշ էր. Ալե-
քսի առանց տեղեկութիւն առնելու ճամբորդութիւնը
շարունակել չէր կրնար: Անոր համար գիշերը նոյն քաղ-
քին մէջ անցընելու որոշեց: Հոն իրեն արտաքոյ կարգի
դէպք մը պատահեցաւ:

Պանդոկ հասնելուն պէս՝ սենեակը մտաւ փակուե-
ցաւ: Երկայն առեն սենեկին մէջ վեր վար պտըտեցաւ.
եռքը քիչ մը նստաւ, նորէն ելաւ պտըտեցաւ, եւ վեր-
ջապէս անկողնոյն վրայ նետուեցաւ. եթէ քնանալ չէր
կրնար՝ կ՚ուզէր գոնէ քիչ մը հանդչիլ:

Սենեակը լուսաւորող ճրագը լմընալու վրայ էր.
արդէն նուազ ու դողդոջուն լոյսը սկարացած ու ապա-
ռած էր. առանձին մնացած պատրոյգը մէկ կողմն ին-
կաւ. վերջին լոյս մ՚ալ փայլական նման վառեցաւ, եւ
ամենայն ինչ գիշերուան մթութեան մէջ թաղուեցաւ:
Լռութեան ու մթան պէս՝ մարդուն շուտով քուն բե-
րող չկայ: Ալեքսի առ վտրձն առաւ. ան յուզմունքը՝
որուն մէջ կը գտնուէր, կամաց կամաց նուազելու ի-
ջաւ. բնութեան հարկաւորութիւնն ու յոգնութիւնը
սկսաւ ազդել, աչուքները գոցեց ու քուն մտաւ:

Ո՜էյ մ՚ալ յանկարծ զգաց որ մէկը զինքը առաւ-
կութեամբ կը շարժէ: Իրեն այնպէս կ՚երեւար որ ան-
կողնէն վար կ՚իյնայ, քանի ալ սեւեր հագած մէկը տե-
սաւ, որն որ ձեռքը կանթեղ մըն էր բռնած: Ան մար-
դը հսկայաձեւ ու վիթխարի հասակ մ՚ունէր. մազերը
ցցուած անկուած, աչուքները պզտիկ բայց շատ փայլուն
էին. երեսը նիհար էր ու խորշոմեալ. երկայն ու որա-
ծայր աղբանները՝ վագրի ժանեաց կը նմանէին:

Ո՞վ ես, բռաւ Ալեքսիին:

Ո՞ւր, պատասխան առաւ երիտասարդը:

Եւ մարդուն աչուքները սկսան աւելի սաստիկ

վալփլել, երեան առել կնճռեցաւ քաշուեցաւ, ոլորանները կը կրճատէին։

Վ՚ըժխնդրութիւն, մռմռայ խորունկ ձայնով մը։ Ալեքսի ոտք ելաւ ու եռեւէն գնաց։ Երկայն նրբատաւթէ մ՚անցան. եղբը փոքր առնդել մը վար ինկան, անցան գայինն ու գետնափոր նկուղի մը դուռ հասան։ Խորհրդաւոր առաջնորդը Ալեքսիին դառնալով ըսաւ։

Տըւադուս անունով մէկը կը փնտռես, այնպէս չէ՞։

— Այո՛։

— Պրոջդ վըժը կ՚ուզես առնել։

— Ամէն կարելի եղանակաւ։

— Ամենեւին բանէ մը չեն վախնար։

— Չէ, ամենեւին։

Աե. մարդը դժուարաշարժ ու ձուլածոյ դուռ մը բացաւ. երկուքն ալ ներս մտան, ու դուռը ետեւնէն զգուշութեամբ գոցուեցաւ։

Ալեքսի՝ առ խորհրդաւոր մարդուն մոլ ըլլալն իմանալու համար գլուխը կը ճաթեցընէր. կը մտածէր որ Տըւադուս անունն ուստի՞ դիտէ. անոր մոլ էր ըսեր որ ինք եւզինէին մահուան վըժն առնելու համար Տըւադուսին եռեւէն ինկեր է, գանիկա կը փնտռէ։ Ա՛ս ամէն բաներուն մէկնութիւն մը դուռ։ Հաւանականապար առ մարդս գանդակին ձառանեցէն մէկը պիտ՚որ ըլլայ. Ֆլէօրի իրեն ամէն բան պատմած, ամէն բան իմացուցած պիտ՚որ ըլլայ. ան ալ աղէկ վարձք ընդունելու համար Տըւադուս իր ձեռքը պիտի մտնէ, որպէս զի իր բարկութիւնը յագեցնէ ու վըժխնդրութիւնը դիւրինցընէ։

Ալեքսի առ խորհրդածութիւնները ընելով՝ առաջնորդին ետեւէն կը քալէր։ Երկուքն ալ լուռ եռամբ յառաջ կ՚երթային, եւ իրենց քայլերուն խորունկ ու հեռաւոր արձագանդէ մը կրկնուած հնչիւնը՝ հոդեվարի մը խորտալուն կը նմանէր։

Յայց մէկէն հեղձուցիչ տաքութիւն մը երեսին

զարկաւ, թանձր ծուխ մը վերեկը պատեց ու դարշելի հոտ մը սկսաւ բուրել։ Սեւ մարդն երկարով նկուղ մը բացեր էր։ Ալեքսի դարշահոտութենէն անհանգիստ ըլլալով՝ կեցաւ, յառաջ չէր ուզեր երթալ։

Ի՛նչ կեցեր ես։

— Ներս չեմ մտներ։

Ձայնը վրէժխնդրութիւնը, մռմռաց սեւ մարդը կերկերեալ ձայնով մը։

Ալեքսի ներս մտաւ։

Այս նկուղը պզտիկ էր. առաստաղէն կախուած հինգ-վեց մը ներսը դերեզմանական լոյս մը կ՚արձակէր. մէջտեղը տակառ մը կար, վրան խառնափնդոր դրուած էին չուաններ, սրեր, տարճանակներ ու դաշոյններ։ Անկիւն մը հին նաւարաններ վրայէ վրայ դիզուած կեցած էին. սեւ մարդը նաւարաններէն մէկն առաւ. Ալեքսին ալ անոր օրինակին հետեւեցաւ։

Խեղճ երիտասարդը սկսաւ սաստիկ անհանգիստ ըլլալ։ Արդեօք դաւաճանութեան աւելի մըն է հոս, արդեօք գողի կամ աւազակի ձեռք ինկած է . . . ։ Սիրտը սաստիկ կը թնդար, ու խառնաձայն դրնդիւն մը ականջները կը լեցնէր։

Առաջնորդը տակառն ու զէնքերն իրեն ցուցընելով, ըսաւ.

Կը տեսնե՞ս։

— Այո՛։

— Լաւ, բայց կ՚իմանա՞ս։

— Ի՞նչ բան։

Այս տուած պատասխանին սեւ մարդը դժոխական ծիծաղ մը փրցուց։

— Ձեռ ուզեր քրոջդ վրէժն առնել։

— Վրէժն արդէն լրացեր է։

— Ամենայն եղանակաւ։

— Ամենայն եղանակաւ։

— Ամենեւին բանէ մը վախ չունի՞ս։

— Ամենեւին։

— Ո՛ւ ուրեմն սա դաշոյնը։

Ալեքսի դաշոյնը ձեռքն առաւ ու կատաղութեամբ մը ճնշեց. բանին էութիւնը հասկցած էր։

Առաջնորդը շատ նեղ դուռ մը բացաւ, ու մէջէն արտաքոյ կարդի ճարպկութեամբ ցատքեց անցաւ։ Ալեքսի թէպէտ եւ իրմէ շատ բարակ էր՝ ի վերայ այսր ամենայնի անոր եառէէն երթալու համար մեծ նեղութիւն կրեց. ներս մտնելնուն պէս՝ իրենք զիրենք կարմիրներով ծածկուած ու ոեւոինի չահերով լուսաւորուած բնակարանի մը մէջ գտան։ Ներսին մէկ կողմը ոեզանին մը կար, ոեզանին վրայ՝ մէկ շիշ ու երկու գաւաթ, վերն ալ պատկեր մը կախուած էր։

Պատկերը կը ներկայացնէր զՈւկոլինոն՝ որ Ռոճերին դլուխը կը կրծէր։ Դժոխոց երդչին բոլոր մտածմունքն աս նկարին վրայ կատարեալապէս ներկայացուած էր. Ուկոլինոյ վրէժխնդրութենէն մոլեգնած ու կատղած՝ ձեռքը թշնամւոյն դլուխը բռնած էր այնպէս սաստիկ զօրութեամբ՝ որ եղունդները մին մէջ մտած էին, ու արիւնն ամէն կողմանէ կը ցայտէր։ Աչուքները կրակ կտրած էին, շրթունքը փրփրով ծածկուած էր, ու բոլոր աղրանները մարդու արեամբ կարմրացած՝ կատաղութեամբ կը խածնէին ու կը պատռէին։

Այո՛ . . . , լսաւ սեւ մարդը, մատով աս զարհուրեցուցիչ տեսարանն իրեն ցուցընելով։

Ալեքսի նայեցաւ, եւ ատոնիկ պլլայլութեան մէջ ինկաւ։

Ինծի խոստացար որ բանէ մը չէս վախնար, ըսաւ իրեն առաջնորդը, եւ հիմա նկարի մ՚առջեւ կը դողաս։ Կեցիր, ահաւասիկ ասիկա քեզի քաջալերութիւն կու տայ։

Ոտք ելաւ, սեղանին մօտեցաւ, շիշն առաւ ու երկու գաւաթները լեցուց։

Խմենք, պոտայ, Տրլապուռին գերեցիկ մահուանը։

Ալեքսի դաւաթը պրկուն քներուն մօտեցուց։ Ի՜նչ զարհուրանք . . . մէջինն արիւն էր։ Դաւաթը ձեռքէն ինկաւ. ուզեց վախչել, բայց չկրցաւ ոտունքը վերցնել, ոտուքները կապուեցան. կոնքին վրայ դեռինն ինկաւ մարեցաւ։ Բայց շուտով խելքը վրան եկաւ, որովհետեւ շրթանոյը վրայ այրող ձեռքի մը դպչելն զգաց. աեւ մարդը բոնի կ'ուզէր արիւնն իրեն խմցընել։

Չէ, չէ. պոռայ դէմ դնելով խեղճ երիտասարդը. ամենեւին, ամենեւին։

Հապա վրէժխնդրութիւնը, պատասխանեց առաջնորդն ահաւոր ձայնով մը . . . . . .

Ալեքսի խորհեց։

Դեռեւս, երիտասարդ, վրէժխնդրութեան մէջ ինչչափ բերկրութիւն, որչափ զուարճութիւն կայ, բոլոր աստեն իրեն դահիճը։

— Հիմա փորձը պիտ՝ որ առնեմ։

— Ա՜հ, դեռեւս... (աեւ մարդուն դէմքը դիւական կերպարանքի մը փոխուեցաւ, աչուքները կարծես թէ բոցեր կ'արձակէին), վրէժխնդրութիւնն ամենէն մեծ զբօսանքներէն ու վայելմունքներէն մէկն է. որչափ որ աւելութիւնն ու բարկութիւնը՝ չարեաց պատճառ կ'ըլլան, այնչափ ընդ հակառակն վրէժխնդրութիւնը բարիք յառաջ կը բերէ։ Ասոր՝ պատկեալ ծարաւը կ'անցնի, ծախիչ ու ապառիչ քաղցը կը յագի. աոով մարդ կը կշտանայ, համ կ'առնէ ու երջանիկ կ'ըլլայ։ Բայց նայէ, աս երջանկութիւնը վայելելու համար՝ հաստատուն կամք պէտք է. սիրտը պէտք է որ աղէկ կարծրացած ըլլայ, երկաթի սիրտ ունենալու է. պէտք է անմիտ եւ անհանճար կրթութեան ամէն տեսակ նախապաշարումները ոտքի տակ կոխել. պէտք է իրենք զերեզք բարի մարդիկ կոչող տկարամտաց կարծիքն արհամարհել ու անարդել. պէտք է յաղթել ան կանխակալութեանց՝ զորոնք մարդիկ խիղճ կ'անուանեն.

խղճմտանքի խայթերուն վրայ պէտք է ծիծաղել...։ Եսեւէս եկուր։

Գնաց եկաւ։

Երբ որ նրբադատութիւններէ անցան, սանդուղներ եկան իջան ու բնդարձակ պարտէզ մը մտան։ Թմբիներու* խիտ ծառախոզերի մը ծայրը նոսազ լոյս մը կը պլպլար. ընթացքնին հոն ուղղեցին ու կղզիացեալ փոքրիկ տաճարի մը դուռը հասան։

Ան մարդը կեցաւ ու Ալէքսիին դառնալով ձեռքն անոր ուսին վրայ դրաւ։

Ուրեմն, երիտասարդ, բաւ վերջին անգամ մ'ալ, կ'ուզես քրոջդ վրէժն առնուլ։

— Այո՛։

— Միշտ ամենամին կարելի եղանակաւ։

— Միշտ։

— Բանէ մ'ամենեւին պիտի չվախնաս։

— Ամենեւին։

— Նայէ, Տրտղուս աս տաճարին մէջն է. չկրնար փախչիլ եւ ոչ ալ ինք զինքը պաշտպանել, ներս կը մտնես, զինքն ուզածիդ պէս կը գարնես...։

— Հա՛ւատ ածէկ. դուռը բաց։

— Ան յիշես անոր ոճրագործութիւնն ու յանդգնութիւնը. բակցայդ մէջէն յանդիմնեցաւ քոյրդ յափշտակել. ոտքիդ առջեւ գանիկա դէտինը նետեց, աչքիդ առակ զինքը մեռցուց...։

— Ո՛հ, այնպէս է, շառաչ բաց։

— Նշդինէն թեւիդ յեցած՝ ինք զինքն ապահովութեան մէջ կը կարծէր. հայրդ զինքը քեզի յանձնած էր, եւ դուն ալ իրեն բաւ էիր որ չվախնայ. այսու ամենայնիւ...։

— Ո՛հ, կ'ապաչեմ, կ'երդմնեցուցանեմ զքեզ, բաց, շառա՛չ բաց, ինծի խօսք տուիր։

Ան մարդը դուռը բացաւ. Ալէքսի զՏրտղուս առ-

* Օլեաստրի ծառ։

աաւ՝ որ բաղմակոծի մը վրայ պատկեր կը քննաար։ Չինքը տեսնելուն պէս՝ ոտքցաւ, արիւնը դլուխը զարկաւ. դաշոյնը վեր վերցուց ու վրան ուզեց յարձակիլ։

— Դադարեցուր, պոռաց իրեն առաջնորդը։

Բայց Ալեքսի ետ կը դառնայ, զարհուրելի աղաղակ մը կը փրցնէ, վախէն դլուխը դէպ ի վար կորացուցեր ծռեր է։ . . . Տաճարին մուտքը՝ երկայն ու նեղ անցք կայ. հոնկից անցնելու համար խաչելութեան մը վրայ կոխելու է։

Ա՛ս ինչ է, չերքեա։

— Չէ։

— Կերա չեմ մոներ։

— Չէ։

— Հոգա վրէժխնդրութիւնը։

— Չէ, չէ, հոգալ անդամ չէ։

Ան. մարդը խորին մունչիւն մ՝արձակեց, ու երիտասարդին վրայ նետուելով՝ զինքը դէպ ի տաճարը կը մղէր։ Ալեքսի դէմ դնելու չանաց, բայց ետ ոչ շարժում մը կրցաւ ընել. ուզեց պոռալ, բայց ձայն չկրցաւ հանել։

Յարութեանութեամբ Գլէօրի եկաւ զաէրն արթնցուց, եւ զինքն ան զարհուրելի ու ահրելի երազէն ազատեց։

Չ. Չրացանութիւն։

Պարոն, ժամը ութն է։

— Հա՜, ա, ա, ա . . . հա։

Ալեքսի ձեռքովն երեսը շօշափեց, բազուկները ձգտեց ու աչուքները շփեց։

Պարոն, նախաճաշն հո պիտ՝որ ընէք։

— Հա՜, դուն ես եղեր, Գլէօրի։

— Պարոն, նախաճաշն հո ընել կ՝ուզէք։

— Լաւ է, հիմակ անկողնայէս կ՝ելլեմ կը հադուիմ։

— Բայց, պարոն, միտք ունիք . . .։

— Գլէօրի, հիմա դնա ու քառորդ մը վերջն եկուր։

Ծառան գլուխը շարժեց ու ելաւ դնաց։

Ալեքսի անկողնոյն վրայ նստաւ, ու քիչ մը ատեն պլեւայի մոտածմանց մէջ ընկղմեցաւ։ Տեսած երազը գինքը կը զարհուրեցնէր. իր առաջնորդին ահաւոր կերպարանքը, արիւնը, խաչելութիւնն եւ ուրիշ ամէն բաները միտքն իսկան. վրան չորս կողմը շօշափեց. քընեց, անկողինը նայեցաւ, բոլորտիքն եղած առարկաները գիտեց՝ իրօք բան մը եղած չըլլալուն վրայ ապահով ըլլալու համար։ Եւ առտուն տեսածն երազ էր, բայց ինչ երազ...։

Կողորովին խռոված էր. արդէն խիղճն ատ փրկարար խռովութենէն առիթ առնելով՝ դանդատներն ու բողոքները սկսած էր, բանականութիւնը սկսեր էր խօսելու՝ երբոր անդիէն կիրքերն ալ արթընցան ու վրէժխնդրութեան ցանկութիւնն ալ զօրացաւ։ Ալեքսի իր խորհրդածութիւնները դադրեցուց, ու ամէն մտածմունքները մէկդի ձգելով՝ Ալէկ պարզամիտ եմ եղեր, բաւ ինք իրեն, որ երազէ մը այսչափ կը խռովիմ. ու շուտ մ՚անկողինէն վար ցատքեց։ Երբոր ինք հագուելու եւ շիտակուելու վրայ էր, կամացուկ մը սենեկին դուռը կը բացուի, ոտնկր մը կ՚երեւայ, ետքը՝ թեւ մը, եւ վերջն ալ՝ ամբողջ մարմին մը. եկողը Գլէօրին էր։ Ոտքին մատուքներուն վրայ քալելով՝ ներս կը մտնէ, եւ ամէն կարելի զգուշութիւններն ի գործ կը դնէ որ չաեանուի։ Պատ ջրով լեցուն դոյլ մը կը բերէր. երեսին խռովութիւնն ու քալուածքին յուզմունքը բաւական կը ցուցընէին որ դժուարին բան մը միտքը դրած է։ Քայլ մը կ՚առնէ, երկրորդ մ՚ալ կ՚առնէ, ետքը երրորդ քայլ մ՚ալ կ՚առնէ, ու ետքը... Ալեքսի կը դառնայ եռեւ կը նայի։

— Ա՛, Գլէօրի, ես ալ քեզի կը սպասէի։ (Գլէօրի յանկարծակիի գալով՝ վեր կը ցատքէ։) Ան ինչ է. ինչ կը բերես կոր։

— Ա՛, ոչինչ, պարոն... ոչինչ։

— Ինչպէ՞ս ուզէիր։

— Ա՛ս ջոյ դո՛ւքը, կ՛ուզէք ըսել։ Ա՛խ, տէր Աստուած, աս դողն առեր եմ փոխանակ առնելու չեմ գիտեր ինչ... միտ չդնելով, կ՛իմանա՛ք...։ Ատանկ եմ ես... նայեցէ՛ք, մէկալն օր...։

— Ընդէ՞կ է, տղէկ է։ Հիմա պէտք ես անմիջապէս սուրհանդակատան դրասենեակին երթալ։

— Խարի է, պարո՛ն։

— Ա՛ր հարցնես թէ ուրդեօք ցանկերուն մէջ Տըլատուռ անունը չի գտնուիր։

— Գո՛ւխս վրայ, պարո՛ն։

— Եթէ կը գտնուի՝ բռնած ճամբան եւ քաղքէս ելած օրն ու ժամը կը հարցնես։

— Իսկ եթէ անունը հոն գրուած չգտնուի։

— Ա՛յդ թա՛ղ Լաֆիֆին եւ գայլերուն քով կը նայիս։

— Եթէ հոն ալ գտնուելու չըլլա՞յ։

— Այն ատեն կը դառնաս տուն կու գաս։

Գիւղօրին եղած յանձնարարութիւնը փութով կատարուեցաւ. սուրհանդակատունը հեռու չէր։

Այ՛, ինչպէս, հարցուց Ալէքսի ղինքը տեսնելուն պէս։

— Գո՛. Տըլատուռ ճամբայ է ելեր։

— Ա՞յդ։

— Այդպէ՛ս։

— Գո՛ւէպ ի՞ւր։

— Գո՛ւէպ ի Անվէր։

— Շո՛ւտով դնա՛ սուրհանդակի ձիանք բռնէ։

Յաջորդ մը եղբը Ալէքսի եւ իր ծառան մեծ ճամբուն վրայ էին։

Ճամբան քիչ մը բան ուտելու համար հարկ եղաւ կեցնալ։ Պանդոկին մէջ կերակուրը բերելու համար երկար ատեն միայն ուզեցին, բայց երեսուն րոպէ սպասցնել տուին։ Ալէքսի սկսաւ կանչտըտալ պոռալ ու աղմուկ

փրցընել, եւթը գնայ աթոռի մը վրայ նետուեցաւ, ու կամ յոդնած ըլլալէն կամ բնութեան սոխակէն քուն մնաւ: Երբոր մարդ ճամբորդութեան կառքէն կ'իջնէ՝ հաստատուն ու անշարժ տեղն ու հանդարտ լուութիւնը բնական կերպով մը վրան քուն կը բերեն:

Գլէօրի երբ որ տեսաւ թէ տէրն աչքերը դոցեց, ածապարեց դուրս ելաւ ու շուտ մը եօթ զարձաւ ձեռքը պատ ջրոյ դոյլ մ'առած: Առաջին անգամ բրած փորձէն շատ աւելի կամաց կը քալէր, շունչը բռնելով, բոլոր ըրած շարժմունքը հաշուելով եւ կրցածին չափ ինք զինքը թեթեւ բռնելով: Ալեքսիին քով հասնելով՝ դոյլը գետինը դրաւ, սեղանի վրայ կեցած երկու անձեռոցներն առաւ, բացաւ, քնացողին քով մօտիկացաւ, ու դողդողալով ջանաց անոր վզին բոլորտիքը դնել: Ա՛լ մտածելու է ան վախերն, անհանգստութիւններն ու հոգերը, զգուշութիւններն ու խոհեմութիւնները: Վերջապէս երկու անձեռոցները զգեստին օձիքէն կախուեցան, ու Գլէօրի ձեռքը դէպ իր ջրոյ դոյն երկընցուց. մէյ մ'ալ յանկարծ Ալեքսին ալ արթընցաւ:

Երկու կողմն ալ զարմանքը սիրեց: Ալեքսի կը պայրտանայ, կը սկսի հարց ու փորձ ընել, բանին մեկնութիւնն իմանալ կ'ուզէ: Գլէօրի կը շփոթի կը մնայ, ինք զինքը չատապոլել կ'ուզէ:

Տէր Աստուած, պարո՛ն Ալեքսի, մի բարկանաք, կ'ապաչեմ մի բարկանաք . . . : Ըրածս ծիծաղցընելու համար էր, միայն զձեզ ծիծաղցընելու համար էր: Ա՛յնչափ առեն է որ ծիծաղած չունիք:

Ան վերջին խորհրդածութիւնը զԱլեքսին դարձեալ իր սխալ մտածմունքներուն մէջ ձգեց, խորունկ հառաչանք մը հանեց. եւթը անձեռոցները բռնեց հանեց ու արտեղութեամբ մը դեմինը նետեց. եւ որովհետեւ նոյն առեն նախաճաշը կը բերէին, առանց բան մը խօսելու սեղանի նստաւ:

Ֆլէօրի ճշմարտութիւնը զուսցած չէր, ինք զինքը առախօսութեամբ մը ջատագովել կ՚ուզէր, եւ շատ բարեբախտ գտնուեցաւ որ տէրն իր հարցափորձը յառաջ չտարաւ: Իրեն ըսոյ դոյլն առանձին մեկնութեան արժանի է, որն որ ահաւասիկ աս է:

Ընդէն յառաջադոյն զուսցած ենք որ Ֆլէօրի տիրոջն ընթացքին վրայ բոլորովին զարմացած՝ միտքը դրեր էր որ անիկա խենթեցեր է, կատարեալ խենթեցեր է: Արդ աս խենթութեան վճռակը շատ պատճառներու համար անհաճոյ էր իրեն: Նախ եւ յառաջ իր տիրոջը վրայ ունեցած տէրն ու դուխը՝ բնականապէս իրեն այսպիսի դժնդակ հիւանդութեան մը վերջը բաղձալ կու տար. եւ դարձեալ իր անձնական շահն ալ զինքը նոյն բաղձանաց կը տիպէր: Խենթի մ՚ընկերութիւնը հազար անհանգստութիւն կրնար պատճառել, որուն փորձն առնուլ չէր ուզեր, այնպէս որ իր անձնական ապահովութեան համար ալ տիրելի տիրոջն արագ ու կատարեալ առողջութիւն կը բաղձար:

Ա՛ս տեսակ հիւանդութեան, ինչպէս նաեւ ուրիշ շատ տեսակ հիւանդութեանց՝ առանց դեղոյ եւ դարմանաց առողջութիւն չկայ, եւ դեղ ու դարման ալ առանց բժշկի չ՚ըլլար: Ֆլէօրի ինք զինքն ամենեւին բժշկութեան արուեստի հմուտ չէր ճանչնար. եւ աս իր անձին վրայ այնչափ աւելի դժուարութեան արժանի էր՝ որ արդէն անսանձաբուժի (անասուններու բժշկի) մը .քով երեք տարի ծառայութիւն ըրած էր:

Հայր ինչ պէտք է ընել: Ծեր ծառան վիճաբեց, մտածեց, քննեց. բոլոր իմաստութիւնը մէկտեղ ժողվեց, բովանդակ ճիգն ի գործ դրաւ, միտքը յոդնեցուց. եւ այս ամենուն պարապի ջանաց: Երեք կամ չորս ժամ խորհելէն մտածելէն եղբը՝ յանկարծ յայտնութեան հառաչանք մը լուեցաւ, աչքերուն մէջ յաղթութեան փայլակ մը կը շողար. ձեռքը կէս բոլորակ մ՚բռաւ նետարանին զարնելով ու օդին մէջ խաղցնելով:

Ընկեր է, ըսաւ ինք իրեն, հիմա դիտեմ ինչ պիտի ընեմ։

Պրիւաել հասած առեններին՝ երբոր Ալեքսի խուցը մտաւ քաշուելու, Գլէօրի քաղքին առաջին բժըշկին բնակած տունը հարցուց իմացաւ։ Հասկէն ձեռք բերելուն պէս՝ դպեսին ալէկ մը վրձին գարնաւ, դրխարկին վրայէն ալ Թեւեն անցուց, փողպատը վիզը դրաւ ու ճամբայ ելաւ։

Պր. Ց. անուանի բժիշկ էր. Թէ քաղցրաբարոյ, Թէ յամրաղակ եւ Թէ խնամուն մարդ մը. Թէ հարուստներն ու Թէ աղքատները կ'ընդունէր, եւ զամէնքը հաւասար հոգատարութեամբ ու սիրով կը դարմանէր։ Գլէօրին ալ կառարեալ հայրական մարդասիրութեամբ ընդունեցաւ։

Խարճը, սիրելիս, սա բաղխաթոռին վրայ նստէ։

— Պարոն, զրուցեց Գլէօրի քիչ մ'այլայլութեամբ, ես եկայ գձեզ տեսնելու... այսպէս... խնամելու համար Թէ ընկերականիցներէս մէկուն ինչ պէտք է ընել։ Ընկերականիս կ'բաեմ նէ կառարեալ ընկերականիս չէ, ինծի ընկեր է, եւ Թէ որ այնպէս կ'ուզէք՝ ես իրեն ընկեր եմ։

— Ո՞նչ ունի։

— Տէր Աստուած, պարոն, պարտուպատշաճ յարգութիւնով պահելով՝ կառարեալ խեղճ է։

— Ո՛նչ կ'բսես։ Քիչ մը ապաս, երթանք մէյ մը զինքը տեսնենք։

— Անկարելի է, պարոն, անկարելի։

— Ինչո՞ւ։

— Որովհետեւ, մանաւանդ բժիշկները. զերեզք առջեւը չեկրնար տանիլ... Հաւատացէք, պարոն, անոնցմէ մէկուն շուքը հեռուանց միայն տեսնելու ըլլայ՝ չարաչար կը ծեծէ զմեզ։

Բժիշկը չկրցաւ ծիծաղը բռնել.

— Ի վերայ այսր ամենայնի աղէկ կ'ըլլար որ զինքը

կարող ըլլայի քննել կամ գոնէ իրեն քանի մը հարցում ընել։

— Ինծի հարցուցէք, պարո՛ն բժիշկ, անոր ամէն զգածմունքը դիտեմ. իրեն հարցուցեր էք ինծի հարցուցեր էք՝ նոյն բան է։

— Ո՞ինպէս կը կարծես։ Լա՛ւ է ուրեմն, զըուցէ ինչ ունի։

— Ո՞նիկա՛ . . . Ի՛նչ, Ի՛նչ . . . անիկա . . . այնպիսի վիճակի մէջ է որ բառերը չեմ գիտեր . . . շունչը խոշոր փքոցի ձայն հանելուն պէս կ՚երթայ կու գայ. աղբանները աքցանի պէս կը դոցուին (կ՚ենթադրեմ որ բացուող դոցուող աքցանի պէս)։ աչուընները երկու կանթեղ կը նմանին. դժոխական կերպարանք մը կը ցուցընէ։ մէկ խօսքով . . . ատոդիս խեղճ է։ Հրամանքնիդ արդէն պիտի դիտնաք թէ խեղճ կ՚բառնէ՝ ինչ կ՚ենթադրի։

— Ա՛ս հիւանդութիւնը վրան ինչպէս եկաւ։

— Ա՛յնպէս . . . մէկէն ի մէկ . . . ։ Պեցէք, դեռ չորս օր չկայ որ ինծի պէս առէկ կը խօսէր ու առողջ կը մտածէր։

— Խեղճենալուն պատճառը չե՞ս գիտեր։

— Գիտեմ, պարո՛ն բժիշկ, այսպէս պատահեցաւ։ Անհաւասիկ պատմութիւնը։ Այսօր երրորդ օրն է՝ որ զբօսը դժբախտութիւն մ՚եկաւ. քոյր մ՚ունէր՝ որն որ մեռաւ. աս դէպքս զինքը շատ տպաւորեցուց ու տակն ու վրայ ըրաւ, լացաւ ու ողբաց։ Ես, ինչպէս որ ըսի այս ամենայն բանի մը չ՚օգներ. մարդ որչափ որ լայ ու ողբայ, մեռնողը չ՚ողջըննար։ Բայց ինք այնպէս չհամառածեր. ինք յուսահատած է, բնութիւնը տակն ու վրայ եղած է, եւ ասիկա ատոդիս իրեն խելքը կորսընցուցնել տուած է։

— Ա՛րդեօք կաղմութիւնն ալ՞կ է։

— Ատոդիս շատ ակար ու հիւանդոտ բնութիւն ունի։

— Ուրեմն կը կարծես որ վայրկեա՞ն մ՝ալ չեմ կրնար գինքը տեսնել։

— Անկարելի է, բոլորովին անկարելի։

— Նէթէ այսպէս է՝ քեզի ալէկ դարման մը չեմ կրնար գտնել։

— Ո՛հ, չէ, գտուցեցէք, պարո՛ն բժիշկ. տրվեցուցէք ինծի մէկ քանի բան, քանի մը դեղ ցուցուցէք, ճար մը հոգացէ՛ք։

Բժիշկը՝ որ կտրտընդմեջ պարապ ժամանակ չունէր, քանի մ՝ընդհանուր դեղերով Ֆլէօրին դոհ ընելու փութայ, որպէս զի շուտով ձեռքէն ազատի։

Ալէկ է ուրեմն, կրնաս արիւն առնել տալ, կրնաս տզրուկ դնել տալ, դլուխը կրնաս սառոյց դնել, կրնաս իրեն բաղնիք ընել տալ, վերջապէս կրնաս Ջրացանութիւն ընել. ասիկայ ամենէն գօրաւոր ու ազդոյ դարմաններէն մէկն է։

— Կ՝աղաչեմ, Ջրացանութիւնն ինչ է։

— Բարեկամ, մենք Ջրացանութիւն կ՝անուանենք պաղ կամ տաք, հանգչային կամ հաւարակ ջուրը մարմնոյն հիւանդ մասին վրայ սրսկելը կամ վազցնելը՝ ցաւը թեթեւցընելու կամ բոլորովին բժշկելու համար։

— Ըն առեն իրեն համար դլուխը ջուր պէտք է վազցնել։

— Այո, բարեկամ։

Ֆլէօրի բժշկին հնարհակալ եղաւ ու երթալ գնաց։ Փողոց ելլելուն պէս՝ անոր բաւ դեղերը սկսաւ մէկիկ մէկիկ մտաբերումն վրայ հաներ։

Ուրեմն ըսինք, Ջրացանութիւն, բաղնիք, սառոյց, արիւն առնել, տզրուկ։ Տզրո՛ւկ՝ առանց իրեն հաւանութեան չկրնար դրուիլ։ Արիւն առնել... նոյն դժուարութիւնը կայ։ Բաղնիք՝ օգուտ մը չ՝ըներ։ Սառոյց՝ ասիկա ոչինչ բան մըն է...։ Իսկ Ջրացանութիւն՝ անիկա կրնայ օգուտ ընել, անոր խօսք չունիմ։ Ո՛հ, ան դարմանը կ՝ընդունի, ես իրեն ան դարմանը կ՝ընեմ առանց

իրեն իմացընելու, ուզէ չուզէ, անանկ առեն որ ամենեւին չխկարծեր: Եթէ առավ ի՛առաջանայ՝ ինծի շնորհակալ կ՛ըլլայ. իսկ եթէ օգուտ մը չ՛ըներ՝ անշուշտ կը պռաայ, աղմուկ կը փրցընէ, ինչո՞ւս պէտք է. գոնէ գիս քովէն վռընտէ, աւելի աղէկ:

Ընդ վերը յիշուած համբաւաւոր ջրոյ դռլը նոյն ջրայանութեան համար էր:

Է. Ինփն է, պռո՛փէ- ինփն է:

Առաջաւոր քաղքի մը մէջ մեծ պանդոկի մը ինչ ըլլալը ծանօթ է: Առտուան փեթակ կրնայ անուանել. ներս մանող կամ դուրս ելլող մը միշտ կը գտնուի: Իսկ ներսը կ՛ըսես նէ՝ մեղը չես դաներ. աղմուկ ու դղրդիւն մըն է՝ որ մարդուն գլուխը կը ճաթեցընէ. մէկ կողմը վազող ծառաներ կը տեսնես, մէկալ դին պռաացող ու կանչռըռտող աղախիններ. ուրիշ կողմ մը նոր հասած ճամբորդներ կը կանչեն. Տանջուկ, — Ա՛ղջիկ, — Ջնար բեր, — կօշիկներս, — թաշնաք, — բանալի՛ս, — անձեռոց մը, — թուղթ բեր, եւ ուրիշ հազար բան: Դարձեալ ոմանք վեր կ՛ելլեն, ուրիշները վար կ՛իջնեն. հոս՝ մէկը ապառաւոր մը, հոն մէկալը աղախին մը կանչելու համար զանդակ կը զարնէ. ոմանք անդղիերէն կը խօսին, ուրիշները գաղղիերէն կ՛երդեն, ոմանք Գերմանացւոց լեզուաւ կը քրթմընջեն ու կը մրմռան, ուրիշներն ալ սպաներէն խօսելով անհամբերութիւններ կը յայտնեն. յիրաւի Բաբելոնի աշտարակին ճշմարիտ պատկեր մըն է:

Դայց նոյն իսկ աս աղմկին ու խառնակութեան պատճառաւ այսպիսի պանդոկներու մէջ մարդ գրեթէ իր ամէն ուզածը կ՛ընէ: Տանելու առեն անցագիրը կը նայուի, ու եռքը ներս երթալու թոյլ կը տրուի: Ա՛լ անկէ եռքը իբրեւ թէ մէկէ մը ճանչցուած չէ. հոն մարդ այնպէս ազատ է՝ ինչպէս փարիզի մէջ, անապատի մէջ եղածի պէս աներկիւղ է ու դիմակաւոր կաքա-

ահանդիսի մէջ եղածի պէս համարձակ : Եւ ասոր հա-մար ալ է որ (ինչպէս լրագիրը ամէն օր մեզի կը տե-ղեկցնէն) հոն այնչափ դողեր եւ երբեմն նաեւ աւա-զակներ կը գտնուին. վերջապէս ամէն տեսակ անիշխա-նութեանց շահելու սովորական տեղն է :

Ալեքսի Անվեր հասնելէն եօթը իր ծառային հետ այսպիսի մեծ պանդոկներէն մէկն էր իջած : Սենեկին մէջ տեղաւորուելուն պէս՝ Գլէօրին կանչեց :

«Այե, ըսաւ, հարկաւ պէտք է որ դիտնամ թէ արդեօք Տրլադուռ դեռ աս քաղքին մէջ է : Ամէն ճե-պակաւոյ գրասենեակները դնա (հոս Գլէօրի դէմքը խոժոռեցաւ ու կնճռեց) եւ աղէկ նայէ որ իրմէ լաւ մը բերես : Թէ որ Տրլադուռին անունն անոնց ցանկերուն մէջ գտնուելու չըլլայ՝ վազէ քաղքին ամէն մեծ պան-դոկները դնա (դարձեալ դիմաց խոժոռութիւն) ու հարցուր որ արդեօք մեր մարդն հոն չի՛գտնուիր : Գնա, եւ զգուշացիր որ ճամբան քեզի չպատահի, որովհետեւ կրնայ գլքել ճանչնալ : Կեցիր, ահաւասիկ վերարկուս. վրադ աղէկ մը փոթթէ. յուսամ որ աս եղանակուս վախնալու բան չիմնար :

Գլէօրի դուրս ելաւ :

«Էհ՛, աղէկ լսեցի. ամէն դրասենեակներն ու ամէն մեծ պանդոկները . . . : Թէ որ ասիկա գտնէ բանի մը օգնէր. բայց եթէ գր. Տրլադուռին վրայ տեղեկու-թիւն ալ բերելու ըլլամ՝ ինչ բանին պիտի ծառայէ, տեսնենք . . . : Այս ամենայն զօրիտզը պիտի կենդա-նացընէ . . . : Տէր Աստուած. ինչ բան է եղեր խեղթ-ըլլալը : Ո՛հ, ջղայնութիւն, ջղայնութիւն. ինչո՞ւ աս աւտու գլուխը քու չեմ ափեցի :

Գլէօրի ուսերը շարժեց, կարեկցութեան հառա-չանքներ հանեց ու վերարկուն հագաւ : Վերակուն շատ ամնիւ էր. գեղեցիկ չուխայ, աղուոր թաւիշ, ազ-նիւ կոճակներ ու մէջը աղէկ մուշտակ : Ծեր ծա-ռան երբէք այնպէս աղուոր զգեստ հագած չունէր.

հաճութեամբ մ՚ինք զինքը զննեց. մէյ մը վերի դին, եաքը ալ կողմն ու վերջէն ալ ձախ կողմը նայեցաւ, եւ իր անձին վրայ այնչափ գոհ եւ այնչափ յանդուգն ու վստահ եղաւ՝ որ կրցածին չափ ուղղորդ ու շիտակ կեցաւ եւ դէմառին ականջին վրայ ծռեց:

Քիչ մը մտածելէն ու շատ մը ինք զինքը զննելէն եաքը՝ տիրոջը հնազանդելու աւելի յօժարամտութիւն ունեցաւ: Որովհետեւ, բաւ ինք իրեն, հիմակ այսպէս հագուած կապուած եմ, կրնամ քանի մը մեծ պանդոկ ու քանի մը գրասենեակ երթալ. ասիկա ինծի ժուռ գալ մը կ՚ըլլայ:

Նարեմիա մտքէն ուզեց. քիչ մ՚ինք զինքը ցուցնել. ուստի պանդոկէն դուրս ելաւ: Ճամբան մեծ բազմութեան հանդիպեցաւ, շատերն իրեն նայեցան, եւ ինքն ալ ընդհանուր զարմանքի առարկայ եղած ըլլալուն վրայ համոզուած՝ տուն դարձաւ:

Ընկերոի անհամբերութեամբ իրեն կը սպասէր:

— Ո՜, ինչպէս, Փլէօրի:

— Պարոն, ամէն տեղ գացի. Պր. Տըլաղուս ձեռքիս վրայ եղած թղթէն զատ ուրիշ տեղ չհպատուիր:

— Պանդոկներուն մէջ չկայ:

— Չէ:

— Հիւանդանոցները ալ չկայ:

— Չէ:

— Ուրեմն հասարակաց կառքի մէջ գացած տեղ բռնած չէ:

— Պարոն, ամէնքն ալ իրենց մեծ գործերուն մէջ պիտուէյին, անկարելի եղաւ անոր անունը գտնել:

— Ընկեր է. խուզդ սենեկիս քովն է, հոն կերթիր. քեզի պէտք ունեցած տեղս՝ կը կանչեմ:

Ընկերը բազմականի մը վրայ նետուեցաւ, արմունկին վրայ կռթնեցաւ, ձեռքով երեսը ծածկեց, ձախ ձեռքը գրպանը դրաւ եւ երկայն տեղն մտածեց: Իրիկուան մութը կոխած տեղն՝ ինքն ալ կանչեց:

Վէնօրի։

— Հրամայեցէք, պարո՛ն։

— Կնա ճրագ բեր, պանդոկին մեռաւն ալ ինծի կանչէ։

Պանդոկին մեռաւը չափէն աւելի քաղցրաբան, շողոքորթ, վաւաշոտն աչուքներով ալկին էր. սակի այնպէս սաստիկ սէր ունէր՝ որ մինչեւ ինք զինքն աւելի սակ վճարողին կը ծախէր։ Ամենայն կարելի մեծարանօք Ալէքսիին մօտիկցաւ։

Կարծեմ պարոնը զիս իրեն կանչելու պատիւն բրաւ ինծի։

— Այո՛, կ'ուզէի հետդ քիչ մը խօսակցիլ։

— Պարո՛ն... ասիկա շատ մեծ պատիւ է...։

— Կ'աղաչեմ՝ նստէ։

Տնտեսը հնազանդեցաւ, եւ Ալէքսին սկսաւ։

Նախ կ'իմացընեմ քեզի որ վրադ վատահութիւն ունիմ. գքեզ պատուաւոր մարդ մը կը ճանչնամ, եւ կը յուսամ որ մէջերնիս խօսուածներէն բան մ'ալ դուրս չ'ելլեր։

— Պարո՛ն, շնորհակալ եմ. վրաս ճշմարիտ դատաստան կրնեցիք։ Ձիս շատ երջանիկ կը համարիմ՝ թէ որ կարենամ ձեզի ծառայութիւն մ'ընել։

— Ա՛ս պանդոկիս մէջ Տրլադուա անունով մէկը գիտե՞ս։

— Տրլադո՞ւա... Տրլադո՞ւա... չեմ կարծեր։

— Նայէ, անիկա այնպիսի անձ մըն է՝ զորն որ ես կը փնտռեմ, եւ զինքը դտնելու համար ամէն ունեցածս կրնամ։ Թշուառականը կը վախնայ ինծի հանդիպելու. իրեն ըսելս բանէն երկիւղ կը կրէ, կը պահուըտի. ինքն ալ զիս կը փնտռէ, բայց ինծի չհանդիպելու համար միայն։ Բայց ես պէտք է որ դտնեմ զինքը, զինքը կ'ուզեմ դտնել, պիտի դտնեմ զինքը. ասոր համար քու օգնութեանդ հարկաւորութիւն ունիմ։

Տնաեալ մեծ քաղաքավարութեամբ դլուխը ծռեցուց ողջունեց ղինքը, երեսն ուրախութենէն կը փայլէր։

Այսպէս, խօսքը յառաջ տարաւ Ալէքսի, հիմա ինչ բանի համար հոս գալս գիտես. բայց միայն դուն գիտես, եւ կը յուսամ որ ուրիշը...։

— Պարոն, նոյն իսկ ես ալ կը մոռնամ, եթէ հարկաւոր կը համարիք։

— Այսպէս ուրեմն, ինչ կ'ուզեն ընեն, ինչ կ'ուզեն ըսեն, պէտք է որ իմ հոս գլուխս մարդ մ'ալ չմնայ։

— Բարի է, պարոն, ոչ ոք կ'իմանայ։

— Ի հարկէ պէտք է որ ամէն հոս գտնուող անձինքը ճանչնամ իմանամ. բայց ամէնքը, կը լսե՞ս, ամէնքը...։

— Շա՜տ աղէկ, պարոն, ամէնը կը ճանչնաք։

— Վերջապէս պէտք է որ ամէն նոր հասնող ճամբորդներուն մասն ալ գլուխս իմանամ։

— Բարի է, պարոն, ամենուն անունը կ'իմանաք։

— Գուցէ ատ իմ պէտս է ոչնեղուիս կը զարմացնեմ գքեզ։

— Պարոն, հոս ձեզի ծառայելու համար եկած եմ, եւ բանի մը վրայ զարմանալու ամենեւին իրաւունք չունիմ։ Ասկից զատ՝ գիտցած գլուխք որ ատանկ հարցումներ ուրիշ անգամներ ալ երբեմն եղած են ինծի։ Մեր մը փոխատուին մէկը պարտապանը փնտռելու եկած կ'գլլայ, բնական է որ այնպիսի առեն կ'ուզէ զամէնքը ճանչնալ ու ինք անծանօթ մնալ. երբեմն մեծ վաճառականի մը կու գայ իր ճամբորդ գործակալներուն վրայ հսկելու համար։ Գեռ ամիս մը չկայ՝ ձեզի պէս երիտասարդ մ'եկաւ, որն որ իր բարեկամներէն մէկուն հետ ալրուած էր ու եռեւէն ինկած կը փնտռէր՝ որ գինքը հետը հաշտեցնէ ատիպէ։

Ա՜, հառաչեց Ալէքսի քիչ մը արտմուգեամբ։ Կեցիր, ամէն ծառայութեան հասուցում...։ Եւ

ձեռքը հինգ փրանքնոց մը դրաւ։ Տնտեսը շնորհակալութիւն շնորհակալութեան վրայ աւելցնելով ու բախտութենէն գմայլած եղաւ դնաց։

Ո՛հ, Տը Լաղուա աս քաղքին մէջ է, բաւ ինք ի՛ր ին Ալէքսի առանձին եղած առեն. առտու քաղքին մէջ է։ Փլէօրի գինքը չկրցաւ դանել, որովհետեւ վնտռելու ճամբան չիդիտեր. բայց վաղը ես անձամբ կ՛երթամ, ամէն տեղ կ՛երթամ, ամէն դի կը նայիմ, ամէն տեղ կը հարցնեմ վնտռեմ. անհրաժեշտ պէտք է որ ուր ըլլալն իմանամ. . . . Ան առեն ալ ըլլաս ի՛ր ին կը հասկըցընեմ. կը տրվեցընեմ իրեն որ բաւական չէ առակ ու անցագիր ունենալ՝ ամէն բան ընել հա մարձակելու համար, աներկիւղ ամէն բանի դիմադրաւ ըլլալու համար . . .։

Ալէքսի ինչ բանի զգաղելու չդիտնալով՝ անենկին պատուհանը բացաւ ու առջեն արմիկան վրայ յեցաւ։ Այն իրիկունն պրանչելի եր. ուշ փոքրիկ ամպ մը կար եւ ուշ թեթեւ հովի շարժում մը։ Առաղաք՝ մարդարտի պէս ճերմակ ու ադամանդի պէս փայլուն՝ երկինքէ կամարին վրայ կը շողային. լուսինը դեռ հորիզոնին եառեն եր, բայց արդէն քաղցր լուսաւորութիւն մը մօտ ըլլալը կ՛աւետեր, ու բոլանդակ բնութիւնը խոր լռութեան մէջ մտած եր գինքն ընդունելու համար։ Ալէքսի չկրցաւ երկայն առեն գինել աս տեսարանը. պրանեղութեամբ մը պատուհանը գոցեց. ան պրանչելի օդն իրեն անախորժ կու գար։

Ժամը տասը կը զարնէր։ Գնաց մեծ բազկաթոռի մը վրայ տեղաւորուեցաւ, ու միտքը դրաւ որ ամենեւին չքնանայ, որովհետեւ երազներէ կը վախնար։ Յանկարծ սենեկին դուռը զարնուեցաւ։

Ներս։

Դուռը բացուեցաւ եւ տնտեսը երեան ելլելով թենէն լուսաւորած՝ ներս մտաւ։

Պարոն, ինծի յանձնարարութիւն մ՛ըրած է։

— Ո՞նչպէս, ինչ յանձնարարութիւն։
— Հրամանքդ փարիզէն եկած էք, այնպէս չէ՞։
— Այո՛, այնպէս է։
— Գուե աս շաբթուս սկիզբը հո՞ն էիք։
— Այո՛։
— Եթէ այնպէս է, ուրեմն հրամանքդ էք։
— Ո՛նչպէս, ես. բաւական չեմ հասկընար։
— Յաջող լուր, հրամանոց վիճառած անձը հիմա հասաւ։
— Ո՞ւ պանդոկը։
— Հրամեր էք, աս պանդոկը։
— Ազէկ գիտեմ. ուսո՛ր իմացար. ո՜հ, շուտով զրուցէ, պատմէ, բաւական մեկնէ։
— Վախչ մ՛առաջ գործքերուն վրայ հակելու եւ վաղուան կերակուրներն ապսպրելու համար խոհակերոց մը կ՛ուզէի։ Ա՛խ մ՛ալ նայիմ՝ ճամբորդ մը ներս մտաւ... երեսէն նեղսաւոր մեկը կ՛երեւար, դէմքը բոլորովին խառնած էր, բոլորովին... չեմ գիտեր ինչպէս։ Ա՜օտեցայ իրեն ու հարցուցի որ արդեօք ուճեակ մը կ՛ուզէ. ինծի պատասխան տալու համար բոլորովին շփոթեցաւ. Ուճեակ մը, բաւ, այո՛. բայց... բայց նախ կ՛ուզէ՞ք՝ զրուցէ ինծի արդեօք աս պանդոկիս մէջ փարիզէն նոր եկած երիտասարդ մը կա՞յ, եւ այլն, եւ այլն։ — Հը՛, ըսի ինքզինքս, հիմակ, առանց երբեք դէքեզ տեսած բլլալու՝ կը ճանչնամ, թշուառականը դէքեզ։ Եւ ծանրութեամբ մը իրեն պատասխանեցի թէ Չէ, պարոն։ — Բայց սուտիկ, ազէկ ապահո՞վ ես։ Սուտիկ, շատ ապահով եմ։ — Հը՛. պատճառն այն է որ.... եթէ գիտնայիր...։ Չխս ի դուք շարժելու համար՝ քառիը հանեց, բայց ես դայրայցմամբ եռ քաշուեցայ։ Պարոն, ըսի իրեն, բան մը չեմ ուզեր գիտնալ։ Իրը ձեզի զրուցելի. որովհետեւ ուճեակ մը կ՛ուզէք՝ հիմա կու գան հրամանքդ կը տանին։ Ինծի առակ տալ ուզեց, բայց ես կռնակս դարձուցի գայի։

Ո՜հ, պոռաց Ալէքսի, ապահով եղիր որ ես քեզի անոր տեղ հատուցում կ՚ընեմ:

— Պարոն, հրամանոցը բարութիւնը շատ մեծ է. ես պարտքս միայն կատարեցի:

— Ո՛չ, ան ճամբորդն ալ է:

— Ո՛չ, նկատի առնելով տարին, բայց հիմա վար իջաւ քիչ մը բան ուտելու եւ հաւանականապար նաեւ բերնէս տեղեկութիւն փոցխելու համար:

— Ինք վայելուչ մարդ մըն է, այնպէս չէ՞:

— Այո՛:

— Խարճահասակ:

— Սա բաւականի:

— Քիչ մը լեցուն:

— Քիչ մը:

— Ո՛հ, ինքն է, ասոնք ինքն է: Անունը չե՞ս գիտեր:

— Արցունքած աչեներս շատ դէշ ու շիտիթ արտաբերեց. Դուռ... Ադուռ...:

— Տրտմած:

— Սոր նման բան մը:

— Ան աչեն ասոնք ինքն է: Ո՞ր սենեակը պիտի բնակի:

— Թիւ 12, ճակտի կողմանի վերջինը, առջեւի նրբադաւթին ծայրը:

— Շէկ է: Հիմա պէտք է որ ինծի ուրիշ ծառայութիւն մ՚ալ ընես: Նայէ, պէտք է որ ես անմարդոնն հետ երես երեսի տեսնեմ. պէտք է որ իրեն մօտենամ, ուզէ չուզէ՝ անհրաժեշտ պէտք է որ հետը խօսիմ: Եթէ երթամ դուռը զարնեմ, որովհետեւ խառնած է, որովհետեւ վախերտ մէջ է, դուռը հազիւ թէ քիչ մը միայն կը բանայ, եւ ինծի տեսնելուն պէս՝ շուտ մը կը գոցէ: Բայց ես պէտք է որ ներս մտնեմ: Գիտեմ որ բնակարաններն երկ՚երկու բանալի կ՚ունենան. անոր սենեկին երկրորդ բանալին ինծի բեր:

— Չ՛ըմ.... Պարոն... չեմ գիտեր...:

— Ո՛հ, կ՛ապաչեմ, կ՛երդումներեցընեմ զքեզ:

— Բանն ան է որ... մոռցեցէք մէյ մը...:

— Բան մ՛ալ չեմ մոռցեր, պատճառ մոխիկ չեմ ըներ: Խնդրածս մեծ բան է, կը հասանիմ. բայց պիտի չմերժես, չէ. վրաս վստահիս պիտ՛որ, վրաս ապահովութիւն պիտ՛որ ունենաս: Ո՛հ, կ՛ապաչեմ, կը պաղատիմ:

Ալէքսի ոտառեւին ձեռքը բռնած էր. մէջը կամացուկ մը բան փրանքնոց մը դրաւ: Ատ դէմ չէր կրնար դրուիլ. ատոր վրայ ետքը բանալին Ալէքսիին դրպանն էր:

Բայց օտարականը դեռ աներեակը քաշուած չէր: Ալէքսի վախցաւ որ չըլլայ թէ զՓլէօրին տեսնէ, որով ամենայն ինչ պարապի կ՛ելլէր. ուստի եւս շիտակ ծառային խուցը գնաց. ան ալ նոյն տեղն ներս կը մտնէր:

Սիրելի Փլէօրիս, ինծի մեծապէս հարկաւոր է որ ոչ ոք զքեզ աս պանդոկիս մէջ տեսնէ. հիմակուընէ մինչեւ վաղը՝ աներեկէդ պէտք չես ելլել, եւ որպէս զի դուրս ելլելու բաղձանք ալ չունենաս՝ խուցդ կը կղպեմ,

— Բայց, Պարոն...:

Ալէքսի մոխիկ չըրաւ. դուռը զօրաւոր մը քաշեց, կրկին անգամ կղպեց ու բանալին առաւ տարաւ:

Տէր Աստուած, Տէր Աստուած, պուտց Փլէօրի զարհուրած ու սարսափած: Ո՛հ, խեղճ-ուխեղճն...: Գոնէ անգամ մը կարող եղած ըլլայի դուռը ջուր արկել:

Ը. Վաթանէ:

Փլէօրի թէպէտ եւ այնպէս ապուշ մէկն էր, բայց բոլորովին ալ իրաւունք չունէր չէ: Արդարեւ չկայ մէկը՝ որ խեղճ մարդու այնպէս նմանի՝ ինչպէս կիրքէ մը բոլորովին նուաճուած երիտասարդը: Ո՛ւզէ աղէկ խելք, զեղեցիկ հանճար ու աչքանշելի դաստիարակու-

թիւն ունեցած ըլլայ. յանկարծ ծիծաղելը, սկարա-
միտ ու անվայելուչ եւ բիրտ մէկը կ'ըլլայ. հոգւոյն ամէն
բարի զգացմունքը կ'ընդարմանան. չար, դրժող եւ ան-
դութ կ'ըլլայ: Արծնի ջահը պինդը չկրնար. ու-
ղիղ ճամբէն կը շեղի կը մոլորի, կ'իյնայ, կը կորսուի, եւ
այնպիսի բաներ կ'ընէ՝ որոնց Հաւատք չէր ընծայեր՝ ե-
թէ մէկը քանի մ'օր առաջ իրեն պատմելու ըլլար:

Ալեքսիին սիրտը սառոյկ կը դողար ու կը թնդար, աչքերը կատաղութեամբ կը դառնային կը շրջըր-
ջէին, բարկութենէն աղրանները կը կրճտէր եւ ձեռքե-
նները կը գոյէր ու կը սեղմէր:

Վ՚երջապէս ձեռքս է. ահաւասիկ պինդը գտայ.
վրէժս կ'առնեմ...: Բայց հիմակ իրեն ի՞նչ ընեմ...:

Ա՛ս հարցման՝ երիտասարդը վարանքի ու տարակու-
սանոց մէջ ինկած կանգ առաւ. շատ անգամ ան հար-
ցումն ինք իրեն ըրած էր, բայց ամէն անգամուն ինք
իրեն կ'ըսէր. Տեսնենք, եւ դեռ պատասխանը ծանրու-
թեամբ մը չէր մտածած: Իսկ հիմա պէտք էր որ ան
հարցման պատասխանը տար. ուշացընելու տեղ չկար.
ժամանակը պինդը կը տիպէր. ինք պինդը շտապով պէտք
էր որոշել՝ աւելի եւս փութով գործելու համար:

Ո՞թէ բռնել ու կապել տամ պինդը, ըսաւ ինք ի-
րեն Ալեքսի, դատաստանի առջեւ պիտ՚որ հանեմ...
առջեւս օրինակներ ունիմ. տեղանէն՝ դատապարտու-
թեան վճիռը կ'ընդունի, անհրաժեշտ ի մահ կը դա-
տապարտուի... դատը կատարմանի վրայ կը դնէ,
եւ կամ դանէ թիարկութեան տեղւոյ մը ազատելու-
թեանոյ մէջ մահը վրան կը հանի...:

Բայց պինդն ինչպէս բռնեմ... ինչ ընեմ որ կա-
րող չըլլայ ինք պինդը պաշտպանել... ինչպէս տանիմ
դատաւորոյ ձեռք յանձնեմ...: Բայց դատապան-
կան տեղեկն ալ այնպէս յամրաշարժ ու դանդաղ է...
դատաւորը կրնան դիւրաւ կաշառուիլ: Ո՛հ, չէ, չէ,
չեմ ուզեր վրէժխնդրութիւնս վտանգի մէջ ձգել. ես

անձամբ վրէժս կ՚առնեմ, շուտով կ՚ուզեմ վրէժս առնել . . . : Ուրեմն իրեն ի՞նչ ընեմ . . . :

Ո՞չինքը վար կանչել կու տամ. կը մեռամարտինք . . . մինչեւ մէկերնիս մեռնի՝ մեռամարտութիւն կ՚ընենք . . . իրաւունքը իմն է, ես զինքը պիտի մեռցնեմ . . . : — Դուն : — Այո՛, ես. կեանքը միշտ արժանաւորին կը մնայ : — Միշտ . . . եթէ ինքն աւելի յաջողակ ըլլայ, եթէ աւելի անշփոթ մնայ : — Եթէ ես զինքը մեռցնելու չըլլամ՝ ինք զիս պիտի մեռցնէ . . . : — Ինչո՞ւս պէտք է . . . . . կեանքն ինծի բեռնաւորութիւն է . . . մահը ցաւերուս վախճան կու տայ . . . զիս ապառող կրակը կը մարէ . . . զիս չարչարող ան չեմ դիտեր ինչը կը խեղդէ . . . : Ո՛հ, մահ. մահուանէ եարքը ալ թշուառութիւն, ալ թշնամի, ալ տանջանք, ալ ոչինչ . . . ոչինչ . . . :

Ա՛պա Աառաճոյ դառաստանը . . . յաւիտենական վճիռը . . . դժոխքը . . . : Ո՛հ, չեմ ուզեր մեռնիլ, պիտի չմեռնիմ . . . : — Ես անմեղ եմ. բաղուկս ոճրագործութեամբ շաղախած չէ . . . ի հարկէ իրմէ աւելի յաջողակ պիտ՚որ ըլլամ . . . : Հիմա կը դողամ կոր, բայց երբ որ դիմացէ դիմաց ելլելու ըլլանք . . . ինծի տէր եմ, ինք զինքս կը քաջալերեմ . . . վառահութեամբ կ՚երթամ, եւ Աառաճոյ օգնութեամբը . . . : Աառաճո՛յ . . . այո՛, Աառաճոյ . . . : Չեմ դիտեր ինչո՞ւ առբաւա ինծի վախ կը պատճառէ . . . կարծես թէ . . . առաջիս . . . չեմ դիտեր . . . : Արդեօք Աառաճ . . . : Է՛, մերժեմ հաւատալ մոքիս առ խորհուրդները, առնք են՝ որ քաջասրտութիւնս ինծմէ կը յափշտակեն . . . : Կ՚ուզեմ մեռամարտիլ. զէնք փնտռեմ :

Ալեքսի արկղը բացաւ, եւ մեծ յուզմամբ սկսաւ մէջը փնտռել . . . : Անշուշտ ընթերցողը կը յիշէ որ ճամբայ ելլելէն յառաջ Աննային ապսպրած էր որ ծրարներն ու արկղը չդպչի՝ առանց իր թոյլի տրճանակները մէջը դնելու : Պառաւ կնիկն երեւակայելով թէ

տերը կ՚ուզէ ինք զինքը մեռցընել՝ անոր հրամանին հնազանդելու վրայ չտարակուսելու: Արճանակիներուն տեղ՝ Ալեքսի երկու չքնաղ մանրանկար կենդանագիրը գտաւ, մէկը հօրը պատկերն էր, մէկալը՝ եղբայրինը:

— Այդ իմ, . . . գոչեց պատանին, պր. Անդուռեանին կենդանագիրը տեսնելով. ձեռքն առաւ ու շատպաւ վրան նայեցաւ: Աշտարակին գրէն երկայն հառաչանք մ՚ելաւ, եւ երկու խոշոր արցունք արտեւանունքը թրջեցին:

— Տառապեա՛լ Հայր, քաւ ինք երեն, ահա երկու օր է որ մտացեր էի զինքը . . . :

Շ՚լմաունքը սիրելի պատկերին մօտեցուց, եւ սիրով պագաւ:

— Հանակ արդեօք ո՞ւր է . . . ինչ կ՚ընէ . . . տառապ կարծեաց Փարիզ դառնալու վրայ է: Իր սիրելի եղբայրը դիմելին մահը կու լայ, անտարակոյս հեռաւորութեանս վրայ հոգի մէջ է . . . : Ո՜հ, կարծես թէ ինծի կը նայի. կարծես թէ երեսէս վեր կը ծիծաղի . . . : Եթէ հօս ըլլար՝ զիս կը հանդարտեցընէր, կը մխիթարէր . . . : Ո՜հ, եթէ դիտնալու ըլլար որ կ՚ուզեմ մեռամարտութիւն ընել . . . : Բայց դուցէ կ՚իմանայ . . . եւ պէտք ալ է որ իմանայ եթէ . . . Տէր Աստուած, ինչ ընեմ, ո՞ր կողմը բռնեմ, ինչ բանի որոշեմ զիս . . . : Եթէ հինաւ մեռնիմ, ինք միտակ պիտի մնայ . . . բոլորովին միտակ: Ծերութեան օրերուն համար օգնական մը չունի . . . տարաբախտութեանցն ու ցաւոցը մէջ մխիթարութիւն չունի, աշխարհիքս վրայ երեն սիրելի մը չիմնար: Չէ, չէ, չեմ ուզեր մեռնամարտիլ. կ՚ուզեմ զիս հօրս համար պահել. հօրս համար կ՚ուզեմ ապրիլ, կ՚ուզեմ երթալ ու հայրս մխիթարել . . . :

Ալեքսի դորովով մը կենդանագրին նայեցաւ, ու կրկին անգամ համբուրեց: Մտատկին մէջ դնելու առեն՝ եղբայրն կենդանագրին աչքին հանդիպեցաւ: Ձեռքն առաւ ու աղեկ մը զննեց: Ան տեսիլը՝ քիչ մը յառաջ

Հօրը կենդանագրին իր վրայ ըրած բարի ապրեցութիւնը բոլորովին չնչեց, առջի կատաղութիւնն ու վրէժխնդրութեան բաղձանքն աւելի ատոմկացուց: Կարծես թէ բոլորովին ինք իրմէ եղած՝ կենդանագիրը մէկէն թողլ տուաւ, անծանօթ մարդուն սենեկին բանալին առաւ եւ ուժգնութեամբ մը սեղմեց: Անէծք, վրէժխնդրութիւն, կանչեց: Սպանիչը ձեռքս է, իշխանութեան տակն է. կրնամ եւ կ'ուզեմ վրէժս առնել...:

Ըրդարեւ կիրքը զարհուրելի բան է. ամէն բան կ'ապականէ. սրտի մը մէջ շնչելուն պէս՝ ամէն բարի զգացմունքները կ'եղծանին, կը տգեղնան, անճանաչելի կ'ըլլան: Կիրքն ան ահագին փոթորիկներուն կը նմանի՝ որոնք ամէն առջեւնին հանդիպածը կը խորտակեն, տակնուվրայ կ'ընեն ու կը կործանեն, եւ միայն աւերակ ու խառնակութիւն մը կը թողուն:

Օդուշայէք, երիտասարդք, վախցէք, փախէք աս հարուածէն: Տեսէք ու օրինակ առէք ձեզի երկրագործ մշակը. փոթորկի մը սկզբնաւորութիւնը տեսնելուն պէս՝ շուտ մը կ'երթայ պատսպարան մը կը փնտռէ: Իրեն հետեւեցէք. հաւատոյ անուանն վէմն ամէն աւետն ձեզ պատսպարելու եւ պաշտպանելու պատրաստ կեցեր է: Վազեցէք, հոն ձեզի ապաստանարան փնտռտեցէք. ձեզ փրկելու մի միայն միջոցն աս է:

Բայց, դեռ երեք օր յառաջ Ալէքսի աղէկ ճամբու մէջ էր. շատ տարիներէ վեր աս նեղ ու դժուարին ճամբէն կը քալէր՝ առանց քովերն եղող անդունդները վախնալու: Բայց մըրիկ մը գինքն արդեօք. տատանեցաւ. կրծոր գինքն ազատելու համար ձեռքն երկնցուց, բայց անիկա չտեսաւ. ան առեն ինկաւ, անդունդ գլորեցաւ:

Դադինեին կենդանագիրն ու յիշատակն իր բոլոր բարկութիւնը զարթուցած ու զրդռած էր. հիմակ ամէն առենէն աւելի կ'ուզէր անոր վրէժը լանդրել: Բայց ինչպէս վրէժն առնէ:

Ալեքսի մեռամարտելու վրայ նորէն սկսաւ մտածել։ Ասիկայ ամենէն ազնուական միջոցը կը սեպէր. սար մէջ ինք մեծանձնական բան մը կը նշմարէր, որն որ իր անձնասիրութիւնը կը գարթուցանէր. այնպէս կը կարծէր որ աշխարհք իր լուծը չհկրնար հանել։ Եթէ յաջողցնեմ, կ՚ըսէր, ամէն մարդ յոլթութեան մասնակից կ՚ըլլայ. պատմութիւնն ամէն ընկերութեանց սրահներու մէջ կը պտտի. ամէնքը քաջասրտութիւնս կը գովեն, քրոջս ունեցած սիրոյս եւ անոր վրէժը լմնցրելու վրայ կը խօսին...։ — Ո՜հ մարդկային ընդունայնութիւն։

Բայց շատով հաղարումէկ դժուարութիւններ եւ լան դիմացը։ Ի՞նչպէս երթալու Տրտղուին մենամարտութիւն առաջարկելու է... Անիկայ աս առաջարկութիւնն ինչպէս պիտի ընդունի...։ Թէ որ ընդունելու ըլլայ, պատուատր մարդու պէս պիտի վարուի... խոհեմութիւն է արդեօք անոր պէս ողբումելոյ մը հետ կեանքը վտանգի մէջ դնել... պատուատր բա՞ն է արդեօք յետպատկի մը հետ կռուիլ... ասոր անոր վրայ վատահամբաւութիւնը տարակուսի տակ ձգած չ՚ըլլար... ասոր գինքն անոր հաւասար համարած չ՚ընեար...։ Տրտղուն իրեն հաւասար։ Ասոնք մտածելով Ալեքսի մենամարտութեան մտածմունքը մէկդի թող տուաւ։

Ուրեմն ի՞նչ ընելու է, վրէժս ինչպէս առնեմ...։ Անատոլ վրէժխնդրութիւն չեմ ուզեր, ապահով վրէժխնդրութիւն կ՚ուզեմ. պէտք է որ վրէժխնդրութիւնս զարհուրելի կերպով ըլլայ...։ Եղբայրն մեռած է. ինքն ալ պէտք է որ մեռնի...։ Եթէ մէկը դանէի որ սպանի համար...։ Բայց ո՛ր վատահութեան արժանի մարդը կրնայ...։ Առանց գործքի մէջ ինծմէ զատ մէկու մը չեմ կրնար ապահովել, ինծմէ ուրիշին չեմ կրնար վատահիլ...։ Պէտք է որ ես անձամբ գինքը մեռցնեմ...։ — Մեռցնել... ձեռնունայս արեամբ թա-

թախել…: — Ինչու չէ. եթէ քրոջս վրէժն առնելու մի միայն միջոցն ասա է…: Ինք զանիկա մեռցընելու չվախցայ…: Անառամարտութեան մէջ զինքը կրնամ մեռցընել, ինչու անկողնոյն մէջ ալ չմեռցնեմ…: Խրատուն ըմբռնեմ… քոյրս ձեռքէս յափշտակելու եւ կած առնէն կրնայի զինքը մեռցընել, ուրեմն… ուրեմն, հիմակ ալ կրնամ:

Արդեօք ինծի դէմ պիտի խօսին… զիս յեղասպանի տեղ պիտի դնեն…: Ինչու ապէտք է, ինչ կ՚ուզեն ըսեն… բրածիս ես միայն պատասխանատու եմ… ես ինծի համոյ եղածին պէս գործել կ՚ուզեմ. ուրիշ ծիս պէս կ՚ուզեմ վրէժս առնել:

Բայց դատաստանական առեանը կրնայ զիս գրաւնելու համար խուզարկութիւն ընել……: Ե՛ս ալ անցագիր չունիմ ու: Սահմանապահութեան անցնելը դժուար բան մըն է…: Եւ թէ որ առեանը զիս գտնելու ալ ըլլայ, ինչ պիտի ըսէ…: Ես իրեն օգնութեան դիմեցի, անիկա ինծի դաւաճան. ուրեմն պէտք էր որ ես դէմս ճարը հոգայի…: Իրենք անզօր ու անկարող ըլլալուն պէս՝ իրաքանչիւր ոք կրնայ առեղը լեցընել եւ իրեն արդար երեւցածին պէս գործել:

Բայց Աստուած….. ա՛հ, Աստուած, Աստուած…….: Այոյզ է՝ մարդասպանութիւնն արդեօք ծ է, իր ժողովրդեան պատուիրած է թէ մի սպանաներ. բայց… ես բոլորովին տարբեր պարագայի մէջ եմ, ես……: Եթէ Տրլադուա առեաններու առջեւ հանուելու ըլլար՝ անտարակոյս ի մահ կը դատապարտուէր, եւ Աստուած դահճին մեղք չէր համարեր վճիռն ի գործ դնելը…:

Բարի է. ես զՏրլադուա մտայ ու խոհեմութեան առեանը կոչեցի. հոն պարտաւոր դատուեցայ. ես ինք զինքս իրեն դահիճն որոշեցի, ապէտք է որ դատապարտութեան վճիռն ի գործ դնեմ…:

Ինչն ամէն տեսակ առարկութեանց տալու պատասխան, ամէն դժուարութեանց լուծում, եւ ամէն

առաք յանդիմանութեանց չառաջանալու համար պէտք էր ընել:

Ալեքսի սկսաւ սենեկին մէջ վեր վար երթալ դալ. եաքը ամէն տեղ ամէն անկիւն սկսաւ բան փնտռել. ամէն կարասեաց ու դարաններուն մէջ նայեցաւ, իր ամէն բաները դարձուց քննեց: Փնտռածն ալ ալէկ չէր պիտեր, եւ շատ անգամ սկսաւ մելենապէս նորէն փնտռել: Վերջապէս ընելիքը միտքն եկաւ, ինչ բանի պէտք ունեցածն իմացաւ. Տլուդուռը մեռցընելու համար ինչը պէտք էր իրեն:

Նախ Աննան հրամայածս կատարած ըլլար, մըտայ բարկութեամբ, եւ արկղը չորրորդ կամ հինգերորդ անգամ խառնեց ու քննեց: Բայց, ըսաւ ինք իրեն, առջանակներն ալ շատ ազմուկ կը հանէին: Ուրիշ բան փնտռենք:

Եաքը սուր մը բերած էր, բայց շատ երկայն ու շատ մեծ էր. հազիւ քիչ մը միայն գնեց ու դժուարութեամբ մէկդի ձգեց. իրեն գործածութեան դժուար կու գար: Ախնպիսի բան մը կ'ուզէր որ դիւրութեամբ կարող ըլլայ գործածել եւ պէտք եղած տեղն դիւրաւ պահել. փոքր բան մը, բայց մէկ հարուածով մեռցընելու ալ բաւական . . . : Ալեքսի ըսած պատահմանն ձեռքը գրպանը խոթեց. յանկարծ դողաց ու աչուըները փայլատակեցին. սաստկութեամբ ձեռքը դուրս հանեց. դեղեցիկ կտրոցիկ մը բռնած էր: Ասիկա շատ աղուոր բան էր. կոթը դաղտակրէ էր, երկաթը՝ շատ սղնիւ, զարդարանքն՝ արծաթէ: Ալեքսի կտրոցը բացաւ ու ալէկ մը գնեց:

Ա.քանչելի, պոռաց: Բարէ, դոչեց քիչ մը լուռ կենալէն եաքը, տեսողն ինչ բանի գործածուելիքը չէր կրնար մտքէն անցընել:

Կտրոցիկն եւ գինէին պարզեւն էր:

Նրբը որ խեղճ երիտասարդը դանակը ձեռքն առաւ՝ վախերն աւելցան, խռովութիւնը կրկնապատկեցաւ:

պրիւակէ առաած երտոը յիշէց. բոլանդակ երտոյն մէջ իր հինա դանուած վիճակին այլաբանական նկարագրութիւնը կը առնուէր. երտոյն ամենափոքր պարագաներն ալ մեկնութիւն մը կը դանէր: Հինա թէ իր առաջնորդին դիւական կերպարանքն ու թէ անոր դժոխական լեզուն կը հասկընար. իրեն մատուցած զարհուրելի ըմպելւոյն նշանակութիւնն իմացաւ. որովհետեւ եթէ վրէժն առնելու համար մարդու արիւն խմելու չէր պարտաւորեր ալ նէ՝ դոնէ մարդու արիւն պիտի թափէր եւ ձեռաւրնեին անոյշ թաթախէր: Վերջապէս խաչելութեան նշանակութիւնն ալ կ'իմանար. Տրլաւդուան երթալու մեղքնելու համար՝ ոտքի տակ առնելու էր հաւատքը, կրօնը, ամէն բարոյական սկզբունքը .....: Ա՛ս մտածմունքը՝ բարկութեան ու զայրացման խորհրդոց, առելութեան աղաղակներու եւ վրէժխնդրութեան բաղձանքներու հետ խառնուեցան. բայց այս ամենայն՝ կրակի մէջ եղ թափել եղաւ. Ալէքսիին տանջանքն աւելցաւ ու կիսքն ամենեւին չհնչաւ:

Հինա, բաւ ինք իրեն, կրօնական մտածմունքը մէկդի թողունք, որովհետեւ . . . կ'ուզեմ . . . որովհետեւ պէտք է որ . . . որովհետեւ անհրաժեշտ պէտք է որ . . . : Բայց սա ինչ է . . . տակնուվրայ եղայ . . . . խելքս դլուխս չէ . . . : Քիչ մը անշփոթ բլլամ, նայինք, քիչ մ'առերկիւղութիւն . . . : Ինչէն կը վախնամ . . . : Չիս վտանգի մէջ չեմ ձդեր . . . . . ամէն կարեւոր պարագաները կ'ընեմ . . . ոչ ոք դիս կը . . . : — Կարծեմ մէկուն դալը կը լսեմ . . . : Չէ . . . . — Ոչ ոք դիս կը տեսնէ. բանալին քովս է. անոր սենեակը կը մտնեմ . . . ես . . . յառաջ կ'երթամ . . . կամացուկ, շատ կամացուկ, եւ . . . : Տէր Աստուած, խելքս դլուխս չէ. բայց պէտք է որ հանդարտիմ, պէտք է հանդարտիմ . . . պէտք չէ որ դոռամ . . . պէտք չէ որ . . . : Հինա մէկուն ձայնը լսեցի:

Ալէքսի ականջ դրաւ. դիշերապահը փսփսցէն կ'ան-

ցներ: Երբ որ պանդոկին պատուհաններուն տակը հասաւ՝ հանդարտիկ կոշտ ու ախտր ձայնիւ տովրական խօսքերն արտասանեց:

Յամը մէկն է . . . . . օդը դեղեցիկ է . . . . . ամէն կողմ խաղաղ է . . . . . քնացէք:

Թ. Զոհ մը:

Վէրերապահը հեռացաւ. ոտքին ձայնն երթալով տկարացաւ ու երբը բոլորովին դադրեցաւ. պոռտկոտ կոշտ ձայնը հասկիւ հեռանայ կը լսուէր, եւ վերջապէս դադրեալ ամէն կողմ խոր լռութիւն տիրեց:

Հիմակ առեղն է, բաւ ինք իրեն Ալէքսի:

Բայց կտրոցը շապկին ու բամկոնին մէջտեղը խրեց, ճրագը մարեց եւ դուրս ելլելու համար սկսաւ դուռը փնտռել:

Սենեակը կատարեալ մութ էր. խարխափելով քանի մը քայլ առաւ ու սենեկին պատը հասաւ, բոլոր մարմնովը շօշափեց, առանց բան մը տեսնելու՝ երկու քայլ ալ առաւ ու դուրս ցցուած բանի մը հանդիպեցաւ՝ տկար գոչիւն մը հանեց. ձեռքը պարզունակին վրայ էր դրեր:

Տարտամ ու անորոշ՝ կանդ առաւ կեցաւ:

Ընդհօք բանամ . . . :

Ոսկանդակ մարմինը կը դողար, սրտին բարախիւնն ու թնդիւնը գինքը սաստկութեամբ կը տարէր:

Ինչ մ՚ալ ապասէի . . . . . բայց չէ, շուտով, հիմակ առեղն է, փութով:

Ոթամտոր նզին կոթընցուց, բազուկը ձկաեց, պռուշութեամբ վեր հրեց ու դուռը բացուեցաւ: Ան առեղ դուռը վրայ ըրաւ, մէկ թեւովը պատին յեցաւ, դլուխն երկընցուց ու սկսաւ մտիկ ընել. պանդոկին մէջ խոր լռութիւն կը տիրէր:

Ամէնքը պառկեր են, բաւ ինք իրեն, վատնդ չկայ. յառաջ երթանք:

Սրտնքին մէկը յառաջ տարաւ, բոլոր մարմինը մէյ մը կշռեց, հաւասարակշռութիւնը դիւրինցնելու համար թեւին մէկին երկընցուց ու մէկալ թեւովը պատին կռթնելով՝ դարս ելաւ եւ դուռը ղպուշթեամբ գոցեց։

Ձագիւ երեք չորս քայլ առած էր՝ մէյ մ՚ալ եռեւէն տկար ու ցաւագին շշնջիւն մ՚եկաւ ականջին, եւ ցուլ չօծուած դրան հանած ձայնիւնման։ Դողաց, եռեւ դարձաւ նայեցաւ. ամէն կողմ թանձր ու խոր խաւար էր։ Ականջ դրաւ ու մտիկ ըրաւ. խորունկ լռութիւն...։

Ինք զինքը խաբուած երեւակայելով՝ ճամբան յառաջ տանիլ ուզեց. բայց նորէն նոյն ձայնը լսեց։

Ընթսի չէ թէ միայն դողալ հասպա սրտաւալ սկըսաւ. դարձաւ մէյ մ՚ալ եռեւ նայեցաւ։ Ա՛ն անդամանուն բան մը նշմարեց։ Խրճտաւթիւն վերջին ծայրը մթան մէջ տկար լոյս մը կը շողար։ Ա՛ն լոյսը բոլորովին նոր բան մըն էր. շրջակայքն եղած առարկանները չէր լուսաւորեր. մէյ մը կը մեծնար, մէյ մը կը պզտիկնար. երբեմն կարծես թէ մարելու վրայ էր, բայց յանկարծ նորէն կը վառուէր։ Խեղճ պատանին աչքը սեւեռած ու վիզն երկընցուցած՝ զարհուրանօք սկսաւ ալէկ մը դիտել. ինչ մտածելիքը չէր դիտեր. պատ քրտինք ժ՚երեսը ծածկեց, ծնկուընները կը ծալլուէին, ահն ու սարսափը պաշարեր էր զինքը։

Ա՛ն լոյսը դուքէ տեղայուց տեսակ մը կանթեղ բլլայ... ու ճամբորդ մը նոյն տեղը դրուած... անենէկէս եղած առեղս հոն չէր. ուրեմն հարկաւ եռքէն հոն դրուած պիտ՚որ բլլայ...։ Կանթեղը բերողը գուքէ զինւոր տեսած ու գացած բլլայ պանդխտականէն իմացընելու որ...։ Բայց կանթեղն ինչու հոն թող տուած պիտի բլլայ...։ Չէ, անտարակոյս ինչէն ալ հոն է։ Կանթեղը ձեռքն է բռներ. որպէս զի ես զինքը չտեսնեմ՝ լոյսը ծածկեր է. անշուշտ կարծէ որ կանթեղին լոյսը բոլորովին ծածկեր պահեր է...։ Ձխա կը դիտէ, առ զինս չշարժիմ։

Ան լսելով Ալեքսի շունչը բռնեց ու արձանի պէս անշարժ եւ անշշունչ տեղը կեցաւ։

Յանկարծ լոյն սկսաւ շարժիլ ու յառաջ գալ։ Խեղճ երիտասարդն ինք զինքը յայտնուած հասմարեցաւ։ Առանց շշընկոց հանելու սենեակը մտնելն անհնարին բան էր։ Ալեքսի դէպ ի պատ քաշուեցաւ ու կրցածին չափ կծկեցաւ ինոց, ան յուսով որ եկողն առանց զինքը տեսնելու կ՚անցնի կ՚երթայ։

Լոյսը յառաջ կու գար ու երթալով կը մօտիկնար։ Երբ որ աստը քայլի չափ միայն Ալեքսիէն հեռու էր՝ կանգ առաւ անշարժ կեցաւ ու երթալով աւելի կը շողար ու կը պայծառանար. երկու պաղպաջուն վառարան ունէր, եւ երկուքն ալ դէպ ի Ալեքսի ուղղուած կ՚երեւային։ Երիտասարդը բանը յայտնուած ըլլալուն համար ալ յուսահատած՝ արդէն ձեռքը կորոյին կը տանէր... Ույ մ՚ալ անդիէն զօրաւոր մլաւիւն մը զինքը վարանքէն ազատեց։

Կանթեղը՝ երկու աչք էր, բերողը՝ կատու մը։

Ալեքսի ուսերը վեր վերցուց, ինք իրեն դէմ զայրացաւ ու սկսաւ յառաջ երթալ։

Երբ որ նրբատաւթին ծայրը հասաւ՝ զարհուրելի վարանոց մէջ ինկաւ. Տրլատուռին սենեկին որ կողմն ըլլալը մոռցեր էր։ Ձեռքը ճակատը դրաւ ու սաստիկ սեղմեց, իբրեւ թէ բովանդակ յիշողութիւնն օդնութեան կանչել կ՚ուզէր, բայց ի զուր։ Ազէկ կը յիշէր որ անոր սենեակը թիւ 12, նրբատաւթին ծայրն է. բայց անկարելի եղաւ միտքը բերել թէ արդեօք ան՚չ՚ էէ նէ ձախ կողմը։

Ալեքսի ինչ ընելիքը չէր գիտեր։

Ան ահաւոր տառապութեան մէջ նոր շշընկոց մը կը լսէ, որն որ զինքը վախէն կ՚ընդոստուցանէ։ Ան անդամ ալ խաբուելու տեղի չկար. դեռնայարկը դուռ մը բացուեցաւ։ Բաւական կենդանի լոյս մը սկսաւ սանդղէն դէպ ի վեր յառաջ գալ։

Ալեքսի ցած ձայնիւ խօսուած հեռեւեալ խօսքերը լսեց. Նայէ որ ապէկ յաջողցընես։ — Նայիմ թէ որ կրնամ նէ։ — Թէ որ բանը հեռը չես կրնար յաջողցընել նէ՝ ծառային հետ վարձէ։ — Ինծի թող, ես կը հոգամ։ — Մէջերնիս կը բաժնենք . . . : — Բարի է, լսեցի։ — Երթալով լոյսը մեծցաւ, ընդարձակեցաւ ու մօտիկցաւ. եկողը սանդղէն վեր կ՚ելլէր։

Ալեքսի աւելի մեռած քան կենդանի՝ չէր դիտեր ինչ ընէ։ Ջինքն այնպէս զարհուրեցընող լուսոյն միջնորդութեամբ մէկ քանի քայլ հեռու ծածուկ անդուլ մը տեսաւ, ու դնաց հոն պահուըտեցաւ։

Եկողը քիչ մ՚ետքը նրբատաւիթը հասաւ։ Ասիկա խեղճ երիտասարդին համար անպատմելի երկիւղի ու արհաւրաց վայրկեան մ՚եղաւ։ Ան անձը՝ որուն ձայնը կը լսէր, իր պահուըտած սանդղէն վեր ելլելու հարկաւորութիւն կրնար ունենալ . . . : Բարեբախտաբար այնպէս բան մը չեղաւ. քայլերուն ձայնն իմացուց որ ասնիկա դիմացի կողմը կ՚երթար։ Ալեքսի շունչ առաւ ու համարձակեցաւ դուրսը դուրս երկրնցընելու։

Վիշերուան զգեստով ու դիշերնոցով կարճուկ մարդ մը տեսաւ, որն որ ձեռքը լապտեր մ՚առած՝ շատ կամաց կը քալէր։ Հասակէն ու քալուածքէն պանդոկին տնտեսն ըլլալը դիւրաւ կը դուշակուէր։

Բայց արդեօք ինչ կ՚ուզէր ընել։

Ալեքսի շատ պարմացաւ երբ տեսաւ որ տնտեսը ճիշդ իր սենեկին դրան առջեւը կայնեցաւ։ Քանի մ՚անգամ դուռը զարկաւ, եւ այնպիսի եղանակաւ մը՝ իբրեւ թէ կ՚ուզէր բսել. Ձեզի հետ հիմակ անմիջապէս պէտք է որ խօսիմ, դուռը բացէք. որչափ զարմանալի ալ ատ բանս ձեզի երեւայ, հարկաւ պէտք է որ բանաք. բացէք։

Ինծմէ ինչ կ՚ուզէ, բսաւ ինք իրեն Ալեքսի։

Տնտեսը քանի մը վայրկեան դուռը զարկաւ։ Պատասխան մը չընդունելէն նեղացած՝ անհամբերութեան ձեւ մ՚ընաւ ու քրթմնջելով ետ Փլէօրինին դուռը

զարնելու գնաց։ Հաւանականաբար ծառան պատասխան կու տար, որովհետեւ անտեսան ալ ցած ձայնիւ պատասխանեց. Բայց, քեզի հաղորդելու տխրալուրեր ունիմ։

Ինչ մ՚ասեն լուրթիւն տիրեց։

Ո՞նչպէս անկարելի, պատասխանեց անտեսը տհաճութեամբ։

Դարձեալ լուրթիւն։ Ա՛ս լուրթիւնն Ալեքսիին համար էր միայն, որն որ իր ծառային տուած պատասխաններէն չէր լսեր. որովհետեւ անտեսն ամէն բան ալ կը լսեր, եւ վերջապէս ձանձրացած ու նեղացած՝ ելաւ գնաց քիթին տակէն մրմռալով՝

Ախր մարդ, գնա՛... Տէրը ծառի կոճղի պէս անդադար կը քնանայ. ծառան կ՚երազէ կամ կը բանդագուշէ...։ Թող վարուհան ձնայ։

Սանդղէն նորէն վար իջաւ։ Աստուերին լոյսը սանդղին վանդակապատէն կտրուելով՝ քիչ մ՚առեն պատոյտ ըրաւ, եւքը վայրկեան մը չսպի կեցաւ. դուռ բացուելու զոյուելու ձայն լսուեցաւ, ու եւքը ամենայն ինչ մութ խաւարի մէջ մնաւ։

Ընդհօք ինծմէ ինչ կ՚ուզէր, հարցուց ինք իրեն Ալեքսի. ա՛ս ժամանակ այսպիսի այցելութիւն ինչ կը նշանակէ. ինծի հաղորդելու այնչափ տխրալուր ինչ բան ունէր... ինչ կը նշանակէ ան խօսքը թէ նայէ որ յամլոցընես, եւ մեկալը թէ Մէջերնիս կը բաժնենք...։

Ախիւ առուգիւ առեղծուած մըն էր. Ալեքսի գլուխը կը ճամթեցընէր որ մեկնութիւնը գտնէ։ Խոհութեամբ եւ յուշիմութ պատճառը կը փնտռէր։ Բաւական առեն մտածելէն եւքը՝

Հա՛սաւիկ.... բաւ ինք իրեն յամլմանակոտ կերպարանքով մը. առանց կարծեաց թշուառականն եկեր է գիս գլխուս, միտքս իմանալու, կամ ծառայիս բերնէն խօսք մ՚առնելու համար։ Մէյ մը ինծմէ կամ ծառայէս գաղտնիք մ՚իմանալէն եւքը՝ ամբաստանե-

ու ապառնալիօք դիս վախցընելու պիտի Ջանայ, իր լուռ թիւնն ինծի աւելի թանկագնոյ վաճառելու Համար...: Ա՜յո, այո, անտարակոյս աս էր՝ զորն որ ազէկ պիտի յաչողցընէր, աս էր՝ զորն որ պիտի բաժնէին...: Հաւատարմո՜ւժ...: Ի՞նչ ազէկ ըսի որ գՋելէօրին խօսին մէջ կզպեցի...:

Ի՞նչ եւ իցէ, աս նոր դիպուածը խեղճ երիտասարդին վրայէն դեռ քիչ մ՚ունեցած քաջասրտութիւնն ալ յափշտակեց առաւ. ալ միտքը գրածն ի գործ դնելու բաւական զօրութիւն չէր գտար վրան: Տնտեսին կանխեղին լուսուլը՝ թիւ 12 սենեկին ուր ըլլալը տեսած էր. կեցած տեղէն անվնջապէս դիմացն էր. նեղս մնալու Համար երկու երեք քայլ առնելու էր, բայց եւ ոչ այնչափ քաջասրտութիւն կը գտար վրան: Կիրքը գնա՛ կ՚ըսէր. խիղճը Չէ՛ կը գոչէր. վախն իրեն կ՚ըսէր՝ Կ՚իմացուին կը ճանչցուին. եւ Թշուառ երիտասարդը խռոված ու վարանոյ մէջ ինկած, խլացած ու ընդարմացած՝ կ՚ուզէր եւ չէր ուզեր, կը կռուէր, կը բաղձար, կը վախնար. առուգիս մեծ նեղութեան եւ տանջանոյ մէջ կը գտնուէր:

Ամբողջ ժամ մը տանդղինոտակը կեցաւ: Վերջապէս կիրքն յետին Հարուած մ՚ըրաւ. եւգինեին յիշատակը մտացը մէջ նորոգուեցաւ:

Ծէ որ այսօր վրէժն առնելու չըլլամ՝ երբէք այսպիսի առիթ մը դանելիք չունիմ: Ժամանակը կ՚անցնի, պէտք է բանին վերջ մը տալ: Երթա՛նք...:

Վայրկեան մ՚եաքը մեղմ կռնչիւն մը լսուեցաւ. Ալեքսի բանալին դրան կղպակին մէջն էր խոթեր: Բանալին զօրութեամբ սեղմեց, որպէս զի բանալու առեն եղած շփումը քիչ դրնդիւն Հանէ. բանալին աստիճ զգուշութեամբ դարձուց. զսպանակին եռեւէ եռեւ քանի մ՚անգամ ձայն Հանեց. վերջապէս դուռը սենեկի առաջ ու բացուեցաւ:

Երիտասարդը մտիկ ընելու Համար քիչ մը կեցաւ:

Երբ որ ամենեւին ապմուկ կամ ձայն մը չէր լսելով՝ հասկցաւ որ տեսնուած չէ, մատուցներուն ծայրերուն վրայ քալելով՝ ներս մտաւ։

Ասոնք բնակարանին մէջ ապօթ լոյս մը կը ձգէր. որովհետեւ իր ախոռակիցը լուսատուէն մէկ մասը պատուհանին մէկուն անկիւնէն բեկբեկելով՝ դէպ ի յղկեալ տախտակամած դետինը կը զարնէր, ուսկից վեր եւած հաղարաւոր ցոլացումներէն՝ դիշերուան մութը կը լուսաւորէր։ Ա՛ս լոյսը որչափ ապօթ ու տկար ալ էր, ի վերայ այսր ամենայնի բաւական էր պատկերն՝ արթընցած աաւնն իմացընելու եւ տեսնել տալու թէ տեղեկին մէջ ինք միսակ չէ։ Բայց ի եւ նոյն լուսոյ միջոցովը Ալեքսին ալ անմիջապէս վարագոյրներով ծածկուած անկողինը կրցաւ տեսնել։ Ընդ աաջ նելու համար քիչ մը կեցաւ, ու եաքը յառաջ դնաց։

Յիրաւի տսկալու եւ զարհուրելու բան էր տեսնել աս թշուառ երիտասարդը՝ որ մազերը ցցուած ու անկուած, աչուքները կատաղութենէն դարձած, երեսը կնճռած ու խորշոմած, ճակատը քրտան վտակներով ծածկուած, մարմինն անհանդստութենէ ընկճած ու կոտցած եւ ձեռքը դանակով մը զինուորած՝ կամաց կամաց դէպ ի անկողին յառաջ կ՚երթար, ուսկից եւ ոչ երկրորդական վայրկեան մը կրակ կորած աչուքները կը դարձընէր. ու հոն հասնելու համար՝ որչափ վրայ յարձակելու պատրաստուած առիւծի կամ վագր նման՝ կոր գծի ուղղութեամբ յառաջ կը քալէր։

Խրախանչուր քայլին կանգ կ՚առնէր կը կենար, որպէս զի ոտքին առեն տայ կոխած տախտակամած յատակին վրայ հաստատուն ու անձայն տեղաւորուելու. եւ որուն տատիկ բարեխնամն ու թնդման հակած ձայնէն կը դողար ու կը տարտաւար, որ քնացող օտարականին խաղաղիկ ու հանդարտիկ շնչառութեան բոլորովին հակառակ երեւոյթ մըն էր։

Վերջապէս անկողնոյն քով հասաւ . . . ։

Ծնկաւոները սաստիկ կը դողային. սիրտը զինքը խեղդելու չափ կը զարնէր ու կը թնդար. քաշուած ու կարիամած մատուռները ձեռքը բռնած կտրոյը ցնցմամբ կը սեղմէին:

Վ՚երջին անգամ մ՚ալ եա դառնալու խորհուրդը միտքն բնակաւ. բայց շատ ուշ էր. Այլեսւի բլլալէն ետեւ, բաւ ինք իրեն, եա դառնալ կ՚բլլայ մի...:

Ընկերոջմէն զլուխն կորմը դնաց. վարագոյրը թող չէր տար որ օտարականը տեսնէ: Կամացուկ մը քրտնած ու դողդոջուն ձեռաց մէկն երկրպագուց, եւ ժպտուած, դող ելած, վիզն երկրպագուցած, մարմինը կորացած, իւրաքանչիւր վայրկենի մէջ քիչ մը յառաջ երթալով՝ վարագոյրը բանալ ուզեց:

Վ՚արագոյրը վերցնելէն ետքը, զքնացողը տեսնելէն յառաջ՝ անիկայ արթընցաւ...:

Ո՞վ է ան, պոռաց:

Ընթքի զարհուրած, ահաբեկ ու շուարած՝ վրան յարձակեցաւ.

Դուն քոյրս մեռցուցիր, մրմռաց խղդուած ձայնով մը. ահա վարձդ:

Ո՛չ...

Ընթքի, որդեակ իմ... զոչեց զարնուողը, ինչ ըսիր...:

Ժ. Ցաւ եւ ապաշաւ:

Պր. Անդուռեան քրիստոնէի անուանակոչութեան կատարեալ արժանաւոր մէկն էր: Ինք տէր էր ան կենդանի հաւատքին՝ որն որ զԱստուած ամէն բանի մէջ ու ամէն տեղ առաջնակայ կը ցուցընէ. ան տուրբ առաքինութիւնն ունէր՝ որ թշուառութեան ու վշտաց մէջ զմարդ կը մխիթարէ, նեղութեանց մէջ համբերել կը տրվեցընէ, եւ մեր ամէն անգամ թափած արտասուաց

ՀՀ մխիթարութիւն ու սիտութիւն կը խառնէ: Զաւակներն այնպէս կը սիրէր՝ ինչպէս Կաստիլիայի Պլանքան իր որդին կը սիրէր, եւ ասոր տեղը Թագուհւոյն իր որդւոյն (Գաղղիայի Ս. Լուդովիկոս Թագաւորին) նկատմամբ ունեցած բարձր ու պատշաճելի խորհուրդներն եւ առ Աստուած մատուցած պաղատանքն եւ ուխտը՝ հայրական ու որդեսէր սրտին ՀՀ ինքն ալ շատ անգամ կը կրկներ:

Այսպէս աղջիկը կորսուան ալ սրտին շատ ցաւ ու ՀՀ տրտմութիւն պատճառեց. բայց որդւոյն հետևալը եւ մանաւանդ հետանալուն պատճառը՝ հայրական սիրտը շատ աւելի մեծ ցաւով լեցուց:

Նորինէն դուռ կեանքը միայն կորընցուցեր էր. անմեղ ու բարի ըլլալով՝ աւելի շահած էր քան թէ վնասած, եւ զինքը զարնող հարուածը հատանականապար իրեն երկինքը դրունքը բացած էր. ուր որ Ալէքսի չար կրից անազատ՝ կրօնն ու կրօնական սկզբունքը կը մտնար, եւ հոգին կորընցընելու վտանգի ՀՀ էր:

Հոգին կորընցընել, ոչնչանալ ու անարդ հաճութեամբ մը կարող ըլլալու համար ըսել թէ ՀՀ չէ՛ մոռ...: Ասիկա այնպիսի չարիք մըն էր՝ որուն պէտք էր ամենայն եղանակաւ առջեւն առնուիլ:

Ալէքսիին նամակը կը ցուցնէր թէ ինք դէպ ի Բեղդիա գացած է: Պր. Անդուեանն շուտ մը ճամբայ ելաւ այնու յուսով որ հանդի իրեն ու զինքն եղեռնատար ձեռնարկութենէն եւս կենալու յորդորէ: Ուսոի ելաւ Պրիւսէլ գնաց: Հոն տեղեկութիւններ վիճաուեց, անձամբ տղին անդին գնաց հարցուց, այլեւայլ պանդոկներու ցանկերը քննեց նայեցաւ, եւ վերջապէս կրցաւ տեղեկանալ թէ որդին դէպ ի Անգլիա ճամբայ ելած է: Ճամպարեց ինքն ալ անդ ճամբան բռնեց: Նոյն քաղաքը հասնելով՝ բանտը կամ մանաւանդ նախախնամութիւնը զինքն Ալէքսիին կից պանդոկը տարաւ:

Ընթերցողը կը յիշէ թէ պանդոկին տանտէրն ինչ ե-

ղանակաւ հետը տեսնուած եւ թէ Պր. Անդուեանին ըրած ամէն հարցմանցը ինչ լի սուտ թամբ պատասխաններ տուած էր. որպէսզեւ իր ընելու առաքելութեանց համար՝ արդէն յառաջադոյն դրամական վոխառնութիւն ընդունած էր:

Բայց Պր. Անդուեան չկասրուեցաւ. Ալէքսին նկատմամբ ըրած հարցուածներուն՝ չէ կրնար պատասխանել. սակայն սրտին բարախիւնն ու թնդիւնն իրեն այն կ՚ըսէր. եւ մէյ մը սենեակը հասնելէն ետքը՝ իրեն առաջնորդող ծառային շատ մը հարցումներ ըրաւ:

Տնաեսը՝ թէպէտ եւ իրեն յայտնուածներուն վրայ Ալէքսին լսութիւն պահելու խօսք տուած էր, բայց արդէն նոյն իրիկունը գացեր խոհանոցին մէջ ամենուն պատմեր էր Ալէքսին հետ ըրած խօսակցութիւններն ու անոր խորհրդաւոր եւ գաղտնի յանձնարարութիւնները. յուշրնելու համար թէ մարդիկ առակի պատմութեամբ ինչպէս հաւատարիմ ու անձնանուէր կ՚ըլլան:

Երբ ծառան՝ որն որ աս ամէն պատմութիւնները անուանէն լսած էր, Պր. Անդուեանին ըրած հարցմանց պատասխան տալու առնն շփոթեցաւ, սկսաւ թոթովելով խօսիլ, ուրացաւ. բայց իր վախառեամբ տուած պատասխաններն այնպէս անյաջողակութեամբ գրուցեց՝ որ Պր. Անդուեան անոր ըրածներուն մեծ մասին ճշմարտութեանը վրայ խրատամբ տարակուսեցաւ:

Կեցիր, բարեկամ, ըսաւ ծառային, քեզի կը յանձնեմ որ երթաս անձամբ Անդուեան Պր. Ալէքսին տեսնես. եթէ գինքը գտնելու ըլլաս, եթէ դիս գինքը տեսնելու վիճակի մէջ գնես՝ ահաւասիկ սա 500 ֆրանքնոց տոմսակը քուկդ կ՚ըլլայ:

Ծառան սա որ լսեց՝ աչքերը բացաւ, 500 ֆրանքին խոստումը նորէն կրկնել տուաւ, ձեռքէն եկածն ընելու խոստացաւ ու երթալ գնաց: Պր. Անդուեանց Սաուճոյ օդնութիւնն ալ խնդրեց, Ս. Սաուճաճնի ուխտ մ՚ընաւ, եւ լի ակնկալութեամբ անկողին մտաւ.

պատվեցաւ, կատարեալ համոզմամբ թէ որդին երկրորդ օրը կը դառնէ։

— Ինչ-հարիւր ֆրանքի դումար մը քիչ բան չէ. ծառան՝ որուն առ դումարը խոստացուած էր, այնչափ առակին առանձին առանալու շատ կը փափաքէր. բայց անոր համար պէտք էր ամէն բան առանձին ընել, առանձին հոգալ։ Ասիկայ առջի բերան դժուարին բան մը չերեւցաւ իրեն. Ալեքսիին որ սենեակը բնակելը դիտէր. բանն անոր միայն կը մնար՝ որ քովն երթայ, հետը խօսի եւ վինքը պր. Անդուեանին հետ առանալու պատրաստէ։

Ըղձկէ է, բաւ ինք իրեն, կ'երթամ։

Սպասեց մինչեւ որ ամէնքը քնանան, որպէս զի առանց մէկու մ'իմանալուն՝ երիտասարդին հետ առնուի։ Ամէն մարդ անկողին մտնելէն եաքը՝ մէյ մը ձեռքն երեսին վրայէն անցուց, շրթունքը խածաւ ու հաստատուն առաջադրութեամբ մը վինաւորեցաւ։

Փորձենք, բաւ ինք իրեն, ու 500 ֆրանք... մնալով՝ դէպ ի Ալեքսիին բնակարանն ակաւ երթալ։

Երբ որ դրան առջեւը հասաւ՝ դուռը զարնելէն առաջ սկաւ մտածել։

Ո՜, ինչ պիտ'որ բաեմ իրեն... հոս ըլլալը դիտնալ բաւական չէ, պէտք է վինքն ան պարոնին հետ առնուելու արտամադրել... աս բանս ճարտկութեամբ պէտք է ընել. որովհետեւ մէյ մ'որ բանը խոտորնակ ու ծուռ առնելու ըլլայ նէ, ինչպէս իրեն համար կ'ըսեն որ կատածոտ ու վախկոտ մէկն է, ան առեն ամէն բան կմնայած է։ Բայց մէյ մը առնենք... սառանոյ. խօսելու հարկաւորութիւն ունենալուս պէս՝ բերանս խօսք չիգար, կը դողայի... իրեն ինչ ըսեմ. առնենք... ինչ պէտք է ըսել...։

Կեղծ ծառան առաջին մեծ վարանոյ եւ շփոթութեան մէջ ինկաւ. անկարող ու անբաւական ըլլալուն դիտակցութիւնը զարհուրեցուց վինքը։ Գնաց զարն-

ուեան արթընցուց ու պատահածն անոր մանրամասն պատմեց :

— Իմակ ընթերցողք կ՚իմանան ինչ կը նշանակէին ան համբաւաւոր խօսքերը թէ Նայէ որ յաջողցնես, եւ մէկալը թէ Մէջերնիս կը բաժնենք : Գիտեն ընթերցողք թէ անտեան ինչ ըրաւ, եարը ինչ պատահեցաւ, վերջապէս գիտեն թէ Ալէքսի ուր կեցած էր ու եղածին վրայ ինչ կը մտածէր : Թշուառ երիտասարդ . եւ ոչ մարքէն կ՚անցնէր որ հետը հօրը վրայ խօսիլ կ՚ուզէին . . . :

Արդասյողը ալ երեւակայէ Ալէքսիին զանուած վիճակը՝ երբ որ իմացաւ թէ իր հարուածովը գլխ զարկած էր . . . վախէն ու սարսափէն սոսկացաւ մնաց, յուսահատ ձայնիւ աղաղակեց ու ձեռքը բռնած կտրած կատաղութեամբ մէկդի նետեց :

— Հայր իմ, հայր իմ, պուտց . վրան նետուեցաւ եւ ինք իրմէ ելած ու խելքը կորսնցուցած՝ գինքն ընդգրկեց : Ախտէս գհայրը բազկացը մէջ գրկած ու պնդած աուեն՝ ձեռքը վէրքի մը հանդիպեցաւ, մատունները արեան մէջ թաթախեցան . աս սարսափելի ու երկնաղաղից դպացումը գինքն եղեկտրական կայծի մը պէս ցնցեց ու շարժեց . ալ բան մը չէր աեաներ, ալ բան մը չէր իմանար ու խօսածն ալ չէր գիտեր : Օգնութիւն, դուշեց, օգնութիւն, մարդասպան կայ, օգնութեան հասէք :

Պր . Անդուռեան ձեռքը բերնին վրայ դրաւ :

— Ո՞նչ կ՚ընես, ինք գինքդ վտանգի մէջ կը ձգես, ծղրտելէն :

— Ալ իրաւորուած է, օգնութիւն :

— Պատուած սիրես, հանդարտէ :

— Չէ, կ՚ուզեմ որ գիս բռնեն, կ՚ուզեմ որ մեռցնեն . . . մա՛հ . . . արժանի եմ մահուան :

— Ալ՛քսի . . . :

Պր . Անդուռեան որդւոյն երկու ձեռքը բռնեց ու գինքը խանդաղատանօք եւ սիրով դէպ իրեն քաշեց :

— Կը տեսնես որ բան մը չկայ, Ալ՛քսի, որովհետեւ

զքեզ բաներ եմ, հետդ կը խօսիմ, որովհետեւ զքեզ պիւեր եմ. . . :

Աղբօր քիչ մը հանդարտեցաւ. հայրական համբոյրը պինքն իր մորեղբ-ին դիմավորելէն առաջ:

Սակայն ըսե, ւրդեակ, պէտք չենք յուսահատիլ. առանց Աստուծոյ թոյլտուութեան՝ բան չիպատահիր, պէտք ենք իրեն կամացը հպատակիլ ու պինքն օրհնել: Գուն քրոջդ վրէժը խնդրելու իրաւունք չունէիր, մեծ անիրաւութիւն ըրած կ'ը լայիր, Աղբօր, եթէ գործքով նոյնը կատարէիր. ամենեւին իրաւունք չունինք մենք մեզմէ մեր դատաստանը հանելու եւ մենք մեր գլուխն մեր իրաւունքը յաւաջ քալեցընելու. աղէկ դիտես արդէն որ Աստուած թշնամիներս սիրելու մեզի պատուէր տուած է: Ներելութիւնը միշտ մեծ պակասութիւն է, երբեմն ալ ոճրագործութիւն... Հիմա կը տեսնես որ զքեզ միեչեւ ուր տարաւ ձգեց...:

Աղբօր սա խօսքերուն՝ թափած արցունքովը միայն կը պատասխանէր: Ա՛ս լուռ յանդիմանութեանց ըստաջքին արտաշարժ եւ ապտ եղանակը սիրտը կտրտցուց ու աստիկ շարժեց: Պր. Անդրեասեան խօսքը յաւաջ տարաւ:

Ւրդեակ, զրուցածներս սիրտդ պրկելու եւ զքեզ վշտացընելու համար չըսի. ամենեւին չեմ ուզեր սիրտդ կատրել: Զքեզ միշտ կը սիրեմ, Աղբօր. յաւաջուընէ աւելի կը սիրեմ զքեզ, եթէ կարելի է նէ: Պատահածին համար յուսահատեր եմ. բայց ես չեմ վշտացած. ասիկա քեզի քիչ մը փորձառութիւն կրնայ, ատով կրնայ ինչ զարհուրելի բան բլլալը կը տրվին. կը տեսնես որ անոնք զմարդ ինչ անդունդներու մէջ կրնան ձգել, եւ անոնցմէ կը հեռանաս ու կը փախչիս: Հիմակ անոնցմէ կը խորշիս ու կը դարշիս, այնպէս չէ. անոնց քեզի դնել ատաջ ամէն առաջադրութիւնները կը մերժես ու մէկդի կը թողուս. քեզի թելադրած ան ամէն խաւարտային առաջարկութիւններէն ետ կը կեցաս. ո՜հ,

ղջա, սրբեակ իմ...: Կը ղջաս ու կը ցաւիս, այնպէս չէ՞. բոլ ինծի թէ կը ղջաս...:

Ալեքսի հօրը մէկ ձեռքէն բռնեց ու պատասխան տալու տեղ՝ սեղմեց, հառաչանք մը հանեց ու աչքերը դէպ՝ երկինք վերցուց: Լալն ու հեծկլտալը խօսքը կ'արգելէին:

Նայէ, Ալեքսի, պէտք էիր աւելի եւս կրօնի մխիթարութեան դիմել. քու տարիքիդ համար, սրբեակ, կրօնն անդին դանձ եւ միակ ապաստանարան է. կրօնը միայն կրնայ մխիթարել ու անոանան պահել. ինք միայն ահագին ու զարհուրելի կործանումներէ կրնայ պահել. քանի՜ երկու տարուան եղած առեն մարդ այսպէս ակար կ'ըլլայ: Ո՜հ, ինչպէս քաշած ցաւդ ու կրած նեղութիւնդ աղէկ իմացեր էի. ինչպէս կը հառաչէի քովդ չգանուելուս վրայ... յուսահատութենէդ կը հանէի պէքեզ, կորսնցուցած արիւթիւնդ կը կենդանացընէի ու կը զարթուցանէի. ասոր միջոցը դիւրին բան մըն էր: Առջեդ կը դնէի գնացէլեանն Ցիտուա, որն որ խաչէն կախուած առենն իսկ՝ գինքն ի մահ մատնողներուն եւ խաչահանուած կը նայէր ու թողութիւն կը շնորհէր:

Ո՜հ, հառաչեց Ալեքսի: Եկեղեցւոյ մէջ եւդինեին յուղարկաւորութեան պաշտօնը կատարուելու ժամանակ մեքենապէս բացած աղօթագրքին մէջ առջեւն եղած Քրիստոսի խաչելութեան գեղեցիկ փորագրուած պատկերը մտքէն իննկած էր:

Ո՜հ, համակամութիւնը ազդու եւ զօրաւոր դարմանն մըն է: Նայէ, Ալեքսի. կ'ուզես փութով հոգւոյդ խաղաղութիւնն ու խղճիդ հանդարտութիւնը դանել. Աստուծմէ ներում ու թողութիւն խնդրէ, սրբեակ. բայց դուն ալ ներէ, քեզի ապտանղին թողութիւն տուր...: Ար զլխու շարժումն ինչ կը նշանակէ...: Պէտք եւ թողութիւն տալ ու ներել, սրբեակ. ատ է մի միայն միջոցը՝ որով կարող կ'ըլլաս Աստուծմէ ներում ընդունիլ:

— Տլատուր... եղինէն... ա՛հ...։

— Եղինէն հիմա երկինքն է, ու հոն երկրիս վրայ եղած առեներն աւելի ազէկ է։ Տլատուրին դալով՝ եթէ ինքն է զեղինէն մեզմէ յափշտակողը... լաւ է... (հոս պր. Անդուեանին ձայնն իր ներքին այլայլութիւնը կը մատնէր)... լաւ է... մեղի ուրչափ որ արժեց ալ նէ... մեղի ուրչափ ցաւ եւ վիշտ պատճառեց ալ նէ... պէտք չէ Աստուծոյ հետ սակ ընել ու պայմաններ դնել...։ Ա՛լէքսի, ես յօժարութեամբ կը նեբեմ, ինչո՞ւ դուն ալ թողութիւն պիտի չտաս...։

— Բայց աս հարուածը... աս հարուածը՝ որով զձեզ զարկի...։

— Բան չկայ, ան բան մը չէ...։

— Աստ պատճառն ալ ինքն է...։ Քիչ մնաց զիս հայրապան կ'ընէր... սակէ աւելի ինչ կ'ուզէք...

— Դուն դէշ կը մտածես, Ա՛լէքսի. զիս մոխիկ ըրէ։ Տլատուս վրատ վրէժխնդրութեան ոգին զրդռեց. բայց դուն դէմ դնելու տղատ էիր, աս կիրքը կրնայիր յաղթել. եթէ դէմ կեցած ըլլայիր, եթէ առելութիւնդ հեղձուցանէիր, բարկութիւնդ զսպէիր, եթէ ինք իրենդ աւելի մնացած ըլլայիր, եթէ անմիջապէս թողութիւն շնորհելու քաջութիւնն ունենայիր, հիմա Փարիզ կեցած կ'ըլլայիր, ես ալ հոն կ'ըլլայի, եւ դուն չէիր... կ'ուզեմ ըսել... շատ տատապանքէ ու ցաւերէ զերծ կը մնայիր։ Դուն սխալեցար, Ա՛լէքսի. պէտք ես սխալմունքդ ճանչնալ, պէտք ես սխալանքդ դիմանալ. պահեցար, ինկար. պէտք ես ելլել կանգնիլ, սրբեակ։

Այս անգամ Ալէքսի ալ պատասխան չտուաւ. դէմքը կուրծքին վրայ խոնարհեցուցած էր, շնչառութիւնը հնչուն ու դողդոջուն էր, արտասուքն յորդառատ կը հոսէին. լռածին վրայ զեղջի եկած էր։

Որդեակ իմ Ալէքսի, լաւ պր. Անդուեան, անհրաժեշտ պէտք ես Տլատուրին ներել ու թողութիւն

տալ: Կեցիր, սա դեղեցիկ աղօթքը հետս մէկտեղ գնուցէ. Հայր մեր, որ յերկինս ես... թող մեզ զպարտս մեր, որպէս եւ մենք թողումք մերոց պարտապանաց: Երիտասարդը ծնկան վրայ ինկաւ, ձեռքերը խաչ բռնեց, աչքերը երկինք վերցուց, եւ արտասուած խօսքերուն իւրաքանչիւր վանկին վրայ անկեղծ զղջման ապդուժթիւն մը տպաւորելով՝ ըսաւ.

— Հայր մեր... թող մեզ զպարտս մեր որպէս եւ մենք թողումք մերոց... (հոս սեւեցաւ) ամէնայն չերծ պարտապանաց:

Ա՛հ Պր. Անդուեան շատ երջանիկ էր. կարուեցաւ կարծած որդին վերջապէս գտնուած էր. առաւ գրկեց զինքը, շնորհաւորեց ու բարեմաղթութիւններ ըրաւ, եաքը նորէն ողջագուրեց:

— Իմա, ւրդեակ, ըսաւ, դնա քիչ մը քնացիր, ապրիլհետեւ հանդչելու հարկաւորութիւն ունիս. առաւտուն ծագելուն պէս՝ փարիզ երթալու ճամբայ կ՚ելլենք:

— Հայց վերքերնիդ....

— Անոր հոգ մ՚ըներ:

— Ի՞նչ կ՚ըլլայ՝ եթէ ես դարմանելու ըլլամ:

— Դո՞ւ ինք իրեն կը հոգաս, դուն դնա պառկէ:

Ալեքսի հետանալուն պէս՝ Պր. Անդուեան արեան հեղումն արդելելու համար կուրծքին վրայ հաստատուն բռնած սաւանը մէկդի առաւ: Վէրքը բաւական լայն էր, բայց բարեբախտութեամբ շատ խորունկ ուսոի եւ վտանգաւոր բան չէր: Հարուածը կողմնակի եկած ըլլալով՝ կուրծքի ջղերն անվնաս ու անարատ մնացած էին. ապնիւ անօթի կամ դարձարանի մը դպած չէր, այնպէս որ արեան հոսումը շատ սկար եղաւ եւ շուտով դադրեցաւ:

Պր. Անդուեան վիրաբարձի տեղ վէրքին վրայ քթանէ թաշկինակ մը դրաւ ու անձեռոցով մը պինդ կապեց, աս թեթեւ դարմանով արեան վազելը դադրեցաւ: Ցաւը սոյդ է այնչափ շատով չմեղմացաւ,

բայց վերատրն անոր վրայ ամենևին չէր մտածեր, ո-
րովհետեւ որդին գտած էր, որդին գրջումի եկած էր...:

Ալեքսին գեղջն ու ապրշտան անկեղծ էր ու ճշմա-
րիտ: Առաւ եղածին պէս՝ պանդակէն ելաւ եկեղեցի
գնաց: Ժամին դրան առջեւ հատած առեն տեսաւ որ
մեծարդ եւ պատուական երէց մը ներս կը մտնէր:

Մեծարդոյ Հայր, ըսաւ Ալեքսի քովը մօտիկնալով,
չէք կրնար արդեօք անմիջապէս հինա խոստովա-
նիլս լսել:

Երէցը հարցման եղանակէն Աստուծոյ տեսիլ
շնորհքը ճանչցաւ. ան շնորհքն արդէն երիտասարդին
շուրջտուն աշխարհսուն վրայ կը կարդար. ուստի չու-
զեց այսպիսի գեղեցիկ առիթը փախցընել, երկաթը
առաջէկ վիճակին մէջ կռանել ուզելով:

Ընդհանր սիրով, բարեկամ, պատասխան տուաւ
դարմանելու ու մեղմական ձայնով մը:

Ալեքսի քահանային եառեւէն գնաց, եւ ամէն դա-
ժան մեղքերն ու պակասութիւնները մէկիկ մէկիկ խոս-
տովանեցաւ. զղջացեալ սրտիւ արտասուոց հեղեղներ
թափեց, ու մեղքերէն արձակուած եւ ապիթարտած
պանդակ դարձաւ:

Ինք գինքը բոլորովին փոխուած ու տարբեր կը զգար.
սրտին խռովութիւնը գնջած ու հանդարտած էր. խոր-
ճը՝ որ քիչ մ'առաջ գինքն այնպէս կը տանջէր ու կը
տագնապէր, կարծես թէ վրայէն աստիճ մեծ ու ծանր
բեռ մը նետելով՝ թեթեւցեր էր, իսկ հոգին՝ ներքին
խաղաղութեան քաղցր ճաշակը՝ ի բովանդակ կը
վայելէր. ազատած բանտարկեալ մ'ուրախութեամբ կը
ցնծար, ու ծանր լսթութենէ ապրքինած հիւանդի
մը զգացած խնդութիւնը կը վայելէր: Արտրնօք պան-
դակ մտաւ ու հօրը քովն երթալէն առաջ գնաց Փլէօ-
րինին դաւառը բացաւ:

Փլէօրի, հայրս հոս է: Փարիզ պիտ'որ դառնանք.
նախ որ կառքը հոգաս:

Է՛ն, ան ֆելէ նոր բան մ՛ալ, մրմռայ ծառան աերը հեռանալուն պէս . . . : Երէկ պր . Տըլաղուան էր, հիմա հայրն է եղեր . . . . . : Դժբախտ երիտասարդ, խեղճ դլուխ : Ո՜հ, ջրայանութիւն, ջրայանութիւն . . . :

ԺԱ . Տասը պարկ եփէք :

Կոյեմբեր ամսոյն մէջն էր . աշնան ատկի ցրտերն արդէն կոխած էին ու սկսեր էին ատատկութեամբ պղտոյտիլ . կանայք ժուռ դալու ելած տեղերնին՝ մուշտակներու եւ տամուրեներու մէջ կը փախթտուէին , աղք իրենց ձմեռուան վերարկուներուն մէջ կը պլտուէին , ու դպրոց դացող տղաք ձեռուընին պարէն դրպաններնին կը պահէին : Դեռ ժամը հինդ դարկած չէր , եւ սակայն դիշերն արդէն իր սեւաթոյր թեւերովը փարիզի վրայ տեւտնած՝ կը պատրաստուէր իր աղջամղջովը քաղաքը ծածկելու :

Այսպէս ուշ տեղ իր աշնուական կոչմանը բոլորովին անձնանուէր երիտասարդ , քալ բժիշկ մը բաղմաթիւ հիւանդաց այցելութենէ դեռ նոր Ս . Գերմանոսի պուլվարնին մէջ իր տունը կը դտնար . ուր հոգած ամուսինը ճաշն արդէն կէս ժամ առաջ պատրաստած՝ անհամբերութեամբ անոր դալստեանը կը սպասէր : Բնակարանը մտնելէն ետքը այնչափ ուշանալուն համար կոզակցին բռած մտերմական մեղադրանաց՝ ժպիտով մը պատասխան տալով՝ սովորական գուարթութեամբ առաւ իւր ընտանեացը հետ կերակրոց նստաւ :

Այս փոքրիկ դերդաստանին ճաշարանը՝ նայողին յիրաւի սիրալի տեսարան մը կ՛ընծայէր . տեղնէլու բան էր հոլը քաղցրաբարոյութիւնը , բայց միանդամայն անոր ծանր եւ վեհ կերպարանքը . իսկ տանտիկինն ուրախ եւ գուարթ , աչուընները մէյ մը մայրենի գթով մէյ մը ամուսնական ընտանութեամբ՝ իր ամենէն սիրական առարկաներուն վրայ կը դարձընէր . եւ հուսկ յետոյ չորս տարեան անմեղ աղջիկան մը սիրուն փոքրիկ դէմքին

միշտ կ՚երեւար ու կը շարժէր, որուն բարեպատուելիութիւնն ու անմեղութիւնը՝ աչուընեերէն կը փայլէին. այս ամենուն այնպիսի ամբողջ մը կը կազմացնէր՝ որ տեսնողին աչքը կը զմայլեցնէր ու սրտին վրայ քաղցր տպաւորութիւն մը կ՚ընէր:

Ընչուշա ընթերցողին հետաքրքրութիւնը շարժած է, եւ կը փափաքի վայրկեան մ՚առաջ աս երջանիկ ընտանեաց անուննները լսել: Արդ դերպատանին հայրը Անդուեան պր. Ալէքսին էր. բարեկեանն ամուսնոյն անունը՝ Ցուլիանէ էր, եւ աղուց զաւկիկը Եդինէ կը կոչուէր:

Ընկերը եղած արկածին վրայ տասը տարի անցած էր: Ալէքսի արդէն ութը տարի յառաջ բժշկութեան վարպետ եղած էր եւ իր հոգատարութեան ներքեւ բազմաթիւ հիւանդներ ունէր. հինգ տարի ալ էր որ կարգուած էր:

Ծերունի պր. Անդուեանն ալ չէր ապրեր. աղջկանը մահուանէն տարի մ՚ետքը մեռած էր, եւ իր կենաց վերջին րոպէները՝ որդւոյն սրտին մէջ Տրլադուային դէմ ունեցած սաստկութիւնը դարձեալ ամենայն սաստկութեամբ զրգռեցին:

Լսելճ ծերունին մեռնելուն նախընթաց իրիկունը կամ ըսո պատահման եւ կամ ստուգիւ միտքը գալով՝ ինք զինքը կտրընկուցած տանն՝ եդինէին անունն արտասուքեց: Երբ որ ինք իրեն եկաւ՝ որդւոյն աչուընները դարձած ու աղջանները սեղմած տեսաւ:

Ալէքսի, որդեակ իմ . . . կանչեց, ձեռքը դէպ՝ իրեն երկընցընելով:

Բայց անիկա տեղէն չշարժեցաւ:

Ալէքսի . . . կրկնեց պր. Անդուեան նուաղած ձայնով մը, քեզմէ պիտի բաժնուիմ . . . կը զգամ որ պիտի մեռնիմ . . .:

Ծերախտ երիտասարդին զգացած դառն ցաւերը բերանը բացին:

Ո՜հ, այո՛ . . . մեռնիլ . . . այո՛ : Եղկելի՛, անէ՛ծք. թշուառակա՛ն . . . : Ի՛նքն է, ատուդիւ ինքն է, նոյն հարուածն է՝ որով քոյրս զարնուեցաւ . . . . . : Չիս միտակ պիտո՛ր թողու . . . : Կարող ըլլայի մեռնիլ. մէկն ըլլար՝ որ զիս մեռցընէր : Բայց պէտք է որ կեն-դանի մնամ, պէտք է որ դժբախտութեանս տանիմ . . . պրեթէ պրեթէ աս ամէն չարեաց պատճառ եղող եղկելոյն՝ ընդհակառակ ալ ըլլալու եմ : Ներելու եմ ի-րեն, զինքը սիրելու եմ. զի՛նքը, ո՜հ . . . : Հայր իմ, մեռնելնէդ յառաջ ինծի շնո՛րհք մ՚ըրէք, ծնկաւրնե-րուս վրայ դեռինն ինկած՝ ատոր համար ձեզի կ՚աղա-չեմ. Եւդինէին, ձեր աղջկան ու իմ քրոջս սիրոյն հա-մար, ձեր ինծի ամէն ատեն ցուցուցած սիրոյն համար, հրամմա՛ն տուէք ինծի որ վրէժ լնդրեմ . . . :

Պր. Անդուեան մնացած բոլոր ղօրութիւնը ժող-վեց. թեւին կոթընելով վեր եկաւ անկողնոյն մէջ նստաւ ու կոնակը բարձին տուաւ, վերմակը մէկդի տուաւ, եւ կուրծքը բանալով՝ վէրքին դեռ մնացած ապին մատով ցուցուց ու բաւ.

Ո՛րդեակ . . . կը յիշե՞ս . . . :

Ա՛ս խօսքիս վրայ Ալէքսի աղաղակ մը փրցուց, հօրն անկողնոյն քով դանուած բազկաթոռին վրայ ինկաւ ու երկու ձեռքով երեսը ծածկեց :

Վա՛յրկեանի մը չափ խոր լռութենէ ետքը՝ հիւ-անդը աչուըներն ու սկառ եւ անզօր ձեռուըները եր-կինք վերցընելով, Տէր Աստուած, բաւ հոգեւարքի բայց սիրտ թափանցող եւ ազդու ձայնով մը, շատ չ՚անցնիր զիս քովդ կը կանչես. կենացս ինծմէ հեռանալն ու փախչիլը կը զգամ . . . : Կը յուսամ որ հոգիս պա-տրաստ է. ապաշխարութեան սուրբ խորհուրդը հոգւոյս ամէն աղտեղութիւնները մաքրած ու սրբած է : Արդ ամենաբարի՛ Աստուած իմ, եթէ ամենաստուրբ աչացդ առջեւ հոգիս սրբուած է, եթէ զոհն անարատ է եւ արժանի քու առջեւդ ելլելու . . . ամենակարո՛ղ Աս-

տուած, զիս քեզի պատարագ կը մատուցանեմ, կը նուիրեմ քեզի կեանքս՝ սիրելի Ալեքսիս հոգւոյն խաղաղութեանն ու հանդարտութեանը համար . . . :

Աստուած իմ, շարունակեց Պր. Անդուեան. ցաւերս աւելցուր ու կրկնապատկէ, ամենայն սիրով եւ մեծ յօժարութեամբ կ'ընդունիմ . . . : Այո՛, նեղութիւններն ու ցաւերը կ'ընդդիմիմ, մահը յանձն կ'առնեմ, ամէն բան կ'ընդունիմ. բայց միայն որդիս Հաստատուն պահէ, միայն զինքը փրկէ . . . . :

Ալեքսի ծնեան վրայ դեռինն ինկաւ, եւ ինք երկնեցաւ՝ հօրը ձեռքէն բռնելով դուշը.

Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ . . . ա՜հ, ապահով եղէք, հանդարտեցէք. կը նեղեմ, ամէն բանի թոյլութիւն կու տամ, ամէն տանջանք հանար նեղումն կը շնորհեմ :

— Այսպէս տղէկ է . . . որդեակ . . . ա՛լ դո՛հ եմ . . . :

Պր. Անդուեան ա՛լ ասկից աւելի բան մը չկրցաւ խօսիլ. առ արտաքոյ կարդի յուզմունքը՝ դեռ մնացած քիչ մը զօրութիւնն ալ ապտուեցին. դէպ ի որդին կարկառած ձեռքը՝ քարանձան ծանրութեամբ անկողնոյն վրայ ինկաւ մնաց, աչուքները դոցուեցան, վրան մարելիք եկաւ ու ինք զինքը կորընցուց :

Ներկայող օրը քիչ մ'աղէկ էր. բայց աւա՛ղ որ ան հանդիսաւ անցուցած վայրկեաններէն՝ շինչանելու մօտ եղած լապտերին միայն վերջին բոցերն ու շողշողուն լուսութիւնն է եղեր : Ան քիչ առենն ալ որդւոյն քանի մը վերջին խրատներ տալու դարձաւ :

Որդեակ, քիչ առենէն ինք իր զլխուդ պիտի մնաս . . . : Քանոխիդ տարան . . . դեռ առանձին մնալու համար շա՛տ երիտասարդ ես . . . : Նայէ, Աստուծոյ միշտ հաւատարիմ մնաս. ուղղափառ սուրբ հաւատքդ մինչեւ կենացդ վերջին շունչը հաստատուն պահեա. կրօնական սուրբ պարտքերդ միշտ ճշդիւ կատարեա . . . : Ընտրած ու ընդդրկած վիճակդ մեծամեծ վտանգներով լի է : Զգուշացիր, աղէկ ղգայ կեցիր.

ՙՀ, զիտես արդէն՝ ինծմէ ինչպէս զիւրին է . . . : Ահ-
պիսի բնութեան մը տէր եմ՝ որմէ պէտք ես վախնալ ու
վրադ չվստահիլ : Անտարակոյս շատ մարդիան պիտի
պատահիս, հազար տեսակ անիրաւութիւններ պիտի
կրես : Քաջասրտութեամբ եւ Աստուծոյ ամենատուրբ
կամացը հաճակատութեամբ զօրացուր զքեզ, որդեակ
իմ. թշնամեացդ դիմացը հաստերութիւն հանէ դիր.
ապերախտները նոր բարերարութիւններով պատուէ :

Ա՜նա բարով, որդեակ իմ սիրելի. կը պատմ որ
մտհուանս բոպէն հատած է. մնա՜ս բարով . . . : Ա՛լեքսի,
որդեակ իմ . . . շարեաց դէմ . . . բարիք ընելը մի մո-
նար : Չարերուն՝ դէմ ութիւն . . . թշնամեացդ՝ ներում
ու թողութիւն :

Ըսածք եղան Պր. Անդուռեանին բերնէն ելած վեր-
ջին խօսքերը. երկու ժամ ետքը հոգին աւանդած էր :

Ալեքսի ինք զինքը միշտ սիրելուն պէս՝ հոգւով
մարմնով զործելու վարժեցաւ. հոգւոյն ամէն կարողու-
թիւններն ու քանքարատուր ձիրքերը վարժանցը զօ-
ծածեց. սկսածին մէջ կրկնապատիկ յաջողութիւն ու-
նեցաւ. մրցութիւններէ ետ կեցաւ եւ մեծամեծ յա-
ջողութիւններ գտաւ :

Վ՚երը յիշուած ժամանակին մէջ Ալեքսի ճարտար
ու առաքինի բժիշկ էր. իր արուեստը մեծ խնամու-
թեամբ ու շատ յաջողակութեամբ կը վարէր. ինք
բժշկութիւնը սեռակ մը քահանայութիւն կը համարէր,
եւ իր պաշտամանն մէջ՝ ան բարձր եւ վեհ անձնանուի-
րութիւնը կը խտանէր՝ որն որ բժշկական ճարտարու-
թեան վրայ դերմարդկային բան մը կ՚աւելցնէ : Արդէն
յաջողութեամբ զբաղ հանած քանի մը ժուարին եւ
անհատատալի բժշկութիւններովը շատ շուտով մեծա-
հռչակ համբաւ մը վաստկեցաւ. եւ թէպէտ դեռ հա-
զիւ երեսունուերկու տարեան էր, բայց արդէն համբաւ-
ատր անունը Փարիզի բժշկաց բազմութիւն ամբոխին մէջ
ջէն դուրս ելած էր :

Կերակրոյ նստելուն վրայ Հապիւ Թէ քառորդ մ՚անցեր էր, ծառան եկաւ իմացուց որ վարը խեղճ ողբմելի կնիկ մ՚եկեր ծանր հիւանդի մ՚օդնութեան հասնելու համար լալով ողբով կ՚աղաչէ:

Տէր Աստուած, ՅակՀաննէս, քեզի քանի անգամ զրուցած էի որ սեղանի նստած առեններս էրիկս մարդու հետ չիկրնար տեսնուիլ:

— Այնպէս է, տիկին. բայց եթէ հրամանքնիդ ալ ան խեղճ կինը տեսած ըլլայիք...:

Աղէկ ըրիր, պատասխանեց Պր. Ալէքսի. հիւանդին անունն ու բնակած տեղը տեղեկացիր ու դրէ. Յակոբին ալ ըսէ որ ձիանքն անմիջապէս լծէ:

Այս ըսելէն ետքը մեր երիտասարդ բժիշկն առջեւը դրուած կերակուրներն ախորժարթի մը մէջ լմընցուց:

Վիչ մը կանգոյ, ինչ կ՚ըլլաս կոր. այնչափ արտօրնօք մ՚ուտեր, կը վնասիս. դեռ ժամանակ ունինք:

Պր. Ալէքսի ժպտեցաւ, բայց ամենեւին պատասխան չտուաւ. խօսելու առեն չունէր: Ամուսինն առջեւն ուրիշ կերակուր մը դրաւ, եւ կը սպասէր որ առանց ա-ճապարելու ուտէ:

Բայց, սիրելիս, պատասխանեց բժիշկը, բերանը խոշոր պատառ մը դնելով, աղէկ կը տեսնես... (ուրիշ պատառ մը) առ հիւանդը... (նոր պատառ մ՚ալ):

— Ան հիւանդը քանի մը րոպէ կրնայ սպասել:

— Ասիկա, սիրելի (չորրորդ պատառ), բոլորովին սորդ չէ... (հինգերորդ եւ վերջին պատառ):

Ալէքսի անձեռոցը սեղանին վրայ դրաւ ու շտապաւ ոտք ելաւ:

Բայց, նայէ...:

— Ինծո՞ւ բարով:

— Հապա աղանդերը:

— Ան կերակուրս լմընցուցի:

— Կոնե՞ քիչ մը խահուէ:

— Շնորհակալ եմ:

Նա երիտասարդ բժիշկին ածապարելով սենեկէն դուրս ելաւ, երբ որ ամուսինն անդիէն հիւանդներուն դէմ կը տրտնջէր, եւ բժշկական արուեստին ու դեղերուն անէծք կը կարդար:

ԺԲ. Ալբե–ոյ փոլոյը:

Նատան դրսի սենեակը կը սպասէր:

Յովհաննէս, հարցուց Պր. Ալեքսի, գլխարկը դնելով ու ձեռնոցները ձեռուքներն անցընելով, հիւանդին անուն ու բնակարանը . . .:

— Ընտաւսիկ, պարոն, հոս է:

Նատան անմիջապէս տիրոջը ներկայացուց այն տետրակը՝ որուն մէջ հիւանդաց այցելութեան կանչողները բժիշկը տունը չդառած առեններին կ'առնեն անձամբ գրչին ճոթն եւ ածը կը դրեն, ու այլեւայլ շտապողական պղջնատրութեամբ գրժիշկը բարեւելէն ու բարեմաղթելէն եռքը՝ իրենց հիւանդին այցելութիւն մ'ընել հաճելու կը հրաւիրեն:

Ամէն բժշկի տուն նոյն վախճանին համար որոշուած տետր մը կը դանուի. շատ անդամ բժշկաց աս տետրներուն փառաւորութիւնն ու դեղեցկութիւնը՝ իրենց այցելութեան դացած հիւանդներուն թուոյն հետ բոլորովին խոտորնակ համեմատութեան մէջ է: Մէկը բժիշկ մը ճանչցեր է՝ որն որ ամենէ կարմիր կաշուով վառառ կազմուած այսպիսի տետր մ'ունէր. բայց տարի մ'եղեր էր՝ որ դռնապանին քով կը կենար, եւ սակայն մէջն իր կօշիկակարին ստորագրութենէն ու դերձակին մէկ դանգաուէն զատ գրուած բան մը չկար:

Պր. Ալեքսի իրեն տետրը ձեռքն առաւ. շուտով մը աչքէ անցուց, ու ականջ բերնէն գոչիւն մ'ելաւ. հիւանդին անունը Տըլադուա կը կոչուէր:

Տըլադուա . . . շուտով:

Տետրակը ձեռքէն մէկդի նետեց, տղու մը թեթեւութեամբ վազեց սենեկէն դուրս ելաւ, աստիճան-

ներէն երէք երէք ոտք առնելով՝ վար իջաւ, ու փողոցին դրան առջեւ իրեն սպասող երկանիւ արագընթաց կառքին մէջ նետուելով՝

Շ՛ուտով, Յակոբ, ասիպողական տեղ մը պիտի երթամ. Աղբեւաց փողոցը, թիւ 9։

Ալէքսի շատ դոհ վիճակի մէջ էր, որովհետեւ տասը տարիէ վեր բոլորովին փոխուած էր. հիմակ ինք գինքն երջանիկ կը սեպեր թշնամիէն օդնութեան հասնելու կարող ըլլալուն համար. հօրը մահուան անկողնոյն մէջ բուած խոստումնքը կատարելու, չարեաց փոխարէն բարիք ընելու եւ բարերարութեամբ վրէժ առնելու կ՛երթար։ Ուրախութենէն սիրտը կը թնդար, հոգին ղգայուն երջանկութենէն կը հրճուէր, աչուընեն ալ վայելուչ բերկրութենէն եւ ունեցած անհամ բերութենէն կը շողային։

Աւելի շուտ, Յակոբ, կը կրկնէր ամէն վայրկեան, աւելի շուտ. ձիուդ մի խնայեր, երթալէքս ասիպողական տեղ է։

Երթե ընթերցողներնէս մէկը՝ իր զգեստին կամ անոր ցեխը մաքրողին դժբախտութեամբը՝ գործքի մը համար ասիպաւի փարիզի Կարմիր Խաչի փողոցէն Փոտ Սէն Ժէռմէն անցնել՝ թող մէյ մը ձախ կողմն իսկոյն երկրորդ փողոցը դառնայ նայի։ Աչքին առջեւ պղտոզութեանց տեսարան մը կը բացուի. ամառ ձմեռ, գարնան աշուն՝ միշտ սիրտ ու գոյն կը տեսնէ. բոլանդակ թաղին պղտոզութիւններովը լեցուած ուղեսնջուբ առուակ մը փողոցին մէջէն կը վազէ, ամէն մէկ առած քայլին՝ մարդուն առջեւ ջուր մը կ՛ելլէ, ամէն անկիւնն՝ աղբեւաց կոյտ մը կը տեսնէ։ Դոյն ճամբուն Աղբեւաց փողոց անուն տուողները՝ ստուգիւ ասկից աւելի յարմար եւ ճիշդ անուն չէին կրնար գտնել։

Յայտնի բան է եւ յիշեցընելու ալ հարկ չկայ թէ այսպիսի թաղի մը մէջ Ս. Վերմանոսի արուարձանին ազնուականաց բնակութիւնները պէտք չէ փնտռել։

Բոլոր տները ազատ, մութ, պատերն ու անկիւնները փլփլած ու սխտոր են. ամէն կողմէն աղքատութիւն ու թշուառութիւն կը շնչէ. պատերն ու բնակիչքը կարծես թէ բորոտութեամբ մը ծածկուած են, այս՝ ինքն անտանկութեան եւ չքաւորութեան անբուժելի բորոտութեամբը:

Ա՛ս փողոցը, եթէ փողոց պէտք է անուանել, երկու իրարմէ բաղդատելի տարբեր մաս կը բաժնուի. մէկը նեղ ու շիտակ, մէկալն աւելի լայն եւ գառիվայր: Գրեթէ աս երկու փողոցներուն իրարու հետ միացած տեղը, Փաքր թաւան կոչուած պզտի ճամբուն դիմաց, տեսակ մը անձաւի նմանող կարմիր պատերով դիւեանան քով, ուր աղքատը դեռ չվաստրկած առակը կ՚ուսուէ կը սպասէ, կոտրատած պզտի դուռ մը կայ՝ որուն վերեւը հաղիւ կարդացուելու չափ 9 թիւը կը տեսնուի: Հոս էր հիւանդին բնակարանը:

Պր. Ալէքսի աս փողոցին մէջ երբեք հիւանդի այցելութիւն բրած չէր, եւ ոչ ալ անկից անցած ունէր. ինչու որ փողոցին նեղութիւնը կառաց համար վտանգաւոր է, եւ ունեցած դիպքին ալ ատքով գացողներուն դրեթէ անօգուտ է: Անոր համար շատ զարմացաւ երբ որ տեսաւ թէ կառքը նոյն փողոցը կը մտնէ:

Յակոբ, Յակոբ, ի՞նչ ճամբայ է մտած փողոցդ:

— Ւ՚սայց, Պարոն . . . ասիկա ձեր ուզած Ազգեւայ փողոցն է, եւ ահա թիւ 9 ատն առջեւ հասանք:

— Է՛ սա:

— Ա՛յո, հոս:

Պր. Ալէքսի մեծ զարմանքով ատեն մըն մտիկ մը նայեցաւ, եւքը կառքէն իջաւ ու ներս մտաւ:

Դռնապանին երեխայ ուզեց. բայց դռնապան չուր է: Ցառաջ դնաց մինչեւ բակին ծայրը հասաւ, ուսեւեցած պզտիկ ապակիներով պատուհանէ մը ներս նայեցաւ՝ ակաթ լուսով պլպլացող կանթեղի մը քով նստած ու զանկապան հիւսելու զբաղած պառաւ մը տեսաւ:

Պատուհանը զարկաւ, պառաւը դուրսը վեր վերցուց նայեցաւ։

Խաւթուն, պոռաց Պր. Ալեքսի։

Պառաւը կանխեցաւ ձեռքն առած պատուհանեակաւ։

Ձէ՛ք կրնար արդեօք ինծի ըսել թէ աս տանս մէջ Տըւադուա անունով հիւանդն ուր կը բնակի։

— Չորրորդ դասիկոնը՝ ալ կողմի դուռը։

Ա՛ս ըսելով պառաւն իր գործքին դնաց։

Սպասիմանին վրայ վատուած կանխեղ չկար։ Պր. Ալեքսի սանդղին վանդակը շօշափելով՝ մինչեւ վեր ելաւ։ Երրորդ դասիկոն հասնելէն ետքը՝ դիմացը պատեակաւ. ուչ վանդակ եւ ուչ ալ սոսիճան կար։

Բայց սակայն պառաւը բացայայտ չորրորդ դասիկոն ըսած էր... անշուշտ սխալած պիտ՛որ ըլլայ։

Ո՛ր երիտասարդ բժիշկը մեծան մէջ Ջանաց ուր ըլլալն իմանալ. իրեն ըսուածին համաձայն դէպ ի ալ գնաց. մեծան մէջ ամէն կողմ խարխափեց, բովանդակ զբայարանօք պատը շօշափեց. բայց դուռ չգտաւ։

Ձախ կողմը խօսելու եւ ծիծաղելու ձայներ կը լսէր. դնաց դուռը զարկաւ։ Անմիջապէս ծիծաղները դադրեցան, յետ ձայնիւ խօսելու շշնջիւններ ու արագընթաց քալուածքի ձայներ սկսան լսուիլ, եւ չարաղէմ կերպարանքով յաղթանդամ մարդ մը քրթմնջելով եկաւ դուռը բացաւ։

Պր. Տըւադուա հո՞ս կը բնակի։

— Ձէ։

— Գիտէք արդեօք թէ աս տան մէջ գինքն ուր կրնամ գտնել։

— Ձէ։

Դուռը դոցուեցաւ ու քիչ մ՛ետքը ծիծաղները նորէն սկսան։

Պր. Ալեքսի վարանոց մէջ մնաւ։ Վանդակը նորէն շօշափեց ու ձեռքը մինչեւ անոր ծայրը տարաւ. հոն բոլորովին կը լմընար։

Արկին ու կրկին անգամ ալ կողմը պատը շօշափեց. բայց զուր։ Վերջապէս քիչ մը դէպ ի ձախ երթալով՝ իմացաւ որ պարապ մէջոց մը կայ. ոտքն երկընցուց եւ պղտիկ սանդղոյն մը պատահեցաւ. ձեռքը կարկառեց ու չուան մը դպաւ, որուն օգնութեամբ մինչեւ վերնայարկն եկաւ. ան էր պատուին հոգրոյդ դաւիկոն բահը։ Ա՛լ սխալելու տեղի չկար. հոս ծխծաղ չէր լսուեր, հապա հեծեծանաց եւ լալու ձայներ. ու խախտած դրան մը պատուհանէն՝ հիւանդի մը քով կեցող խեղճ կնիկ մը կը տեսնուէր։

Պր. Ալեքսի Տրապուսին անունը տեսած առեն՝ ամենեւին չէր մտածած թէ շատ մարդիկ կրնան նոյն անունն ունենալ։ Որովհետեւ ինք նոյն անուամբ միայն իր քոյրն ապանողը կը ճանչնար, անոր համար անմիջապէս ինք իրեն ըսած էր թէ Սուպիւ անիկա է։

Հանակ աչքին առջեւն եկած տրտմալի եւ զարհուրելի տեսարանը՝ կը տարտափեցընէր զինքն ու մտածել կու տար. շունչ առնելու համար քիչ մը կենալէն ու ապաշխարութիւնը չհամայրնելու համար ձեռքն երեսին վրայէն անցընելէն եառեւ՝ Անհարելի է, կ'ըսէր ինք իրեն, ան չհկրնար ըլլալ։

Ընթերցողն երեւակայէ խեղճութեան վերջին ծայրը. մթին, ազատ ու ոլորմելի եւ հովերէ անպատրաստարան վերնայարկ մը, որուն մէջ հինցած ու ծակծկած եւ յարդն եկած ամոռէ մը զատ ուրիշ կարասիք չկայ. խոհակերոցի բոլոր անօթներն՝ առանց ականջի սկահ մը, բերանը կոտրատած գաւաթ մը ու երեք հատ ճաթած ափսեայ. շիշի մը բերանը մնկուած մոմի կտոր մը. տոլին անդին քանի մը ցնցոտիք ու լաթի կտոր։ Յարդ, փոշի, խառնաւինդորութիւն...։

Պր. Ալեքսի աս խրճիթը մտնելու առեն՝ սիրտը ճմլեցաւ. հիւանդը հոգացող խեղճ կնոջ բարեւ տալու ու ճրագը մօտ բերել տալով՝ հիւանդը քննեց, միշտ ինք իրեն ըսելով որ Սուպիւ անիկա չէ։

Ղազարեանին անպիտան անկողնոյ մը մէջ պառկած, եւ ան ցաւրտ եղանակին՝ վերմակի տեղ վրան հին վերարկու մ՚ու հատու կտաւի կտոր մ՚առած էր։ Կերպարանքն ալ աւելի դիակի կը նմանէր՝ քան թէ կենդանի մարդու. աչուքներն ակնակապիճներուն մէջ մտեր էին. երեսները քաշուած ու ներս մտած, շրթունքը ժժդուած ու մօրուքն ահագին երկընցած. վախտուն տարեան մէկը կ՚երեւար։

Ոչեմն, կ՚ըսէր Պր. Ալէքսի, առաւօտ ինք չէ։

Հիւանդին ձեռքէն բռնեց ու Բարեկամ, ինչ ունիս, ինչ կը զգաս, հարցուց։

Հիւանդն աչուքները ծիւրախտութեամբ (վէրքէմով) հիւանդապողներուն առջեւնէն անարկու դանդաղութեամբը դարձուց եւ առանց պատասխան տալու Պր. Ալէքսիին վրայ սեւեռեց։

Ո՞ւր ցաւ կը զգաս . . . ։ Ինչէ՞ն կը տանջուիս . . . ։

— Ինչէ՞ն կը տանջուիմ, պատասխանեց վերջապէս խորունկէ եւած ու հոգեվարքի խորխունի նմանող ձայն մը. տարի մը կ՚ըլլայ որ մեռնելու վրայ եմ, եւ դեռ չեմ կրնար մեռնիլ։ . . .

Ներակին գարկը առատիկ տկար էր, անդամները սառած էին, լեզուն կրակի մէջ էր։

Նէթէ գինքը փոխադրել կարելի ըլլար, գրուցեց Պր. Ալէքսի հոն եղող կիներուն ցած ձայնով, կ՚ըսէի որ հիւանդանոց տանիս. երեն աղէկ անկողին պէտք է, աղէկ պատրաստուած դեղեր, կրակ, բմպելիք եւ ուրիշ հազար տեսակ փոքր մըբր բաներ՝ որոնք հոն միայն կը գտնուին։

— Ո՛հ, ամենաւսկան Պարոն . . . ։

— Կեցիր, ծառս վարը դրան քովն է. վար իջնէր ու ըսէ իրեն որ քիչ մը վեր դայ. հետը խօսելու բան ունիմ։

Խեղճ կինիկը ձեռքին դրսի կողմնէն աչուքները արցունքը սրբելով՝ անմիջապէս հնազանդեցաւ։

Պր. Ալեքսի անոր դառնալուն սպասելով՝ չորս կողմն եղած առարկաները նորէն սկսաւ զննել. եւ առ նոր քննութիւնը զինքը համոզեց որ հիւանդին անունէն խաբուեր է:

Ըսաւած իսկ, հառաչեց աչուընեն երկինք վերցնելով. եւ հառաւոտեաւ կարծեցի որ զղջումն փորձի տակ ձգել ուզեցիր, եւ հաստատութեամբ կը համարէի որ դուն զիս թշնամւոյս քով կը կանչես: Բայց դուն սրտապէտ ես, անոր օգնութեան հասնելու ունեցած յօժարութիւնս, մտացս հաստատուն որոշումն ու հոգւոյս զգացած ուրախութիւնը տեսար: Ո՛հ, այն, թուղթին տակաւ ու ներսած եմ իրեն. ալ ասկից ետքն իրեն չարիք չեմ բաղձար: Վրան համարտակ ունենալ ու զինքը մեծարոյ համարել չեմ կրնար, բայց կը սիրեմ զինքը . . . : Կ'ուզեմ աս հիւանդը մտանաւոր խնամքով մը դարմանել, մի միայն անոր համար՝ որ իրեն անունն ունի:

Ծառան ներս մտաւ:

Յակոբ, շուտով պէտք ես Պր. Մալէին, իմ դարձանախս խանութէն երթալ, որն որ ասկից քիչ մը հեռու, Աբրահամեանի փողոցը կը բնակի. անկից մազէ անկողնին մը, զոյգ մը սաւան, յարդեայ անկողնին ու երկու վերմակ կ'առնես կը բերես:

— Վերջաւ վրայ, պարոն:

— Շուտ լրէ:

Յակոբ դուրս ելլելուն պէս՝ Պր. Ալեքսի հիւանդը հոգւոյոյղ կնոջ սկսաւ հարցումներ ընել:

— Հիւանդը երբեմն կը հազայ:

— Չրաժեր է, պարոն:

— Արծաց վրայ նեղութիւն կը զգայ:

— Շատ անգամ:

— Ո՞րչափ տաեն է:

— Կրնէ տարիէ մը վեր:

— Յառաջապէն հո՞ս կը բնակէիք:

— Ո՞ւնք հա՜ . . . : Ո՛հ, Տէր Աստուած. պարոնը դեռ հարուստ էր. ստոյգ է ունեցածէն մեծ մաս մը կորսընցուցած ու ապառած էր, բայց դոնէ ապրելու եւ հագնելու չափ բան ունէր . . . : Իսկ հիմա . . . : Տէր Աստուած. ներեցէք, պարոն, լալու համար. բայց նայեցէք, աս խեղճ երիտասարդը որդւոյս պէս կը սիրեմ . . . . : Ես ողորմած հոգի Տլուպուս խաթունին քով աղախին էի. իրեն ծնրդեանը ներկայ էի. ես գինքը մեծցուցի ու մեծցուցի : Խեղճ տղայ. ան աստեն բան մը չէր պակսեր իրեն, ամէն ուզածն ունէր. եւ ոչ ալ բանի մը բաղձալու հարկաւորութիւն ունէր, ուր որ հիմա, պարոն. հիմա . . . . : Ո՛հ, ասիկա մարդուն սիրտն այնպէս կտոր կտոր կ'ընէ՝ ինչպէս . . . :

— Ներկայն աստեն է՝ քանի որ այսպիսի դժբախտութեան մէջ է :

— Ուշադիր քիչ առեն ալ է՝ որ նոյն դժբախտ վիճակին մէջ է, ի վերայ այսր ամենայնի միշտ շատ երկայն ժամանակ է. բայց վերջապէս մէկ քանի ամիս աւելի չէ : Այս ամենայն չեմ դիտեր ինչ շինծու եւ տուտ պատմութենէ մ'առաջ եկած է : Մարդիկ այնպէս չար են . . . : Ինք միշտ հանդարտ էր եւ զառնուկի պէս անմեղ ու քաղցրաբարոյ : Եւ ասկայն, պարոն, յանդգնեցան գրուցել որ ինք մեղսուցեր է չեմ դիտեր գոլ . . . : Խեղճը հարկադրեր է փախչել եւ չեմ դիտեր մինչեւ ո՛ւր երթալ . . . : Ա՜ս միջոցիս դժբախտ մայրը մեռաւ . . . ցաւէն ու տրտմութենէն էր, աղէկ դիտեմ . . . : Բոլոր գործքերը, բովանդակ ժառանգութիւնն եւ ամենայն ինչ ուզածնուն պէս կարգի դրին, այնպէս որ խեղճ երիտասարդն ետ դարձած առեն բոլոր ինչքը ցրուած ու բաժնուած դտաւ . . . : Ինք՝ որ շատ ծախք ընելով մեծցած էր, բնականապէս ինք գինքը բռնել չկրցաւ . . . Ծնացած բովանդակ առակը սպառեց կերաւ, եւ այսպէսով յանկարծ քաակը դառարկ դտաւ, ինքն ալ երեսի վրայ ծնաց . . . : Ո՛հ, սիրելի պարոն. միշտ աղքատու-

թեամբ ապրելէն եռքը աղքատ մնալը՝ մեծ բան մը չէ... բայց հարուստ ըլլալէն ետեւ աղքատութեան մէջ իյնալ... ասկէ կերակուրներով պատրաստուած սեղանի նստելու վարժած ըլլալէն եռքը՝ եւ ոչ ուտելու կտոր մը հաց ունենալ...: Ինծի համար՝ հոգս չէ. բայց ինք...: Ո՛հ, Տէր Աստուած:

Խեղճ կնիկն այնպէս կու լար ու կը հեծկլտար՝ որ մարդուն սիրտը չէր դիմանար:

Պր. Ալէքսի բոլորովին շարժած ու ինք իրմէ ելած՝ անթարթ աչօք ոտկմամբ ու ապուպիմամբ հիւանդին կը նայէր:

Տէր Աստուած, կ'ըսէր ինք իրեն, արդեօք ան է:

ԺԳ. Մեծանձնութիւն:

Յակոբ դարձաւ: Ամբողջ անկողնոյ մը կապմածք կը բերէր, որն որ անմիջապէս շիտակուեցաւ ու պատրաստուեցաւ: Պր. Ալէքսի հիւանդը թեւէն բռնեց, պառաւ աղախինն ալ ոտքներէն, եւ ան եղանակաւ տարին ղինքը նոր բերուած անկողնոյն մէջ դրին:

Ծառան իր կառքը պահպանելու համար շուտ մը վար իջաւ:

Ը՞նչպէս, հարցուց խեղճ կնիկը, հիմակ աս անկողնոյն մէջ աւելի ապէկ կը զգա՞ք ձեզ:

Գոնէ թեթեւ շարժում մը՝ հաստատական պատասխան մը տուաւ:

Ան բարեբար Պարոնն է, բաւ աղախինը Ալէքսին ցուցընելով, ան բարեբար Պարոնն է ան ամէն բանները մեզի տուողը:

Հիւանդը Պր. Ալէքսին նայեցաւ, անշուշտ իր շնորհակալութիւնն անոր ցուցընելու համար. բայց անոր նայելու տեղն՝ նեմ ու սկարացած աչուքները յանկարծ կենդանացան ու մեծցան, ընդունները անկուեցան, երեսին բոլոր ջղերը քաշուեցան ու կարկամեցան:

Սարթա:

Պատա աղախինը մօտիկցաւ։ Հիւանդը սաստիկ թեամբ մը թեւէն բռնելով՝ դէպ՝ իրեն քաշեց, ու ա֊կանջն ի վար հարցուց. Սա բժըշկին անունն ինչ է։

— Պր. Անդուեան։

Ընդուեան, կրկնեց Տրտատա որոմնդոտ եւ ահարկու ձայնով մը. եաթը զարհուրելի աղաղակ մը վրցուց, եւ բարկութիւնն իրեն զօրութիւն տալով՝ ինք վինքն անկողնէն վար նետեց ու գնաց իր առջի ո֊ղրմելի նշաւակին վրայ պատկեցաւ։

Պարան, պարան, պոռաց խեղճ կինիկը զարհուրած ու սարսափած։

Պր. Ալեքսի հիւանդին այնպիսի կատաղութեամբ իր անունն արտասանած առեն՝ սկսաւ դողալ ու սար֊սուալ. անոր ձայնն ու մօրեղնութիւնը՝ իր քոյրն ապա֊նողը միտքը ձգեցին։ Այսու ամենայնիւ հիւանդին օգ֊նելու համար յառաջ նետուեցաւ։

Երբ մի մօտենար, պոռաց ահագին ձայնով մը Տրտատա, եւ անկողնոյն քով կեցած հին ու ճաթած ափսեան ձեռքն առնելով ու բազուկը վեր վերցնե֊լով՝ բարկութեամբ եւ սպառնալեօք կը շարժէր։

Աչքերը կրակ կտրած էին, ոտքաները կը կրճտէ֊ին, երեսը կապտաւուն եւ ժժգոյն կարմրութեամբ մը ծածկուեցաւ. բոլոր անդամները քաշուեցան ու թմրե֊ցան, բռնադատ մարմինը կը դողար։ Ձինքը քիչ մ՚ա֊ռաջ այնպէս հիւծած ու տկար տեսնողն ամենեւին մտքէն չէր կրնար անցընել որ ան մսխիրը դեռ իր մէջն այնչափ կայծեր թաղուած պահէ։

Ինք ղինքը կորընցուց, վրան մոլեգնութիւն եկաւ, պոռալ զարհուրանօք պատառ աղախինը։

— Մոլեգնութիւն, ինք ղինքս կորընցընել։ Չէ, չէ, խօսածս կը հասկընամ, ըրածս կ՚իմանամ, տեսածս կը ճանչնամ . . . : Ինք հո՛ դայ. ինծի ողորմութիւն ընելու յանդգնի . . . : Ես իմէ բան մ՚ուզած եմ. իրեն ողորմութեան կարօտ եմ . . . : Վերցուցէք տարէք սա

անկողինը, վերցուցէք, շուտով վերցուցէք տարէք. եթէ մէկուն չէք առներ տանիր նէ՝ ես անձամբ կ'առնեմ պատուհանէն վար կը նետեմ, ինք զինքս ալ մէկտեղ վար կը ձգեմ...:

Բայց, բարեկամ... ըսաւ Պր. Ալեքսի:

— Բարեկամ, ես. ես քու բարեկամդ...: Ես քու թշնամիդ եմ, կը լսե՞ս. քու անողնքելի եւ անհաշտ թշնամիդ եմ. կ'առնեմ զքեզ, Հոդւոյս բովանդակ զօրութեամբը կ'առնեմ...: Անոնդ իսկ զիս բարկութեան կը շարժէ. առնելդ ինծի դէշ կ'ընէ. ներկայութիւնդ կը չարչարէ ու կը տանջէ զիս...: Ա՛հ, ահ, ահ... կը յիշե՞ս, տասը տարի յառաջ...:

— Առնալու կը չանամ: Ես զքեզ ամենեւին չեմ առեր, Տ՛լաղուա, ան ամէն բաներուն համար թողութիւն տուած եմ քեզի:

— Ողորմութիւնդ ուրիշի մը համար պահէ, ես քու ներմանդ ու թողութիւն տալուդ հարկաւորութիւն չունիմ...: Ներել, թողութիւն տալ... կատարեալ վայո ու տկար մարդկան գործք, որոնք բարկանալու անգամ սիրտ չունին, եւ ոչ ալ վրէժ խնդրելու համար քիչ մը քաջասրտութիւն...: Առանց պաշտպանելու թոյլ կու տան որ քոյրերնին ձեռքերնէն յափշտակուի. եթէ մարդ կերնիք յանդիմանելու ըլլայ, եթէ մարդ զանոնք պահպանելու եւ ողջունելու ըլլայ՝ թողութիւն տուած եմ պատասխան կու տան...: Յիմարներ, թափեալ ուղեղներ, թանձրամիտ ու ապուշ մարդիկ, որոնք ամէն մարդ ուզածին պէս կրնայ նախատել: Զզուելի էակներ, որոնց մարդուն բաղձանք կու գայ երեսնին թքնելու...: Բայց կեցցէ՛ք, տուելու ալ արժանի չես... միայն արհամարհուելու արժանի ես...:

Այս նախատական խօսքերուն մէջ այնչափ լրբութիւն եւ անամօթութիւն, այս յանդիմանութեանդ մէջ այնչափ դառնութիւն կար՝ որ Պր. Ալեքսի չկրցաւ

ինք զինքը տեսակ մը զայրացմանէ բռնել։ Արիւնը գլուխը զարկաւ, շնչառութիւնն ակաւ դողդոջուն ու հընչուն ըլլալ. պրկունքը խածաւ ու ճակատը կնճռեց։ Բայց յուզումն ու խռովութիւնը խիստ քիչ տեւեց. եաքը ինք զինքը ժողվեց, աչուընները երկինք վերցուց եւ անմիջապէս մատուցած զոհին ուրախութեամբն ու գլուխ հանած յաղթութեան հանդարտութեամբը եբեսը զուարթացաւ ու պայծառացաւ։

Տ՛լադուռ. մոխիկ ըլէ...։

— Տեսնե՞նք, ինչ բանի համար հոս եկեր ես։

— Գեղի օգնելու համար եկած եմ, եւ թէ քանակ թէ արուեստս քեզի համար գործածելու։

— Ա՜հա, ծաղրելի ուսա... միայն տանջուիլս տեսնելու համար եկած ես հոս...։

— Ո՜հ, կը հատուտեմ որ...։

— Ծշուառութեամբս զուարճանալու, աղքատութիւնս եւ չքաւորութիւնս աչքովդ տեսնելու համար եկած ես. կ՛ուզես տեսնել ու իմանալ թէ ինչպէս բախտը վրէժդ առեր է...։ Կը յուսամ որ հիմա գոհ ես. գիտեմ՝ ատ վերնայարկը կը զուարճացնէ զքեզ, բոլորտիքս պատող աղքատութիւնն ու տնանկութիւնը սիրտդ կը պաղեցնէ եւ ուրախութեամբ կը լեցնէ։ Ատկից աւելի խեղճ ու ողորմելի վիճակի մը մէջ կրնաս անկարելի է, այնպես չէ՞. ինծմէ աւելի թշուառ մէկը չկրնաս։ Բարի է. ել գնա հիմա. վազէ յաղթութեան երգեր նուագելով, գնա պատմէ բոլոր ճանչուածներուդ թէ ինչպէս քրոջդ վրէժն առնուած է...։ Եթէ պատմութիւնդ իրենց հաճելի կ՛ըլլայ, թէ որ ըրած նկարագրութիւնդ հետաքրքրութիւննին կը գրգռուցած՝ կրնաս գիրքը հոս բերել, տեսարանը մնայուն է, նեղ մնալու համար վճարելու պարտաւորութիւն չկայ...։

— Եթէ վշտերովդ ու թշուառութեամբդ զուարճանալու համար եկած ըլլայի, զքեզ ատ ողորմելի վիճակէդ ազատելու հոդ չէի բներ։

Տըլտուռ լուռ կեցաւ, որովհետեւ պատասխան տալու բան մը չկրցաւ գտնել: Պր. Ալէքսի խօսքը յառաջ տարաւ:

Դուն վրաս դէշ կը մտածես, Տըլտուռ, շատ դէշ կը մտածես. քեզի շնորհած թոյլտւութեանս մէջ ակաթութիւն ու ցածութիւն կը տեսնես. ատոր չես գիտեր արչաւիլ նստած է ինծի: Տասը տարի յառաջ դիս այսպէս հանդարտ չէիր դատեր: Եւ ինչո՞ւ համը դիս տակն ու վրայ ըրած, յիմարեցուցած էր. ան ատեն, պէտք եմ ամօթով խոստովանիլ, ան ատեն ուղեցի վրէժ առնել. չեմ գիտեր ինչ մոլեգնութիւն կը դրդէր դիս. բարկութիւնը դիս կ՚ուտէր ու կը մաշէր. ա՛լ չէի ապրեր, հապա կ՚այրէի ու կը սոչորէի: Եսեւէդ ինակած՝ զքեզ կը փնտռէի, արդէն հետդ գտած ու քեզի հասնելու վրայ էի...:

— Ինչո՞ւ վախցար ուրեմն, ոչ արդէնց զքե՛զ:

— Տէր Աստուած...: Հայրս եկաւ, արդէնց դիս, դանուած անդրնդէս ելլելու ինծի օգնեց, կրօնը սրտիս մէջ խօսեցաւ, հաւատքն ոյժ ու զօրութիւն տուաւ ինծի. ղազար բովանդակ աստուածութիւնս հեղձուցի ու քեզի թոյլտւութիւն տուի:

— Ուրեմն եթէ երկչոտութիւն ու վատութիւն չէ նէ՝ կեղծաւորութիւն է. երկուքն ալ իրարմէ վար չեն մնար:

— Կեղծաւորութիւն, պատասխանեց տակտուտեամբ պր. Ալէքսի: Տըլտուռ, դիս կը բռնադատես գործողութեանս եղանակը դովելու եւ բարձրացընելու, կը տեսնես որ բռնած ընթացքիս դովասանքն ընեմ. ասիկա ինծի համար դժուարին բան մըն է, աս գործս ինծի շատ ծանր է. բայց որովհետեւ կը բռնադատես դիս՝ յանձն կ՚առնեմ:

Տասը տարի յառաջ երբ որ, ինչպէս քիչ մ՚առաջ պատմեցի քեզի, սիրելի հօրմէս ու պզտիկուց ատրճանակներէս արգիլուեցայ, ան ատեն Անվէր էի: Դուն

Թէ որ հոն չէիր նէ ալ՝ առուգիս անկից հեռու չէիր դանուեր. հեռքդ գաած էի. հօրս խրատներուն կրնայի դէմ դնել, կրնայի հետաքրքրութիւնս յառաջ տանիլ, եւ ի վախճանի հարկաւ կը հասնէի քեզի: Դուն մեղի փողոցի մ՝անկիւնը ապառաժ եւ յանկարծակի վրանիս յարձակած էիր. ես ալ նոյնպէս կրնայի ընել, քեզմէ պզուշանալու հարկ մը չունէի, ինծի աղէկ երեւցածին պէս կրնայի գործել. մարդասպաններ վարձել, անձամբ զքեզ մեռցընել... կամ առնոյ նման ուրիշ առատ վրէժխնդրութեան մը ձեռք զարնել:

Բայց կրօնը զիս վրէժ առնելէն արգիլեց, ես ալ հնազանդեցայ: Բանականութիւնը բողքեց ու ընդդէմ դարձաւ, ես ալ անոգի ու մոխիր ըսի: Ինչ իրենս էր. Ձարին չար հաւատացանելը՝ մեծ քաջութիւն մը չէ. եւ բեւեռի մեծանձնութիւն մը չէ ոճրագործութեան դէմ՝ ոճրագործութիւն ու անպիտանութեան դէմ՝ անպիտանութիւն ընելը. դաշունի հարուած մը օգուտ յառաջ չի բերեր, թաւիւրս արիւնս քոյրս չհիւանդացըներ: Վրէժխնդրութիւնը կրկին հաճոյական կ՝ըլլար, անձնասիրութիւնս զոհ կ՝ընէր. բայց ընդունայն եւ անօգուտ էր, ծաղրական ու յանցաւոր բան կ՝ըլլար...: Առնիք մտածելով՝ ես ինծի յաղթեցի, բաղձանքներս ըեցուցի, կիրքերս ոտքի տակ առի կոխեցի եւ քեզի թողութիւն շնորհեցի: Ըսէ, ա՛ս է մի կեղծաւորութիւն անուանածդ, ա՛ս է մի գրուցածդ, վախկոտութիւն ու վատութիւն բսածդ...:

Գէթ ժամ մը յառաջ տանս մէջ երջանիկ ու հանդիստ նստած էի. բոլոր օրը գործն անցուցեր էի, եւ առաջ ժամ աշխատելէն ետքը՝ ժամ մըն ալ հանդրտութեամբ եւ ուրախութեամբ անցընելու կը յուսայի: Եկան գիս քեզի կանչելին. ընտանիքս ու ճաշս թողուի, եւ կրցածիս չափ շուտով վազեցի եկայ: Ամենայն պարզմտութեամբ եւ վիճամտութեամբ որսի կրնամ գրուցել, Տ՛ըսաղուս, որ քեզի օգտակար ըլլալու կո-

ըող բլլալու վրայ շատ դոհ եւ ուրախ էի։ Ցնրաւի զքեզ առանկ թշուառութեան մէջ դտնելու չէի ապաւեր։ Խնդրան զքեզ տեսած առեներս չէի ուզեր հաւատալ որ այսպիսի մեծ ողբալութեան ու չքաւորութեան մէջ գտնուողը դուն բլլաս։ Հաւատա ինծի որ կրած նեղութեանցդ վրայ ամենեւին չուրախացայ։ Գանուած վիճակդ ի դուէ շարժեց զիս, որպիսութեանդ վրայ քեզի սրտանց ցաւակից եղայ. անմիջապէս ուզեցի օդնութեան հասնիլ, մարդ խրկեցի քեզի հարկաւոր եղած անհոդիները բերելու համար։ Ասիկա քեզի ողբալութիւն բլած եմ ըսել կարող բլլալու խեղթական հաճութեան համար չէր, հապա անոր համար՝ վասն զի հարկաւորութիւն ունիս։ Հիւանդութիւնդ նոյնը կը պահանջէ, եւ ես իբրեւ բժիշկ՝ ինծի ամենէն պատշաճ երեւցած դարմանները քեզի հոդալու կը պարտաւորիմ։ Դուն զիս ճանչնալուդ պէս՝ զայրացար ու բարկացար. քեզի յօժարութեամբ սրտի տուածս՝ իբրեւ թշնամանալով եւ նախատական ոդբալութիւն մը մերժեցիր ու չընդունեցար. հնարած թողութիւնս՝ վատասրտութիւն համարեցար. վրէժ չհանդրեւս համար յանդիմանեցիր զիս։

Ես պակասութիւնս եւ անպատեհութս կրնայի ուղղել։ Եթէ առուդիս վախկոտ ու վատ մէկն եղած բլլայի՝ կրնայի ինչ եւ իսկ պատճառանօք զքեզ հոգացող կիսիկը դուրս խրկել. անոր երթալէն ետքը ես հետդ մինակ մնացած առեն՝ շատ դիւրութեամբ կրնայի վրէժս առնել. դուն ակարութեամբդ կապուած կաշկանդուած էիր, կրնայի վրադ յարձակիլ եւ կեներդ վերջ տալ։ Եւ, աղէկ միտ դիր, բանն անով աւելի դիւրին էր՝ որովհետեւ եւ ոչ փոքր վտանգի մը մէջ նետուիլս վախ ունէի. մանդ՝ հիւանդութեանդ կու տայի. բժշկութեան սիտղտս՝ առաս ճշմարիտ կը ցուցընէր. այսպէսով զիս ամէն կասկածանքէ զերծ եւ ապահով կ'ընէի, եւ ամէն դատաստանական խստապարկութենէ կ'ազա-

ան է . . . . : Ասոլ աւասիկ ինծի ըրած ամէն նախատա-
նացդ ու թշնամանացդ հատուցում կ՚ընէի : Ըսէ ու-
րեմն , ինչո՞ւ չըրի . . . : Վատասրտութի՞ւնն արդեօք ար-
գելեց զիս . ինչ բանէ վախ պիտ՚ որ ունենայի , ինք
զինքս ինչ վտանգի մէջ պիտի ձգէի . . . :

Տրտաղուս աստիկ խռոված ու շփոթած՝ տալու պատասխան մը չունենալով՝ շատ անհանգիստ ըլլալը կը յայտնէր :

Ինչո՞ւ ուրեմն սա անկողնոյն մէջ պառկիլ չես ու-
զեր , պատասխանեց հրեշտակային քաղցրութեամբ մը Պր . Ալէքսի :

— Չեմ ուզեր ամենեւին բան մ՚առնել չեմ ուզեր :

— Ինչո՞ւ համար :

— Ձեմ ուզեր առնել , չեմ ուզեր պարտական մնալ :

— Ինծի բան մը պարտական չես ըլլար : Նայէ , ան-
կողինը քեզի չեմ պարգեւեր , հապա փոխ կու տամ միայն :

— Նոքը կ՚երթաս ամէն տեղ կը սկսիս պարծե-
նալ . . . :

— Պարզու մ՚ալ չեմ ըսեր :

Պր . Ալէքսի ողորմութիւն տալու եւ բարերարու-
թիւն ընելու համար՝ ապահէլու եւ խոստում տալու ալ սոխպուած էր , զորն որ մարդ հասարակօրէն ողորմու-
թիւն առնելու առեն ալ չ՚ըներ :

Տրտաղուս առնելու հաւանելէն առաջ պայմաններ դրաւ :

Ամենեւին մէկու մը , որուն կ՚ուզէ նե ըլլայ՝ իմ հի-
մակուան գոնուած թշուառ եւ աղեխոսի վիճակիս վրայ պիտի չխօսիս :

— Խօսք կու տամ որ չեմ խօսիր :

— Ձքաւորութիւնս եւ ապաքսութիւնս ամենե-
ւին տեղ մը պիտի չպատմես :

— Ձէ , տեղ մ՚ալ չեմ պատմեր :

— Ընթեր մէկու մը։
— Ընթեր։
— Պատուոյդ վրայ։
— Պատուոյս վրայ։
— Օգնէ ինծի ուրեմն։

Նա պէտք եղաւ որ մեր երիտասարդ բժիշկին իր թշնամին բազկացը մէջ բռնէ, իր տղուն պէս անկողնոյն մէջ պառկեցնէ ու խնամէ։

Տըւատուրն հիւանդութիւնն անբուժելի էր։ Պր. Ալեքսի որովհետեւ անոր կեանքն ազատել չէր կրնար՝ կանայց գոնէ հոգին փրկել։ Բայց. ըսած փորձերն անպտուղ ու անօգուտ եղան, ըսուցած խօսքերը ժայռի վրայ ինկան. վերջապէս երիկուան ուշ առնն խոր տրտմութեամբ տուն դարձաւ։

ԺԴ. Այցելութիւն։

Պ՛այրիկ, մեծերն ալ տրտում կ՛երեւին։

Այս հարցումն ընողը պզտիկ Եւգինէն էր, որն որ մանկական կերպարանացը վրայ ծանրութիւն մը կը ցուցնէր։

Հ՛ապա, պառաւնան տուաւ մայրը։ Բայց ինչ պիտի նշանակէ աս հարցումը, սիրելիկս։

— Պ՛այրիկ, պատճառն այն է՝ որ հայրս ինծի շատ տրտում երեւցաւ։ Եւ ասկից ինչ ուզէ պիտի ընել ես ալ բերան առնելու՝ համար։

— Այնպէս է, պառաւնանց Անդուռեան տիկինը, ժպտելու ջանալով. բայց անշուշտ ուրիշ հոգեր պիտի ունենայ։ Պատճառը չհարցուցիր։

— Այո՛, մայրիկ, հարցուցի. բայց ինչ վես սիրես ու եարը պառաւնան մ՛ալ չտուաւ։ Ի՞նչ ունի, դուք ըսէք ինծի, մայրիկ։

— Բան մը չեմ գիտեր, սիրելիկս։

— Ը՛, չէ, հրամանքնիդ ալէկ գիտէք, ըսէք ինծի, ըսէք... ըսուցեցէք, մայրիկս, ըսուցեցէք։

— Ե՛կինէք, քեզի ըսի որ չեմ գիտեր։

Վիէ մ՚առնէն լուռթիւն տիրեց։ Պզտի աղջիկը ծանր խօսքի վարժած չըլլալով՝ դլուխը կախեց, արցունքը ծածկելու համար երեսը դոյեց. եղբը ինք զինքը բռնելու համար մատիկները խածաւ։

— Գնա Յակոբին ըսէ որ շուտով ինծի գայ, հետը խօսելու բան ունիմ։

Աղջիկը վազով հնաոճանդեցաւ գնաց, ինք իրեն ըսելով՝ Ա՛ս առաւ համարս ալ աղէկ տրված էի։

Ընդհանրեան տիկինն առանձին մնալու հարկաւորթիւն ունէր, որովհետեւ իրեն աչուքներն ալ արցունքով լեցուած էին։ Եւ ինչն առանց գիտնալու՝ մօրը գրանին մէջ դեռ նոր բացուած վէրքը նորոգած էր, եւ անկից ծորած յաւէ՝ պատճառ եղած էր մօրը վարմունքին՝ որն որ իրեն այնպէս դառն եկաւ։ Բանին մեկնութիւնն ասն է։

Պր. Ալէքսիին Տրապուզին ըրած պղծելութիւնը՝ վրան մեծ ապաւորութիւն ըրած էր, անոր կրօնի նկատմամբ ցուցուցած խստապարութիւնը՝ զինքը շատ տրտմեցուցած էր, այնպէս որ տրտմած տխրած ու երեսը կախած տուն դարձաւ։ Անդուռեան տիկինն առնէն առաջ էրկանը պղծելութիւնն ու տխրութիւնը նշմարելով՝ սկսաւ պատճառը հարցնել եւ ըրած հարցումները նորէն կրկնել. բայց Պր. Ալէքսի պատասխան տուաւ թէ բան մը չեմ կրնալ ըսել։

Ալ մտածելու է թէ ինչ ապդեցութիւն ըրած պիտի ըլլայ ան պատասխանը։ Տիկինը սկսաւ աղաչել, մեղադրել, պաղատիլ. բայց պարապ տեղ։

Ընկից եղբը ալ իր երեւակայութիւնը գործելու սկսաւ։ Նախ երեւակայեց որ էրկանը սէրը պաղած ըլլայ։ Եղբը մտածեց որ դժբախտ ըլլայ մ՚առած ըլլայ, գուցէ գործակալը զինքը խաբած ըլլայ... կամ սեղանաւորը մտանկացած ըլլայ... կամ ինչ դիտեմ...։ Վերջապէս աւելի եւս մտածելու եւ խորհրդ-

դաձելու առեն միտքն իյնալով որ երիկը հիւանդաց այցելութեան երթալու համար անէն եւած էր՝ միտքը դրաւ որ ան հիւանդներէն մէկն իրենց ազգականը կամ բարեկամն եղած պիտի ըլլայ, որուն հիւանդութիւնն անշուշտ ծանր եւ վտանգաւոր եղած պիտ'որ ըլլայ, եւ թէ քանի մ'օր եառքը յուղարկաւորութեան հրաւիրատիր մ'ընդունելու ապառելու են: Արդ առ վերջին մանսին վրայ առելեկանալու համար կառապանը կանչել տուաւ:

Յակոբ իր ձիաբաժի պզեառվը տիկնոջ առջեւն եկաւ:

— Ներեցէք, տիկին, թոպուլթիւն ըսէք եթէ... բայց եւդինէ օրիորդն ինծի՝ շուտով, շուտով ըսաւ: Իրաւ կ'ըսեմ, պարտ ու պատշաճ յարգութիւննիդ պահելով՝ ձիերս հոգալու եւ մաքրելու զբաղած էի, եւ մարդ ախոռին մէջ՝ կիրակնաւուր պզեառը չհագնիր:

— Յակոբ, կը յիշե՞ս երէկ իրիկուն երիկս ուր տարիր:

— Ո՛հ, տիկին, ինչպէս չյիշեմ. բոլոր կեանցս մէջ ալ մոքէս չ'ելլեր:

— Ուրեմն ո՞ւր գացիր:

— Ո՛հ, տիկին, եթէ գիտնալու ըլլայիք:

— Նո՛ւ ալ գիտնալու եւ իմանալու համար կանչել տուի զքեզ:

Ընտուհեան տիկնոջ ատ պարզութեամբ մ'բաց խոսքն՝ ընեցած անհամբերութիւնը կը յայտնէր: Ուստի Յակոբ ալ փութայ անոր հետաքրքրութիւնը լեցընել:

Ընչքան հիւանդի մը գացինք, տիկին. բայց ո՛հ, ատուդիս աշխարհիս երեսը դառնաւած ամենէն խեղճ ու ողորմելի աղքատին...: Տեսնելու բան էր. ծակի մը, շան անասկի մը, վերջապէս վերջին ողորմելութեան վիճակի մէջ.....: Չէ, տիկին, ըսելիքս գիս գոմելու համար չէ, բայց իմ ախոռս անկից հազար անգամ աւելի մաքուր ու հաճոյատեսիլ է:

— Դո՛ւն ալ ուրեմն մէկուէլ նեղս մտար։

— Չ՛ա՛պա։ Տէրս ինծ անկողին մը բերելու խրկեց... որովհետեւ խեղճը՝ Թէպէտ այնպէս սաստիկ հիւանդ էր՝ յարդի վրայ պառկեր էր, ու վերմակի տեղ՝ վրան միայն ջնջան մ՚առաջ էր։

— Խեղճ մարդ։

— Ա՛խ, տիկին, չէք կրնար երեւակայել...։ Ո՛չ կահ մը, ո՛չ կաւոր մը հաց, ո՛չ սուակ մը։ Հիւանդը զե՛ր բերմանէ հանուած դի մը կը նմանէր. զինքը հոգացող կնիկը՝ կարծես Թէ կմախք մըն էր...։ Սուզի՛ր, բա՛ւանդակ աշխարհիս վրայ սա երկու խեղճերուն պէս ո՛ւրիշ մարդ չկայ։

— Ո՞ւր կը բնակին։

— Ընդեւայց փողոցը, Թիւ 9 սան վերնայարկը։

— Ընդեւա՞յց փողոցը... ո՞ւր տեղ է սա փողոցը։

— Տիկին, պզտիկ փողոց մըն է, որն որ Ս. Մարգարիտայի ճամբէն Գուռ-Սէն-Ժէրմէն կը հանէ... Ս. Բենեդիկտոսի փողոցին դրեթէ դիմացը... դիտէք, Վիշապի անցքէն դուրս ելլելնուդ պէս։

— Լա՛ւ, դիտեմ։ Շնորհակալ եմ, Յակոբ։

Լիման իմացայ ինչ է եղեր անոր այնչափ տրտմութեան պատճառը, բայց ինք իրեն Անդուռեան տիկինը՝ ծառան դուրս ելլելուն պէս. առուգիս սա է պատճառը։ Դիւրաշարժ ու շատ բարի սիրտ ունի...։ Ինչո՛ւ ինծի չուզեց ըսել...։ Անտարակոյս ինծ այնչափ խեղճութիւններով չտրտմեցընելու համար. բայց սխալեր է մեծապէս...։ Ես աղքատներէ չեմ վախնար...։ Իրեն ապիկա ցուցընելու համար կ՚ուզեմ նոյն հիւանդին պայեւութիւն մ՚ընել։

Սա միջոցին աղջիկը ներս մտաւ։

Ն՛ոդինէ, բարեմայրը, կ՚ուզես հետս դուրս երթալ։

— Կ՚ուզեմ, մայրիկ. բայց ո՞ւր պիտի երթանք։

— Ա՛ղջիկս, սաստիկ աղքատութեան մէջ եղող հիւանդի մ՚պայեւութեան պիտ՚որ երթանք։

— Չ՛ա՛, այո՛, մայրիկ... մէկալն օրուան աղքատ կնոջ պէս, այնպէս չէ՞...: Քառակիս մէջ քանդ դանդ ուներ, երթամ բերեմ:

Ան ըսելով՝ աղջիկը ձեռքի խաղալիկը ձգեց, ու կէս մը ցատքելով կէս մը վազելով՝ ունեցած դանձը բերելու դնաց:

Ետքը շուտ մ՛եկաւ ձեռքը չորս հատ նոր հինգնոց բռնած:

— Նայէ, մայրիկ, ի՛նչ աղուոր են:

Ա՛յրը նայեցաւ ու ժպտեցաւ:

— Ի՛նչ, ա՛ղջիկս, ամէ՞նն ալ տալ կ՛ուզես:

— Բայց, մայրիկ, թէ որ ան հիւանդն այնպէս աղքատ է...: Բայց...:

— Մէկ մատ շաքարեղէն դնելու համար կ՛ուզէիր պահել, այնպէս չէ՞:

— Չէ, մայրիկ. բայց թէ որ ատոնց տեղ ինծի խաշոր դանդեր ուզէիք տալ... աս սիրուն պղտի ատամներս պահէիք, ու եղբայր երբոր ատակ ունենալու ըլլամ՝ ատոնք ինծի տայիք:

Պէտք կրնայ դուշակուիլ թէ Անդուեան տիկինն ինչպէս յօժարութեամբ աղջկան առաջարկութիւնն ընդունեցաւ. ինք զինքն երջանիկ կը սեպէր աղջկանը վրայ այսպիսի բարի բնաւորութիւն տեսնելով. ցուցուցած առատաձեռնութեանը վրայ ինչքան դոհ ըլլալն խնայբնելու համար՝ սիրելի զաւակին աղջատութեց ու համբուրեց. անոր չորս կտոր ատակն առաւ, ու քսան դանդի տեղ երեսուն տուաւ. եղբայր սենեկապանուհին կանչելու համար զանգակը հնչեցուց:

Տղինէն կանաչազոյն պղտի վերարկուի մը մէջ փաթթեցին, գլուխը սեւ թաւշէ սիրուն խոյր մը դրին: Անդուեան տիկինն ալ շուտ մը պատրաստուեցաւ, աղջկան ձեռքէն բռնեց ու երկուքն ալ անէն դուրս ելան:

Տղած են այնպիսի փիլիսոփաներ՝ որոնք պնդած են թէ տղայք բարին եւ չարն իրարմէ չեն կրնար զանազա-

նել, եւ թէ՝ ոչ բարիք ընելէն ծագած հաճութիւնը, ոչ ալ չար գործքի մը պատճառած տրտմութիւնը կը պահ։ Ցիրաւի Եւդինէն աղէկ կրնար անոնց բաժին հակառակն իրենց ապացուցանել։ Կայտառ աղջկան երեսն ուրախութենէն կը շողար. զգացած արտաքոյ կարգի խնդութենէն պզտիկը միօրինակ կը շարժէր. չէր գիտեր՝ հապա կ'ընդօստուր։ Հիւանդին ամէն տեսակ բաներ կ'ուզէր տանել։

Մայրիկ, եթէ իրեն կարկանդակ դնելու ըլլամ։

Մայրիկ, եթէ իրեն վառեակ դնելու ըլլամ։

Մայրիկ, եթէ իրեն շաքարեղէն դնելու ըլլամ։

Իր երեսուն դանդովը կը բաղձար ամէն բան դնել։

Ընդհանուր տիկինը կը ժպտէր, եւ առ բնածին կարեկցութեան ու ողորմածութեան վրայ ուրախանալով՝ տրին մէջէն ինք ինքն երջանիկ կը համարէր եւ ինք իրեն ուրախակից կ'ըլլար որ աղջկանը հետ հիւանդին այցելութիւն ընելու բարեպատեհ խորհուրդը միտքն բնկաւ։

Ո՛ամբանին յառաջ տանելով՝ Աղբեւայ փողոցը հասան. Յակոբին տորպրած տունը մնան եւ մինչեւ վերնայարկին ելան։ Դուռը կէս մը բաց էր, տիկինը կամացուկ մը հրեց բացաւ եւ երկուքն ալ զգուշութեամբ ներս մտան։

Օ՜իրենք նախ պառաւ հիւանդապահը տեսան։ Աջտնեքը մը հանեց ու զարմանքէն ապշած բերանաբաց մնաց։

Տըւարուռ դեղ մը խմելու վրայ էր։ Պառաւ հիւանդ հանած ձայնէն յանկարծ կեցաւ եւ դարձաւ նայեցաւ, ու մռնչելու նման դոչիւն մ'արձակեց։ Մարդ կարծէր թէ իր անակնկալ բռնուելուն վրայ զայրացած վայրենի գազան մըն է։

Բարեկամ, սկսաւ խօսիլ Անդուռեան տիկինն առնուշութեամբ ու կարեկցութեամբ, լսեցինք քու ապ-

քաղաքավարի ու խելացի: Երէկ իրիկուն գլխով առանելու եկող բժիշկը . . . :

Ընտանիքի առաջնոյ մին է, խօսքը կտրեց բարկութեամբ Տրլատուռ:

Ընդունեան տիկինը զարմացած ու ապշած կեցաւ. հիւանդը խօսքն յառաջ տարաւ:

Խօսքը չընդունիլ ու պատիւը չճանչցող մարդ մին է. անտանելի կեղծաւոր մին է, որուն՝ եթէ մէյ մ՚ալ հոս դալու ըլլայ՝ երեսը կը թքնեմ . . . : Ա՛հ. կարծէ թէ ամէն մարդ գիս ուզածին պէս կրնայ խաբել . . . : Կու գայ ինձի անհամ քաղցրութեամբ կը խոստանայ . . . եալը, որովհետեւ տկար եմ, զօրութիւն չունիմ . . . : Ա՛նաիա. կարծէ թէ մարդ մը խեղդելու համար ալ վրան բաւական զօրութիւն չէ մնացեր . . . : Կը տեսնէ՛ք, տիկին. ատ ամէն խելացութիւնն ու չքաւորութիւնն ալէկ գիտեցէ՛ք . . . շուտով զարմացէ՛ք ու վայելեցէ՛ք ատ տեսած պատկերնիդ . . . . ձեղի ներկայացուցած տեսարանս գթօտէ՛ք, որովհետեւ թէպէտ ձրի է՝ բայց իրեն կարծածէն աւելի տուղ կրնայ նստիլ . . . :

Ընդունեան տիկինն ատ կատաղութեան եւ ատ լեզուներուն պատճառը չէր հասկընար. կարծեր որ Տրլատուռ տպաւորութեան մէջ ինք գինքը կտրիճցուցեր է. եւ որովհետեւ աղջիկը ատաիկ վախցած՝ կ՚ուզէր փախչիլ երթալ եւ մայրը մխիթարել տանելու համար ձեռքէն բռնած կը քաշէր,

Ա՛ի վախնար, բաս անոր, մի վախնար, Ե՛ւդինէ:

Ե՛ւդինէ, Եւդինէ, կրկնեց Տրլատուռ կատաղի մելեզնութեամբ մը: Հետս Եւդինէի՛ն վրայ խօսելու կը յանդգնի՛ք: Ես ձեր յանդիմանութիւններուն հարկաւորութիւն չունիմ: Ինծի ալէկ երեւցածն ըրի. ըրածներուս ու գործածներուս դատաւորը՝ միայն ես եմ, եւ եթէ ուրիշ մէկը . . . :

— Հայդ, բա . . . :

— Հայդ մայդ չկայ, տիկին. դուք եկեր ձեղի չվե-

բարեբաղդ բաներու մէջ կ՚ուզէք խառնուիլ։ Ձեր չեղած իրաւունք մը կ՚ուզէք ձեզի սեպհականել։ Զգուշացէք. թէ որ կեանքերնիդ ձանձրացած չէք նէ՝ պիտի կեցէք. ես ինծի յանդիմանութիւն ու խրատ ընելու վարժած չեմ։

Ընդունք ըսած առեն՝ աչքերը կատաղութեամբ կը դառնային, ատամները բարկութենէն կը կրճտէր, եւ ձեռքը բռնած սպահակը մրմնդնութեամբ կը ճնշէր ու կը սեղմէր։

Կեցէք նայինք, ըսաւ Անդուռեան տիկինը՝ որն որ սկսեր էր իմանալ թէ սա բանխա մէջ սխալմունք մը կայ. գոնէ մոխիկ ըլէք։

Ո՛ձեզ մոխիկ ընեմ, պատասխանեց Տըլտղուա բարկութեան գայրոյթը վերջին ատիճանի հասնելով, գձեզ մոխիկ ընեմ. գես ինծի մ՚իշխանութեան տակ ձգեմ...։ Մինչեւ ատոնց մէջ... յանդգնիլ...։ Ա՛խ. սիկա չպիտի անցնիլ է...։ Եւ որովհետեւ բռնութեամբ պէտք է գքեզ ըռեցընել, կեցիր։

Ան ըսաւ ու ձեռքը բռնած դաւաթը մէջի բմնելիքովը վրան նետեց։

Ընդուռեան տիկինը դէմքը զարնուելով՝ անզգայ գետինն ինկաւ. պառաւ հիւանդապահը ատրուաճելի տղտղակ մը փրցուց ու անոր օգնելու վազեց. Եւդինէն ահաբեկ ու զարհուրած՝ վերնայարկին մէջ սկսաւ աղին անդին վազել, ամենայն զօրութեամբ պոռալով,

Պապա մեռցուց, մայրս մեռցուց։

Ա՛յ մ՚ալ յանկարծ դրսէն ձայն մը կը լսուի։ Դուռը ատակութեամբ մրմռելով կը բացուի ու երիտասարդ մը ահապարելով ներս կը մտնէ։

Նկարը՝ Պր. Ալէքսին էր։

ԺԵ. Հոգեվարք։

Պր. Ալեքսի իրեն բժշկական ոյժելութիւնն ընելու կու գար։ Ձեռուընելը դեղերու ծրարներով լեցուն էին, որովհետեւ հիւանդին համար ապահովելու դեղերն ինք անձամբ կը բերէր։ Թող ընթերցողը մտածէ թէ ինչ ղժուար սիրտը զաղչիկը առնելով, եւ գեամինը վտուած կողակիցը ճանչնալով...։

Տըւարուս ճիկ մըն ալ չէր հաներ. բայց Անդուռեան տիկնոջ՝ վրան նետուած ակահին մէջի բմպելիքը, քովն աղտոտած հագուստը, գեամինը կեցած կտորուած դատքին բեկորներն ու նետինէին աղտոտիները՝ եղածն բան բաւականին դուշակել կու տային։

Ժիլին խնդրան իրիկուն շանթահար եղած կեցաւ, երբոր յուսահատական հառաչանք մը հանեց ու կրակ կտրած աչուըներով Տըւարուսին նայելով՝ քիչ մ'ատեն միտքը փոքմութիւն մ'եկաւ վրան յարձակելու եւ կատղած անասուն մը մեռցընելու պէս զինքը խեղդելու։ Ասիկայ վերջին փորձ մ'եղաւ, որն որ բարերախտութեամբ՝ միայն իր շնորհած ներուժն ու տուած թուղթիւնն աւելի եւս արդիւնաւոր ընելու եւ ունեցած առաքինութիւններն աւելի եւս զեղեցիկ ու պայծառ ցուցընելու ծառայեց։

Տըւարուս զինքը չէր ատած. իր վերջին անգամ ցուցուցած կատաղութեան պատճառը՝ բոլոր մնացած զօրութիւնն ալ ապառած էր, եւ անկողնոյն մէջ բերուած ատեն ու աչուընելը դոցուած՝ ինկած մնացած էր։ Շնչառութիւնը դժուարալուր ու վըռռոլած էր. կուրծքը ցաւերով լեցուած՝ դանդաղութեամբ կ'ընդարձակուէր ու կը քաշուէր։ Հոգեվարքի խորհիւնը սկսեր էր։

Պր. Ալեքսի այս ամենայն ատենով՝ շուտ մը բոլոր բարկութիւնն իջաւ։ Նախ ամուսնոյն խեղճը դլուխը բերելու աշխատեցաւ։ Գրպանին մէջ պտի շիշով եթեր ունէր, զորն որ անոր շնչառութեամբ կլլել տուաւ.

որուն վրայ կոպակիսը մեղմով դլուխը շարժեց ու աչուքները բացաւ։

Ա՜ի ինչ է... ծէր ենք... ծէր կ՚երթանք կոր... ինչ կ՚ընենք կոր...։

— Մ՚այրիկ, պուաց եւդինէն առաւիկ ուրախութեամբ։

Պր. Ալեքսի պատասխան տալու առեն չունէր. անդադար եթերի մէջ թաղուած թաշկինակովն ընկերոջ քունքը կը շփէր։

Ո՜հ, կը յիշեմ... բաւ քիչ մ՚եռքը Անդուռեան տիկինը՝ աչուընները չորս կողմը պտըտցընելով. ինչ ա՜հարկու մարդ...։ Զաւակս ինչ եղաւ։

— Ընտաւիկ հոս եմ, մ՚այրիկ։

Մայրը գաւակն առաւ դրկեց ու ոտք ելաւ. բոլորովին խելքը գլուխն եկած էր։

Ուզեց երկանն առ արկածին պատճառ եղող ընկերութիւնները տալ, զորոնք ուրիշ պարագաներու մէջ ամենէն առաջ էրիկն իրեն կը հարցընէր. բայց Պր. Ալեքսի թող չտուաւ։

Սիրելիս, եղածն եղբը կրնաս պատմել։ Հիւանդն հիմակ օգնութեանս կարօտ է։ Կառքս դրան առջեւը կեցած է. մէջը մտիր ու եւդինէին հետ տուն դարձիր։

— Դուն հոն պիտի կենաս, աղաղակեց սարսափած Անդուռեան տիկինը։

— Այ՛, սիրելի. հիմա շուտով վար գնա։

— Ա՛ս անօրէն մարդուն քով...։

— Պէտք է որ քովը մնամ։

— Ա՛սպա գոնէ ճանչնալու բլայ նէ...։

— Կ՚աղաչեմ։

— Բայց, հայրիկ, աս չար պարոնը...։

— Հիմա շուտով մօրդ հետ գնա։

Անդուռեան տիկինը հոգերու մէջ ընկղմած՝ քաշուեցաւ դուրս ելաւ, եւդինէն ալ ամօթէն ու սրտմտութենէն երեսը կատարմիր կտրած՝ եաթէն գնաց։

Ան առեն պր. Ալեքսի Տրտաուեին քով երթա-լով՝ երակը գտնեց, ձեռքը սրտին վրայ դրաւ ու սակա-ցաւ մնաց:

Տէր Տաւիթ, կանչեց, հոգոլութեամբ մը դէպ ի հիւանդը ծռելով:

Հիւանդն աչուքները կէս մը բացաւ, եւ մարած ու ապուշ նայուածքով մը սկսաւ հետը խօսողին նայիլ:

Տէր Տաւիթ, մեռնելդ մօտիկցած է. զԱստուած պէտք ես մտածել, հոգիդ պէտք ես հոգալ:

Տրտաուեան աչուքները դոցեց:

Ետքը, բարեկամ, կրկնեց պր. Ալեքսի՝ անոր ձե-ռքները բռնելով, ապէկ մտածէ, ասիկա բոլանդակ միանձնաւոր ժամանակի մը համար է...: Դեռ մնա-ցած քիչ մը կեանքդ՝ փրկութիւնդ հոգալու բաւական է:

Տէր Տաւիթ... ինծի նայէ... խօսքս մտիկ ըրէ... պատասխան մը տուր...:

Հիւանդը թող կու տար որ ղինքը դիակի մը պէս շարժէ, եւ իրեն եղած հարցումներուն՝ միայն խորունկ ու ցաւագին հեծութեամբ կը պատասխաներ: Պր. Ա-լեքսին ճակտէն քրտինքը կաթիլ կաթիլ կը վազէր:

Հոս Սէն-Սիւլպիս վազէ, ըսաւ պատաւ կնկան, որն որ անկիւն մը քաշուած կու լար, ու քահանայ մը կանչէ:

Պատաւն անմիջապէս հնազանդեցաւ:

Ժիլը վերնայարկին մէջ քանի մը քայլ առաւ, եւրը աչուքներն երկինք վերցուց, ձեռուքներն եռան-դեամբ խաչ բռնեց ու շրթունքը սկսաւ շարժել. թը-նամեղին համար աղօթք կ'ընէր:

Դարձեալ գնաց հիւանդին մօտեցաւ, եւ անոր ա՛լ դրեթէ ապառաժ կենացը քանի մը վայրկեան աւելի կենդանութիւն տալու համար՝ մարմնոյն վրայ սպի-ներն մանանեխոյ ապեղանիք ու խարան դրաւ:

Յանկարծ Տրտաուեին լեզուն արձակեցաւ: Պր. Ալեքսի սաստիկ ուրախացած՝ քովը վազեց ու ականջ

դրաւ: Բայց բաղձանքներն ալ ծաղաւոտ էին. բոլոր բաժնեերն անիմանալի ու ընդհիջահատեալ խօսքեր էին:

Գուն մտքդ տեսած ունիս. տեսած ես գինքն իր երկայն սեւ զգեստովը: Գիտե՞ս, սիրելի, ես հետը պիտի կարդամ...: Գուն ալ հարսանեացս ներկայ պիտ՛որ գտնուիս, կը հրաւիրեմ զքեզ...: Շա՜տ սիրուն բան պիտի ըլլայ...:

Ա՛խտեղ կը կսքաւենք, պար կը բռնենք. ի՜նչ ցնծութիւն...: Մեղք որ աղքատ եմ...: Ան ճամբորդութիւնը չընէի...ան արկածը չպատահէր... Ե՛ւ, ե՛ւ, ե՛ւ, ե՛ւ. անոր համար գիս յանդիմանելու եկեր են... մինչեւ հարսնիքիս օրը. այո՛... հա՜... հո՛ն... ի՜նչ... անիկա: Ո՛հ, դժբախտութիւն, անէծք...:

Ես սուր ու սիրտ թափանցող ձայներ հանելով՝ անկողնոյն մէջ ոտին անդին կը թաւալգլորէր:

Ինչ մ՛եռքը յանկարծ լուռ եղաւ, վերջը շատ դժուարութեամբ անկողնոյն մէջ նստելով՝ խորհրդաւոր ու անիմանալի կերպով մը պր. Ալեքսին իրեն կանչեց:

Ա՜ոիկ ըսէ, առաջարկութիւն մ՛ունիմ. Անդուռեանը... խաբեբայ, անամօթ մէկն է, զորն որ առաւոտիկ կ՛առեմ ու կը դարշիմ...: Անտարակոյս կարգուած ու տղոյ տէր եղած է: Աղէկ է. հարսնիքս լմընցնալէն ետքը իրեն պյցելութեան կ՛երթամ. հետը կը ծիծաղիմ ու կը խնդամ, կը շաղաքոթեմ ու կ՛ողջագուրեմ զինքը. ետքը ձեռքը դաշոյն մը կու տամ ու զինքը կը սպիտեմ որ ինք անձամբ զարնէ մեռցնէ իր աղջականները, բարեկամները, զաւկրները եւ բոլոր մերձաւորները ու սիրելիները...: Ես արդէն քոյրը մեռցուցի, գիտե՞ս. իսկ ինք ինծի անոր համար թոյլութիւն տուաւ. պէտք է գործեալ իրեն նոյն ուրախութիւնն ու զուարճութիւնը հոգալ... Ա՜, ա՜, ա՜: Ինծի կ՛օգնե՞ս, այնպէս չէ՞...: Աղէկ կը ծիծաղինք...:

Ետքը դիւական ծիծաղ մը վրցուց, հոգեվարնե-

բու ան զարհուրելի ծիծաղներուն նման՝ որոնք ներկայ եղողներուն վրայ հեծեծանքներէն ու ողբերէն հազար անգամ աւելի մեծ ազդեցութիւն կ՚ընեն։

Պր. Ալէքսի վախէն ու ապուշութենէ քար եղած դնաց. Տղայութիւն բերնէն հանած իւրաքանչիւր խօսքերը՝ մէյ մէկ սրոց հարուածի պէս սիրտը կը խոցէին։ Երբ որ անոր ծիծաղը լսեց՝ երկու ձեռքն երեսը ծածկեց, ո՛րպիսեւէ այլ արցունքը չէր կրնար բռնել։

Է՞ստ չանցաւ՝ հիւանդին ինք զինքը կորընցուցած վիճակին մէջ զտուցած խօսքերը աւարըեր կերպարանք մ՚առին։

Ո՛հ, նայէ սա բացուած անդունդը...։ Ան ինչ ա՜ղաղակ, ինչ գոռում գոչում է, ինչ տանջանքներ, ինչ զարհուրելի բաներ են...։ Ի՞նչ, ես ալ հոն պիտի երթամ...։ Ա՛, չէ, չէ։ Նայէ, ինչպէս անդնդին բերանը մեծնալու վրայ է...։ Անկողինս կ՚երերայ ու կը շարժի։ Օգնութի՜ւն, շուտով օգնութեան հասէք։ Ո՛հ, եթէ անկողինս սահելու ըլլայ, եթէ ես ան անդունդին մէջ իյնալու ըլլամ...։ Օգնութի՜ւն։

Նայէ, մկները վեր կ՚ելլէ կոր... կրակէ մարդ մըն է։ Ջո՛ւր կը վնասէ...։ Դէպ իմ կողմս կու գայ կոր. ես երեն ինչ ըսի։ Ասիկա Անդուռեանը չէ։

Թող մի մօտենար, հրէշ։ Մէկդի գնա, մէկդի կորսուէ կ՚ըսեմ կոր քեզի...։ Քեզի ինչ իմ յանցաւոր ըլլալս։ Է՛, թո՛ղ տուր զիս, կ՚այրես կոր... ինծի՛ ինչ կ՚ուզես, զիս թո՛ղ տուր... Թո՛ղ, չէ նէ կը պոռամ, չարաչար կը խածնեմ։

Ուռներ կը քաշէ կոր զիս, կ՚իյնամ կոր։ Օգնութեան հասէք, կորսուեցա՛յ...։

Ողբալէն քիչ մ՚առեր առանց բան մ՚ըսելու ապդին անդին կը շարժէր ու կուտէլու ձեւեր կ՚ընէր. եաքը դլուխը վեր վերցնելով, ձեռուընները խածնելով ու ինք զինքը կատաղութեամբ տանջելով՝ ահարկու ապաղաղներով պոռաց։

Ընծեալ . . . : Անէծք . . . : Յաւիտենականութիւն . . . : Դժոխք . . . :

Եւ անշարժ ու շնչասպառ ինկաւ ետքս :

Քանի մը րոպէ վերջը քահանայ մը հասաւ . . . . :

Ընդառաջեան տիկինը սրտմաշուքով ու անհանդրտութեամբ երկանը տուն դառնալուն կը սպասէր :

Ո՛, ինչպէս, բաւ վինչը տեսնելուն պէս :

— Մեռաւ, պատասխանեց տխրութեամբ Պր . Ալեքսի :

— Ողորմելին : Բայց ինչպէս կ'ըլլայ որ . . : Ինչո՞ւ . . . :

— Սիրելի, պատասխան տուաւ Պր . Ալեքսի ծանր ու տխուր ձայնով մը, վրէժ առնելու Հոգն Աստուծոյ թող տալու է :

Նոքը բազկաթոռի մը վրայ նեստուելով՝ կողակցին ըրած ամէն հարցուփորձերուն մանրամասն ու յոգեցուցիչ պատասխաններ տուաւ :

20n

ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԶՒՕՍԱԼԻ

Ա Ե Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ա Ե Ն Ի Ն

Է· ԺԳ· ԺԷ· ԵՒ ԻԸ· ՏԵՏՐԱԿՆԵՐԸ

որոնց իւրաքանչիւրն առանձին ալ
կրնայ առնուիլ ։

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0633212